

ACADEMIA ROMÂNĂ

**Migrații, politici de stat și identități culturale
în spațiul românesc și european**

Coordonator: Victor Spinei

Volumul II

GERMANII DIN ROMÂNIA

MIGRAȚIE ȘI PATRIMONIU CULTURAL DUPĂ 1945

Editori: Mathias Beer, Sorin Radu, Florian Kühner-Wielach

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

MIGRAȚII, POLITICI DE STAT ȘI IDENTITĂȚI CULTURALE

ÎN SPAȚIUL ROMÂNESC ȘI EUROPEAN

volumul II

Germanii din România.

Migrație și patrimoniu cultural după 1945

ACADEMIA ROMÂNĂ

**MIGRAȚII, POLITICI DE STAT
ȘI IDENTITĂȚI CULTURALE
ÎN SPAȚIUL ROMÂNESC ȘI EUROPEAN**

Coordonator: **Victor Spinei**

volumul II

**Germanii din România
Migrație și patrimoniu cultural după 1945**

Editori:

Mathias Beer, Sorin Radu, Florian Kühner-Wielach

**EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE
București, 2019**

Copyright © 2019, Editura Academiei Române
Toate drepturile asupra acestei ediții sunt rezervate editurii.

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE
Calea 13 Septembrie nr. 13, sector 5, 050711, București, România
Tel. 4021-3188146; 4021-3188106; Fax 4021-3182444
e-mail: edacad@ear.ro

Referenți: prof. univ. dr. Gheorghe Cliveti
dr. Mihai-Ștefan Ceașu, c.s. I

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

Migrații, politici de stat și identități culturale în spațiul românesc și european / coord.: Victor Spinei. - București : Editura Academiei Române, 2019

2 vol.

ISBN 978-973-27-3141-3

Vol. 2 Germanii din România : migrație și patrimoniu cultural după 1945 / ed.: Mathias Beer, Sorin Radu, Florian Kühner-Wielach. – 2019. – ISBN 978-973-27-3143-7

I. Spinei, Victor (coord.)

II. Beer, Mathias (ed.)

III. Radu, Sorin (ed.)

IV. Kühner-Wielach, Florian (ed.)

94

Volum elaborat în cadrul proiectului PN-III-P1-1.2-PCCDI-2017-0116 (PNCDI III), finanțat de către Ministerul Cercetării și Inovării din România, CCCDI – UEFISCDI.

Redactor: Mihai POPA
Tehnoredactor: Sebastian Corneanu
Coperta: Sebastian Corneanu

Format: 16/70×100.

C.Z. pentru biblioteci mari: $\left\{ \begin{array}{l} 314.74(4)(09) \\ 314.74(=112.2)(498)''1945/2019'' \end{array} \right.$

C.Z. pentru biblioteci mici: 314.74

CUPRINS

Mathias BEER, Sorin RADU, Florian KÜHRER-WIELACH Cuvânt introductiv.....	11
Mathias BEER Emigrația minorităților germane din România după 1945. Premise, proces, consecințe.....	23
Remus Gabriel ANGHEL, Ovidiu OLTEAN Identități transnaționale și instituții ale minorităților etnice. Perspective din spațiul transnațional româno-german.....	47
James KORANYI Priviri secrete peste Cortina de Fier. O familie de germani din România în perioada Războiului Rece.....	73
Claudia SPIRIDON-ȘERBU Spațiul cultural german în Viscri după 1999, la intersecția dintre tradiție și înnoire.....	95
Hannelore BAIER, Ramona BESOIU, Sorin RADU Impactul migrației etnicilor germani din Transilvania asupra patrimoniului imaterial săsesc. Instituția „vecinătății” în localitățile de pe Valea Hârtibaciului.....	115
Andreea DUMITRU Germana vorbită în școlile din Transilvania în anul 2019. Un raport din activitatea didactică desfășurată la Colegiul Național „Samuel von Brukenthal”.....	147
Alois-Richard KOMMER Publicațiile de presă ale Asociațiilor etnicilor germani emigrați ca mediu de formare a identității acestora.....	159
Mariana HAUSLEITNER Lacune în istoriografie: asociațiile germanilor emigrați și național-socialismul la germanii din România.....	175

Hans-Christian MANER Istorie și memorie. Perspective ale literaturii regionale săsești cu privire la al Doilea Război Mondial.....	199
Cosmin BUDEANĂ Migrație și transformări identitare la germanii din Transilvania în a doua jumătate a secolului XX.....	207
Cristian CERCEL Reprezentări ale germanilor și romilor în România post-1989: Celălalt cultural vs. Celălalt social.....	233
Gwénola SEBAUX Urmările emigrării – Despărțirea de unitatea culturală? Despre autopercepția diferită a etnicilor germani emigranți din România.....	257
Anton STERBLING Dinamica specifică și auto-dinamica emigrării germanilor din România. Consecințele de lungă durată asupra identității colective și a moștenirii culturale.....	269
<i>Lista autorilor</i>	295

INHALTSVERZEICHNIS

Mathias BEER, Sorin RADU, Florian KÜHRER-WIELACH Einführung.....	11
Mathias BEER Die Emigration der deutschen Bevölkerung aus Rumänien nach 1945. Voraussetzungen, Verlauf, Folgen.....	23
Remus Gabriel ANGHEL, Ovidiu OLTEAN Einrichtungen der ethnischen Minderheiten und transnationale Identitäten. Perspektiven aus dem transnationalen rumänisch-deutschen Raum.....	47
James KORANYI Heimliche Blicke über den Eisernen Vorhang. Eine rumäniendeutsche Familie während des Kalten Krieges.....	73
Claudia SPIRIDON-ŞERBU Der deutsche Kulturraum in Deutsch-Weißkirch nach 1999 am Schnittpunkt von Tradition und Neuerung.....	95
Hannelore BAIER, Ramona BESOIU, Sorin RADU Die Auswirkung der Migration der Deutschen aus Siebenbürgen auf das kulturelle Erbe der Sachsen. Fallbeispiele aus Gemeinden des Harbachtals.....	115
Andreea DUMITRU Siebenbürgisches Schuldeutsch im Jahr 2019 am Beispiel des Samuel-von-Brukenthal-Gymnasiums.....	147
Alois-Richard KOMMER Die landsmannschaftliche Presse als identitätsstiftendes Medium der ausgewanderten Rumäniendeutschen.....	159
Mariana HAUSLEITNER Lücken der Geschichtsschreibung. Landsmannschaften und NS-Geschichte der Rumäniendeutschen.....	175
Hans-Christian MANER Geschichte und Erinnerung. Perspektiven der siebenbürgisch-sächsischen Regionalliteratur auf den Zweiten Weltkrieg.....	199

Cosmin BUDEANĂ	
Migration und Veränderungen der Identität bei den Deutschen in Siebenbürgen in der zweiten Hälfte des 20. Jahrhunderts.....	207
Cristian CERCEL	
Soziale Repräsentationen der Deutschen und der Roma in Rumänien nach 1989. Kulturelle Alterität versus soziale Alterität.....	233
Gwénola SEBAUX	
Aussiedlungsfolgen – Abschied von der kulturellen Einheit? Zu den multiplen Verortungen von emigrierten Rumäniendeutschen.....	257
Anton STERBLING	
Zur spezifischen Dynamik und Eigendynamik der Aussiedlung der Deutschen aus Rumänien und deren langfristige Folgen für die kollektive Identität und das kulturelle Erbe.	269
<i>Liste der Autoren</i>	295

TABLE OF CONTENTS

Mathias BEER, Sorin RADU, Florian KÜHRER-WIELACH Introduction.....	11
Mathias BEER The Emigration of German Minorities from Romania after 1945. Prerequisites, Process, Consequences.....	23
Remus Gabriel ANGHEL, Ovidiu OLTEAN Transnational Identities and Institutions of Ethnic Minorities. Reflections on the Romanian-German Transnational Space.....	47
James KORANYI Iron Curtain Twitchers. A Romanian German Family during the Cold War.....	73
Claudia SPIRIDON-ȘERBU The German Cultural Framework in Viscri after 1999, at the Crossroads between Tradition and Renewal.....	95
Hannelore BAIER, Ramona BESOIU, Sorin RADU The Impact of the Migration of German Ethnic Population from Transylvania on the Intangible Saxon Heritage. The Institution of “Neighbourhood” (“vecinătate”) in the Villages along the Hârtibaciu Valley.....	115
Andreea DUMITRU Particularities of the German Language spoken in Transylvania’s Schools in 2019. A Report based on the Didactic Activities developed at National College “Samuel von Brukenthal”	147
Alois-Richard KOMMER Press Publications of the Associations of Emigrated German Ethnics – a Means of Developing their Identity.....	159
Mariana HAUSLEITNER Loopholes of Historiography: the Associations of Emigrated German Ethnics and the National Socialism of the Germans in Romania.....	175

Hans-Christian MANER History and Memory. Approaches to World War II in the Regional Saxon Literature.....	199
Cosmin BUDEANĂ Migration and Identity Change in the Case of Germans from Transylvania in the Second Half of the 20 th Century.....	207
Cristian CERCEL German and Roma Population in Post-1989 Romania: Cultural Otherness vs. Social Otherness.....	233
Gwénola SEBAUX Consequences of Emigration – Leaving Cultural Unity behind? On the Different Self-perceptions of Emigrated German Ethnics of Romania.....	257
Anton STERBLING On the Specific Dynamics and Momentum of the Germans' Relocation from Romania and their Long-term Consequences for the Collective Identity and Cultural Heritage.....	269
<i>List of authors</i>	295

Cuvânt introductiv

Mathias BEER, Sorin RADU, Florian KÜHRER-WIELACH

România integrează în frontierele sale teritorii cu o prezență tradițională importantă a unor minorități – armeni, bulgari, cehi, croați, evrei, germani, greci, italieni, polonezi, maghiari, romi, ruși-lipoveni, sârbi, slovaci, tătari, turci, ucraineni. Acestea dețin un patrimoniu cultural și identități specifice și se găsesc mai ales în unele regiuni ale țării (Banat, Bucovina, Dobrogea, Maramureș, Transilvania). O parte importată a acestor minorități a fost și o reprezintă și actualmente minoritățile germane. Cultura și civilizația germană este parte a patrimoniului din România, dar de asemenea este parte a patrimoniului cultural european. Germanii din România (sașii, șvabii bănățeni, sătmăreni, germanii bucovineni, basarabeni, dobrogeni și cei din Vechiul Regat) au constituit după 1918 cea mai mare minoritate germană din sud-estul Europei. Recensământul din 1930 a înregistrat cca. 745.000 de persoane aparținând grupului minoritar german. Minoritățile germane de pe teritoriul României sunt rezultatul unor procese de migrație începute în evul mediu. Colonizarea teritoriului de sud și de nord al Transilvaniei, realizată în a doua jumătate a secolului al XII-lea, a generat apariția unor așezări ce au evoluat, datorită condițiilor politico-religioase speciale de care s-au bucurat, de cele mai multe ori autonom sau chiar independent de autoritatea regală și / sau nobiliară din cadrul regatului arpadian. Ele reprezintă punctul de plecare pentru constituirea grupului sașilor transilvăneni. Comunitățile colonizate începând cu a doua jumătate a secolului al XII-lea, cu origini din spațiul german, valon și flamand, s-au constituit într-o entitate distinctă, atât din punct de vedere administrativ – comitatul Sibiului, ulterior Universitatea Săsească –, cât și din punct de vedere religios – prepozitura Sibiului, comunitatea adoptând mai apoi reforma lui Martin Luther. Timp de 800 de ani comunitățile săsești au creat un model cultural, economic, religios ce s-a dovedit unul de un real succes, permițând dezvoltarea urbanistică timpurie (secolele XIV-XV) în spațiul sud și nord-transilvănean. Ele nu au devenit numai repere importante pentru comunitățile românești sau maghiare din imediata lor apropiere, dar formează și nucleul minorităților germane, care ca urmare al migrațiilor mai ales din secolele XVIII și XIX au fost mărite de șvabii bănățeni, sătmăreni, germanii bucovineni, basarabeni și dobrogeni. Migrațiile acestor grupuri în secolul al XX-lea, mai ales în timpul celui de-al Doilea Război

Mondial și emigrarea lor în perioada comunistă în primul rând în Republica Federală a Germaniei, au avut și au efecte mari asupra patrimoniului acestor grupuri.

Modelul de organizare socială, culturală și religioasă al tuturor grupurilor germane a devenit un element de particularizare pentru spațiile lor geografice de rezidență și în prezent poate fi considerat un element deosebit de important din patrimoniul material și imaterial românesc, european și mondial. Biserica a rămas, mai ales la sași și șvabii bănățeni, instituția cu cea mai longevivă existență în spațiul de colonizare german și se constituie și astăzi ca un loc al memoriei, punct de legătură între trecut și prezent, între generațiile emigrate și cele ce s-au născut în Germania, dar și între comunitățile sașilor transilvăneni și șvabilor bănățeni stabilite în Germania, Austria, Statele Unite și comunitățile care au rămas în așezările părăsite după 1960 și mai ales după 1990.

Evoluția istorică a comunităților germane și în particular a celor săsești a fost văzută mai ales prin perspectiva istoriei bisericilor fortificate din Transilvania și a patrimoniului lor, dar de foarte puține ori a fost analizată dintr-o perspectivă diacronică în corelație cu evoluția comunității ce le-a creat și patronat. În multe dintre bisericile medievale săsești din sudul Transilvaniei, până în urmă cu aproape un deceniu, se găseau *in situ* arhiva bisericii parohiale, valoroase piese liturgice medievale, altare sau alte obiecte specifice activităților cultural-religioase desfășurate de comunitățile din respectivele așezări. Pe de o parte, patrimoniul acesta imaterial, săsesc sau șvăbesc, și influența exercitată de acesta asupra comunităților de români, maghiari și romi, dar și viceversa, reprezintă o temă cu totul marginală în literatura de specialitate.

Pe de altă parte, emigrarea în masă, mai ales în Germania, începând cu anii 1960, a creat o adevărată provocare pentru conservarea vestigiilor arhitecturale și tradițiilor culturale ale acestui grup, precum și pentru menținerea legăturilor cu grupurile din „patriile adoptive”, care păstrează printre reperatele de identificare personală și de grup imaginea și amintirea „patriei de origine”. Puternic afectată de emigrarea masivă a populației etnice germane din spațiul românesc, cultura și civilizația săsească și șvăbească continuă să fie păstrate prin: 1) menținerea vie a istoriei comunităților săsești și șvăbești din acest spațiu; 2) transmiterea valorilor culturale și de patrimoniu către alte grupuri etnice rămase în Transilvania și Banat; 3) implicarea unor organizații săsești și șvăbești din Germania și Austria în conservarea și valorificarea patrimoniului material și imaterial al strămoșilor lor în România.

La aceasta contribuie organizațiile politice, instituțiile laice și bisericești. Scopul și obiectivele acestora sunt în esență analiza schimbărilor sociale și culturale din Transilvania, Banat și întreaga Românie, sprijinirea deschiderii spre cunoașterea altor culturi și tradiții, promovarea dialogului interetnic și interconfesional, păstrarea și transmiterea valorilor de patrimoniu. Între cele mai importante acțiuni în acest sens menționăm doar câteva:

a) Înființarea Centrului de dialog și cultură „Friedrich Teutsch” al Bisericii Evanghelice C.A. din România (*Begegnungs- und Kulturzentrum Friedrich*

Teutsch der Evangelischen Kirche A. B. in Rumänien)¹ în cadrul căruia se află Arhiva Centrală a Bisericii Evanghelice C.A. din România, înființată în scopul salvării patrimoniului pus în pericol de desființarea multor arhive parohiale; Arhiva cuprinde 281 de fonduri de arhive parohiale, 60 de donații ale unor personalități ale vieții bisericești și ale minorității germane, registrele bisericești ale comunităților săsești din Transilvania, inventarele arhivelor parohiale; Colecția Biblioteca Transilvanica (peste 20.000 volume), inclusiv manuale ale școlilor germane din Transilvania și colecția de periodice în limba germană; Muzeul Bisericii Evanghelice C.A. din România, care oferă un tur cronologic și tematic prin istoria minorității germane din Transilvania, cât și a Bisericii evanghelice din întreaga Românie.

b) Înființarea „Fundației Adam-Müller-Guttenbrunn” (*Adam-Müller-Guttenbrunn-Stiftung*) la Timișoara, un centru de dialog și cultură pentru șvabii bănățeni².

c) Înființarea Fundației „Biserici Fortificate” (*Die Stiftung Kirchenburgen*)³ a căror copreședinți sunt Președinții României și Germaniei. Fundația are scopul de a realiza o instituție specializată, care să se ocupe de conservarea patrimoniului cultural bisericesc. Printre obiectivele fundației sunt măsuri de renovare și de conservare a bisericilor fortificate și a patrimoniului mobil, dezvoltarea de concepte și strategii, activități educative și de formare, activități de promovare, ca de exemplu organizarea de evenimente culturale și de specialitate, turism de specialitate, colectare de fonduri.

d) Organizarea în cadrul mai multor instituții de învățământ, cultură și nu numai (Muzeul National Brukenthal, Muzeul „Emil Sigerus”, Academia Evanghelică Transilvania, Forumul Democrat al Germanilor din România, dar și în cadrul școlilor cu limbă de predare germană) a unor evenimente culturale și expoziții, seminarii și cercetări având ca tematică istoria și prezentul comunității săsești.

Astăzi, în prezervarea și valorificarea patrimoniului cultural german din România sunt implicate o serie de organizații, menite să identifice soluții de perspectivă. Dintre acestea, enumerăm câteva: a) în România – „Mihai Eminescu” Trust⁴; Asociația „Mioritics”⁵; b) în Germania – Institutul de cercetări transilvane din Gundelsheim / Nekar (*Siebenbürgen-Institut an der Universität Heidelberg*)⁶; Institutul pentru Istoria și Geografia Regională a Șvabilor Dunăreni în Tübingen (*Institut für donauschwäbische Geschichte und Landeskunde*)⁷; Asociațiile Comunităților Săsești și Șvabești din Germania (*Verband der Siebenbürgisch-Sächsi-*

¹ <http://www.teutsch.ro/ro/>.

² <https://www.hilfswerk-der-banater-schwaben.de/listit2einrichtungen/adam-mueller-guttenbrunn-altenheim-temeschburg/72>.

³ <https://kirchenburgen.org/ro/fundatia/>.

⁴ <https://www.mihaieminescustrust.ro/>.

⁵ <https://mioritics.ro/>.

⁶ <https://siebenbuergen-institut.de/index.php>.

⁷ <https://idglbw.de/deHomepage>.

*schen Heimatortsgemeinschaften e.V., Landsmannschaft der Banater Schwaben e.V.)*⁸.

Cu toate că există diferențe majore între emigrația sașilor și șvabilor mai ales în Germania, dar și Austria în perioadele 1960-1989 și respectiv 1990-2006 în ceea ce privește condițiile politico-economice în care s-a desfășurat, efectele părăsirii în masă, mai ales a satelor, au generat apariția unor probleme similare: degradarea elementelor arhitecturale simbol pentru comunitatea sașilor (biserica, casa parohială, școala), dar și sentimentul dezrădăcinării prezent mai ales în cadrul generațiilor mai în vârstă ce au părăsit Transilvania. Cel puțin la o analiză sumară, emigrarea sașilor și a șvabilor a generat transformări identitare esențiale, aceștia fiind pe de-o parte priviți în viața cotidiană în Germania și în Austria ca români, pe de altă parte rămânând legați structural de specificul vieții minoritare germane din Transilvania și Banat. În multe comunități din Germania unde și-au construit noua viață, „Transilvania” și „Banatul” au fost duse cu ei. Patrimoniul material și imaterial părăsit a jucat din acest punct de vedere un rol esențial în conservarea identității naționale. Așa se și explică pe de-o parte preocuparea organizată a unor organizații / fundații etc., ivită după anul 2000 și accentuată după momentul intrării României în Uniunea Europeană în 2007, de implementare a unor programe de restaurare și conservare a patrimoniului săsesc din Transilvania și șvăbesc din Banat, iar pe de altă parte revenirea unor sași în satele sau orașele de origine (în general pensionari).

Migrarea sașilor în Germania a generat în comunitățile pe care le-au părăsit un fenomen demografic care, treptat, a luat amploare. În orașe, dar mai ales la sate, locul sașilor și șvabilor a fost luat de către români, mare parte dintre ei „migranți” și ei din alte zone ale țării (îndeosebi Oltenia și Moldova), și de către romi. Fenomenul a fost încurajat până în anul 1990 de către autoritățile de partid și de stat comuniste. Acest fenomen de schimbare demografică a afectat patrimoniul material și imaterial săsesc și șvăbesc, efectul acestor schimbări nefiind cercetat până astăzi în vreun fel.

Din 1951, Asociația Sașilor Transilvăneni din Germania și Asociația Șvabilor Bănățeni din Germania – organizații similare celorlalte comunități germane din Centrul și Sudestul Europei expulzați după al Doilea Război Mondial pe teritoriul Germaniei de Vest – organizează anual la Dinkelsbühl și bianual la Ulm în perioada Rusaliilor întâlniri, la care participă sași și șvabi stabiliți în întreaga Germanie. Din 1991, la aceste întâlniri sunt invitați și reprezentanții sașilor și șvabilor rămași în România. Întâlniri similare, dar de mult mai mică anvergură, se desfășoară din 1990 în Transilvania și Banat, la care participă reprezentanți ai Asociațiilor din Germania. În primii ani, întâlnirile sașilor au avut loc la Biertan/jud. Sibiu, de câțiva ani ele s-au desfășurat pe rând în diferite orașe (Sibiu, Mediaș, Sighișoara, Bistrița, Reghin) pentru a implica comunitățile locale.

---

⁸ <https://www.siebenbuerger.de/verband/>; <https://www.banater-schwaben.org/start/>.

În Germania există de asemenea Asociația Comunităților Săsești (*Verband der siebenbuergisch-saechsischen Heimatortsgemeinschaften*) și Asociația Comunităților Șvăbești (*Verband der banater Heimatortsgemeinschaften*⁹) din care fac parte organizațiile comunităților originare din Transilvania și Banat care în perioada comunistă organizau întâlnirea lor anuală într-o localitate din Germania, dar din 1990 aceste întruniri ale membrilor aceleiași comunități de origine se desfășoară alternativ în Germania și România (întâlniri de genul „fii satului”).

Dacă Asociația Sașilor Transilvăneni și cea a Șvabilor Bănățeni au ca scop în special încercarea de a păstra vie în memoria generațiilor tinere a specificului etnic, precum și a istoriei acestei populații colonizate pe teritoriul actual al României, Asociațiile Comunitare își propun să mijlocească contactele dintre toți cei care au făcut parte, la moment dat, din comunitățile săsești și șvăbesc a unei localități anume, să păstreze contactul cu cei rămași în localitatea de baștină și, în special în ultimii ani, să colecteze bani pentru refacerea și îngrijirea bisericilor din localitățile de origine.

În prezent sunt cca. 24.000 de sași și șvabi în România și cca. 500.000 în Germania. Despre procesul lor de integrare și statutul lor în Germania există câteva cercetări, dar abia în ultimele trei decenii se manifestă o preocupare pentru ceea ce înseamnă moștenirea culturală lăsată în România și modul cum aceasta este gestionată, cum interacționează cu comunitățile actuale din fostele localități săsești.

În România, problema a ceea ce putem numi „identitatea etnică” a patrimoniului material / tangibil și imaterial / intangibil german este una la fel de prezentă și fără o rezolvare în viitorul apropiat, datorită, credem noi, tocmai încercărilor de păstrare a ei. Procesul de „adoptare” a unui patrimoniu „etnic” de către comunități cu origine etnică diferită este dificil și tocmai datorită acestei probleme imensul patrimoniu săsesc din Transilvania și șvăbesc din Banat este într-o situație delicată. Menținerea lui este datorată, astăzi, tocmai asociațiilor sașilor și șvabilor din Germania care contribuie financiar la conservarea bisericilor, cimitirelor și a unor clădiri reprezentative pentru istoria lor.

Conceptul și structura volumului

Volumul de față cuprinde o selecție de studii dezvoltate din comunicările prezentate în cadrul panelului 2 al conferinței *Migrație și identitate în spațiul cultural românesc. Abordare multidisciplinară*, intitulat „Germanii din România – migrație și patrimoniu cultural”, desfășurată la Sibiu în 23-25 mai 2019. Conferința a fost organizată de Academia Română, Filiala Iași; Unitatea Executivă pentru Finanțarea Învățământului Superior, a Cercetării, Dezvoltării și Inovării din România (UEFISCDI), proiect PN-III-P1-1.2-PCCDI-2017-0116; Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu; Institut für donauschwäbische Geschichte und Landeskunde, Tübingen; Institut für deutsche Kultur und Geschichte Südost-

---

⁹ <http://hog-verband.de/verein>.

europas an der Ludwig-Maximilians-Universität München; Arbeitskreis für Siebenbürgische Landeskunde e. V. Heidelberg și co-finanțată de Fundația Hasso Plattner¹⁰. Conferința și-a propus să dezbată o temă de maximă actualitate academică, politică și socială: mișcările de populație și conexiunile acestora cu patrimoniul și identitatea dintr-o perspectivă multidiscplinară (istorie, lingvistică, filosofie, antropologie culturală, sociologie, științe politice, etnografie).

Volumul își propune să ofere cititorului câteva perspective referitoare la efectele sociale al migrației germanilor din România asupra comunităților părăsite, respectiv a impactului acestui fenomen asupra patrimoniului german material și imaterial. Temele principale pe care le tratează sunt: (1) investigarea modului în care emigrația sașilor începută în anii '60 și devenită fenomen de masă în anii 1990 a afectat identitatea lor națională și implicit integrarea lor în noile comunități; (2) cercetarea relației dintre patrimoniul material (tangibil) și imaterial (intangibil) creat de către sași și discursul identitar al (a) emigranților și descendenților acestora din Germania; (b) populației actuale din fostele așezări germane; (3) analiza impactului patrimoniului material și imaterial aparținând comunității săsești asupra politicilor culturale și turismului din Transilvania. Volumul cuprinde 13 studii și referate.

Mathias Beer în studiul *Emigrarea minorităților germane din România după 1945. Premise, proces, consecințe* realizează o analiză de ansamblu asupra amplitudinii emigrației germanilor după cel de-al Doilea Război Mondial. Autorul observă că procentul minorităților germane din România a scăzut de la 4,1% din totalul populației în 1930 la doar 0,18% din totalul populației în anul 2011. Procentajul populație germane din România a scăzut în două etape clar și considerabil. În sfertul de veac după 1930 procentul aproape s-a înjumătățit și a scăzut după 1956 încă odată cu 355.000. Rezumat pe scurt, aceasta înseamnă că în ultimii 80 de ani populația de limbă germană în România a scăzut în mod dramatic. Luând ca referință anul 1930, în 2011 numai 4% din fosta populație de limbă germană, atunci ca număr minoritatea pe locul doi în România, a mai trăit în România. Într-o altă formulare, Mathias Beer constată că în această perioadă numărul populației minoritare germane a scăzut cu 96%, constituindu-se la nivel european într-o evoluție excepțională. Studiul sintetizează mai întâi factorii principali care au generat aceste modificări demografice dramatice, pentru ca în al doilea palier de analiză să clarifice etapele principale ale emigrației populației germane din România și în final să analizeze consecințele politice, economice, sociale și mai ales culturale ale acestui proces de migrare, atât pentru societatea românească, cât și pentru minoritățile germane.

Remus Gabriel Anghel și Ovidiu Oltean pornesc în studiul *Identități transnaționale și instituții ale minorităților etnice. Perspective din spațiul transnațional româno-german* de la constatarea că în ultimele două decenii România a

---

¹⁰ Pentru detalii: <http://conferences.ulbsibiu.ro/miro/sibiu/ro/>.

devenit una dintre principalele țări sursă ale migrației în Europa și observă că accentul cercetătorilor a fost pus asupra consecințelor acestei migrații din perspectivă economică sau din unghiul normelor sociale. Pe acest fundal, tema migrației minorităților etnice din România și mai ales consecințele acestei migrații asupra etnicității și diversității din România și Europa rămâne marginală și mai puțin accesibilă publicului. Drept urmare, autorii își focusează cercetarea asupra consecințelor identitare și de formare de grup etnic a migrației etnicilor germani din România simultan în România și Germania. Anghel și Oltean observă două procese identitare aparent paradoxale: parte din etnicii germani în Germania trec printr-un proces de „românizare”, iar etnici români în România trec printr-un proces de „germanizare”. Explicația acestor două procese rezidă, în opinia autorilor, în rolul instituțiilor minoritare în cele două țări (organizații și rețele sociale), precum și a habitus-ului transnațional al migranților și persoanelor sedentare în cele două țări.

James Koranyi în studiul *Priviri discrete peste Cortina de Fier. O familie de germani din România în perioada Războiului Rece* susține că germanii din Europa de Est și Centrală puteau să călătorească dincolo de Cortina de Fier mult mai ușor decât ceilalți europeni. Sașii sunt un exemplu deosebit de frapant în această privință. Studiul se concentrează asupra unei familii săsești pentru a dezbate impactul (e)imigrației din timpul Războiului Rece. Frații Roland Melzer (Germania de Vest) și Martha Mesch (România) își scriau frecvent de la începutul Războiului Rece, până la moartea lui Roland Melzer de la începutul anilor 1980. O parte din conversații constau în cererile celor din partea românească a familiei pentru bunuri din Germania de Vest, iar Roland Melzer reprezenta forma materială a Vestului. Au existat și vizite de-a lungul celor trei decenii din ambele părți și aceste vizite erau discutate ulterior prin scrisori și vederi. În același timp, Roland Melzer formase o prietenie apropiată cu un cuplu de sași care locuia în RDG. O relație similară s-a format și cu acest cuplu, dar era un parteneriat puțin mai aproape de egalitate. Aceste legături au lăsat în urmă o colecție bogată de scrisori, articole, telegrame, chitanțe ale unor bunuri, vederi și alte materiale la Siebenbürgen-Institut, valorificate de Koranyi. Autorul concluzionează că acest studiu de caz dezvăluie numeroase legături dincolo de Cortina de Fier, imagini ale Europei de Est și Vest și identitatea unei comunități din centrul sciziunilor Războiului Rece.

Maniera în care o localitate fostă săsească se remodelează la sfârșitul ani-lor 1990, pe fondul migrației comunității, dar și felul în care a fost reînviată „germanitatea locală” și integrată în conceptul unui turism alternativ ne sunt relevate de studiul de caz al **Claudiei Spiridon-Șerbu**, *Spațiul cultural german din Viscri după 1999, la intersecția dintre tradiție și inovare*. Studiul reprezintă o cercetare empirică care dorește să reconstruiască transferul cultural ce a avut loc în localitatea Viscri (Weißkirchen). Autoarea a căutat și formulat răspunsuri la întrebări de cercetare, precum: Ce elemente culturale săsești (unelte, practici culinare și sociale, artefacte și amintiri) au fost resurse economice și ce efecte a avut

noua imagine a satului asupra construirii identității populației săsești? Cum s-au situat familiile săsești față de trecutul lor cultural, cum s-a modificat raportul față de propria istorie și cum au integrat în cotidianul lor noile condiții de viață? Se mai poate vorbi despre autenticitate în contextul valorificării comerciale a culturii? Conduce oare reprezentarea muzeală a obiceiurilor și cutumelor la conștientizarea propriei valori sau mai degrabă la înstrăinare culturală?

Hannelore Baier, Ramona Besoiu și Sorin Radu în studiul *Impactul migrației etnicilor germani din Transilvania asupra patrimoniului intangibil săsesc. Studiu de caz în satele de pe Valea Hârtibaciului* își fundamentează cercetarea pe realitatea că emigrarea masivă a sașilor a creat o adevărată provocare pentru prezervarea patrimoniului material și imaterial al acestei comunități. Acest fenomen a afectat pe de-o parte identitatea lor națională și implicit integrarea lor în noile comunități, iar pe de altă parte a avut un impact major asupra patrimoniului părăsit în fostele lor comunități. Dacă patrimoniul material al comunității sașilor, în cea mai mare parte a sa, s-a păstrat în localitățile de origine, nu același lucru era de așteptat din partea patrimoniului imaterial. Sondajele efectuate în câteva sate de pe Valea Hârtibaciului, locuite până în 1990 de sași, români și romi și în care după exodul sașilor au rămas doar foarte puțini sași respectiv deloc, arată că în aceste localități sunt păstrate mai departe tradiții preluate de la sași. La nivelul comunităților (majoritar românești și rome) unele instituții tradiționale săsești, precum instituția *vecinătății*, s-au păstrat. Vecinătatea nu doar că este continuată, dar este și supusă aceleiași transformări ca în cazul vecinătății sașilor: dintr-o structură de întraajutorare între vecini, a devenit un fel de asociație în care membrii nu mai sunt în mod necesar vecini, scopul principal fiind ajutorul acordat la înmormântare. Studiul surprinde măsura în care instituția vecinătății la sași a fost preluată de români și / sau romi, respectiv a identificat diferențele de formă și funcționalitate în cinci sate de pe Valea Hârtibaciului: Roșia, Vurpăr, Hosman, Alțâna și Nocrich.

Limba germană, ca element fundamental al identității și implicit al patrimoniului intangibil și interesul crescut exprimat de populația românească pentru învățământul cu predare în limba germană în ultimii ani constituie temă de cercetare pentru **Andreea Dumitru** în studiul *Germana vorbită în școlile din Transilvania în anul 2019. Un raport din activitatea didactică desfășurată la Colegiul Național „Samuel von Brukenthal”*. Studiul de caz aplicat pe elevii uneia dintre cele mai prestigioase și vechi instituții de învățământ din Transilvania observă că majoritatea elevilor nu mai sunt vorbitori nativi, dar cu toate acestea este dificil de afirmat că ei învață în școală această limbă ca limbă străină. Autoarea a colectat informații prin intermediul unui chestionar de la peste 400 de subiecți din clasele a IX-a – a XII-a cu privire la relația pe care o au elevii colegiului cu predare în limba germană din Sibiu cu această limbă. Din moment ce aproape toate materiile sunt predate în germană, iar școala funcționează ca școală cu predare în limba minorității germane autoarea a fost interesată să înțeleagă dacă tinerii se află într-o relație emoțională cu această limbă, ținând cont

și de faptul că majoritatea dintre ei frecventează învățământul în limba germană încă de la grădiniță. Ipoteza de lucru a fost confirmată de rezultatele chestionarelor, autoarea conchizând că utilizarea conștientă a limbii germane poate îmbunătăți nivelul de cunoaștere și poate oferi continuitate acesteia pe teritoriul României.

Tema identității germanilor emigrați prin prisma discursului celor mai importante două publicații ale asociațiilor germanilor emigrați din România – „Siebenbürgische Zeitung” și „Banater Post” este investigată de **Alois Kommer** în studiul *Publicațiile de presă ale Asociațiilor etnicilor germani emigrați ca mediu de formare a identității acestora*. Cele două ziare ale germanilor emigrați au făcut de la începuturile lor o publicitate masivă pentru plecarea din România, dar, totodată, au constituit și un sprijin pentru cei emigrați. Astfel, au contribuit fără dubii și la formarea „noii” identități a celor emigrați. Studiul se focusează pe anul 1990, când a avut loc emigrarea în masă a germanilor din România, și surprinde maniera în care acest discurs de formare a identității s-a modificat după evenimentele din decembrie 1989.

O perspectivă interesantă asupra manierei în care asociațiile etnicilor germani emigrați în Germania (*Landsmannschaften*) au contribuit la cercetarea și popularizarea istoriei germanilor din România o aduce **Mariana Hausleitner** în studiul *Lacune în istoriografie: asociațiile germanilor emigrați și național-socialismul la germanii din România*. Autoarea observă că în ceea ce privește istoria recentă, există lacune și prezentări „înfrumusețate”. În cazul germanilor din Bucovina, strămutarea din 1940 a fost declarată de către organizatorii ei o poveste de succes. Implicarea celor strămutați în alungarea polonezilor, evreilor și a altora însă a fost marginalizată în istoriografie. La șvabii bănățeni preluarea de către conducerea Grupului Etnic German a tuturor instituțiilor germane a fost prezentată ca fiind o realizare, iar părerea celor care i-au adus critici a fost trecută cu vederea. Mult timp s-a păstrat tăcerea în ceea ce privește mobilizarea la trupele SS și acțiunile acestora. Experiențele negative ale multor germani din România din anii de război au fost catalogate ca destine triste ale unor persoane singulare și au fost scoase în evidență în mod special suferințele celor rămași în România comunistă.

Hans-Christian Maner în studiul *Istorie și memorie. Perspective ale literaturii regionale săsești cu privire la al Doilea Război Mondial* prezintă, plecând de la genul literar „Heimatbücher“, unele aspecte ale național-socialismului în orașul Codlea (Zeiden) din Transilvania. Studiul analizează romanul Ursulei Ackrill, *Zeiden, im Januar* prin ochii critici ai unui istoric și după metoda științei istorice. Maner conchide că opiniile prezentate în această operă literară despre atitudinile față de național-socialism se axează pe anumite personaje fictive și istorice, precum și pe identitatea sașilor transilvăneni din Codlea.

Studiul lui **Cosmin Budeancă**, *Migrație și transformări identitare la germanii din Transilvania în a doua jumătate a secolului XX* susține că migrarea etnicilor germani din România în a doua jumătate a secolului al XX-lea a fost

unul dintre cele mai ample fenomene sociale din Europa, fenomenul schimbând dramatic comunitatea germană. Autorul este preocupat să surprindă, prin cheia istoriei orale, principalele efecte ale migrației din anii comunismului, dar și de după căderea acestuia, asupra identităților individuale și colective ale germanilor din Transilvania.

Într-o cheie interesantă analizează fenomenul migrației germanilor din România **Cristian Cercel** în studiul *Reprezentări ale germanilor și romilor în România post-1989. Celălalt cultural vs. Celălalt social*. Fondându-și demersul științific pe distincția teoretică dezvoltată de Gina Philogène – și anume distincția între alteritate culturală și alteritate socială – studiul analizează în profunzime reprezentările cel mai adesea antagonice ale germanilor și romilor în societatea românească contemporană. Dacă germanii (în general sașii transilvăneni) sunt percepuți cu precădere drept agenți civilizatori și diseminatori de cultură, romii sunt mai cu seamă reprezentați drept leneși, incuți, paraziți, hoți, infractori, criminali. Dacă minoritatea germană reprezintă legătura directă cu Europa, fiind prezentată ca aducându-ne mai aproape de Vest (simbolic și economic), minoritatea romă este înfățișată ca suscitând contrariul: o îndepărtare de Europa, un impediment în calea afirmării europenității României. Teza esențială susținută de Cristian Cercel este că aceste reprezentări antagonice indică că germanii joacă rolul unei alterități culturale, în timp ce romii sunt percepuți drept o alteritate socială. Dacă alteritatea culturală sugerează că sentimentul de non-familiaritate asociat cu diferența poate fi depășit, permițând astfel construcția unei compatibilități între Sine și Celălalt, alteritatea socială refuză la nivel fundamental posibilitatea unei apartenențe și a unei identități comune, evidențiind diferența pentru a îl exclude pe Celălalt social din grup. Studiul analizează critic discursurile filogermane din România și felul în care ele sunt cuplate cu discursuri anti-rome și atrage atenția asupra implicațiilor îngrijorătoare pe plan social și politic ale acestor reprezentări și mecanisme discursive.

Studiul lui **Gwénola Sebaux**, *Urmările emigrării – Despărțirea de unitatea culturală? Despre autopercepția diferită a etnicilor germani emigranți din România* investighează urmările relevante din punct de vedere identitar ale emigrării germanilor din România. Demersul autoarei este bazat pe datele colectate într-o cercetare empirică întreprinsă la începutul anilor 2010, în paralel, în Germania și România. Teza lui Sebaux este că autopozitionările (percepțiile) germanilor din România sunt mult prea diferențiate, pentru a se putea folosi formula lapidară de „migranți etnici târzii” care s-a impus în discursul german. Tocmai de aceea, autoarea apreciază ca fiind relevantă analiza formelor și funcțiunii amintirii despre unitatea culturală a unei minorități germane. Cu accent pe șvabii bănățeni, Sebaux se focusează asupra a două teme principale: patrimoniul imaterial și integrarea, respectiv acultura-lizarea în Germania. Mai întâi sunt extrase forme complexe de articulare a memoriei și a identității, asigurându-se astfel o imagine despre crearea de noi elemente identitare. Mai apoi sunt explorate strategii de aculturalizare și provocările

legate de aceasta. Studiul caută răspunsuri și la întrebări, precum: Cum se dezvoltă în spațiu și timp schimbările identitare ale celor emigrați? Ce linii de continuitate și discontinuitate există în biografiile lor? Este în joc, în ultimă instanță, ca urmare a migrației, problema „identității culturale”? Cum se raportează cei migrați la această problemă? Sebaux pune în discuție și măsura în care cei emigrați și-au prelucrat propriile experiențe – deseori dureroase – și, în același timp, și-au re-evaluat percepția lor despre imaginea dominantă istoric a imigrantului „reușit” în Germania și despre Germania în rolul ei de țară protectoare. În final, autoarea susține teza conform căreia termenul de emigrant oferă o percepție restrictivă a actorilor migrației, din anumite puncte de vedere, discutabilă.

Studiul lui **Anton Sterbling**, *Dinamica specifică și auto-dinamica emigrării germanilor din România și consecințele de lungă durată asupra identității colective și a moștenirii culturale* constată că procesul de emigrare a germanilor din România a fost cercetat în multiple rânduri, din diferite puncte de vedere, cu o mai multă sau mai puțină rigurozitate. S-au dovedit însă a fi insuficient analizate aspectele dinamice ale condițiilor cadru de politică internă și externă aflate în continuă schimbare și ale cauzelor emigrărilor din anii 1960-1980, precum și componentele dinamicii proprii ale proceselor de emigrare, îndeosebi în interacțiune cu repercusiunile și realitățile instituționale și de structură socială. Tocmai de aceea, autorul își concentrează atenția în principal pe aceste aspecte dinamice legate de faptele istorice și pe cele ce țin de dinamica proprie a procesului de emigrare și a efectelor și urmărilor acestuia, deoarece acestea au marcat în mod specific și dinamica relațiilor dintre imigranții din Germania și „miliul” din țara lor de origine și prin aceasta au avut un impact pe termen lung asupra înțelegerii colective a identității și a moștenirii culturale.

Consecințele emigrației populației germane din România pentru patrimoniul lor material și imaterial încă nu a găsit atenția necesară în cercetare. Obiectivul volumului este de a prezenta cel puțin câteva sectoare dintr-un câmp de cercetare amplu, care va putea fi investigat numai interdisciplinar și internațional. În acest fel volumul nostru este un prim pas pentru a îndeplini un deziderat științific și cultural foarte important. Dacă volumul va reuși să aibă un efect de scânteie inițială pentru cercetare, editorii și-au atins obiectivul principal.

Emigrația minorităților germane din România după 1945. Premise, proces, consecințe

Mathias BEER

1. Introducere – tematică, problematică, structură

În anul 1930, minoritățile germane reprezentau 4,1% din populația României. Aceasta corespunde unui număr de cca. 745.000 de persoane. La recensământul din 1956 a fost înregistrat un număr de aproximativ 391.000 de membri ai minorităților germane. Aceștia reprezentau 2,2% din populația totală a țării. În 2011, Institutul Național pentru Statistică al României mai indica un număr de doar 36.000 de persoane, care se declarau ca fiind parte a minorităților de limbă germană. Acest număr corespunde unei valori de 0,18% din populația României, prezentând o tendință descendentă¹.

Având în vedere cifrele acestea, observăm că proporția membrilor minorităților germane din populația României a scăzut semnificativ în două faze: pe parcursul celor 25 de ani de după 1930 proporția aproape s-a înjumătățit, iar în intervalul de timp dintre 1956 și începutul celui de-al doilea deceniu al secolului nostru a mai scăzut cu încă 355.00 de persoane. Rezumat asta înseamnă că, pe parcursul ultimilor 90 de ani, numărul de membri ai minorităților germane a scăzut dramatic. Luând valoarea din 1930 ca etalon, proporția minorității care a fost cea de-a doua ca și dimensiune în România a ajuns în 2011 la doar 4%. Sau, altfel formulat: în acest interval de timp, numărul de membri ai minorităților germane a scăzut cu 96%.

Aceasta este o evoluție de-a dreptul dramatică, care este neobișnuită în raport cu celelalte minorități din România și, în comparație cu situația din restul Europei, ea este unică. La ora actuală, cea mai mare parte a fostelor minorități germane din România trăiesc împrăștiate pe aproape întreg mapamondul, din Europa până în America și Australia. Centrul de greutate pentru această reparaționare este însă Republica Federală Germania.

---

¹ *Recensământul general al populației României din 29 decembrie 1930*, vol. II, București, Editura Institutului Central de Statistică, 1938; *Recensământul populației din 21 februarie 1956. Rezultate generale*, Direcția Centrală pentru Statistică, București, 1959; *Recensământul populației și al locuințelor 2011*, vol. II, București, Institutul Național de Statistică, 2014. Vezi și <http://www.recensamantromania.ro/> [21.10.2019], unde se găsesc datele referitoare la recensămintele din 1930, 1956 și 2011.

Cifrele brute oferă deja puncte de reper temporale și cantitative pentru un proces de migrație deosebit, care necesită explicații. De ce a avut loc acest proces de migrație? Care factori au fost determinanți în acest sens? Ce fel de forme de migrație se diferențiază în acest sens? Cum s-au derulat procesele de migrație în mod individual? Care au fost consecințele lor pe termen scurt și lung în toate domeniile, mai ales în ceea ce privește patrimoniul minorităților germane?

Structurată pe termenii centrali ale ai titlului lucrării și pe cea mai recentă literatură științifică pe această temă², studiul oferă câteva răspunsuri formulate în mod conștient sub forma unor teze la întrebările cu privire la istoria recentă a minorităților germane în și din România. Obiectivul este de a încorpora mai întâi migrația minorităților germane după cel de-al Doilea Război Mondial în istoria aferentă lor în secolul XX, realizând astfel un arc în timp până la crearea României moderne după Primul Război Mondial. Numai pe baza acestui fond este posibilă analizarea adecvată a structurii și procesului evolutiv al migrației după anul 1945. În al doilea rând se realizează astfel o bază adecvată, pe care pot interrelaționa istoria migrației minorităților germane după 1945 și moștenirea culturală a acestora. De regulă, cercetarea a analizat până acum cele două fenomene (migrație și patrimoniu) în mod separat³. În acest context, tocmai analizarea raportului dintre migrație și patrimoniul cultural oferă o perspectivă nouă asupra istoriei minorităților germane din România. Studiul, care pune sub semnul întrebării abordările obișnuite asupra procesului de cercetare a minorităților germane din și în România, are astfel funcția unui impuls în direcția extinderii și aprofundării absolut necesare a cercetării în acest domeniu. În acest sens studiul este o contribuție la abordarea diferitelor deziderate de cercetare pe această temă.

2. România Mare – un stat al naționalităților

Ca urmare a garanțiilor oferite de Antantă pe parcursul Primului Război Mondial și a unei constelații favorabile în domeniul politicii externe, România a reușit, în urma acordurilor de pace de la Paris, să își extindă considerabil teritoriul în anii 1919 și 1920. Noul Regat al României Mari, cum se numea statul, nu a fost intitulat întâmplător în acest fel. Pe parcursul a numai câtorva luni și-a dublat suprafața, precum și populația țării. Regatul României, o monarhie parlamentară și constituțională, și-a împlinit dorințele sale naționale și statale, dar se afla și în fața unor sarcini ample: în primul rând era necesar ca din conglomeratul de regiuni diferite și de oameni diferiți, cu istorii și limbi regionale, să realizeze un

---

² Deși au fost publicate diferite studii cu privire la migrația populației de limbă germană din România, care sunt folosite pentru acest articol, până în prezent nu există o monografie în limba română, germană sau engleză pe această temă. Cea mai recentă publicație pe această temă este Ottmar Trașcă, Remus Gabriel Anghel (coord.), *Un veac frământat. Germanii din România după 1918*, Cluj-Napoca, Institutul pentru Studierea Problemelor Minorităților Naționale, 2018.

³ O excepție binevenită este volumul publicat recent de Ovidiu Oltean, Remus Gabriel Anghel, Christian Schuster, *Reinventând Germanitatea. Etnicitate, mobilitate și împrumut cultural la marginea Europei*, București, Editura Tritonic, 2017.

stat unitar, funcțional⁴. Acest proces includea toate domeniile sociale, administrația, dreptul și Biserica. În al doilea rând, era necesară obținerea unui echilibru între regiunile dezvoltate diferit, prin implementarea unor reforme economice și sociale. Modernizarea agriculturii și a industriei au urmărit obiectivul de a echilibra diferitele niveluri de dezvoltare regionale și raporturile sociale cu diferențe foarte mari. În cele din urmă, în al treilea rând, era necesară o politică externă, care să asigure *status quo*-ul obținut în special în raport cu Ungaria, Uniunea Sovietică, regatul Iugoslav și Bulgaria. Măsurile în toate aceste domenii erau orientate către realizarea unui stat național, unitar român și în politica referitoare la minorități.

În timp ce România antebelică era, din punct de vedere etnic, un stat aproape omogen, România Mare era denumită ca și alte state din estul și sud-estul Europei un stat al naționalităților⁵. Aceasta reprezenta o experiență nouă, atât pentru populația sa majoritară românească, cât și pentru grupurile etnice noi⁶.

Obiectivul de a reuni Românii într-un stat național a fost atins, fiind luată însă în calcul și includerea unei componente minoritare semnificative de cca. 30%. Conform recensământului din 1930, România Mare avea aproximativ 18 milioane de locuitori⁷. Dintre aceștia, mai mult de trei sferturi erau reprezentanți ai populației majoritare românești, iar restul includea reprezentanți ai aproape două duzini de minorități „mari” și „mici” – maghiari, germani, evrei, ucraineni (ruteni), ruși, bulgari, turci, tătari, găgăuzi, romi (țigani), sârbi, croați, sloveni, cehi, slovaci, polonezi, greci, armeni, pentru a numi numai câteva dintre minoritățile cuprinse în statisticile oficiale. Dar numai șapte dintre aceste minorități depășeau pragul de 2% din populația totală a statului. Cea mai mare minoritate, cu aproape 8%, era populația de etnie maghiară. Câte 4% din populația totală erau deținute de populația germană și evreiască, urmate de ruteni, cu 3%, de ruși și de bulgari cu câte aproximativ 2%. Corespunzător caracteristicilor specifice ale grupelor de minorități, poziției geografice a locației lor de așezare, precum și condițiilor politice interne și externe, toate măsurile de unificare ale noului Stat Român, implementate de conducerea politică, aveau efecte și asupra tuturor minorităților.

3. Germanii din România – sau diversitate fără unitate

La recensământul din 1930, aproape 750.000 de persoane din România s-au declarat ca fiind germani. Dar numai dacă se pune accent exclusiv pe caracteristica „german” se poate vorbi despre o *singură* minoritate. În acest sens, „german”

---

⁴ Oliver Schmitt, *Hundert Jahre Einsamkeit. Grundzüge der Geschichte Rumäniens*, în „Osteuropa”, vol. 69, nr. 6-8/2019, p. 7-35.

⁵ Othmar Kolar, *Rumänien und seine nationalen Minderheiten. 1918 bis heute*, Köln, Weimar, Wien, Böhlau Verlag, 1997.

⁶ Cu privire la minoritățile germane vezi Vasile Ciobanu, *Germanii în România între anii 1918-1919*, Sibiu, Editura Honterus, 2013; ediție în limba germană *Die Deutschen in Rumänien 1918-1919*, Sibiu, Honterus Verlag, 2019.

⁷ Vezi nota de subsol nr. 1.

asigură doar cel mai mic numitor comun al diferitelor grupuri, care prin istoria, structura lor economică și socială, prin particularitățile lor culturale și prin zona de așezare corespunzătoare se diferențiază clar între ele⁸.

Procesul de colonizare al estului Europei în Evul Mediu al estului Europei este contextul în care *sașii transilvăneni* s-au așezat în arcul carpatic, având centrele în Sibiu, Brașov și Bistrița⁹. Autonomia lor teritorială, politică și religioasă, ce le-a fost garantată la începutul secolului al XIII-lea de regele Ungariei și care a fost reînnoită în mod repetat ulterior, a format baza pentru o identitate de grup, născută încă de timpuriu. Autonomia lor, recunoscută prin organismul lor de auto-administrare, Universitatea Națională Săsească (*Sächsische Nationsuniversität*), a fost întărită prin trecerea la credința evanghelică-luterană la mijlocul secolului al XVI-lea. Abia în anul 1867, prin încorporarea în Ungaria, grupul și-a pierdut dreptul de auto-administrare politică. Conștiinței lor de grup formate și evidențiate de-a lungul secolelor, tradițiilor mature și experienței lor politice le datorează sașii transilvăneni poziția lor proeminentă în cadrul minorităților germane din cadrul noii României. La recensământul din 1930, aproximativ 237.000 de persoane au declarat că aparțin minorității etnice săsești.

Spre deosebire de sașii transilvăneni, începuturile istoriei celorlalte grupuri de germani din România – șvabii bănățeni, șvabii sătmăreni, germanii din Basarabia, Bucovina și Dobrogea – aveau rădăcini ce se întindeau numai până în secolul al XVIII-lea¹⁰. Toate aceste grupuri își au originea în procesele de colonizare după îndepărtarea prezenței otomane din Europa Centrală de după anul 1683. Procesele de migrație organizate oficial de Habsburgi și de țarii Rusiei, precum și procesele de migrație organizate privat pe direcția vest-sud-est și migrațiile interioare ulterioare au adus, pe parcursul a aproximativ două secole, în principal, coloniști proveniți dintr-o serie de regiuni ale Sfântului Imperiu Roman de Națiune Germană (*Heiliges Römisches Reich Deutscher Nation*) în diferite regiuni ale Europei de Est și de Sud-Est. Colonizarea specifică condiționează o a doua caracteristică, ce reunește toate aceste grupe. Ele au dezvoltat numai parțial conștiințe comune de grup și au fost implicit mai puternic expuse ambițiilor de omogenizare ale statelor naționale din secolul al XIX-lea, în special procesului de maghiarizare desfășurat de Regatul Ungariei.

Istoria celui mai numeros dintre grupurile de germani din România, cel al *șvabilor bănățeni* – în 1930 însuma aproximativ 276.000 de persoane – începe cu crearea și colonizarea Banatului timișorean, la începutul secolului al XVIII-lea. Această regiune a oferit numele grupului format preponderent din credincioși

⁸ Mathias Beer, *Germanii din România 1918-1945. De la minorități regionale la „Grupul ethnic” conformat*, în: *Refractări. Willy Pragher – spații vizuale românești, 1924-1944. Catalog și studii însoțitoare*, Kurt Hochstuhl și Josef Wolf (coord.), Alba Iulia, 2007, p. 71-82.

⁹ Konrad Gündisch, Mathias Beer, *Siebenbürgen und die Siebenbürger Sachsen*, München, Langen-Müller, 2005; Harald Roth, *Kleine Geschichte Siebenbürgens*, Böhlau, Köln, 2007.

¹⁰ Cu privire la geneza și istoria celorlalte minorități germane pe teritoriul României după 1918 – șvabii bănățeni, șvabii sătmăreni, grupurile germane din Bucovina, Basarabia și Dobrogea vezi Günter Schödl (coord.), *Land an der Donau*, Berlin, Siedler Verlag, 1995.

catolici. Banatul a fost împărțit între Ungaria, Regatul Sârbesc, Croat și Sloven și România, ca urmare a trasării noilor granițe de după Primul Război Mondial. În acest context, cea mai mare parte – aproximativ două treimi din teritoriul delimitat la nord de Mureș, la vest de Tisa, la sud de Dunăre și la est de Carpații Meridionali – a fost alocat României. Centrul economic, cultural și administrativ era asigurat de orașul Timișoara, denumit în mod exagerat „Mica Vienă”.

În nord-vestul României, cu centrul în Carei, este situată zona de așezare a *șyabilor sătmăreni*. Aceștia își au originea în colonizarea din secolul al XVIII-lea, de către familii venite din sud-estul Germaniei (*Oberschwaben*), fiind alocați aproape în totalitate României, ca urmare a trasării noilor granițe. Populația germană catolică, preponderent formată din țărani, va fi asimilată de maghiari în cea mai mare măsură la începutul secolului XX. Recensământul românesc din 1930 a înregistrat în această regiune aproximativ 31.000 de etnici germani, dintre care însă numai aproximativ 21.000 erau vorbitori nativi de limbă germană.

Existența populației germane în *Bucovina*, cu centrul la Cernăuți (astăzi Cernivci, Ucraina) este consecința ocupării austriece a zonei în anul 1775. În următoarele decenii au fost aduși coloniști germani, însă colonizarea acestora nu s-a desfășurat la fel de sistematic ca în Banat și în regiunea sătmăreană. Spre deosebire de celelalte regiuni cu populație germană, în regiunea ridicată la rang de ducat în 1849, nu s-au format comunități germane compacte. La recensământul din anul 1930, din numărul de 76.000 de etnici germani declarați, populația urbană reprezenta peste 44%. Acesta este un indiciu al concentrării populației germane în centrul administrativ regional Cernăuți. Atunci când teritoriul a fost alipit României în 1919, proporția populației germane era de 10%.

Abia la începutul secolului al XIX-lea au fost create coloniile germane din *Basarabia*, care aparținea la acel moment Rusiei. Coloniștii germani din Marele Ducat al Varșoviei, din Germania de Nord-Est, dar și din Alsacia, din Baden și din Württemberg, au urmat invitația țarului Rusiei, Alexandru I. Satele cu puternice influențe evanghelice din jurul localității Tarutino s-au trezit expuse, la fel ca și germanii din Basarabia, unei politici intense de rusificare, începând cu sfârșitul secolului al XIX-lea. Datorită populației active preponderent în agricultură, aflate într-o creștere rapidă, în Basarabia s-a înregistrat în 1930 un număr de 61.000 de germani.

Minoritatea germană răsleață din *Dobrogea* își are originea în imigranții din Basarabia și Rusia de Sud, de după 1840. Aceștia formau, cu 1,5% din populație (aproximativ 12.500 de persoane), o minoritate pe cale de dispariție în Dobrogea.

Chiar și această privire de ansamblu sumară nu lasă să se întrevadă niciun dubiu: grupele vorbitoare de limbă germană din România se diferențiază în primul rând în mod obiectiv, așa cum arată istoricul aferent schițat, dar și de evoluțiile lor în secolul XX. În strânsă relație cu aceasta, ele se diferențiază în al doilea rând și în ceea ce privesc aspectele lor specifice politice, economice, sociale și culturale corespunzătoare fiecărui grup. În al treilea rând, ele se diferențiază și în mod subiectiv, atât în felul în care se percepeau ele însele, cât și prin felul în care erau

percepute din afară, de către celelalte grupuri vorbitoare de limbă germană, de celelalte minorități din România, de populația majoritară română și bineînțeles și de străinătate. Acestea sunt motivele pentru care, spre deosebire de terminologia uzuală, folosită și în cercetare, este necesar să nu se vorbească despre o minoritate germană, ci despre *minoritățile* germane din România.

De la fondarea României Mari și până în prezent au existat, dincolo de toate schimbările politice și sociale, o serie de încercări de a transforma acest conglomerat de grupuri vorbitoare de limbă germană într-o singură minoritate germană. Cele mai importante dintre acestea sunt, în sens cronologic: „Asociația etnicilor germani din România Mare“ (*Verband der Deutschen Großrumäniens*, 1921), „Comunitatea populară a germanilor din România“ (*Volksgemeinschaft der Deutschen in Rumänien*, 1935), „Grupul Etnic German din România“ (*Deutsche Volksgruppe in Rumänien*, 1940), „Comitetul antifascist german din România“ (*Deutsches Antifaschistisches Komitee in Rumänien*, 1949), „Consiliul oamenilor muncii de naționalitate germană“ (*Rat der Werktätigen deutscher Nationalität*, 1969) și „Forumul Democrat al Germanilor din România“ (*Demokratisches Forum der Deutschen in Rumänien*, 1989). Totuși, toate aceste asociații create din proprie inițiativă sau înființate de către autorități, aveau un caracter preponderent organizatoric. Ele au fost doar organizații umbrelă și nu pot ascunde faptul că, în pofida numeroaselor tentative ce au avut loc de la începutul secolului XX, nu s-a reușit pe parcursul celor 100 de ani de apartenență la statul român să se creeze, din toate grupele vorbitoare de limbă germană din România, o unitate sau chiar o identitate de grup. Această constatare este valabilă și pentru intervalul de timp care a început cu anii 1960 când cea mai mare parte a minorităților germane din România a început să părăsească țara și implicit regiunile în care era așezată. După relocarea, fuga și emigrarea din România, nici în Germania nu s-a realizat formarea unei asociații unice, care să includă toate grupurile acestei minorități. Din contră, și aici organizarea grupelor s-a făcut pe criteriul originii regionale din România¹¹.

Germanii din România reprezintă astfel o denumire colectivă pentru mai multe grupuri vorbitoare de limbă germană, care au constituit o parte a societății românești începând cu anul 1918 sau care au părăsit România pe parcursul celui de-al Doilea Război Mondial și după 1945, preponderent către Reich-ul German și ulterior către Republica Federală Germania. Germanii din România sunt uniți în principal de apartenența lor statală față de România sau de originea lor din această țară. Doi factori au avut în acest context o influență determinantă asupra dezvoltării minorităților germane. Acestea sunt și au fost marcate pe de o parte de evoluțiile politice interne și externe, dar și de cele economice, sociale și culturale

---

¹¹ Verband der Siebenbürger Sachsen (<https://www.siebenbuerger.de/verband/>), Landsmannschaft der Banater Schwaben (<https://www.banater-schwaben.org/start/>), Landsmannschaft der Sathmarer Schwaben (<https://sathmarerschwaben.yellowbox-server.de/>), Landsmannschaft der Deutschen aus Bessarabien (<https://www.bessarabien.de/>), Landsmannschaft der Buchenland-deutschen (<http://www.bukowinafreunde.de/landsmannschaft.html>) [21.10.2019].

din România. Pe de altă parte, raporturile schimbătoare dintre România și Germania din ultimii 100 de ani au reprezentat un factor esențial, care și-a pus amprenta pe evoluția minorităților individuale germane, într-un mod specific fiecăreia.

4. Migrația – caracteristică structurală a istoriei minorităților germane

Până acum au fost subliniate pe bună dreptate diferențele dintre grupurile vorbitoare de limbă germană, pe fundalul istoriei lor trăite și formate în România. Faptul că nu vorbim despre o minoritate, ci despre mai multe minorități, este o pledoarie împotriva perspectivei național-statale, care susține o imagine unitară, și în același timp un argument pentru o recunoaștere a diversității fundamentate istoric ale diferitelor grupuri vorbitoare de limbă germană. Respectarea specificului fiecărei minorități individuale este asigurată doar dacă acestea nu sunt unificate sub umbrela unor concepte cumulative unitare.

Însă accentul pus pe varietatea minorităților germane din România nu înseamnă în nici un caz, că aceste grupuri nu au aspecte comune din punct de vedere sistematic. O caracteristică, care unește toate grupele vorbitoare de limbă germană, este migrația, care ocupă un loc deosebit de prominent în istoria lor. Migrațiile sunt esența istoriei tuturor minorităților germane din România. Migrațiile, care au avut loc începând din Evul Mediu către teritoriile aparținând după 1918 Statului Român, marchează începuturile apariției grupurilor germane cu o conștiință distinctă de grup în această regiune a Europei. Tot migrațiile au fost cele care au condus pe parcursul ultimilor 100 de ani la dispariția sau la scăderea drastică a minorităților germane în România. Aceste migrații sunt cauzate de motivații diferite și prezintă o varietate mare a formelor.

Corespunzător temei centrale a lucrării, vom analiza numai principalele procese de migrație ale minorităților germane de la începutul secolului XX până în prezent. Doar din această perspectivă cronologică pot fi înțelese procesele de migrație principale ale minorităților germane de după 1945 și consecințele acestora. Următoarea imagine de ansamblu ilustrează diferitele forme de migrație, relevă principalele lor cauze și etape, și tratează dimensiunile lor cantitative. În acest context, în pofida tuturor suprapunerilor, este necesară diferențierea a două faze subdivizate în sine, delimitate prin Constituția adoptată de Republica Populară Română în 1952.

4.1. Migrațiile în timpul celui de-al Doilea Război Mondial și în perioada imediat postbelică

Membrii minorităților germane din România au participat în mod activ la valurile de emigrație economică de la începutul secolului XX și de după Primul Război Mondial, în special către SUA, Canada și state din America de Sud¹².

---

¹² Ulf Brunnbauer, *Globalizing Southeastern Europe. Emigrants, America, and the State Since the Late Nineteenth Century*, Lanham, Md., Lexington 2016; Annemarie Steidl, Wladimir

Proporția corespunzătoare fiecăruia dintre grupurile minoritare era diferită. Datorită lipsei unei cercetări sistematice a fenomenului, valorile pot fi specificate doar aproximativ. Chiar dacă un număr mare dintre acești emigranți s-a reîntors, au apărut în statele de destinație poli ai migrației, în cadrul cărora originea regională din România era determinantă. Poli aceștia s-au transformat în puncte de legătură ce reuneau asociații de auto-întraajutorare, care au susținut conaționalii sosiți ulterior în procesul de regăsire și integrare în noul lor mediu¹³.

Aceste migrații trebuie văzute și în contextul rezoluției adoptate de Adunarea Națională a Românilor din Alba Iulia, de la 1 decembrie 1918. În cadrul acesteia au fost oferite niște promisiuni ample minorităților¹⁴, promisiuni ce au fost onorate numai parțial de către autoritățile române în perioada interbelică. La aceasta se adaugă evoluția politică și economică dezamăgitoare a țării, nesiguranța generală și interesele politice diferite, deseori divergente, sesizate chiar și în rândul grupelor minorităților germane. Toți acești factori nu au favorizat numai emigrarea, mai mult, ei au alimentat și formarea unor grupări radicale în cadrul minorităților germane¹⁵. Noile elite, spre deosebire de cele vechi, nu erau în căutarea unor soluții de compromis cu partidele guvernamentale ale României, pentru promulgarea intereselor minorităților, ci căutau confruntarea. Ca urmare a preluării puterii în Germania de către național-socialiști, „Mișcarea de reînnoire național-socialistă a germanilor din România” (*Nationalsozialistische Erneuerungsbewegung der Deutschen in Rumänien*) a reușit în anul 1935 să preia conducerea în cadrul „Asociației germanilor din România” (*Verband der Deutschen in Rumänien*). Aceasta a fost transformată, cu susținerea Reich-ului german, în gruparea intitulată „Grupul Etnic German din România” (*Deutsche Volksgruppe*

Fischer Nebmaier, James Oberly, *From a Multiethnic Empire to a Nation of Nations. Austro-Hungarian Migrants in the US, 1870-1940*, Innsbruck, Studienverlag, 2019.

¹³ Mathias Beer, *Destination USA. Austria as a Transit Station for Refugees and Expellees from Southeastern Europe after WW II*, prezentare la conferința „Austria in Europe: Migration, Immigration, Integration. Contemporary and Historical Perspectives”, Austrian Studies Association Annual Conference 2019, Bowling Green State University, 11 aprilie 2019.

¹⁴ Vezi nota de subsol nr. 1.

¹⁵ Cu privire la alinierea la național-socialism al minorităților germane și al contextului politic vezi Wolfgang Miede, *Das Dritte Reich und die Deutsche Volksgruppe in Rumänien 1933-1938. Ein Beitrag zur nationalsozialistischen Volkstumspolitik*, Frankfurt am Main, Peter Lang, Bern, 1972; Johann Böhm, *Das Nationalsozialistische Deutschland und die Deutsche Volksgruppe in Rumänien 1936-1944. Das Verhältnis der Deutschen Volksgruppe zum Dritten Reich und zum rumänischen Staat sowie der interne Widerstreit zwischen den politischen Gruppen*, Frankfurt am Main, Bern, New York, Peter Lang, 1985; Johann Böhm, *Einfluss des Nationalsozialismus auf die Presse der deutschen Volksgruppen in Rumänien, Ungarn und Jugoslawien*, Frankfurt am Main, Berlin, Bern, Bruxelles, New York, Oxford, Wien, Peter Lang, 2016; Stephan Olaf Schüller, *Für Glaube, Führer, Volk, Vater- und Mutterland? Die Kämpfe um die deutsche Jugend im rumänischen Banat (1918-1944)*, Berlin, Lit Verlag, 2009; Hildrun Glass, *Zerbrochene Nachbarschaft. Das deutsch-jüdische Verhältnis in Rumänien (1918-1938)*, München, Oldenbourg Verlag, 1996; Mariana Hausleitner, *Die Donauschwaben 1868-1948. Ihre Rolle im rumänischen und serbischen Banat*, Steiner Verlag, Stuttgart, 2014; Rebecca Haynes, *Politica României față de Germania între 1936 și 1940*, traducere de Christina Abobaie, Iași, Polirom, 2003.

in Rumänien)¹⁶, în cadrul căreia erau determinante principiile organizatorice național-socialiste. După ce România s-a alăturat la 23 noiembrie 1940 forțelor Axei¹⁷, aceasta s-a obligat, la presiunea Germaniei, „să asigure membrilor grupului etnic german din România aceleași drepturi și poziții ca și etnicilor români și să extindă poziția comunității etnice germane în spiritul deciziilor de la Alba Iulia”¹⁸.

„Grupul Etnic German”, dirijat din Germania pe principii național-socialiste, a reunit organizatoric toate minoritățile germane din România sub conducerea reprezentanților sașilor transilvăneni, fiind astfel creată în România o structură de tip stat în stat. În acest fel, drepturile minorităților care reprezentau un deziderat încă din 1918 au fost cumpărate sub steagul național-socialist, prin renunțarea la auto-determinare. Prin înregimentarea și înscrierea voluntară a minorităților germane în politica expansionistă, de ocupare și de distrugere motivată rasial, purtată de cel de-al Treilea Reich, destinul minorităților a fost strâns legat de evoluția Germaniei național-socialiste. Diferitele tipuri de migrații forțate care au avut loc au constituit o parte din instrumentalizarea și auto-instrumentalizarea nazistă a minorităților germane.

Deși era o aliată a Germaniei național-socialiste în faza incipientă a celui de-al Doilea Război Mondial, România s-a văzut obligată să cedeze câteva din noile teritorii câștigate în 1918. Bucovina de Nord și Basarabia au fost cedate Uniunii Sovietice, Transilvania de Nord a fost cedată Ungariei, conform Dictatului de la Viena, formulat de Italia și Germania, iar Dobrogea de Sud (Cadrilaterul) este cedată Bulgariei. Noile demarcări teritoriale, asociate cu planurile de reorganizare național-socialiste ale Europei „pe principii etnografice”, au afectat și unele dintre grupurile individuale ale minorității germane din România. În terminologia național-socialistă era vorba despre „fracțiuni de neîntreținut ale etniei germane”¹⁹. Pe baza acordurilor semnate între Germania național-socialistă, pe de o parte, și Uniunea Sovietică și România, pe de cealaltă parte, a avut loc în 1940 relocarea minorităților germane din Basarabia și Bucovina de Nord, precum și a

¹⁶ Decretul-lege nr. 3884, 20.11.1940 pentru constituirea „Grupului etnic German din România”, Monitorul Oficial, nr. 275, 21.11.1940.

¹⁷ Sebastian Balta, *Rumänien und die Großmächte in der Ära Antonescu (1940-1944)*, Steiner Verlag, Stuttgart, 2005; Dennis Deletant, *Hitler's forgotten Ally. Ion Antonescu and his Regime. Romania, 1941-1944*, Basingstoke, 2006; Ottmar Trașcă, *Relațiile politice și militare româno-germane. Septembrie 1940 – august 1944*, Editura Argonaut, Cluj-Napoca, 2013.

¹⁸ *Dokumentation der Vertreibung der Deutschen aus Ost-Mitteleuropa*. In Verbindung mit Werner Conze, Adolf Diestelkamp, Rudolf Laun, Peter Rassow und Hans Rothfels, bearbeitet von Theodor Schieder, Bundesministerium für Vertriebene, Flüchtlinge und Kriegsgeschädigte (eds.), vol. III: *Das Schicksal der Deutschen in Rumänien*, Bonn, Bernhard & Graefe, 1957, p.127E; *Akten zur deutschen auswärtigen Politik 1918-1945*, seria D:1937-1945, vol. X: *Die Kriesjahre*, vol. 3, 23 iunie - 31 august 1940, Frankfurt am Main, P. Keppler Verlag KG, 1963, doc. nr. 413.

¹⁹ Citat preluat din discursul lui Adolf Hitler din 6.10.1939: Archiv der Gegenwart, 6.10.1939, p. 4267f.

celor din Bucovina de Sud și Dobrogea²⁰. Contrar iluziilor create de parola nazistă „Translocare acasă în Reich” (*Heim ins Reich*), cei aproximativ 166.000 de strămutați, care au fost verificați din punct de vedere rasial, au fost mutați în teritoriile recent ocupate, preponderent în Warthegau, dar și în Danzig, Prusia de Nord și estul Sileziei Superioare. Restul de 40.000 de strămutați au fost trimiși până la sfârșitul războiului la muncă forțată pe teritoriul Reich-ului sau au așteptat în lagăre strămutarea către zonele răsăritene ale Reich-ului. La fel ca toate celelalte minorități germane strămutate între 1939 și 1943 din Europa Centrală și de Est, și strămutații din România au devenit la finalul războiului refugiați și izgoși. Aceștia s-au refugiat spre vest sau au fost strămutați conform acordurilor Conferinței de la Potsdam, din 2 august 1945, în cele patru zone de ocupație pe teritoriul Germaniei²¹.

Înregimentarea în politica Reich-ului german nazist nu se rezuma la strămutări, la uniformizarea ideologică și comanda directă a structurilor politice ale grupului etnic. În armata României, care mai întâi a luptat de partea Germaniei, se regăseau în 1942 aproximativ 40.000 de etnici germani. În 12 mai 1943 a fost semnat un acord între guvernul Reich-ului și guvernul României care a legalizat și extins o practică deja existentă: conform acestui acord, toți cetățenii României care aparțineau „Grupului etnic german din România” aveau dreptul de a se „alătura voluntar în rândurile Wehrmacht și Waffen-SS”, începând cu încheierea celui de-al 17-lea an de viață²². Chiar dacă li s-a asigurat păstrarea cetățeniei române, Reich-ul s-a obligat să preia susținerea persoanelor care își pierdeau capacitatea de muncă, precum și familiilor celor care au murit pe front. În total, până la sfârșitul războiului, peste 60.000 de membri ai minorităților germane din România au fost înrolați preponderent în Waffen-SS²³. În conformitate cu ordonanța Führer-ului din 19 mai 1943 și lor, la fel ca și celorlalți soldați etnici germani din diferitele unități ale Wehrmacht-ului și Waffen-SS-ului, li s-a acordat cetățenia germană²⁴. Astfel, printr-o simplă semnătură, aproximativ 10% din populația germană a României la acel moment a fost transformată în cetățeni

²⁰ Dirk Jachomowski, *Die Umsiedlung der Bessarabien-, Bukowina- und Dobrukschadeutschen. Von der Volksgruppe in Rumänien zur „Siedlungsbrücke“ an der Reichsgrenze*, München, Oldenbourg Verlag, 1984; Dumitru Șandru, *Emigrarea germanilor din România în Reich (1940-1944)*, în *Romania and Western Civilization / România și civilizația occidentală*, ed. by Kurt W. Treptow, Iași, The Center for Romanian Studies, The Foundation for Romanian Culture and Studies, 1997, p. 419-440; Mariana Hausleitner, *„Viel Mischmasch mitgenommen“. Die Umsiedlungen aus der Bukowina 1940*, Berlin, Boston, De Gruyter Oldenbourg Verlag, 2018.

²¹ Vezi Mathias Beer, *Flucht und Vertreibung der Deutschen. Voraussetzungen, Verlauf, Folgen*, München, C.H.Beck, 2011.

²² *Dokumentation der Vertreibung*, vol. III, p. 147E - 150E.

²³ Paul Milata, *Zwischen Hitler, Stalin und Antonescu. Rumäniendeutsche in der Waffen SS*, Köln, Böhlau Verlag, 2007.

²⁴ „Reichsgesetzblatt”, 1943/1, p. 315: Erlaß des Führers über den Erwerb der deutschen Staatsangehörigkeit durch Einstellung in die deutsche Wehrmacht, die Waffen-SS, die deutsche Polizei oder die Organisation Todt.

germani. Aceasta va avea efecte profunde asupra istoriei ulterioare a minorităților germane din România, privind în special acele persoane, care la sfârșitul războiului se găseau literalmente între două luntre. Doar o mică parte dintre cei înrolați a avut posibilitatea de a reveni în România după 1945, fiind astfel separați de familiile lor. Prin aceste măsuri, pentru prima dată în istorie a fost creată o punte statal-juridică între minoritățile germane din România și Germania. Ea reprezintă punctul de pornire determinant pentru toate celelalte procese de migrație postbelice.

Trecerea României de partea aliaților la data de 23 august 1944 a fost inițiată de Regele Mihai I. Ca urmare a prevederilor armistițiului, convenit cu aliații la Moscova în 12 septembrie 1944, România a participat, activ și cu pierderi umane mari, la război, alături de Armata Roșie, până la capitularea Germaniei²⁵. Noul context politic și militar a cauzat o nouă serie de migrații. Ca urmare a deplasării rapide a frontului către vest, la comanda autorităților național-socialiste, 20.000 de etnici sași transilvăneni din partea de nord a Transilvaniei, care aparțineau atunci Ungariei, au fost evacuați în septembrie 1944 preponderent către Austria și Boemia²⁶. O parte dintre aceștia a fost surprinsă de linia frontului în ultimele luni ale războiului, fiind readusă din ordinul autorităților sovietice către Transilvania. Din cei rămași în Austria, o parte a trecut oceanul emigrând în SUA și Canada²⁷, iar o altă parte s-a stabilit în Republica Federală Germania. În zona șvabilor bănățeni în sud-vestul României au fost evacuați de către autoritățile Reich-ului German doar locuitorii câtorva comunități, un număr probabil de cca. 60.000 de persoane, iar unii au fugit singuri din cauza apropierei frontului. Doar un număr mic de sași transilvăneni și șvabi bănățeni, printre care mulți membri ai fostelor elite național-socialiste, s-au refugiat împreună cu trupele germane aflate în retragere în afara țării.

Dar cei mai mulți membri ai minorităților germane din România au rămas în localitățile lor de origine. Corespunzător noii situații, s-au văzut supuși nu numai arestărilor, ci și jafurilor, atacurilor și diferitelor violențe, care au fost însă mult mai reduse în intensitate în comparație cu cele din alte state central și est-europene. În procesul de transformare prin comunizare a țării, minoritatea germană s-a văzut deklasată mai întâi juridic (retragerea drepturilor cetățenești), dar și din punct de vedere social și economic (exproprieri, reforma agrară)²⁸. Spre

---

²⁵ „Monitorul Oficial”, nr. 219 din 22 septembrie 1944: Convenția de armistițiu între Guvernul Român, pe de o parte, și Guvernele Uniunii Sovietice, Regatului Unit și Statele Unite ale Americii, pe de altă parte [https://ro.wikisource.org/wiki/Conven%C8%9Bie_de_armisti%C8%9Biu_\(1944\)](https://ro.wikisource.org/wiki/Conven%C8%9Bie_de_armisti%C8%9Biu_(1944)) [21.10.2019].

²⁶ Georg Weber, *Beharrung und Einfügung. Eine empirisch-soziologische Analyse dreier Siedlungen*, Köln, Graz, Böhlau Verlag, 1968, p. 157-260; Konrad Gündisch, Mathias Beer, *op. cit.*, p. 211-214.

²⁷ Mathias Beer, *Destination USA*.

²⁸ Vezi din literatura pe aceste teme mai ales Ioan Scurtu (coord.), *România. Viața publică în documente 1945*, București, Arhivele Statului din România, 1994; Hannelore Baier (ed.), *Germanii din România 1944-1956. Culegere de documente de arhivă*, Sibiu 2005; Hannelore Baier, *Deportare*,

deosebire de situația din celelalte state central și est-europene, nici partidele politice românești și nici comuniștii ajunși la putere cu ajutorul Uniunii Sovietice la începutul lunii martie 1945 nu aveau planuri serioase de expulzare a minorităților germane. Nici nu au adresat cereri în acest sens aliaților, spre deosebire de Polonia, Cehoslovacia și Ungaria²⁹. Acesta este motivul pentru care, spre deosebire de situația din celelalte state din Europa Centrală și de Est, nu a avut loc o expulzare a minorităților germane din România³⁰, o premisă esențială pentru continuitatea minorităților germane în România după 1945. În schimb, România nu s-a putut sustrage solicitării Uniunii Sovietice, aprobate de către aliații din vest, de a deporta etnici germani în cadrul procesului de compensare și de reparații în Uniunea Sovietică³¹. Aproximativ 70.000 de etnici germani au fost deportați în lagăre de muncă sovietice. Numărul celor decedați este estimat la aproximativ 15%. Dintre supraviețuitori, mulți au fost trimiși la sfârșitul anilor 1940 în zona de ocupație sovietică a Germaniei și ulterior în RDG, de unde au plecat în Republica Federală Germania. Cei mai mulți deportați s-au întors în România. Deportări au avut loc și în interiorul României, una dintre minoritățile germane fiind mai ales afectată. În 1951 au fost deportate cca. 40.000 de persoane din Banat în stepa Bărăganului, dintre care aproximativ un sfert șvabi bănățeni³². Ei au putut să revină în satele lor abia după cinci ani.

---

deposedare, discriminare, 1944-1948, în Ottmar Trașcă, Remus Gabriel Anghel (coord.), *op. cit.*, p. 149-172.

²⁹ Mathias Beer, *Flucht und Vertreibung der Deutschen*; Mathias Beer, *Zwangsmigrationen in Südosteuropa während des Zweiten Weltkriegs und danach (1939-1950)*, în „Geschichte in Wissenschaft und Unterricht”, vol. 62, nr. 3-4/2011, p. 144-158.

³⁰ Mathias Beer, *Rumänien: Regionale Spezifika des Umgangs mit deutschen Minderheiten am Ende des Zweiten Weltkriegs in Südosteuropa*, în Mathias Beer, Dietrich Beyrau, Cornelia Rauh (eds.), *Deutschsein als Grenzerfahrung. Minderheitenpolitik in Europa zwischen 1914 und 1950*, Essen, 2009, p. 279-303; Hannelore Baier, *Stalin und die Rumäniendeutschen. Zur Nationalitätenpolitik in Rumänien 1944-1948*, în „Spiegelungen”, vol. 6, nr. 2/2011, p. 138-149; Hannelore Baier, *Germanii din România în atenția lui Stalin. Politica față de minoritatea germană în anii 1944/1948*, în „Arhiva Moldaviei”, vol. IV, 2012, p. 229-245; Annemarie Weber, *Die geplante Umsiedlung der Rumäniendeutschen 1944-1946 in unveröffentlichten Archivadokumenten*, în „Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde”, vol. 34/2011, p. 55-74.

³¹ Georg Weber, Renate Weber-Schlenker, Armin Nassehi, *Die Deportation von Siebenbürger Sachsen in die Sowjetunion 1945-1949*, 3 vol., Köln, Böhlau Verlag, 1995; Hannelore Baier (ed.), *Deportarea etnicilor germani din România în Uniunea Sovietică 1945. Culegere de documente de arhivă*, Sibiu 1994; Mathias Beer, *German Deportees from East-Central and Southeastern Europe in the USSR after the End of World War II.*, în *The Encyclopaedia of Migration and Minorities in Europe. From the 17th Century to the Present*, Ed. by Klaus J. Bade et al. New York, 2011, p. 410-413; Pavel Polian: *Arbeitseinsatz deutscher Zivilinternierter aus Ungarn und Rumänien in der UdSSR*, în Mariana Hausleitner (ed.), *Vom Faschismus zum Stalinismus. Deutsche und andere Minderheiten in Ostmittel- und Südosteuropa 1941-1953*, München, 2008, p. 91-106.

³² Smaranda Vultur, *Istorie trăită – istorie povestită. Deportarea în Bărăgan (1951-1956)*, Timișoara, Editura Armacord, 1997; *Deportarea din Bărăgan. Deportation der Südostdeutschen in die Sowjetunion 1945-1949*, München, Haus des Deutschen Ostens, 1999; Romulus Rusan (ed.): *Morți fără morminte în Bărăgan (1951-1956)*, București, Academia Civică, 2011.

Comparând situația cu cea de după 1944, când minoritățile germane au fost lipsite de drepturi, și cu cea din alte state din Europa Centrală și de Est, între 1948 și 1952, în pofida tuturor măsurilor represive, precum naționalizarea întreprinderilor, a băncilor și a învățământului și a colectivizării agriculturii, a fost inițiat un proces de reabilitare în mai multe etape a minorităților germane din România, însă sub auspicii comuniste³³. Constituția din 1952 prevedea drepturi egale pentru toate minoritățile naționale și garanta dreptul de utilizare a limbii materne în școală, presă și cultură³⁴. Chiar dacă textul Constituției nu trebuie echivalat cu realitatea efectivă, prin reabilitarea populației germane s-au creat totuși premisele pentru continuitatea existenței minorităților germane în România – un proces aproape unic în țările comuniste din Estul și Sud-Estul Europei. Istoria lor postbelică a fost determinată decisiv de instrumentalizarea lor în cadrul celui de-al Doilea Război Mondial și de migrațiile asociate acestuia, de fazele epocii comuniste a României, precum și de relațiile dintre România și Republica Federală Germania.

4.2. Migrațiile de după anul 1945 până în prezent

În timpul celui de-al Doilea Război Mondial și în primii ani postbelici, minoritățile germane au suferit transformări profunde. Germanii din Basarabia, Bucovina și Dobrogea au fost strămutați în timpul războiului. Astfel, ei au dispărut din România. Numărul membrilor celorlalte grupuri s-a diminuat ca urmare a unor strămutări parțiale, cum este cazul sașilor din Transilvania de Nord, din cauza participării la război, a refugierilor în afara granițelor sau fiind victimele ale războiului și deportării în Uniunea Sovietică. Comparând cifrele recensămintelor, poate fi observată diminuarea puternică a numărului membrilor grupurilor germane, chiar dacă sunt luate în considerare și modificările teritoriale. Dacă la începutul războiului au fost numărați în jur de 745.000 de membri ai minorităților germane, în anul 1956 nu mai erau decât în jur de 391.000. La acest declin al populației a contribuit pe lângă numărul celor strămutați și al victimelor războiului sau a deportării și numărul membrilor minorităților germane care, ca urmare a războiului, nu s-au mai putut întoarce în România sau nu au vrut să o facă, rămânând în Germania și Austria sau emigrând în țări din afara Europei. Chiar dacă proporția acestor persoane a fost comparativ mică, ea marchează o nouă fază a istoriei minorităților germane din România: pentru prima dată în istoria minorităților germane din România întâlnim – per ansamblu, dar și în ceea ce privesc diferitele grupuri – o *istorie divizată* geografic, dar și din punctul de vedere al sistemului de stat, a unui grup mare care trăia în România și a unui grup mic care, ca urmare a războiului, trăia în afara granițelor României. Pe atunci încă de neanticipat, această divizare a contribuit la demararea unui proces de migrare

---

³³ Annemarie Weber unter Mitarbeit von Hannelore Baier (ed.), *Die Deutschen in Rumänien 1944-1953*, Köln, Böhlau Verlag, 2015.

³⁴ Ernst Wagner, *Quellen zur Geschichte der Siebenbürger Sachsen 1191-1975*, Köln, Böhlau Verlag, 1976, doc. nr. 116, p. 370-372.

de lungă durată și cu consecințe profunde pentru minoritățile germane din România³⁵.

Reducerea cantitativă, care era în strânsă legătură cu o istorie divizată de frontierele de stat, a fost acompaniată de modificări calitative determinate de preluarea puterii de către Partidul Comunist în România. Minoritățile germane, la fel ca toți locuitorii țării, au fost confruntate politic, economic, social și cultural cu o nouă formă de societate³⁶. Ea a contribuit la accelerarea emigrării minorităților germane din România. În ciuda acestor urmări politice și sociale adânci, la mijlocul anilor 1950 părea asigurată dănuirea minorităților germane în România. Marea majoritate a lor trăia în România și a fost recunoscută politic și social ca naționalitate conlocuitoare, în conformitate cu politica comunistă privind minoritățile. Mulți dintre cei care au supraviețuit războiului, prizonieratului și deportărilor s-au întors în România, în ciuda unor măsuri represive. România s-a străduit, la început cu oarecare succes, să-i determine pe membrii minorităților germane care, ca urmare a războiului, se aflau în afara granițelor țării, să se întoarcă în România. Cu ajutorul Comitetului Internațional al Crucii Roșii, o serie de familii despărțite de război au fost reunificate în România³⁷.

În același timp însă, în a doua jumătate a anilor 1950, se pot observa primele semne, care privesc retroactiv se dovedesc a fi începutul unei migrații în lanț al minorităților germane din România în special înspre RFG, proces care a durat câteva decenii. În cadrul acestui proces complex de migrare în lanț, denumit în funcție de perspectivă evadare, emigrare, reunificare a familiei, vânzare, răscumpărare sau acceptare ca emigrant, se pot deosebi mai multe faze: de la a doua jumătate a anilor 1950 până la sfârșitul anilor 1960; anii 1970 până la sfârșitul anilor 1980; perioada dintre 1989 și 1992; cea după 1993 până în prezent³⁸. Pentru aceste etape caracterizate și de diferite intensități a migrației în lanț, a fost determinantă o serie de factori interconectați ai politicii interne și externe, care și-au manifestat efectul în respectiva fază. Enumerăm doar factorii cei mai importanți: rolul special jucat de România în cadrul blocului sovietic începând cu preluarea puterii de către Nicolae Ceaușescu în 1965; accentele de politică internă, externă și a problemei minorităților puse diferit în cei 25 de „ani de domnie“ pe care i-a avut și care în decursul timpului au accentuat presiunea asupra emigrării; stabilirea relațiilor diplomatice între București și Bonn în 1967; semnarea Acordului final de la Helsinki la 1 august 1975; rolul RFG de „avocat“ al

³⁵ Remus Gabriel Anghel, Laura Gheorghiu, *Refugiați, vânduți, regretați. Migrația germanilor din România 1944-1993*, în Ottmar Trașcă, Remus Gabriel Anghel (coord.), *op. cit.*, p. 308-334.

³⁶ Annemarie Weber, *Rumäniendeutsche? Diskurse zur Gruppenidentität einer Minderheit (1944-1971)*, Köln, Böhlau Verlag, 2010.

³⁷ *Dokumentation der Vertreibung*, Bd. III, p. 114-122.

³⁸ Florica Dobre, Luminița Banu, Florian Banu, Laura Stancu (coord.), *Acțiunea „Recuperarea”. Securitatea și emigrarea germanilor din România (1962-1989)*, Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității, București, Editura Enciclopedică, 2011, studiu introductiv, mai ales p. XXVII-LXXXIV.

minorităților germane din Europa de Est și Centrală; insistențele Asociațiilor reprezentanților germanilor din România emigrați în RFG în fața Guvernului RFG, de a depune eforturi pentru a obține emigrarea concetățenilor lor; „efectul de aspirator” din punct de vedere economic pe care RFG l-a exercitat asupra minorităților germane din România; căderea dictaturii în România în 1989³⁹.

Această migrație în lanț a fost bine investigată în ultimul timp în cadrul cercetărilor, mai ales după deschiderea arhivelor românești și datorită faptului că s-a permis accesul la documentele Securității⁴⁰. Alta este situația în Germania, unde, dat fiind accesul încă limitat la documentele guvernamentale respective, cercetarea se bazează în principal pe publicațiile unor persoane care din partea autorităților RFG au participat la acest proces⁴¹. O carență care persistă în continuare, este dată de lipsa unei prezentări de ansamblu a acestui proces de migrare. În ciuda acestei limite, rezultatele cercetărilor arată că este necesar ca interpretările unilaterale ale acestui proces de migrare, care până la căderea Cortinei de Fier a fost determinat în mod esențial de circumstanțele Războiului Rece și de punctul de vedere ideologic, trebuie revizuite. Poziția susținută public și în parte și de cercetare până în prezent, în ceea ce privește responsabilitatea exclusivă a României pentru emigrarea minorităților germane, se dovedește a fi incorectă.

În procesul de migrare, actorii care au participat la acest demers au urmărit fiecare interesele proprii. În ciuda suprapunerilor, se pot stabili sistematic perechi de actori, dintre care menționăm trei. Guvernul României și cel al RFG reprezintă o astfel de pereche, în care au jucat un rol important politica externă, economică și represivă față de minorități purtată de România și politica guvernelor federale față de minoritățile germane din Europa de Est și Centrală, bazată pe art. 116 din Constituție, cât și Legea cu privire la etnicii germani expulzați și refugiați din 1953⁴². Relațiile între cele două țări erau pe de o parte în dezacord, pe de altă parte însă, existau și interese comune, unul dintre acestea fiind reprezentat de minoritățile germane. Această constelație care s-a modificat pe fundalul Războiu-

---

³⁹ Anneli Ute Gabanyi, *Die unvollendete Revolution. Rumänien zwischen Diktatur und Demokratie*, München, Zürich, Piper Verlag, 1990; Antonia Rados, *Die Verschwörung der Securitate. Rumäniens verratene Revolution*, Hamburg, Hoffmann und Campe, 1990.

⁴⁰ Florica Dobre et al., *op. cit.*

⁴¹ „Kauf von Freiheit”. Dr. Heinz-Günther Hüsich im Interview mit Hannelore Baier und Ernst Meinhardt, Hermannstadt/Sibiu, Honterus Verlag, 2013; traducere în limba română: „Cumpărarea libertății”. Dr. Heinz-Günther Hüsich în interviuri cu Hannelore Baier și Ernst Meinhardt, traducere Nadia Badrus, Sibiu, Editura Honterus 2014; Heinz-Günther Hüsich, Peter-Dietmar Leber, Hannelore Baier, *Wege in die Freiheit. Deutsch-rumänische Dokumente zur Familienzusammenführung und Aussiedlung 1968-1989*, Landsmannschaft der Banater Schwaben (ed.), München, Hüsich & Hüsich Verlag, 2016.

⁴² *Gesetz über die Angelegenheiten der Vertriebenen und Flüchtlinge vom 19.05.1953*, în „Bundesgesetzblatt”, I, 1953, p. 201-221.

lui Rece și în cadrul procesului de destindere a determinat un parcurs sinuos al procesului de emigrare⁴³.

Biserica evanghelică C.A. din România și Comitetul de ajutorare al sașilor transilvăneni și al șvabilor bănățeni evanghelici din RFG (*Hilfskomitee der Siebenbürger Sachsen und evangelischen Banater Schwaben* astăzi *Gemeinschaft der Siebenbürger Sachsen und Evangelischen Banater Schwaben im Diakonischen Werk der EKD*)⁴⁴ pe de o parte, și Asociația Sașilor, a Șvabilor din Banat, cât și celor din Sătmar emigrați în RFG pe de altă parte, au constituit o a doua pereche. Dacă reprezentanții Bisericii au susținut multă vreme și în mod hotărât rămânerea minorităților germane în România, reprezentanții Asociațiilor celor emigrați, mulți dintre ei foști susținători ai Mișcării de Reînnoire (*Erneuerungsbewegung*) din anii 1930, au fost adepții principali și cei mai activi ai emigrării și inițiatorii acestui deziderat încă din anii 1950. Dualismul a rămâne – a pleca și conflictele care l-au însoțit au scăzut în intensitate abia la începutul anilor 1980, fără a dispărea însă complet nici după 1990⁴⁵.

Acea parte a populației germane care a vrut să rămână în România și partea care a vrut să părăsească țara, formează o a treia pereche de actori. În acest caz trebuie avută în vedere dinamica care, datorită puținelor informații existente în România și a informațiilor venite din RFG, cât și a măsurilor economice, politice și politica față de minorități purtată de România, a făcut ca, treptat, tot mai mulți membri ai minorităților germane să-și vadă viitorul în afara României. Acest lucru a dus la tensiuni în cadrul grupurilor. Pentru a avea o privire corectă asupra complexității acestui proces de migrare este necesară o analiză diferențiată care să ia în considerare toți actorii și toate interesele lor.

Primele eforturi private de a reunifica familii au fost făcute la sfârșitul anilor 1950. În cadrul lor, între alții, avocatul Ewald Garlepp din Stuttgart s-a străduit să obțină de la autoritățile române viza de ieșire din țară pentru mandanții lui⁴⁶. Încă din această fază timpurie „privată“, comisionul ilegal și taxa considerabilă pe persoană în funcție de calificarea profesională au jucat un rol important. Au fost, de asemenea, implicate atât Serviciile secrete române, cât și cele germane. Pe această bază, în anii 1950 au putut părăsi România un număr de 3.454 de etnici germani, număr care în următorii zece ani s-a mărit de peste cinci ori. Faza

---

⁴³ Cu privire la procesul de emigrare al sașilor transilvăneni vezi Georg Weber *et al.*, *Emigration der Siebenbürger Sachsen. Studien zu Ost-West-Wanderungen im 20. Jahrhundert*, Opladen, Westdeutscher Verlag, 2003.

⁴⁴ <http://www.kirche-und-heimat.de/index.html> [21.10.2019].

⁴⁵ Vezi de exemplu Weber *et al.*, *op. cit.*; Wieland Graef, *Das Hilfskomitee der Siebenbürger Sachsen und der evangelischen Banater Schwaben im Diakonischen Werk der EKD*, <https://www.siebenbuerger.de/portal/daten/dokumente/50-jahre-lg-baden-wuerttemberg/50jahre/64.htm> [21.10.2019]; Michael Fabi, *Das Hilfskomitee der Siebenbürger Sachsen und evangelischer Banater Schwaben im Ringen um „Bleiben oder Gehen?“*, în Christian Erdmann/Schott (ed), *Grenzen leben – Grenzen überwinden. Zur Kirchengeschichte des 20. Jahrhunderts in Ost-Mittel-Europa. Festschrift für Peter Maser zum 65. Geburtstag*, Berlin 2008, p. 55-89.

⁴⁶ Florica Dobre *et al.*, *op. cit.*, p. XXIX.

„privată“ a emigrării s-a continuat fără a fi întreruptă într-un aranjament „de stat“, forțat și acceptat de cele două țări⁴⁷. În cele două decenii care au urmat, plecarea populației germane, care a fost supravegheată de organele de securitate române sub numele de cod „Recuperarea“, a primit un nou imbold. Cu aprobarea conducerii de stat a României și a RFG, în decursul anilor au fost semnate în total șapte acorduri, ultimul în decembrie 1988. În acestea se stabilea, cu tendință de creștere până la 15.000, numărul persoanelor cărora li se va permite ieșirea din România, precum și, de asemenea în creștere, suma pe care RFG o va plăti României pentru fiecare persoană care părăsea țara. De elaborarea și transpunerea practică a acestor acorduri din partea română s-a ocupat Securitatea, iar din partea germană un avocat însărcinat în acest sens⁴⁸. Aceste plăți au fost tot mereu flancate de RFG și de credite către România, credite, care în același timp au putut fi folosite ca mijloc de presiune. Plecărilor aprobate oficial li s-au adăugat încercările de evadare peste graniță care implicau un mare risc și în consecință multe victime, cât și posibilitatea de a nu mai reveni în țară în urma unor vizite în străinătate care, în cazul membrilor minorităților germane, erau permise foarte restrictiv.

La această împletire complexă de motive de politică internă și externă care au favorizat migrarea s-au adăugat fenomene de psihologie a maselor. Acestea reies din interviurile realizate cu persoanele care deseori au așteptat ani de-a rândul aprobarea de plecare. Ele pot fi întâlnite însă și în documentele Securității. Astfel, într-o notă din 19 septembrie 1975 se menționează: „Relatăm că după Conferința de la Helsinki și publicarea Acordului final, la populația de naționalitate germană au fost auzite afirmații despre simplificarea ieșirii din țară. Unele persoane chiar au afirmat că va avea loc o emigrare în masă“⁴⁹. Nu sunt de subapreciat nici dese vizite ale celor emigrați, care la scurt timp după stabilirea în RFG au putut dovedi rudelor rămase în România, vecinilor și concetățenilor, prin autoturismul lor sau produsele aduse, bunăstarea și astfel superioritatea Vestului în fața Estului, cât și „corectitudinea“ deciziei lor de a emigra. Totuși, nici acest lucru nu ar trebui omis în aprecierea dinamicii acestei migrații în lanț, abia la începutul anilor 1980 numărul celor emigrați l-a depășit pe cel al celor rămași în România. Balanța înclinându-se treptat în favoarea celor emigrați, ea a accelerat procesul de migrare. Când în 1988 în RFG a apărut publicația cu titlul „Germanii din România între a pleca și a rămâne“ (*Rumäniendeutsche zwischen Bleiben und Gehen*)⁵⁰, reeditată în 1991 într-o a treia ediție lărgită, datele prezentate rămăseseră cu mult în urmă față de dezvoltările consemnate în dinamica de emigrare.

⁴⁷ Claudiu Mihail Florian, *Originea unui proces istoric: „vânzatea/cumpărarea” de etnici germani din România. Un prim episod*, În Trașcă, Anghel (coord.), *Un veac frământat*, 2018, p. 290-307.

⁴⁸ Florica Dobre *et al.*, *op. cit.*, p. 84 *pasim*; Heinz-Günther Hüsche *et. al.*, *op. cit.*.

⁴⁹ Florica Dobre *et al.*, *op. cit.*, p. LIV.

⁵⁰ *Rumäniendeutsche zwischen Bleiben und Gehen*, Verein für das Deutschtum im Ausland e.V., Sankt Augustin, VDA-Verlags- und Vertriebs-GMBH, 1988, 1991.

Odată cu căderea dictaturii în decembrie 1989, a fost sustrasă baza comerțului cu oameni și în același timp a fost ridicată bariera pentru plecarea a peste 111.000 de membri ai minorităților germane, care au părăsit România în 1990 în direcția RFG⁵¹. Plecarea este denumită, atât de cei afectați, cât și de autoritățile române și cele federale, cu termenul de exod, și constituie punctul final al acestei migrații în lanț de jumătate de secol. După această dată doar puțini membri ai minorităților germane au mai emigrat: în jur de 1.500 în primul deceniu al noului secol, iar între 2010 și 2016 încă 115 persoane. Această migrație în lanț, conform statisticilor federale germane, a adus cel puțin 428.000 de membri ai minorităților germane în RFG unde, în calitate de emigranți etnici germani (*Aussiedler*, *Spätaussiedler*), în special la începutul anilor 1990, nu au fost întotdeauna primiți cu amabilitate⁵². Rezultatul în România a fost că procentul membrilor minorităților germane să fie în 2011 de doar 0,18% din ponderea populației României, cu tendință de descreștere.

5. Consecințe – cine sunt moștenitorii patrimoniului minorităților germane din România?

Această migrație în lanț, a cărei rădăcini se află în perioada celui de-al Doilea Război Mondial și care a primit o dinamică proprie prin dezvoltarea politică, economică și socială din România, cât și prin politica RFG față de minoritățile germane din Europa de Est și Centrală, a avut consecințe adânci și multiple. Acestea sunt fenomene caracteristice proceselor de migrație, care depășesc cu mult dimensiunea lor cantitativă și îi afectează pe toți cei care sunt implicați, în mod direct sau indirect: România și societatea românească, Republica Federală a Germaniei și societatea germană, membrii minorităților germane rămași în România sau cei emigrați.

Modificările implică toate domeniile, fie că este vorba de politică, economie, domeniul social sau cultură, și au efecte deosebite ca urmare a dispariției aproape complete a minorităților germane din România⁵³. Menționăm doar câteva aspecte pe fundalul unei situații per ansamblu nesatisfăcătoare în ceea ce privește cercetarea. Prin această migrație, România a pierdut definitiv forță de muncă bine calificată care nu a putut fi înlocuită. Mai mult, cererea de forță de muncă a fost intensificată de migrația la muncă în străinătate a etnicilor români după 1990 și în special ca urmare a aderării României la Uniunea Europeană în 2007⁵⁴. S-a

---

⁵¹ Statistisches Bundesamt https://www.destatis.de/DE/Home/_inhalt.html [21.10.2019].

⁵² Susanne Worbs, Eva Bund, Martin Kohls, Christian Babka von Gostomsky, (*Spät*)*Aussiedler in Deutschland. Eine Analyse aktueller Daten und Forschungsergebnisse*, Bundesamt für Migration und Flüchtlinge, Nürnberg 2013, <https://publikationen.uni-tuebingen.de/xmlui/handle/10900/60163>; Friedhelm Koch, *Deutsche Aussiedler aus Rumänien. Analyse ihres räumlichen Verhaltens*, Köln, Böhlau Verlag, 1991.

⁵³ Winfried Ziegler, Benjamin Jozsa (eds.), *Zukunft und Perspektiven der deutschen Minderheit in Rumänien*, Honterus Verlag, Sibiu, 2010.

⁵⁴ Ciprian Ifțimoaei, Cristian Baciuc, *Analiza statistică a migrației externe după aderarea României la Uniunea Europeană* <http://www.revistadestatistica.ro/supliment/index.php/analiza->

modificat radical structura populației și a așezărilor socio-spațiale în localitățile care odinioară au avut o pondere însemnată de etnici germani. Doar în cazuri rare, declinul populației cauzat de emigrarea etnicilor germani a fost compensat de un aflux de locuitori noi, deoarece și în România se înregistrează o depopulare a satelor și o migrație spre centrele urbane. Dacă afluxul totuși a existat, noii locuitori de altă etnie, religie și limbă s-au văzut puși în fața provocării de a se regăsi într-un mediu marcat puternic de specificul populației germane, care le era străin și unde urmau să locuiască. Invers, pentru puținii vorbitori de limbă germană rămași, după prăbușirea structurilor sociale și bisericești de odinioară, se naște întrebarea percepției noilor locatari și a modului de conviețuire cu ei. Aceasta cu atât mai mult cu cât activitățile și implicarea Forumului Democrat al Germanilor din România⁵⁵, organizație care reprezintă interesele minorităților germane din România, constituită după schimbarea din 1989 și recunoscută din 2008 ca asociație de utilitate publică, se concentrează mai ales pe centrele urbane. Biserica evanghelică C.A. și cea catolică, din cauza lipsei de preoți în general și în special a celor cu cunoștințe de limbă germană, sunt tot mai puțin în măsură să asigure păstorirea tuturor comunităților de credincioși. În cazul comunităților care nu mai au niciun membru, ca urmare a emigrării, apare întrebarea: Ce funcții are, în aceste circumstanțe, clădirea unei biserici evanghelice sau catolice, dacă nu mai există membri ai comunității bisericești de limbă germană, sau doar foarte puțini, și nici membri de altă limbă?

RFG a profitat economic de afluxul permanent de emigranți etnici germani (*Aussiedler*, *Spätaussiedler*) pentru care a preluat responsabilitatea în baza Legii federale a expulzațiilor din 1953. Aceștia, fiind bine calificați și dispunând de cunoștințe mult mai bune de limbă germană față de emigranții din celelalte state est și central-europene, au avut șanse de integrare mai bune față de celelalte grupe de emigranți, chiar dacă și în cazul minorităților germane din România nu trebuie trecute cu vederea dificultățile considerabile de adaptare⁵⁶. Între aceste condiții de start din societatea din RFG, comparabil mai bune, se numără și rețelele formate în RFG după cel de-al Doilea Război Mondial care, ca urmare a migrației în lanț, au inclus tot mai mulți membri. Dintre aceste rețele au făcut parte instituții bisericești, ca de exemplu „Comitetul de ajutorare al sașilor transilvăneni și șvabilor bănățeni evanghelici” (*Hilfskomitee der Siebenbürger Sachsen und*

---

statistica-a-migratiei-externe-dupa-aderarea-romaniei-la-uniunea-europeana/ [21.10.2019]; Remus Gabriel Anghel, *Romanians in Western Europe. Migration, Status Dilemmas, and Transnational Connections*, Lanham, Boulder, New York, Toronto, Plymouth (UK) Lexington Books, 2013; Robert Santa, *Bevölkerung in Bewegung. Migration, Demographie und die Folgen*, în „Osteuropa”, vol. 69, nr. 6-8/2019, p.169-178.

⁵⁵ <http://www.fdgr.ro/> [21.10.2019].

⁵⁶ Friedhelm Koch, *op. Cit.*; Klaus Bade, Jochen Oltmer (eds.), *Aussiedler. Deutsche Auswanderer aus Osteuropa*, Osnabrück, Rasch Verlag, 1999; Barbara Dietz, *Fremde Deutsche. Zuwanderung und Integration von Aussiedlern*, în Mathias Beer (ed.), *Baden-Württemberg – eine Zuwanderungsgeschichte. Herausgegeben von der Landeszentrale für politische Bildung*, Stuttgart Kohlhammer Verlag, 2014, p.175-198.

evangelischen Banater Schwaben) din cadrul Asociației Diaconice a Bisericilor Evanghelice din Germania (*Diakonisches Werk der Evangelischen Kirchen Deutschlands*). Acestea li se adaugă organizații mai degrabă laice, precum asociațiile constituite pe baza originii din aceeași localitate (*Heimatortsgemeinschaften HOG*)⁵⁷ și mai ales Asociațiile Sașilor, a Șvabilor din Banat sau a celor din Sătmăru emigrați, constituite pe baza originii din aceeași regiune a României⁵⁸. Acestea împreună cu filialele lor sunt sprijinite financiar de Guvernul federal și guvernele landurilor și sunt partenerii lor de contact atunci când se pune problema sprijinului emigranților în procesul de integrare, dar și a comunităților mici rămase în România și a păstrării patrimoniului cultural al minorităților germane și astfel a identității lor de grup.

Ca rezultat al procesului de emigrare, minoritățile germane din România au fost tratate separate ca spațiu de loc al multicultural al istoriei lor în Europa de Sud-Est, loc care i-a influențat timp de secole și asupra căruia ei, la rândul lor, și-au pus amprenta considerabil. Astfel, și mai ales având în vedere istoria divizată a minorităților germane, pe de o parte un grup mic aflat în continuă descreștere în România, pe de altă parte numărul covârșitor al minoritarilor germani din România stabiliți în RFG, se pune într-un context cu totul nou întrebarea, în grija și responsabilitatea respectiv administrarea cui rămâne patrimoniul cultural⁵⁹ al acestor grupuri. De asemenea, apare problema păstrării atât a patrimoniului material în formă de clădiri, arhive și obiecte, care până acum a primit atenție mai mare din punct de vedere politic și economic, cât și a patrimoniului imaterial, adică a limbii, a tradițiilor și formelor de viață, mai puțin luate în considerare până în prezent. Ca rezultat al procesului de emigrare, numărul potențialilor moștenitori ai patrimoniului cultural al minorităților germane din România de fapt s-a mărit. De regulă acest număr nu a fost doar dublat ci, în cazul unor grupe în parte, chiar multiplicat. Ca și în procesul de migrare, pe lângă persoane singulare, ale căror angajament este de stimat, și în acest domeniu pot fi diferențiați mai mulți actori. În acest sens, o instituție activă în România are, de regulă, cel puțin un omolog în RFG și invers.

Asociațiile celor emigrați în RFG constituite din persoane originare din aceeași localitate (*Heimatortsgemeinschaften – HOG*), se simt responsabile față de concetățenii rămași în localitățile sașilor, șvabilor bănățeni și sătmăreni, cât și a germanilor din Banatul montan din România. Acestea sprijină muzeele ținuturilor natale, se îngrijesc de păstrarea bisericilor și a cimitirelor în localitățile

---

⁵⁷ Mathias Beer, *Heimatortsgemeinschaft. Das Nebeneinander von Wohn- und Herzensheimat*, în *Heimatsachen. Donauschwäbische Grüße zum baden-württembergischen Geburtstag*. Reinhard Jöhler et al. (eds.), Tübingen, 2012, p. 73-98.

⁵⁸ Vezi nota de subsol nr. 11.

⁵⁹ Moritz Csáky, Monika Sommer (eds.), *Kulturerbe als soziokulturelle Praxis*, Innsbruck et al., 2005; Markus Tauschek, *Kulturerbe. Eine Einführung*, Berlin, 2013; Gesa Bierwerth, *Kulturerbe*, în *Online-Lexikon zur Kultur und Geschichte der Deutschen im östlichen Europa*, 2014. URL: ome-lexikon.uni-oldenburg.de/p32713 [21.10.2019]; <http://www.unesco.de/kulturerbe.html>.

de origine, se ocupă de istoria comunității lor de baștină⁶⁰ și duc mai departe, în RFG, structuri sociale care sunt rezultatul socializării lor în comunitățile de origine, fiind astfel purtători esențiali ai memoriei comunicative. Funcția de mediator, pe care o au Asociațiile constituite de persoanele din aceeași localitate, între comunitățile locale din România și RFG, nu este apreciată la adevărata sa valoare.

Organizațiilor regionale ale „Forumului Democrat al Germanilor din România“ le corespund în RFG Asociațiile Sașilor, Șvabilor Bănățeni și Sătmăreni și a Germanilor din Bucovina. Acestea din urmă au instituții care se dedică păstrării patrimoniului cultural al grupului respectiv prin publicații, arhive și muzee. Amintim aici doar Muzeul Transilvan în Gundelsheim (*Siebenbürgisches Museum Gundelsheim*)⁶¹ sau Muzeul Central al Șvabilor Dunăreni din Ulm (*Donauschwäbisches Zentralmuseum*)⁶² pentru care, alături de alte instituții, sunt responsabile Asociațiile celor emigrați.

Biserica evanghelică C.A. și Biserica catolică din România și omologii lor în RFG sunt actori esențiali în a asigura patrimoniul cultural al minorităților germane din și în România, mai ales că bisericile și viața bisericească au stat la baza formării și au avut un rol fundamental în dezvoltarea minorităților germane. Avându-se în vedere faptul că nu mai există deloc sau sunt foarte puțini membri ai comunității și pentru menținerea clădirilor istorice sunt necesare resurse financiare imense, păstrarea clădirilor bisericilor este de o importanță majoră. În plus, ele asigură prin arhivele lor, Arhiva Centrală a Bisericii Evanghelice C.A. din Sibiu⁶³ și Arhiva Diocezei din Timișoara⁶⁴ o contribuție esențială la păstrarea memoriei minorităților germane.

Pentru administrarea patrimoniului cultural se consideră responsabili, chiar dacă nu în aceeași măsură, și statul român și cel german, deopotrivă. Fondurile cele mai importante cu privire la istoria și cultura minorităților germane sunt păstrate în arhivele și muzeele de stat ale României⁶⁵. La aceasta se adaugă nu doar finanțarea activităților instituțiilor deja menționate pe plan local și regional, ci și sprijinirea instituțiilor minorităților germane în România și a celor emigrați în RFG. Institute de cercetare, ca de exemplu Institutul de Cercetări Socio-Umane

---

⁶⁰ Mathias Beer (ed.), *Das Heimatbuch. Geschichte Methodik, Wirkung*, Göttingen, Vandenhoeck&Ruprecht, 2010.

⁶¹ <https://www.siebenbuergisches-museum.de/> [21.10.2019].

⁶² <http://www.dzm-museum.de/> [21.10.2019].

⁶³ <https://www.evangel.ro/einrichtungen-werke/kirchliche-einrichtungen/zentralarchiv-der-ekr/> [21.10.2019].

⁶⁴ <https://leveltar.katolikus.hu/de/index.htm?https&&leveltar.katolikus.hu/de/temesvar-de.htm> [21.10.2019].

⁶⁵ Vezi expoziția la Muzeul Național de Istorie a României „O experiență europeană. Moștenirea istorică și culturală a germanilor din România”, la care va fi publicat și un catalog amplu <https://www.mnir.ro/index.php/portfolio/deschiderea-expozitiei-temporare-o-experienta-europeana-mostenirea-istorica-si-culturala-a-germanilor-din-romania-la-muzeul-national-de-istorie-a-romaniei/> [21.10.2019].

din Sibiu⁶⁶, Institutul pentru Cercetări Transilvane în Gundelsheim (*Siebenbürgen-Institut*)⁶⁷, Institutul pentru Istoria și Geografia Regională a Șvabilor Dunăreni în Tübingen (*Institut für donauschwäbische Geschichte und Landeskunde*)⁶⁸ sau Institutul pentru Cultură și Istorie a Germanilor din Sud-estul Europei (*Institut für Kultur und Geschichte Südosteuropas*)⁶⁹, care sunt susținute de statul român, de landuri sau de administrația federală din RFG⁷⁰, vin să completeze implicarea celor două state în păstrarea patrimoniului cultural al diferitelor grupuri și contribuie la ancorarea lui în memoria culturală a României și a RFG. Un exemplu deosebit în acest sens sunt cetățile fortificate ale sașilor, ridicate la rangul de patrimoniu mondial în anii 1990⁷¹.

Pe toate aceste nivele se lucrează la păstrarea patrimoniului cultural al minorităților germane în măsură mai mare sau mai redusă, cât și cu accente diferite, dar tot mai mult și în cadrul unor cooperări transnaționale. Acest patrimoniu are, atât în România, cât și în RFG o funcție de conturare a identității. Pentru grupurile mici de minorități germane rămase în România este necesară afirmarea în mediul multinațional al României. Pentru cei emigrați reprezintă o ancoră în tradiție, care pe de o parte subliniază specificitatea fiecărui grup, iar pe de altă parte, servește ca treaptă în integrarea în noua societate în RFG, la început străină. Statul român privește patrimoniul cultural al minorității germane ca piatră de mozaic în istoria țării, pentru RFG este o expresie a responsabilității sale față de reprezentanții unei istorii și culturi germane în interiorul și în afara granițelor de azi ale statului.

Concluzii

Migrația în masă a minorităților germane începând din anii 1950, în special spre RFG, reprezintă până în prezent ultima parte a unei istorii (marcată în principal de migrații) a acestor minorități, de când ele aparțin României moderne.

Ea a schimbat România, a schimbat în parte RFG și a dat istoriei acestor minorități o orientare nouă, transformând-o fundamental. Ca rezultat al acestui proces de migrare, istoria acestor minorități germane azi este, pe de o parte, o istorie divizată spațial și pe de altă parte, privind patrimoniul cultural, este în același timp o istorie a membrilor minorităților germane rămași în România și a celor emigrați, și astfel a României și a RFG. Cercetările au acordat până în prezent prea puțină atenție întrebărilor multiple și emoționante legate de acest

---

⁶⁶ <http://www.icsusib.ro/icsusib>

⁶⁷ <https://siebenbuergen-institut.de/> [21.10.2019].

⁶⁸ <https://idglbw.de/deHomepage> [21.10.2019].

⁶⁹ [https://www.ikgs.de/ Homepage](https://www.ikgs.de/Homepage) [21.10.2019].

⁷⁰ *Das gemeinsame Kulturerbe im östlichen Europa. Denkmalpflegerisches Engagement der Bundesregierung 1993-2003*. Hrsg. vom Bundesinstitut für Kultur und Geschichte der Deutschen im östlichen Europa im Auftrag der Beauftragten der Bundesregierung für Kultur und Medien (BKM). Oldenburg 2004.

⁷¹ <https://www.nuibaihailadrum.ro/patrimoniul-mondial-cultural-si-natural-u-n-e-s-c-o-din-romania/> [21.10.2019].

proces. Cum s-a acționat și cum se acționează în România chiar și numai pe fondul lipsei numerice cauzate de emigrarea populației germane? Ce importanță au moștenirile istorice, pe care le-au lăsat în urmă cei care au emigrat? Cum s-a schimbat imaginea satelor și orașelor odinioară cu amprentă germană? Cum s-a modificat structura economică și socială a celor emigrați în zonele unde s-au stabilit, în special în RFG? Există împrumuturi culturale ca parte a patrimoniului intangibil⁷²? Ce efecte are procesul de migrare, care în mare măsură s-a sfârșit, asupra conștiinței de sine a sașilor, șvabilor bănățeni și sătmăreni ca grup? În grija cui se află patrimoniul cultural și cu ce scop?

Cercetările întreprinse la începutul anilor 1990 de sociologul Georg Weber și echipa sa, focusate pe emigrarea sașilor, au în continuare caracter de pionierat⁷³. Alte studii de această anvergură sunt extrem de rare⁷⁴. Însă ele sunt necesare dacă vrem să descifrăm și interpretăm corect aparentele contradicții ale acestui proces de migrație. Ele sunt redată în moto-ul celei de-a 27-a Întâlniri a Sașilor care a avut loc la Sibiu între 4-6 august 2017: „Acasă în lume, cu inima în Transilvania” („*In der Welt zuhause, in Siebenbürgen daheim*“)⁷⁵.

Die Emigration der deutschen Bevölkerung aus Rumänien nach 1945.

Voraussetzungen, Verlauf, Folgen

(Zusammenfassung)

1930 betrug der Anteil der deutschen Minderheiten 4,1 Prozent an der Bevölkerung Rumäniens. Das entspricht ca. 745.000 Personen. Bei der Volkszählung 1956 wurden rund 391.000 Angehörige der deutschen Minderheit gezählt. Das sind 2,2 Prozent der Gesamtbevölkerung. 2011 registrierte das Statistische Amt Rumäniens nur noch rund 36.000 Personen, die sich zu den deutschsprachigen Minderheiten bekannten. Das entspricht einem Anteil von 0,18 Prozent der Bevölkerung Rumäniens. Dieser im europäischen Vergleich dramatische Rückgang ist das Ergebnis von Migrationsprozessen. Sie führten dazu, dass sich der Anteil der deutschen Minderheiten bis zum Ende des Zweiten Weltkriegs nahezu halbiert hat und danach nochmals in der gleichen Größenordnung bis auf eine kleine Restminderheit zurückgegangen ist. Heute lebt der überwiegende Teil der deutschen Minderheiten Rumäniens verstreut nahezu über die gesamte Welt, wobei die Bundesrepublik Deutschland den Siedlungsschwerpunkt bildet. Der Beitrag stellt erstens die Vielfalt der deutschen Minderheiten in Rumänien vor. Zweitens geht er auf die Hintergründe, Ursachen, Formen und den Verlauf der Migrationen ein und hinterfragt einige der gängigen Forschungsthesen dazu. In einem dritten Schritt fragt er nach den Auswirkungen der Migrationen nach 1945 auf das

---

⁷² Vezi pe această temă o serie din articole în volumul prezent și Ovidiu Oltean, *Mobilitate, împrumut cultural și rearticulare asociativă în rândul minorităților germane din România*, în Ottmar Trașcă, Remus Gabriel Anghel (coord.), *op. cit.*, p. 335-362.

⁷³ Georg Weber *et al.*, *op. cit.*.

⁷⁴ Ovidiu Oltean, Remus Gabriel Anghel, Christian Schuster, *op. cit.*.

⁷⁵ <https://siebenbuergenforum.ro/sachsentreffen/sachsentreffen-vereint-in-hermannstadt/> [21.10.2019].

kulturelle Erbe der deutschen Minderheiten Rumäniens, nach wie vor ein Stiefkind der Forschung.

**The Emigration of German Minorities from Romania after 1945.
Prerequisites, Process, Consequences
(Abstract)**

1930 4.1% of the population of Romania were members of German minorities, that were approximately 745.000 persons. The census in 1956 registered 391.000 persons belonging to the German minorities, corresponding 2.2% of the whole population. 2011 the Romanian Statistical Board recorded only 36.000 persons associated to the German minorities, equivalent to 0.18% of the population of the Romanian state. This on European level dramatic decline is the result of varied migration processes. As a result, the German population has halved at the end of World War II and almost bisected afterwards. Nowadays Romania has just a residual German minority. The overwhelming majority of the former members of the German minorities live dispersed over the whole world, most of them in Germany. The paper introduces first in the variety of the German minorities in Romania. Second, it refers the background, causes, forms, course, and implications of the different migration processes the German minorities underwent, questioning some of the popular research thesis. In a third step, the article discusses the consequences of the migrations on the cultural heritage of the former German minorities, a subject that still is an orphan in research.

Identități transnaționale și instituții ale minorităților etnice. Perspective din spațiul transnațional româno-german

Remus Gabriel ANGHEL, Ovidiu OLTEAN

Introducere

Migrația etnicilor germani a fost una dintre migrațiile internaționale importante din România. Migrația germanilor, precum și o migrație incipientă a etnicilor români au fost generate de către Al Doilea Război Mondial și consecințele acestuia. În urma războiului, comunitatea germană din România s-a restrâns masiv, de la aproximativ 750.000 persoane la mai puțin de 350.000¹². Această scădere masivă a populației germane a fost generată de politicile de relocare etnică a Reichului German, de pierderi de populație în timpul războiului precum și de relocarea către Germania a unei părți importante a comunității. Această din urmă migrație a împărțit familii între România și Republica Federală Germană (în special). Apoi, pentru mai bine de treizeci de ani, migrația a fost foarte restrânsă, numai un număr limitat de migranți germani fiind acceptat de către regimul comunist³. Din 1978 însă migrația etnicilor germani s-a intensificat datorită unui acord semnat de către guvernul socialist român și cel vest-german. Pentru ultimii ani de comunism, mai mult de 180.000 etnici germani au părăsit România. Apoi, în primii ani după 1989 mare parte din comunitatea germană a părăsit România. Astfel, din 340.000 persoane care trăiau în România în 1977, după 2000 au rămas aproximativ 60.000⁴.

---

¹ Rezultate ale acestor cercetări au apărut în alte versiuni. A se vedea de exemplu, Remus G. Anghel, *Romanians in Western Europe: Migration, Status Dilemmas, and Transnational Connections*, Lanham, Lexington Books, 2013, precum și Ovidiu Oltean, *Reinventarea și apropierea germanității în Transilvania. Mobilități transnaționale și procese de recompunere etnică și socială*, în Remus G. Anghel, Ovidiu Oltean, Christian Schuster (coord.), *Reinventând germanitatea. Etnicizare, mobilitate și împrumut cultural la marginea Europei*, București, Editura Tritonic, 2017, p. 131-173.

² Ottmar Trașcă, Remus G. Anghel (coord.), *Un veac frământat. Germanii din România după 1918*, Cluj-Napoca, ISPMN, 2018.

³ Remus G. Anghel și Laura Gheorghiu, *Refugiați, vânduți, regretați. Migrația germanilor din România 1944-1993*, în Ottmar Trașcă, Remus G. Anghel (coord.), *Un veac frământat. Germanii din România după 1918*, p. 308-34.

⁴ *Ibidem*.

Migrația masivă a germanilor a fost inițial percepută ca o migrație definitivă, în România rămânând o mică parte a comunității germane. De altfel, majoritatea opiniilor anilor '90 estimau o dispariție a germanilor și germanității din România precum și o rupere a relațiilor dintre etnicii germani și România. Amândouă pozițiile erau susținute pe baza experienței anterioare a migrației din timpul comunismului, în care etnicii germani emigrați, în general, nu au menținut relații transnaționale cu România. Două fenomene însă au venit să contrazică aceste teze. În primul rând o parte dintre etnicii germani emigrați după 1989 și-au reevaluat identitatea românească în Germania, trecând printr-un proces de „românizare” și creare a unor familii mixte româno-germane în care aceștia au rămas ancorați și au refăcut relațiile cu România. În al doilea rând, în România a apărut un proces de „germanizare” a unor etnici români care încep să activeze în jurul asociațiilor etnicilor germani și refac într-o anumită măsură viața asociativă a comunității germane. Astfel, scopul acestui articol este de a analiza aceste două procese sociale paradoxale de re-identificare etnică: „românizarea” unor etnici germani în Germania și „germanizarea” unor etnici români în România. Prin această analiză urmărim de altfel să analizăm emergența acestor identități transnaționale legate de dezvoltarea spațiului transnațional româno-german, în care sunt angajați cetățeni români și germani, atât migranți cât și nemigranți.

Încadrare teoretică

Fenomenul analizat se află la intersecția a două tematici teoretice importante – literatura despre migrație etnică precum și literatura despre migrație, transnaționalism și schimbarea socială asociată acestora. În fine, un al treilea câmp teoretic important este cel al etnicității și studiilor etnice. În măsură ce acest studiu analizează procese de re-identificare care au apărut și se dezvoltă în legătură cu migrația transnațională, acest din ultim câmp teoretic va fi mai puțin utilizat în analiză.

Acum mai bine de douăzeci de ani Rogers Brubaker definea câmpul migrațiilor etnice ca un tip specific de migrație în care statele naționale încearcă să mențină o omogenitate etnică a populației prin atragerea co-etnicilor care trăiesc în alte state⁵. O serie de studii care au apărut după această dată s-au concentrat atât pe politicile de migrație pentru migranți etnici, cât mai ales pe efectele acestor politici – în special procesele de integrare în țările de destinație⁶. Termenul de migranți etnici se referă la acea categorie de migranți care dețin etnicitatea majorității populației din țările în care migrează: etnici maghiari care

---

⁵ Rogers Brubaker, *Migrations of Ethnic Unmixing in the 'New Europe'*, "International Migration Review", vol. 32, nr. 4/1998, p. 1047-66.

⁶ Jon Fox, *From National Inclusion to Economic Exclusion: Ethnic Hungarian Labour Migration to Hungary*, "Nations and Nationalism", vol. 13, nr. 1/2007, p. 77-96; Rainer Münz și Rainer Ohliger, *Diasporas and Ethnic Migrants. Germany, Israel and Post-Soviet Successor States in Comparative Perspective*, London, Portland, Frank Cass, 2003; Takeyuki Tsuda, *Strangers in the Ethnic Homeland: Japanese Brazilian Return Migration in Transnational Perspective*, New York, Columbia University Press, 2003.

emigrează în Ungaria, germani către Germania, etnici ruși care migrează către Federația Rusă, etc.⁷. Mai târziu, Joppke extinde această categorie de migranți etnici către migrații pe care statele de destinație vor să îi atragă și care au filiație istorică cu aceste state, de genul spre exemplu migrațiilor care migrează din colonii către fostele capitale cu sprijinul statelor de destinație care elaborează politici de atragere și retenție a acestora⁸. Legitimitatea atragerii acestor migranți variază de la caz la caz: în unele cazuri ei sunt foști cetățeni sau urmași ai foștilor cetățeni care devin străini datorită schimbării frontierelor (precum maghiarii din afara Ungariei sau etnicii români din Republica Moldova). În alte cazuri sunt migranți sau urmașii foștilor migranți (precum italieni, spanioli sau japonezi în America Latină). În fine, politica de migrație provine din responsabilitate politică (precum cazul etnicilor germani din Europa de Est, numiți *Aussiedler*). O agendă de cercetare asociată politicilor de migrație pentru migrația etnică este cea referitoare la integrarea socială în Țara-Mamă și a legăturilor pe care migrații le pot păstra cu țările lor de origine. Din acest punct de vedere, există o literatură consistentă referitoare la integrarea migrațiilor etnici dar mult mai puțin asupra legăturilor cu țara de origine și a schimbărilor generate în contextele de origine.

O a doua tematică la care facem referire este cea a migrației și schimbării sociale, respectiv a transformării sociale. Una dintre subiectele importante a acestei tematici se referă la modalitățile prin care migrația evoluează în contextul schimbărilor sociale contemporane majore⁹. Schimbările economice din statele dezvoltate generate de globalizare și delocalizarea producției, modificarea regimului vizelor pentru cetățenii anumitor state, creșterea populismului și xenofobiei, creșterea numărului refugiaților, toate reprezintă contexte structurante ale migrațiilor contemporane. Din această perspectivă, migrația este parte a procesului de globalizare puternic influențată de schimbările generate de acest proces¹⁰.

Relația inversă dintre migrație și schimbare socială se referă la efectele migrației asupra societăților de origine și destinație. Din această perspectivă există două viziuni concurente: una care susține faptul că migrația produce schimbări sociale multiple prin remiteri trimise și schimbări de atitudini și motivații referitor la migrație¹¹. O altă viziune, concurentă, este inspirată din funcționalismul structural, care consideră schimbare socială doar cea care modifică valorile

⁷ Rogers Brubaker, *op. cit.*, p. 1047-66.

⁸ Christian Joppke, *Selecting by Origin. Ethnic Migration in the Liberal State*, Cambridge, Massachusetts, London, Harvard University Press, 2005.

⁹ Anna Amelina, Kenneth Horvath, Bruno Meeus (Eds.), *An Anthology of Migration and Social Transformation. European Perspectives*, Berlin, Springer, 2016; Stephen Castles, *Understanding Global Migration: A Social Transformation Perspective*, "Journal of Ethnic and Migration Studies", vol. 36, nr. 10/2010, p.1565-86.

¹⁰ Stephen Castles, *International Human Mobility: Key Issues and Challenges to Social Theory, Social Transformation and Migration. National and Local Experiences*, în *South Korea, Turkey, Mexico and Australia*, Basingstoke, Palgrave Macmillan, 2015, p. 3-14.

¹¹ Peggy Levitt, *The Transnational Villagers*, Berkeley, University of California Press, 2001.

profunde ale societății¹². Dintr-o atare perspectivă, migrația, chiar masivă, nu poate să producă transformări profunde. Studiul nostru se poziționează astfel la concurența acestor două tematici importante în care urmărim emergența unor identități transnaționale româno-germane și etnicizare. Din perspectiva dezbaterilor teoretice sus-menționate, studiul urmează argumentul prin care migrația, chiar dacă nu produce transformări structurale majore, generează totuși schimbări sociale „la nivel mezo-social” care merită analizate și tipologizate¹³. Emergența unor identități colective hibride, transnaționale, reprezintă un astfel de proces. Opus „biasului sedentar” (sedentary bias)¹⁴, analiza identităților transnaționale argumentează faptul că identitățile nu sunt esențiale sau locale, ci pot fi adesea nu numai situaționale cât mai ales mobile și relaționale. Noțiunea de bifocalitate, anume orientarea simultană a migranților atât către societățile de origine cât și către cele de emigrație, sintetizează această situație¹⁵. Din perspectiva transnațională, migrația nu se traduce neapărat în pierderea oricăror legături cu țara de origine, ci mai degrabă în dezvoltarea unei „încorporari sociale multiple”¹⁶ și a unei „conștiințe a simultaneității” prin care migranții reușesc să rămână cuplați atât la societatea de acasă, cât și de cea din țara de destinație¹⁷. Integrarea în țara gazdă nu duce neapărat la abandonarea multiplelor legături și forme de apartenență pe care migranții le nutresc față de comunitățile lor naționale, etnice și religioase¹⁸. Dimpotrivă, migranții reușesc să transgreseze granițele naționale și culturale, construind relații sociale transnaționale și asumându-și identitățile sociale multiple¹⁹. Dezvoltarea în timp a unor legături instituționale și sociale care transgresează granițele naționale și care conectează spațiile sociale locuite de migranți duc la transnaționalizarea anumitor procese sociale, la apariția unor

¹² Alejandro Portes, *Migration and Social Change: Some Conceptual Reflections*, “Journal of Ethnic and Migration Studies”, vol. 36, nr. 10/2010, p. 1537-63.

¹³ Margit Fauser, Remus G. Anghel, *Introduction. A Meso-Level Approach to Linking Transnational Return and Social Change*, în Remus G. Anghel, Margit Fauser, Paolo Boccagni (editori), *Transnational Return and Social Change. Social Hierarchies, Cultural Capital and Collective Identities*, London, Anthem Press, 2019, p. 1-24.

¹⁴ Stephen Castles, *Understanding Global Migration: A Social Transformation Perspective*, “Journal of Ethnic and Migration Studies”, vol. 36, nr. 10/2010, p. 1565-86.

¹⁵ Roger Rouse, *Making Sense of Settlement: Class Transformation, Cultural Struggle, and Transnationalism among Mexican Migrants in the United States*, “Annals of the New York Academy of Sciences”, 1992.

¹⁶ Nicholas Van Hear, *Diasporas, Recovery and Development in Conflict-Ridden Societies*, în *The Migration- Development Nexus. A Transnational Perspective*, Basingstoke, Palgrave Macmillan, 2011, p. 85-103.

¹⁷ Peggy Levitt și Nina Glick-Schiller, *Conceptualizing Simultaneity: A Transnational Social Perspective on Society*, “International Migration Review”, vol. 38, no. 3/2004, p. 1002-39.

¹⁸ Alejandro Portes, Rubén G. Rumbaut, *Immigrant America. A Portrait* (ediția a 3-a), Berkeley, University of California Press, 2006.

¹⁹ Linda Basch, Nina Glick Schiller, Christina Szanton Blanc, *Nations Unbound: Transnational Projects, Postcolonial Predicaments, and Deterritorialized Nation- States*, London, Routledge, 1994.

actori sociali transnaționali și a unor spații sociale transnaționale²⁰, precum și la crearea unor identități sociale multiple, hibride, legate atât de țările de origine, cât și de cele de destinație²¹.

În analizele noastre noi susținem faptul că procesele paradoxale pe care le analizăm sunt de facto forme ale acestor identități transnaționale hibride, care, în forme poate mai atenuate, apar de altfel în mai multe cazuri de migrație și întoarceri transnaționale. În continuare analizăm aceste procese de re-identificare transnaționale concentrându-ne asupra rolului instituțiilor minorităților (asociații și rețele sociale) în emergența acestor identități hibride. Procesele, rețelele și organizațiile analizate în acest articol sunt articulate și recombinate în cadrul unor astfel de spații transnaționale. În cele ce urmează prezentăm mai întâi cazul etnicilor germani în Nürnberg pentru ca mai apoi să analizăm cazul germanizării etnicilor români în Sibiu.

„Românizare” a etnicilor germani în Germania

Migrația etnicilor germani din România a fost un proces de mai lungă durată care a pornit în timpul și imediat după Al Doilea Război Mondial. Pentru o perioadă de aproximativ treizeci de ani a avut o evoluție modestă, un număr extrem de redus de persoane având posibilitatea de a emigra către Republica Federală Germană. Apoi, după 1977, când se realizează o înțelegere între guvernul comunist din România și guvernul Republicii Federale Germane²² migrația începe să devină mai intensă. Migrația va continua până în 1990 cu un ritm anual relativ constant, de 10-15.000 persoane / an. Apoi, un ultim val important va fi din 1989 până în 1991-1992, atunci când mare parte dintre etnicii germani au părăsit România. În paralel migrației etnicilor germani din România, a existat și o migrație românească formată din azilanți politici, atât înainte de 1989, cât și după aceea. Astfel, între 1990 și 1993, numărul de azilanți politici din România a atins cifre substanțiale. O parte din azilanții de după 1989 au fost

---

²⁰ Thomas Faist, *Social Mechanisms in Local Transformations: Towards a Conclusion*, "Population, Space and Place", vol. 22, nr. 4/2016, p. 396-401; Nina Glick Schiller, Linda Basch, Cristina Szanton Blanc, *From Immigrant to Transmigrant: Theorizing Transnational Migration*, "Anthropological Quarterly", vol. 68, nr. 1/1995, p. 48-63; Linda Basch, Nina Glick Schiller și Christina Szanton Blanc, *Nations Unbound: Transnational Projects, Postcolonial Predicaments, and Deterritorialized Nation-States*, London, Routledge, 1994.

²¹ Ruben G. Rumbaut, *The Crucible within: Ethnic Identity, Self-Esteem and Segmented Assimilation among Children of Immigrants*, "The International Migration Review", vol. 28, nr. 4/1994, p. 748-794; Zana Vathi, *Transnational Orientation, Cosmopolitanism and Integration among Albanian-Origin Teenagers in Tuscany*, "Journal of Ethnic and Migration Studies", 2013, p. 1-17; Susanne Wessendorf, *Local Attachments and Transnational Everyday Lives: Second Generation Italians in Switzerland*, "Global Networks" vol. 10, nr. 3/2010, p. 365-382.

²² Remus G. Anghel, *Romanians in Western Europe: Migration, Status Dilemmas, and Transnational Connections*, Lanham, Lexington Books, 2013. Georg Weber, Armin Nassehi, Renate Weber-Schlechter, Oliver Sill, Georg Kneer, Gerd Nollman, Irmhild Saake, *Emigration der Siebenbürger Sachsen. Studien zu Ost-West Wanderungen im 20. Jahrhundert*, Wiesbaden, Westdeutscher Verlag, 2003.

returnați către România, o parte însă au reușit să rămână în Germania pe termen nelimitat²³.

Astfel, în urma acestor migrații în multe regiuni din Germania s-au format comunități mai mari sau mai mici de migranți din România. Nürnberg este unul din orașele germane cu concentrare mare de migranți din România, etnici germani și români. Mulți dintre acești migranți au sosit înainte de 1989, o mare parte însă au sosit după 1989. Studiul s-a concentrat asupra acestora din urma – în special asupra două grupuri mai mari de migranți care au sosit din Timișoara imediat după 1989 împreună cu familiile lor. În total, analiza a fost efectuată cu aproximativ 80 de persoane originare din România, dar datorită relației foarte bune cu migrații din Timișoara, studiul s-a concentrat asupra lor. Numărul de timișoreni intervievați a fost de aproximativ 40. Studiul s-a realizat între 2004 și 2008; în total a cuprins mai multe perioade de cercetare de teren care au însumat mai mult de 6 luni. Chiar dacă studiul este calitativ și se concentrează asupra unui eșantion redus, fără pretenție de reprezentativitate, interviurile au vizat situația generală a migrației din România și descriu destul de corect un anumit context de integrare în care migrații și-au reconsiderat poziția și identitatea socială. Paradoxul sus-menționat, anume „românizarea” unor tineri germani în Germania și dezvoltarea unor familii etnic mixte din România nu caracterizează neapărat toată migrația etnicilor germani din România, ci este una din tendințele principale de încorporare socială într-un context social complex de integrare. La fel de importante sunt și tendințele de asimilare (adesea cuplate cu „uitarea” contextului de origine și lipsa unor legături sociale sau afective față de România, mai ales în cazul migraților care au crescut în Germania), familii și grupuri formate din etnici germani din România, întemeierea de familii cu migranți din alte țări, sau în fine, familii și rețele/ grupuri în special de etnici români. Neavând date cantitative despre aceste procese, le amintim ca fiind tendințele principale de încorporare socială. Procesul social analizat este însă unul important, fiind răspândit mai ales în cadrul tinerilor bărbați germani care au părăsit România după 1989.

Migrația acestor etnici germani, în special bărbați tineri la momentul sosirii în Germania, a fost bruscă. Până în 1989, anul căderii regimului comunist din România, migrația internațională a cetățenilor români a fost puternic controlată de către statul comunist. Pentru mai bine de 40 de ani, începând cu instaurarea regimului comunist până la căderea acestuia, migrația a fost considerată o zonă privilegiată de control al statului, prin care regimul dovedea capacitatea de a controla populația. Sau, în cuvintele lui Diminescu – România comunistă a fost ca o închisoare la scară națională²⁴. În acest sens, poziția etnicilor germani a fost una

²³ Remus G. Anghel, *Romanians in Western Europe. Migration, Status Dilemmas and Transnational Connections*.

²⁴ Dana Diminescu, *Exercițiul dificil al liberei circulații: O introducere în istoria migrației recente a românilor*, în *Sociologia migrației. Teorii și studii de caz românești*, Iași, Polirom, 2008, p. 45-64.

specială – datorită faptului că statul comunist obținea valută pentru fiecare etnic german emigrat legal, controlul acestei migrații a fost activ asumat de către stat poate mai mult decât controlul emigrației etnicilor români. Sumele totale însumau nu numai răscumpărarea acordată de către statul german ci și sumele informale substanțiale care erau plătite de etnicii germani autorităților române (sau angajaților statului comunist). Acest control politic a generat tensiuni în comunitatea germană și a alimentat dorința generală de emigrare. Atunci când s-a oferit această posibilitate imediat după 1989, cea mai mare parte a tinerilor au ales emigrarea peste noapte. În plus, situația economică din România, comparată cu cea din Germania, a facilitat foarte mult această migrație în masă. În timp ce România ieșea dintr-o criză prelungită și penurie de bunuri de consum care a însoțit anii '80, Germania era una din cele mai prospere țări europene.

Cea mai mare parte a migranților intervievați au declarat faptul că au părăsit România în primele luni ale lui 1990. Au făcut cerere pentru a li se elibera pașaportul și cum l-au primit au plecat către Germania. Odată ajunși în Germania, cea mai mare parte a lor s-au dus la centrul de primire al etnicilor germani din estul Europei (așa-numiți „*Aussiedler*” – coloniști), localizat în oraș, și au început procedurile de înregistrare și recunoaștere a statusului legal. În cea mai mare parte acestea s-au desfășurat relativ ușor: migranții erau înregistrați și trebuiau să își dovedească etnicitatea germană, fie prin deținerea unui act denumit „RU Nummer” (un document ce certifica apartenența la etnia germană a cetățenilor români), fie prin acte de botez de la bisericile germane (catolică respectiv luterană). În unele cazuri însă, datorită faptului că migrația a fost precipitată, migranții nu dețineau astfel de acte. Urmau interviuri despre zonele de unde veneau, despre ce prieteni sau școli au urmat, etc. În final însă, toți au fost recunoscuți ca germani. La scurt timp după reunoaștere, primeau cetățenia germană. Puteau să își închirieze locuințe și muncii liber. Teoretic, etnicii germani trebuiau să fie distribuiți în toată Germania, în realitate însă mare parte au rămas în zona Nürnberg unde adesea aveau deja prieteni sau rude.

După prima perioadă de primire și acomodare, migranții au fost înscriși mai întâi în școli de limbă germană, după care, în funcție de școlile absolvite în România, încadrați în sistemul educațional german. Școlile de limbă germană pentru etnicii germani din estul Europei erau primele instituții și medii de socializare pentru migranți, în care aceștia aveau ocazia să cunoască alți tineri germani din estul Europei și să se adapteze la noua viață în Germania. În cea mai mare parte a cazurilor analizate, tinerii timișoreni au declarat că școala de limbă a fost inutilă, deoarece ei erau nativi în limba germană și sistemul de limbă germană din România asigură un nivel de limbă germană ridicat. Însă a fost un mediu de socializare foarte util în care tinerii timișoreni au cunoscut alți migranți tineri din România și estul Europei, în special Polonia și fosta Uniune Sovietică. În plus, în timpul cursurilor existau activități oferite tinerilor migranți: excursii, vizite la muzee, oportunități de a petrece timpul liber împreună etc. După ce au terminat școlile de limbă germană, fiecare dintre ei a continuat studiile. Așa cum

câțiva dintre ei au amintit, școlile de limbă erau mult mai ușoare decât liceele, nivelul general de cunoștințe fiind mai redus. Unii dintre ei însă s-au înscris la liceu, la școli profesionale, sau alții, care terminaseră deja liceul în România, au făcut diverse specializări, precum specializare în vânzări, spre exemplu. În principiu calificările migranților erau recunoscute în Germania, dar asta după un set de examinări și echivalări. Acest aspect era extrem de important pentru migrații care migrau la vârstă adultă și care trebuiau să se integreze pe piața de muncă imediat după ajungerea la destinație. În practică, chiar dacă etnicii germani erau privilegiați față de alți migranți, studiile nu le erau recunoscute automat. Timișorenii erau însă tineri când au ajuns în Germania și erau dispuși să continue cu studiile. O parte dintre ei au urmat cursurile universitare în inginerie, economie sau arhitectură, iar alții au urmat școli profesionale și au început să muncească relativ repede.

Integrarea economică a etnicilor germani din România a fost foarte bună, situație care a fost întâlnită și în cazul analizat. Cea mai mare parte dintre ei au obținut cetățenia germană relativ repede, după ce au venit și studiile (sau o parte din acestea) le-au fost recunoscute. Buna integrare pe piața de muncă este de fapt certificată de o serie de studii realizate cu etnicii germani din estul Europei. Astfel, Gieseck și alții consideră că situația economică între 1988 și 1993 a fost favorabilă etnicilor germani din estul Europei care au migrat către Germania – șomajul a scăzut la 500.000 persoane, iar numărul locurilor de muncă a crescut cu 1.500.000²⁵. În cazul germanilor din România, cunoașterea limbii germane a fost un avantaj pentru integrarea economică – aceștia în general cunoscând germana²⁶. În cazul analizat, 90% erau capabili să vorbească și să scrie în germană bine sau foarte bine. În acest sens, Bauer și Zimmermann consideră că germanii din România erau bine integrați pe piața de muncă²⁷, același lucru fiind evidențiat și de Koller când îi compară cu etnicii germani sosiți din Rusia și Polonia²⁸. Modalitățile de accesare a locurilor de muncă erau multiple: migrații puteau să

²⁵ Arne Gieseck, Ullrich Heilemann, Hans D. von Loeffelholz, *Economic Implications of Migration into the Federal Republic of Germany 1988-1992*, "International Migration Review", vol. 29, nr. 3/1995, p. 693-709.

²⁶ Rainer Münz și Rainer Ohliger, *Deutsche Minderheiten in Ostmittel – und Osteuropa, Aussiedler in Deutschland, Eine Analyse ethnisch privilegierter Migration*, în *Diskurse und Entwicklungspfade. Der Gesellschaftsvergleich in den Geschichts- und Sozialwissenschaften*, Frankfurt am Main, Campus, 1997, p. 217-70.

²⁷ Thomas Bauer și Klaus F. Zimmermann, *Network Migration of Ethnic Germans*, "International Migration Review", vol. 3, nr. 1/1997, p.143-49.

²⁸ Barbara Koller, *Aussiedler der großen Zuwanderungswellen - Was ist aus ihnen geworden? Die Eingliederungssituation von Aussiedlerinnen und Aussiedlern auf dem Arbeitsmarkt in Deutschland*, „Mitteilung aus der Arbeitsmarkt- und Berufsforschung”, vol. 30, nr. 4/ 1997, p. 766-89; Barbara Dietz, *Ethnic German Immigration from Eastern Europe and the Former Soviet Union to Germany: The Effects of Migrant Networks*, Discussion Paper, nr. 68, "IZA Discussion Paper Series", 1999 (April, 2nd); Barbara Dietz, *Die Integration Mittel- und Osteuropäischer Zuwanderer in den deutschen Arbeitsmarkt*, în *Von Polen nach Deutschland und zurück. Die Arbeitsmigration und ihre Herausforderungen für Europa*, Bielefeld, 2007, p. 25-46.

meargă la oficiile de intermediere a locurilor de muncă, puteau să găsească de muncă prin intermediul prietenilor și cunoștințelor care erau deja în Germania, sau puteau să caute de muncă prin intermediul firmelor de intermediere, care ofereau locuri de muncă pentru perioade mai scurte sau mai lungi de timp. Locurile de muncă se puteau găsi în foarte multe domenii, iar pentru migranții cu specializări tehnice, posibilitățile de a găsi servicii bune erau multiple. Pentru ceilalți, chiar pentru cei care ajungeau să muncească în economia secundară, salariile obținute erau incomparabile cu salariile care se obțineau la acea dată în România. Într-un interval de timp relativ scurt cu toții s-au integrat bine pe piața de muncă germană, având calificări dintre cele mai diferite: agenți de vânzări, ingineri, manageri la firme multinaționale, mici oameni de afaceri, tehnicieni, arhitecți etc.

Din acest punct de vedere, migrația germanilor timișoreni poate fi considerată un succes al politicilor de migrație și integrare a statului german – printr-un act politic prin care li s-a oferit posibilitatea de atragere și integrare, o populație tânără, vorbitoare de germană, a sosit în scurt timp și a reușit să se integreze economic și cultural în țara de destinație. În cele ce urmează o să arătăm însă cum această migrație a diferit față de o atare situație. În linii mari analiza pune în discuție nu numai limitele politicilor de migrație și ale consecințelor lor neintenționate, dar și faptul că, deși această migrație a îndeplinit toate premisele unei migrații totale „de succes”, „succesul” trebuie evaluat și din perspectiva migranților care evaluează „succesul”, respectiv statusul social, prin prisma experienței lor de viață trăită în mai multe societăți. Noțiunea de „bifocalitate” semnifică cel mai bine această situație în care migranții își constituie statusul și sinele social. Se referă la faptul că cel mai adesea migranții sunt continuu legați de contextele lor de origine și destinație.

Câteva referințe despre status social sunt necesare în acest moment. Statusul social se referă la poziția pe care un individ sau grup îl deține în structura socială a unei societăți. Cel mai adesea statusul social se referă la poziția economică și socială sau suma de capital social și economic al indivizilor (Bourdieu). Dintr-o perspectivă weberiană, statusul social însă se referă la prestigiul sau statusul simbolic pe care persoanele le posedă. În cazul analizat, migranții au părăsit România, o societate în care diferențele și clivajele societale nu erau atât de profunde în perioada comunistă. Existau însă diferențe de prestigiu (sau status simbolic) construite istoric²⁹. De câteva sute de ani, etnicii germani au avut un status simbolic ridicat în regiunile în care au trăit. Adesea ei erau considerați ca fiind organizați, muncitori, persoane care au adus prosperitatea și civilizația în Banat și Transilvania, un „element civilizator”. Chiar și în timpul comunismului, nivelul de școlarizare al etnicilor germani era superior celorlalte etnii³⁰. Iar

²⁹ Pentru această discuție, a se vedea Remus G. Anghel, *Romanians in Western Europe: Migration, Status Dilemmas, and Transnational Connections*.

³⁰ Rudolf Poledna, *Schimbări socio-economice la germanii din România în timpul comunismului*, în Remus G. Anghel, Ottmar Trașcă (coord.), *op. cit.*, p. 253-89.

urbanizarea lor din ani '50 și '60, și transformarea lor într-o „clasă” de meseriași și tehnicieni, proces generat în mare parte de pierderea proprietăților funciare, nu a făcut decât să întărească acest stereotip civilizațional istoric. La ajungerea în Germania, tocmai acest element de prestigiu este pierdut de către migranți. Nu numai că nu mai au un prestigiu ridicat. Datorită originii lor românești, aceștia erau adesea considerați „români”, un termen care nu denota la acea vreme o poziție de prestigiu ridicat, ci dimpotrivă.

Astfel, dacă integrarea economică a migranților a fost foarte bună, de-a lungul timpului a început să se cristalizeze un proces de „separare”, de disociere a acestor etnici germani față de populația germană locală. Procesul a fost gradual. Experiența lui Rolie³¹ este edificatoare în acest sens. După sosirea în Germania s-a înscris la școala de limbă pentru etnicii germani din estul Europei. Pentru el școala a fost ușoară, el știind bine germană încă din România. După finalizarea școlii de limbă, s-a înscris la liceu. Interacțiunea cu colegii germani a fost însă resimțită negativ de acesta. El a denunțat practici discriminatorii prin care colegii lui germani încercau să se disocieze față de el – chiar fiind german și vorbind germană bine, aceștia îi criticau accentul, considerând că el va fi tot timpul tratat ca migrant, nu ca localnic. Această situație este amintită adesea de migranți privitor la primii ani de migrație. Tiberiu, spre exemplu, consideră că localnicii nu făceau distincție dintre străinii care ajungeau în Germania și etnicii germani, care aveau practic aceeași etnicitate ca populația locală. Similar cazului lui Rolie, Christian provenea dintr-o familie de intelectuali germani din Timișoara. Încă din primii ani ai sosirii în Nürnberg a încercat să se integreze în cercurile de colegi germani de la școală, evitând programatic contactul cu alți migranți din România. La un moment dat însă, în tipul școlii, a intrat în contact cu un alt etnic german din România, cu care a rămas în relații de prietenie. Povesteau împreună despre amintirile din România, despre dificultățile migrației și situația lor în general. Christian amintea faptul că el tot încerca să explice colegilor lui germani despre diferența dintre români și etnicii germani din România, dar că la un moment dat a realizat faptul că acest lucru era inutil. În final, Christian a ales să accepte originea lui românească.

Astfel, acest sentiment de disociere s-a produs datorită a două mecanisme: pe de o parte o nerecunoaștere a etnicității lor de către localnici, care îi considerau adesea „români” datorită țării de origine; pe de altă parte, de un sentiment de apropiere față de migranți germani din România cu care împărtășeau aceeași soartă și condiție de migrant. Grupul de migranți cu care am interacționat s-a format în câțiva ani de la migrația din România. Câțiva dintre ei se cunoșteau dinainte și au reușit să păstreze contactul în ciuda migrației precipitate de la începutul anului 1990. La grup s-au adăugat însă și alți migranți din Timișoara de-a lungul timpului. Într-unul din cazuri, doi migranți s-au văzut în metroul din oraș la un moment dat. Emil s-a uitat la un tânăr pe care credea că îl cunoaște din

³¹ Numele migranților sunt anonimizate. Toți migranții intervievați aveau între 30 și 40 de ani la data realizării cercetării, între 2004 și 2008.

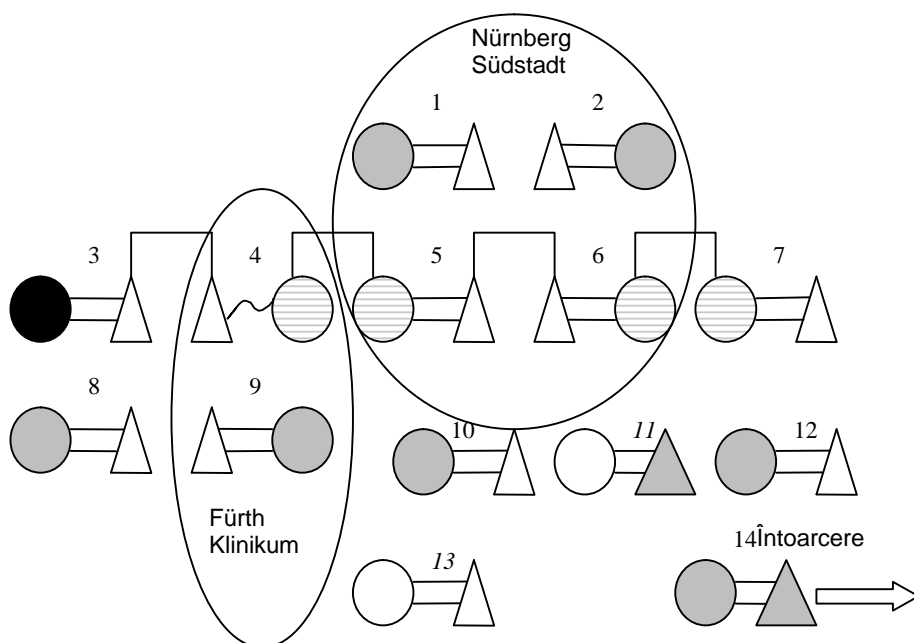
Timișoara. După câteva stații s-a dus la el și l-a întrebat dacă îl cheamă cumva Marius. Tânărul a răspuns afirmativ. Cei doi au început apoi să vorbească în românește și au stabilit să rămână în contact. Într-un alt caz, doi tineri migranți s-au întâlnit la un restaurant. Nürnberg nu este un oraș mare și se putea întâmpla adesea pentru migranți să se întâlnească cu persoane cunoscute din Timișoara. În plus, migrația din Timișoara către sudul Germaniei a fost intensă, de aceea posibilitatea de a întâlni alți migranți din oraș era destul de mare. Astfel, după câțiva ani de la emigrarea în Germania, o parte dintre etnicii germani emigrați din România au format grupe de socializare distincte. Aceștia petreceau timpul liber împreună, își ofereau sprijin în caz de nevoie și se întâlneau regulat, devenind prieteni. Astfel, procesul de încorporare socială a acestor migranți s-a realizat prin formarea unor grupuri de socializare distincte. Perspectiva teoretică pe care o utilizez în acest studiu este cea a rețelelor sociale. Rețelele sociale – capitalul social pe care migranții îl utilizează în migrație – conduce la apariția unor așa-zise norme asimilative (*levelling norms*), care se crează între migranți³². În cazul analizat, normele sociale împărtășite erau legate de experiența migratorie comună, etnicitatea germană nerecunoscută și preferința pentru socializare cu migranți provenind din aceleași zone. Apariția și dezvoltarea rețelelor sociale ale migranților din România au structurat încorporarea acestora în societatea de destinație de-a lungul timpului.

Acest proces de creare de rețea socială / grup s-a produs însă în paralel cu dezvoltarea unor relații transnaționale cu România, prin vizite periodice la Timișoara și împrejurimi. Astfel, la data când au ajuns în Germania, acești migranți erau tineri. O parte din prietenii lor migraseră și ei în Germania, dar alți prieteni și cunoscuți, îndeobște etnici români, rămăseseră la Timișoara. După emigrarea în Germania, acești tineri nu au rupt pur și simplu relația cu locurile natale. Pentru o bună bucată de vreme, aceștia au făcut vizite dese la Timișoara, pendulând între Germania și România. După cum își aminteau, în România anilor '90 sărăcia era generalizată. Chiar dacă nu migraseră de mult timp, aceștia aveau un status economic mult superior prietenilor lor și chiar deținerea unor mașini ieftine era considerată o realizare economică. Astfel, foarte des, timișorenii își luau câteva zile libere, sau foloseau week-end-urile prelungite pentru a merge la Timișoara și a petrece cu prietenii lor de acolo. În plus, dacă germanitatea le era pusă sub semnul întrebării în Germania, unde erau considerați „români”, în România ei recăpătau o poziție de prestigiu și nimeni nu le chestiona etnicitatea.

În plus, de-a lungul timpului s-a dezvoltat încă un proces social surprinzător, care a definitivat procesul de „românizare” a etnicilor germani și crearea de „rețele românești”. În timpul călătoriilor la Timișoara acești tineri migranți au început să dezvolte relații de prietenie cu tinere românce sau maghiare. De-a lungul timpului, ei s-au căsătorit cu acestea și au întemeiat familii „românești” în

³² Alejandro Portes, *Social Capital: Its Origins and Applications in Modern Sociology*, „Annual Review of Sociology”, vol. 24/1998, p. 1-24.

Germania. Căsătoria cu tinere din România a fost un proces intens în primii ani după migrația etnicilor germani. Adesea, tinerii se cunoșteau în România cu ocazia vizitelor pe care le făceau la Timișoara. Alteori, tinerele își vizitau rudele sau prietenii în Germania, ocazia cu care se cunoșteau cu tinerii migranți. Astfel, căsătoria unor tinere din România cu tineri germani a pus în mișcare migrația și căsătoria succesivă a altor tinere din România cu alți tineri germani. Prin acest proces, în timp, aproape toți s-au căsătorit cu parteneri din România. Mai jos redau una dintre rețelele de migranți analizate. Femeile sunt reprezentate prin cercuri, iar bărbații prin triunghiuri. Culoarea transparentă desemnează etnicitatea germană, gri – cea română, negru – turcească. Etnicitatea maghiară este reprezentată prin suprafață striată. Rețeaua cuprindea 14 familii. Cele două linii paralele semnifică căsătorie, linia ondulată semnifică relație de parteneriat.

Tinerele din familiile 4 și 5, respectiv 6 și 7 sunt surori. Bărbații din familiile 3 și 4, respectiv 5 și 6, sunt de asemenea frați. Astfel, se observă cum sosirea celor patru tinere din familiile 4, 5, 6 și 7 a extins relația de rudenie dintre migranți. Între timp, tinerii din cuplul 3, mixt, au divorțat. În toate cazurile mai puțin în cazurile 3, 11 și 13, femeile au sosit în Germania prin căsătorie. Cuplul 4 s-a separat. La fel și cuplul 9, în care tânăra migrantă a plecat la München. Rețeaua de migranți a continuat să se întâlnească de-a lungul anilor. Faptul că migranții se întâlnesc adesea între ei nu înseamnă însă că acesta este un grup închis. În realitate, migranții și familiile lor au relații multiple cu alți prieteni și rude din zonă, au amici și prieteni germani sau migranți sosiți din alte țări; este un

tip de încorporare socială în care ei preferă să se întâlnească cu migranți din România fără a se separa (sau auto-exclude), fără a fi însă închiși în fața altora.

Un alt factor care a reprezentat un catalizator al acestui proces a fost legat de relațiile de gen. Căsătoria cu tinerele din România a fost legată de un model habitual de familie și de relații de gen pe care migranții l-au împărtășit. Pentru ei, partenerile române erau de preferat partenerelor germane datorită „feminității” lor și a devotamentului față de familie. Și de altfel, în mod ciudat, în rețelele de migranți analizate nu am întâlnit decât o singură femeie germană. În acest studiu nu am intenționat să facem o analiză a acestor căsătorii, incluzând verificarea validității afirmațiilor migranților bărbați și / sau oferirea versiunilor femeilor în acest proces de migrație. Mai degrabă redăm discursurile bărbaților și intenționăm să arătăm ideologia de familie pe care ei o împărtășeau și care interoghează de fapt integrarea lor socială. Astfel, pentru migranții bărbați, românele au ajuns să reprezinte o alternativă atractivă, dar și una de preferat, aceștia îmbrățișând un ideal al „femeii române”. După cum spunea unul dintre ei, când au ajuns în Germania tinerii nu știau către ce tip de societate vor emigra. În scurt timp, aceștia și-au creat o imagine idealizată a „femeii române”. Christian considera astfel că marea parte dintre tineri preferau parteneri din România datorită unei intimități culturale și a unei modalități comune de a comunica între parteneri, dar și datorită unor roluri domestice mai apropiate de cele cu care erau obișnuiți. Pentru Alexander, era importantă și cunoașterea locurilor de origine a migranților, a faptului că în cadrul familiei cuplurile cu origine comună pot comunica mai bine și își pot înțelege mai bine istoria proprie și a locurilor de unde proveneau. Pentru Emil, un alt membru al rețelei, administrarea gospodăriei era mai eficientă cu o soție din România datorită unui model de consum diferit față de cel al localnicilor. Din punctul lui de vedere, în astfel de cupluri existau priorități financiare similare între parteneri, cu prioritizarea unui comportament orientat către economii și nu către consum și loisir. În plus, Christian consideră că rolul femeilor în gospodăriile din România difereau de cele din Germania – cu mamele fiind devotate întrutotul copiilor și soților. Pentru el, femeile germane nu se dedicau atât de mult familiei (și muncii în gospodărie), precum femeile din România. Astfel, pentru tinerii bărbați, preferința pentru căsătoria cu femei din România a fost dată atât de oportunitățile sporite pe care le aveau de a cunoaște tinere din România, dar și datorită unei poziții privilegiate pe care le puteau avea în gospodării.

Sosirea tinerelor din România a consolidat, astfel, permanentizarea și durabilitatea peste timp a acestei rețele de migranți. Cu ajutorul sosirii tinerelor, relația de rudenie s-a extins în grup. Faptul că acestea proveneau și ele în mare parte din aceeași zonă a făcut ca discuțiile, obiceiurile, planurile de călătorie sau vacanță să fie adesea orientate către România și rudele existente acolo. Intenția inițială a acestor migranți nu a fost de a avea relații transnaționale în România – ci de a migra către Germania și de a tăia orice legătură cu țara de origine – urmând astfel exemplul etnicilor germani care au migrat anterior în timpul comunismului.

Pragmatica integrării în Germania însă și posibilitatea de a întreține relații cu România după 1990, când nu a mai existat un stat comunist care să controleze populația ca înainte, precum și căsătoria cu tinere din România, a generat însă un alt proces, prin care tinerii s-au reidentificat ca „români”. În fine, un alt element al acestei redefiniri este existența unei comunități largi și complexe de migranți originari din România și a unei vieți asociative românești dezvoltate în zona metropolitană a orașului. Astfel, datorită existenței unei mari „comunități” de migranți din România, a fluxurilor constante de migranți din România, unii temporari, alții sosiți pentru perioade mai lungi de timp, au tot apărut posibilități de a relaționa cu români și de a lega noi relații de prietenie sau afiliere. Pentru unii dintre ei au apărut și posibilități economice, inclusiv planuri de întoarcere (adesea în cazul pensionarilor), sau de a dezvolta afaceri în România sau cu firme românești.

Germanizare în România

Considerată definitivă, migrația etnicilor germani din România s-a transformat în ultimul deceniu și jumătate într-un proces de migrație circulară și de întoarcere cu o pronunțată dimensiune transnațională. Mai mult decât atât, în ciuda migrației masive a populației germane, există o numeroasă populație locală vorbitoare de limbă germană – populație care nu este neapărat de origine germană, dar contribuie la un proces de revitalizare și reinventare a germanității transilvane.

În secțiunea următoare vom discuta resorturile sociale și instituționale care contribuie la această recompunere și rearticulare socială accentuând revitalizarea asociativă a organizațiilor germane / germanofone din România. Cercetarea de teren realizată în Timișoara și Nürnberg din prima parte a articolului este astfel completată de interviuri semi-structurate și ne-structurate cât și de observație participativă realizată pe parcursul a mai mult de un an de cercetare de teren desfășurată în perioade de două până la trei luni între 2013 și 2016 în Sibiu și Sebeș și în localitățile rurale din jur. În această secțiune vom încerca să arătăm cum procesele de rearticulare identitară sunt legate de recompunerea asociativă și socială din această regiune și cum acestea sunt produse atât de dinamici locale cât și transnaționale. Vom arăta în această secțiune cum legăturile transnaționale dezvoltate de etnicii germani din Transilvania, chiar dacă nu pot fi asociate cu schimbări sociale profunde, reușesc să „contribuie semnificativ la alimentarea și dezvoltarea unor schimbări sociale conjugate care sunt deja în desfășurare”³³. Schimbările sociale analizate în această parte sunt definite ca schimbări care se desfășoară la nivel mezo-social dar care sunt modelate de procese și actori transnaționali și sunt susținute de instituții naționale³⁴. Acestea constă în diferite

---

³³ Steven Vertovec, *Migrant Transnationalism and Modes of Transformation*, “International Migration Review”, vol. 38, nr. 3/2004, p. 970-1001.

³⁴ Margit Fauser, Gery Nijenhuis, *Migrants' Transnationality, Societal Transformation, and Locality: An Introduction*, “Population, Space and Place”, vol. 22, nr. 4/2016, p. 336-42.

proces și forme de împrumut cultural prin care populația românească din vechile localități săsești din Transilvania, împreună cu populația maghiară și romă, frecventează organizațiile germane, învață limba germană și adoptă habitusul german specific sașilor din Transilvania³⁵. Acest proces de recompunere identitară este generat de un cadru instituțional multiplu al comunității germane, reprezentat de Forumul German, rețeaua de grădinițe, școli și clase în limba germană, Biserica Evanghelică C.A., un număr de asociații locale româno-germane sau alte organizații etnice implicate în acțiuni sociale și în fine, nu mai puțin important, acest proces de recompunere identitară este potențat de mobilitatea circulară a sașilor transilvăneni și a celorlalți etnici germani.

Astfel, după intrarea în Uniunea Europeană acest tip de mobilitate circulară a crescut extrem de mult. Atrăși de oportunitățile economice în creștere din România și de un mediu cultural și social tot mai vibrant, precum și de posibilitățile și oportunitățile tot mai numeroase de călătorie, etnicii germani emigrați au început să revină în România cu regularitate. Aceștia se întorc în cadrul unor sejururi sezoniere pe perioada verii, în vacanțe în cadrul unor forme de turism identitar, încercând să redescopere locurile de origine³⁶, sau pentru realizarea unor proiecte antreprenoriale și investiții în unități de turism și case de vacanță³⁷. Unii aleg forme mai instituționalizate de întoarcere, revenind în România în cadrul unor programe de mobilitate de studii, detașați în cadrul locului de muncă, în cazul în care compania pentru care lucrează deține unități de producție în România, sau în cadrul unor programe de voluntariat. Dintre aceștia, puțini s-au întors permanent, iar cei care s-au întors definitiv au posibilitatea de a se întoarce oricând în Germania. De multe ori, comportamentul adoptat de aceștia este mai degrabă unul de tip transnațional, migranții fructificând avantajele care derivă din accesul la două contexte sociale și economice și din familiaritatea acestora atât cu societatea germană cât și cu cea românească³⁸. Prin aceste întoarceri regulate etnicii germani din România alimentează un proces de revitalizare etnică în continuă desfășurare în vechile lor comunități de origine, prin care limba germană, tradițiile săsești și șvăbești, instituțiile și organizațiile germane se

³⁵ Ovidiu Oltean, *Reinventarea și apropierea germanității în Transilvania. Mobilități transnaționale și procese de recompunere etnică și socială*, p. 131-173; Claudia N. Câmpeanu, *Celebrating Crown Day after the 1990s Saxon Migration: Reconfigurations of Ethnicity in a South Transylvanian Village*, „Studia UBB Sociologia”, vol. 57, nr. 2/2012, p. 101-19.

³⁶ Monica Iorio, Andrea Corsale, *Diaspora and Tourism: Transylvanian Saxons Visiting the Homeland*, “Tourism Geographies: An International Journal of Tourism, Place and Environment”, vol. 15, nr. 2/2012, p. 1-35.

³⁷ Remus G. Anghel, *Practici de mobilitate și migrația de întoarcere a etnicilor germani*, în Remus G. Anghel, Ovidiu Oltean, Christian Schuster (coord.), *op. cit.*, p. 199-218.

³⁸ Ovidiu Oltean, *Reinventarea și apropierea germanității în Transilvania. Mobilități transnaționale și procese de recompunere etnică și socială*, p. 131-173; Bianca Botea, *Metamemorie, mobilitate și urbanitate în context de criză industrială. Etnicii germani – o comunitate patrimoniu la Jimbolia*, în Remus G. Anghel, Ovidiu Oltean, Christian Schuster (coord.), *op. cit.*, p. 220-254.

reinventează și se readaptează, redevenind relevante social, economic și politic într-un context în care, de altfel, sunt din ce în ce mai puțini germani.

Prin întoarcerile regulate și interacțiunea lor cu această rețea de instituții și inițiative transnaționale, etnicii germani reîntorși devin „agenți transnaționali ai schimbării”, care iau parte și contribuie la schimbarea socială din localitățile lor de origine, în special la procesul de augmentare a unei comunități locale germanofone dezvoltate³⁹. Mobilitatea lor transnațională alimentează revitalizarea și reinventarea organizațiilor minorității germane din România⁴⁰. Mai mult, reîntoarcerea acestora în vechile localități germane din Transilvania contribuie la restabilirea prezenței simbolice și sociale a sașilor transilvăneni într-un context care a fost aproape golit de populația sa germane, transformând minoritatea germană din România dintr-o comunitate patrimoniu⁴¹ într-o comunitate activă și relevantă la nivel local.

Organizațiile reprezentative ale sașilor transilvăneni erau considerate în urmă cu trei decenii drept forme ale germanității sortite dispariției⁴². Cei mai mulți se așteptau ca odată cu plecarea ultimilor germani din România să dispară și aceste instituții care au reglementat și organizat viața germanilor din aceste regiuni în ultimele secole. Însă, în ciuda scenariilor ultimative și pesimiste, structurile instituționale și organizaționale ale etnicilor germani rămân în continuare prezente în multe dintre localitățile cândva majoritar germane din România. Cu toate că acestea au trecut printr-o restructurare importantă, cercetările de teren recente realizate în localitățile din sudul Transilvaniei au relevat multiple procese de împrumut cultural și apropiere culturală mediate chiar de aceste instituții.

Școlile cu predare în limba germană, Biserica Evanghelică de Confesiune Augustană (C.A.) și asociațiile de tineret formate în jurul ei, Forumul Democrat al Germanilor din România, asociațiile culturale și grupurile de dansuri săsești s-au dovedit a fi extrem de reziliente și adaptative în fața transformărilor dramatice prin care a trecut minoritatea germană în ultimele decenii. În loc să dispară complet, acestea s-au adaptat și s-au reorganizat. Reflexele și strategiile de adaptare exersate în timpul comunismului de comunitatea germană din România⁴³, puternic afectată de naționalismul în creștere practicat de un regim tot mai opresiv, au generat experiența necesară la nivel de comunitate pentru a depăși

³⁹ Margit Fauser, Gery Nijenhuis, *Migrants' Transnationality, Societal Transformation, and Locality: An Introduction*, "Population, Space and Place", vol. 22, nr. 4/2016, p. 336-42.

⁴⁰ Ovidiu Oltean, *Minority Institutions, German Transnational Return Migration and Social Change in Transylvania*, în *Transnational Return and Social Change. Hierarchies, Identities and Ideas*, London, Anthem Press, 2019, p. 43-61.

⁴¹ Bianca Botea, *op. cit.*, p. 220-254.

⁴² William C. Dowling, *Germanissimi Germanorum: Romania's Vanishing German Culture*, în "East European Politics and Society", vol. 5, nr. 2/1991, p. 341-55.

⁴³ Katherine Verdery, *Transylvanian Villagers. Three Centuries of Political, Economic and Ethnic Change*, Los Angeles, University of California Press, 1983, capitolul 1.

dificultățile cu care aceasta s-a confruntat în perioada post-decembristă când germanii din România se confruntau cu spectrul disoluției și dispariției⁴⁴.

În loc să își piardă relevanța socială și politică aceste structuri instituționale au depășit statutul unor organizații etnice. Acestea au devenit, mai degrabă, organizații de cultură germană implicate în rearticularea asociativă și dezvoltarea comunitară a localităților multietnice în care etnicii germani conviețuiesc alături de populația majoritară și alte minorități⁴⁵. Aceste instituții și organizații facilitează accesul la cultura și limba germană, precum și la statutul social ridicat asociat cu această minoritate etnică, grupurilor de germanofoni formate preponderent din etnici români, dar și din maghiari și romi, care participă astfel la revitalizarea și recompunerea unor forme asociative a căror existență este strâns legată de țesutul social și cultural al orașelor și satelor transilvănene⁴⁶.

Spre deosebire de trecut, accesul la aceste grupuri de socializare și de prestigiu ridicat nu mai este rezervat unui singur grup etnic, ci devine accesibil unor categorii sociale și etnice mai diverse. În ciuda aparentei indiferențe manifestate de o anumită parte a populației majoritare față de această moștenire culturală valoroasă, germanitatea rămâne o noțiune socială relevantă⁴⁷ și o componentă centrală a proceselor de recompunere socială din această regiune. Aproprierea culturii germane de către aceste grupuri de germanofoni conferă tot mai mult acestei identități etnice rolul unei categorii de diferențiere socială, iar acest lucru împreună cu avantajele economice pe care cunoașterea limbii germane le aduce în zonă face ca frecventarea de către negermani a acestor grupuri și organizații să fie tot mai răspândită în vechile localități germane din România⁴⁸.

Rolul cel mai important în cadrul acestui proces de recompunere etnică și socială îl au școlile minorității germane. Școlile cu predare în limba germană sunt valorizate pozitiv și se bucură de prestigiu atât în Banat și Transilvania, cât și în afara arealului cultural german. Confruntat cu perspectiva disoluției complete și închiderii, sistemul școlar cu predare în limba maternă germană a fost menținut în principal datorită interesului populației de etnie română în educarea copiilor în limba germană. Astfel, dacă la momentul emigrării în masă a etnicilor germani școlile cu predare în limba germană se închideau una după alta, sau erau reorganizate instituțional, în prezent cererea pentru clasele în limba germană

⁴⁴ William C. Dowling, *op. cit.*, p. 341-55.

⁴⁵ Dragoș Dragoman, *The Success of the German Democratic Forum in Sibiu. Nonethnic Voting, Political Neutrality and Economic Performance*, "Transitions", vol. 53, nr. 1-2/2013 (*Sibiu: Les mutations identitaires d'une région d' Europe centrale*), p. 97-118; Ovidiu Oltean, *Reinventarea și apropierea germanității în Transilvania. Mobilități transnaționale și procese de recompunere etnică și socială*, p. 131-173.

⁴⁶ Ovidiu Oltean, *Minority Institutions, German Transnational Return Migration and Social Change in Transylvania*, p. 43-61.

⁴⁷ Szilárd-István Pap, *Whose House is This? Ethnicity and Houses in Contested Rural Areas*, "Transitions", vol. 53, nr. 1-2/2013 (*Sibiu: Les mutations identitaires d'une région d' Europe centrale*), p. 49-64.

⁴⁸ Ovidiu Oltean, *Minority Institutions, German Transnational Return Migration and Social Change in Transylvania*, p. 43-61.

depășește cu mult capacitatea instituțională existentă. Frecventarea acestor școli de către populația românească sau maghiară este o practică mai veche, care a început cu mult înaintea emigrării în masă a germanilor din România. În timpul cercetării de teren unii intervievați localizau originea acestei practici în secolul al XIX-lea. Alții consideră că acestea sunt chiar mai vechi, cu trimiteri spre secolul al XVIII-lea. Treptat această practică s-a înrădăcinat în vechile localități germane din România unde au supraviețuit sau au reapărut instituții cu predare în limba germană și s-a extins după căderea regimului comunist. Dacă în perioada regimului comunist și la începutul perioadei de tranziție această alegere era motivată de dorința de a emigra și de a emula cât mai bine habitusul cultural al etnicilor germani pentru o mai bună integrare în Germania, treptat această practică a devenit asociată cu un anumit statut social și un anumit tip de identitate urbană și socială specifică localităților multietnice locuite de germani⁴⁹. Frecventarea școlilor cu predare în limba germană a devenit în prezent mai mult decât un proces motivat de accesul la un învățământ de calitate sau o strategie pentru îmbunătățirea mobilității sociale. Frecventarea școlilor cu predare în limba germană a devenit atât pentru elevi cât și pentru părinții lor un element de prestigiu și un însemn al statutului social. Liceele germane din Sibiu, Mediaș, Brașov sau Sighișoara sunt percepute drept instituții sociale de prestigiu, ale unei societăți urbane dezvoltate, și elemente constitutive unui anumit tip de urbanitate specifică orașelor transilvănene⁵⁰.

În prezent în școlile cu predare în limba germană din județul Sibiu, elevii care se identifică drept etnici germani reprezintă undeva între 0 și 5 % din numărul total al elevilor în timp ce restul se identifică ca români sau au o altă apartenență etnică⁵¹. Populația de etnie germană a scăzut dramatic în ultimele două decenii și jumătate, ajungând la 60.000 de persoane în 2002⁵² și la 36.000 de persoane în 2011⁵³. Într-un oraș precum Sibiul, care reprezintă centrul germanității săsești, etnicii germani mai numără doar 1.600 de persoane, dintr-o populație de peste 160.000 de locuitori⁵⁴. În ciuda acestei evoluții, numărul elevilor din școlile cu predare în limba germană a rămas constant de la mijlocul anilor '90. Doar în județul Sibiu, Inspectoratul Școlar Județean raportează mai mult de cinci mii de elevi înscriși în sistemul școlar public cu predare în limba maternă germană⁵⁵. Dacă adăugăm la acest număr grupul celor care urmează sau au urmat

⁴⁹ Ovidiu Oltean, *Reinventarea și apropierea germanității în Transilvania. Mobilități transnaționale și procese de recompunere etnică și socială*, p. 131-173

⁵⁰ *Ibidem*.

⁵¹ Christine Manta-Klemens, *Un deceniu de învățământ în limba germană în județul Sibiu, în 20 de ani – Forumul Democrat al Germanilor din România. Organizația Sibiu*, Sibiu, Honterus Verlag, 2010, p. 84-86.

⁵² Dragoș Dragoman, *op. cit.*, p. 97-118.

⁵³ Daniel Ursprung, *The German Minority in Romania: A Historical Overview*, în "Euxeinos: Governance and Culture in the Black Sea Region", nr. 19-20/2015, p. 7-15.

⁵⁴ Dragoș Dragoman, *op. cit.*, p. 97-118.

⁵⁵ Christine Manta-Klemens, *op. cit.*, p. 84-86.

cursuri private de germană și a celor care sunt înscriși în unități de învățământ pre-școlar și pre-universitar private, numărul vorbitorilor de germană din județ se apropie cu ușurință de numărul total al minorității germane din România.

Datorită cererii ridicate și a numărului relativ limitat de locuri în grădinițele și școlile de stat, acest proces a generat o întreagă economie a cursurilor de formare și grădinițelor private în limba germană. Urmarea unor cursuri sau a unei forme de învățământ pregătitoare este absolut necesară celor care vor să fie acceptați la una dintre școlile cu predare în limba maternă germană. Recent, au apărut și unități private de învățământ pre-universitar în limba germană, care oferă programe de studiu la nivel de gimnaziu și se pregătesc pentru deschiderea de programe liceale. Închiderea unităților de învățământ pre-universitar cu predare în limba germană din urmă cu trei sau patru decenii este urmată în prezent de deschiderea unor unități de învățământ noi, datorită cererii ridicate și a relevanței sociale și economice în creștere a limbii germane. Deși arealul vorbitorilor de limbă germană din România s-a restrâns puternic, comunitățile vorbitoare de limbă germană s-au reorganizat în ultimele decenii în jurul anumitor centre urbane importante care reunesc o serie de instituții culturale și educaționale esențiale pentru minoritatea germană. Existența acestei infrastructuri educaționale și culturale și prestigiul asociat cu germanitatea locală, precum și spațiul lăsat liber în structura socială locală de către etnici germani după emigrare, a creat premisele adoptării culturii germane de către populația non-germană.

Cu toate că este ancorat și modelat de dinamici locale, acest proces nu este în întregime unul local sau național. Încă de la căderea regimului comunist, Germania a sprijinit minoritatea germană din România cu asistență financiară și sprijin instituțional și politic⁵⁶. În cadrul unor programe de cooperare care sprijină predarea și învățarea limbii germane, statul german desemnează și trimite în România personal calificat pentru a preda în școlile și în departamentele universitare din România unde există programe în limba germană; totodată, printr-o formă de indemnizații salariale guvernamentale care se adaugă salariului oferit de statul român, Republica Federală încurajează absolvenții de învățământ superior și cadrele didactice care predau în sistemul de învățământ român subfinanțat să rămână în învățământul cu predare în limba germană. Institutul pentru relații externe – Institutul für Auslandsbeziehungen (Ifa) – desemnează referenți pentru diferitele departamente ale Forumului Democrat German din România și sprijină o rețea de centre culturale care funcționează în câteva dintre cele mai mari orașe universitare. În același timp, legăturile transnaționale dezvoltate de organizațiile etnicilor germani din România, fie că vorbim de organizații religioase, culturale, sociale sau economice, le deschid elevilor din școlile cu predare în limbă germană din România accesul la o întreagă rețea educațională și culturală germană extinsă de-a lungul spațiului european și chiar și în afara lui. Aceste instituții ale minorității germane operează într-un spațiu social

⁵⁶ Amanda Von Kopenfels, *Second- Class Citizens? Restricted Freedom of Movement for Spätaussiedler is Constitutional*, Part I / II, în "German Law Journal", vol. 5, nr. 7/2004, p. 761-89.

și geografic mult mai larg, circumscris de granițele spațiului european de limbă germană și de ramificațiile internaționale ale acestuia. Școlile germane din România colaborează în mod frecvent cu școli din Germania și din alte țări și realizează schimburi de elevi și vizite de studiu. Sunt dezvoltate parteneriate educaționale între școlile din spațiul european de limbă germană și școlile cu predare în limba germană din România. Rețeaua de asociații Guttenberg Studentenverein reunește într-o rețea națională asociațiile studenților din România care studiază în cadrul programelor în limba germană la nivel universitar, facilitând accesul acestora la mobilități de studiu în străinătate, la programe de voluntariat și la oportunități profesionale. Datorită tuturor acestor legături, elevii și studenții care studiază în limba germană sunt expuși în mod constant în timpul studiilor pre-universitare și universitare la experiențe internaționale și la contactul cu mediul universitar și cultural din spațiul european de limbă germană. Această formă de capital cultural și social cultivată de învățământul în limba germană din România le deschide acestora nu doar numeroase oportunități profesionale ci acționează și ca un factor catalizator pentru învățarea limbii germane și continuarea studiilor în cadrul sistemului de învățământ cu predare în limba germană. Acest argument apare subliniat în repetate rânduri în timpul interviurilor cu tinerii care studiază sau au studiat în sistemul școlilor cu predare în limba germană din România. Dacă în urmă cu trei decenii alegerea acestor școli era motivată de dorința de a emigra, în prezent această alegere este motivată de oportunitățile profesionale care se deschid absolvenților învățământului cu predare în limba germană, aceștia bucurându-se de oportunități foarte bune de angajare după terminarea studiilor. Totodată, aceste rețele facilitează întoarcerea temporară a sașilor transilvăneni și a celorlalți etnici germani în vechile lor localități de origine. Cu ajutorul acestor rețele transnaționale, cei emigrați pot afla despre oportunitățile existente în România, pot ocupa un loc de muncă pentru o perioadă determinată în diferite organizații ale minorității germane, pot să se implice în viața asociativă a minorității germane din România, fără a se întoarce permanent și definitiv.

Într-o bună măsură, acest proces de împrumut cultural, mediat de învățământul în limba germană, și aceste forme de mobilitate transnațională sunt responsabile și pentru dinamizarea și revitalizarea organizațiilor culturale și religioase ale minorității germane. Datorită inter-relaționării strânse între școlile cu predare în limba germană și celelalte organizații germane, tinerii care studiază astăzi în școlile gimnaziale sau în liceele cu predare în limba germană obișnuiesc încă de la începutul ciclului primar să se implice în activitățile organizațiilor de tineret ale Bisericii Evanghelice și în diferite rețele de voluntariat asociate școlilor sau să participe în ansamblurile de dansuri săsești.

În jurul acestor organizații se formează treptat rețele și grupuri de socializare germanofone iar acești tineri încep să investească în aceste rețele și activități o parte semnificativă din timpul lor liber. Treptat, prin intrarea în organizațiile de tineret ale Bisericii Evanghelice sau ale Formulei German, prin implicarea lor în

activitățile minorității germane, aceste grupuri de tineri germanofoni au revitalizat organizațiile și asociațiile minorității germane, extinzând activitatea acestor organizații dincolo de granițele comunității germane din România. Lor li s-au alăturat migranții transnaționali și etnicii germani reîntorși care încearcă să transfere o parte din expertiza acumulată în străinătate. Conexiunea acestor rețele sociale germanofone cu spațiul instituțional al școlilor asigură într-o bună măsură reproducerea organizațiilor și asociațiilor germane de tineret și recompunerea vieții asociative germane din România. Acest proces de recompunere socială și revitalizare asociativă nu ar fi fost însă posibil fără re poziționarea organizațiilor de tineret ale Bisericii Evanghelice și ale celorlalte organizații de limbă germană care compun infrastructura asociativă a etnicilor germani din România, care treptat s-au deschis celorlaltor grupuri etnice și au trecut printr-un proces de redefinire organizațională.

Prin proiectele sociale derulate în ultimele trei decenii, Biserica Evanghelică C.A., instituția reprezentativă a sașilor transilvăneni, a devenit treptat o Biserică a tuturor, apropiată de comunitățile care au nevoie de ea. Multe din proiectele desfășurate sunt proiecte sociale adresate comunităților marginale care au nevoie de ajutor. Într-un cartier de periferie al Sibiului, într-unul dintre edificiile evanghelice care a rămas fără enoriași, a fost înființată o grădină ecologică și o școală non-formală unde tinerii din cartier, în special cei cu venituri reduse sau provenind din medii defavorizate, pot să își petreacă timpul liber, pot învăța cu ajutorul voluntarilor despre principiile agriculturii biologice, despre horticultură și pomicultură, pot să lucreze alături de cei doi responsabili ai proiectului și pot să ia cu ei acasă produsele rezultate din serele centrului ecologic. Voluntarii care lucrează în cadrul proiectului, selectați de membrii parohiei evanghelice din Sibiu, sunt originari din Austria și Germania și sunt la rândul lor foarte tineri. Unul dintre ei se află de mai mult timp în România, este specializat în agricultura ecologică și cunoaște foarte bine limba română. Aceștia lucrează atât cu tinerii din cartier cât și cu elevii ai altor școli din Sibiu. În cadrul acestui proiect sunt realizate cursuri interactive de educație ecologică, tinerii și elevii sunt încurajați să facă muncă voluntară și să ia în primire un spațiu care altfel ar fi stat închis și ar fi rămas inaccesibil, deși se află în centrul acestui cartier. Prin implicarea sa în astfel de proiecte și în alte acțiuni sociale precum mesele calde livrate oamenilor vârstnici sau punerea la dispoziție a spațiilor care aparțin bisericii întregii comunități pentru diferite evenimente culturale sau sociale, prin donațiile și strângerile de fonduri, prin activitățile de Paște sau Crăciun dedicate copiilor, Biserica Evanghelică devine un actor social important, implicat în comunitate. Proiectele sale nu se adresează doar comunității germane din aceste orașe ci sunt concepute a fi incluzive și sunt destinate rearticulării unui sentiment de comunitate imaginată dincolo de barierele etnice, care include toate grupurile sociale și culturale.

De asemenea, în anii care au urmat migrației masive a sașilor transilvăneni, biserica și-a lărgit numărul credincioșilor prin cooptarea de membri din afara

comunității săsești. Comunitățile evanghelice din Transilvania au înregistrat confirmări religioase și din rândul etnicilor români și romi. Deși procentul este mult mai redus decât în cazul școlilor, în fiecare an există un număr de tineri confirmanți care asigură într-o oarecare măsură un număr constant al comunităților bisericești. Unul dintre reprezentanții Bisericii Evanghelice C.A. din Transilvania apreciază într-un interviu că acest proces, împreună cu mobilitatea intra-europeană recentă care a dus la creșterea populațiilor germanofone în orașele transilvănene datorită migrației de muncă, a redus sau a stopat într-o anumită măsură declinul comunităților evanghelice. În urma numeroaselor interviuri realizate în timpul cercetării de teren am constatat că tinerii din familiile mixte româno-germane se orientează preponderent spre Biserica Evanghelică. De asemenea, în cazul căsătoriilor unui etnic german cu un etnic român căsătoriile sunt oficiate cu precădere în Biserica Evanghelică, iar copiii acestor familii au tendința de a urma confesiunea evanghelică a părinților. Aceste procese, cumulate, asigură într-o oarecare măsură reproducerea comunităților evanghelice, în special în centrele urbane mai mari unde se concentrează populația germanofonă și germană tânără.

Evoluția Forumului Democrat al Germanilor din România (FDGR) din ultimele două decenii și transformarea sa dintr-o organizație culturală într-o organizație politică locală și regională reprezintă un alt exemplu de adaptare instituțională. Forumul Democrat al Germanilor din România s-a constituit după căderea comunismului ca o platformă socială și culturală cu ajutorul căreia minoritatea germană din România să își articuleze și să își apere interesele colective și să participe la viața politică a unei societăți proaspăt eliberate de autoritarism⁵⁷. După ce s-a confruntat cu perspectiva disoluției etnice și a jucat rolul unei organizații de într-ajutorare socială pentru etnicii germani rămași în țară în dificilii ani '90, FDGR a trecut printr-o perioadă de redefinire identitară, transformându-se într-un actor politic local și regional. Schimbarea a demarat la începutul anilor 2000 când FDGR a câștigat fotoliul de primar în municipiul Sibiu. Prin câștigarea alegerilor locale și a fotoliului de primar în următoarele cicluri electorale în mai multe localități importante din județul Sibiu, și crearea unor coaliții majoritare în județele din vestul țării, FDGR a devenit a doua cea mai importantă formațiune politică etnică din țară și una dintre cele mai influente organizații politice regionale, reușind să destructureze hegemonia politică a partidelor tradiționale în Banat și Transilvania⁵⁸. Acest lucru s-a datorat atât capitalului de încredere de care minoritatea germană se bucură la nivel local și național, cât și capacității FDGR de a păstra această încredere prin rezultate

⁵⁷ Levente Salat, Csaba Z. Novák, *Ethnicity, Nationalism and the Minority Regime*, în "Post-Communist Romania at Twenty- Five. Linking Past, Present and Future", Lanham, MD, Lexington Books, 2015, p. 63-85

⁵⁸ Dragoș Dragoman, *Succesul Forumului Democrat al Germanilor din România la Sibiu: un caz de reziliență urbană?*, în Remus G. Anghel, Ovidiu Oltean, Christian Schuster (coord.), *op. cit.*, p. 367-90.

extrem de bune la nivelul administrației locale și capacității acestuia de a implementa și livra proiecte de dezvoltare extrem de importante⁵⁹.

În tandem cu această evoluție politică, FDGR s-a re poziționat ca o asociație comunitară și culturală locală. În toți acești ani Forumul a căutat în permanență să își dezvolte capacitatea instituțională și să atragă resurse umane calificate care să redinamizeze anumite departamente și cu ajutorul cărora să dezvolte și implementeze proiecte locale. Organizația a reușit să atragă o parte din etnicii germani tineri sau dintre cei mai în vârstă, care nu au emigrat, sau să atragă prin proiecte punctuale și contracte pe termen determinat etnici germani transnaționali care s-au întors temporar în România. A reușit însă mai mult de atât. Datorită interconectării cu școlile germane și cu organizațiile de tineret ale Bisericii Evanghelice a reușit să revitalizeze organizațiile de tineret prin extinderea comunității de membri în afara granițelor etnice.

După terminarea școlii sau a liceului, o parte dintre elevii și absolvenții școlilor cu predare în limba germană intră în grupurile de dansuri ale organizației de tineret ale FDGR, de multe ori recrutați de vechii colegi de liceu care după absolvire au intrat în grupa de dansuri a organizației locale. Grupele de dansuri nu reprezintă însă doar o activitate recreativă pentru tinerii germanofoni și nici o simplă reafirmare aproape teatralizată a germanității. Prin participarea în aceste ansambluri culturale sunt create și dezvoltate forme de capital social și relații de încredere. Iar treptat coeziunea grupurilor de dansuri este transferată organizațiilor de tineret ale Forumului German, care a reușit să dezvolte astfel, în anumite cazuri, organizații de tineret funcționale și active. O parte dintre ei ajung să fie responsabilizați și să primească sarcini importante în organizarea unor evenimente culturale sau în coordonarea unor activități de voluntariat social. Unii dintre acești tineri germanofoni ajunși în organizațiile de tineret ale FDGR prin grupele de dansuri pot ajunge chiar să fie angajați în diferite structuri ale organizației naționale, regionale sau locale. Deși nu pot candida în alegerile locale și naționale pe listele FDGR, unii dintre ei au ajuns să ocupe poziții administrative cu răspundere ridicată în cadrul organizației. Organizațiile de tineret ale FDGR ajung în anumite contexte să fie foarte active pe plan local, transformându-se treptat în adevărate organizații comunitare. Tinerii germanofoni care participă la activitățile organizației de tineret a Forumului German nu percep această organizație drept una etnică sau politică. Mulți dintre ei o văd ca pe o organizație locală, ca pe o formă de organizare comunitară.

Aceste procese de recompunere etnică și socială a vechilor comunități săsești implică doar o parte o populației locale, iar cei care se implică activ și frecventează organizațiile minorității germane reprezintă un număr mic din întreaga populație. Totuși, aceste instituții și grupuri sociale modelează și schimbă cultura societală locală. Prin prezența lor, Sibiul sau Sebeșul continuă să fie

---

⁵⁹ Dragoș Dragoman, *The Success of the German Democratic Forum in Sibiu. Nonethnic Voting, Political Neutrality and Economic Performance*, p. 97-118.

„orașe săsești”, iar germanitatea locală este „împrumutată” și transferată de la o colectivitate etnică la o comunitate socială. Chiar dacă uneori această germanitate este chestionată sau contestată, ea rămâne în continuare o noțiune socială relevantă în vechile zone germane din România.

Concluzii

Studiul acesta analizează două procese de reidentificare socială și etnică în contexte de migrație – aparent paradoxalul proces de „românizare” a unor migranți germani în Germania, respectiv de „germanizare” a unor etnici români în România. Studiul adoptă o viziune constructivistă asupra etnicității și arată cum, în contextul generării transnaționalismului și spațiului social transnațional româno-german, etnici germani și români își reconsideră identitatea etnică și socială. Trei factori principali sunt răspunzători de evoluția acestor procese. În primul rând, existența sau apariția unor instituții sociale româno-germane, ranforsează întregul proces. În Germania, apariția rețelelor mixte româno-germane, structurate încă de la emigrația germanilor după 1990 și consolidate de-a lungul timpului de căsătoria cu femei din România, au constituit baza pe care s-a articulat acest proces. Evident, experiența de emigrație a jucat un rol important și faptul că emigranții nu au fost considerați adesea „germani”, ci „români” de către colegii lor germani. În România, existența organizațiilor legate de minoritatea germană: școlile de limbă germană, Biserica Evanghelică și asociațiile acesteia, precum și Forumul German. Datorită legăturilor instituționale dintre aceste instituții și spațiul de cultură germană din Europa, aceste instituții au devenit „canalizatori” de legături și mobilități transnaționale româno-germane care au potențat crearea acestui neo-germanism local. În al doilea rând, mobilitatea transnațională a jucat un rol esențial al recompunerii identitare. În Germania, vizitele continue ale tinerilor germani în România au întărit sentimentul lor de apartenență la spațiul de origine, în contextul în care etnicitatea le era chestionată social în Germania. Sosirea altor migranți din România și creșterea comunității românești din zona orașului Nürnberg au condus la creșterea acestei tendințe de asociere. Și în fine, căsătoria cu tinere din România și apariția unor noi legături de rudenie transnațională prin aceste căsătorii, au fost legate de mobilitatea acestor tinere. În Sibiu, mobilitatea etnicilor germani a făcut posibil ca golul lăsat în instituțiile și școlile germane să fie luat de etnici negermani, în special români. Mai mult decât atât, migrația a fost, poate, motivația principală a românilor și maghiarilor de a merge la aceste școli. Prin cunoașterea limbii germane, negermanii puteau aspira la o migrație viitoare către Germania. Apoi, mobilitatea etnicilor români către Germania precum și practicile de migrație de întoarcere ale etnicilor germani emigrați sunt un factor important al acestui proces de recompunere locală. În fine, în al treilea rând, există un element habitual al acestor recompuneri din România și Germania care leagă persoane din România și Germania de spațiul cultural al celeilalte țări. În Germania, migranții au căutat să păstreze un model de gen și familial mai apropiat celui din România, iar căsătoria

cu tinere din țara de origine a fost justificată adesea prin acest element de habitus. În Sibiu, în același timp, tineri negermani emulează vechiul model de status etnic preexistent, care atribuie etnicității și culturii germane o poziție superioară. Prin accesul la asociațiile și cultura germană, acești tineri tind să ocupe o poziție locală de status. În plus, intrarea în acest mediu asociativ implică un activism social și intrarea într-o „lume germană” în România, pe care acești tineri tind să le aprecieze.

Astfel, aceste elemente cumulate, pot să explice de ce și cum identitățile și asocierile transnaționale, se recrează într-o lume tot mai integrată și mai mobilă, cum se generează identități și legături transnaționale durabile în context european și cum migrația este unul din procesele esențiale care generează aceste schimbări sociale profunde.

**Einrichtungen der ethnischen Minderheiten und transnationale Identitäten.
Perspektiven aus dem transnationalen rumänisch-deutschen Raum
(Zusammenfassung)**

Rumänien ist in den letzten zwanzig Jahren zu einem der wichtigsten Ursprungsstaaten von Migration in Europa geworden. Die Folgen dieser Migration wurden sowohl in Rumänien als auch im Ausland meistens aus wirtschaftlicher Perspektive oder mit Blick auf soziale Normen untersucht. Weitaus weniger untersucht – und damit auch der breiten Öffentlichkeit weniger zugänglich – wurden die Folgen der Migration der ethnischen Minderheiten aus Rumänien unter dem Gesichtspunkt der Ethnizität und der Diversität in Rumänien und in Europa. In unserem Beitrag fragen wir nach den Folgen für die Identität der Migrantinnen und Migranten sowie der Herausbildung einer ethnischen Gruppenidentität bei den Migranten sowohl in Rumänien als auch in Deutschland. Dabei zeigen sich zwei scheinbar paradoxe Prozesse: ein Teil der ausgewanderten Rumäniendeutschen durchläuft in Deutschland einen Prozess der Rumänisierung, während die ethnischen Rumänen in Rumänien einem Prozess der „Verdeutschung” durchlaufen. Erklärungen für diese beiden Prozesse liefern die Einrichtungen der ethnischen Minderheiten in den beiden Staaten (rumänische und deutsche Organisationen und soziale Netzwerke) sowie der transnationale Habitus der Migranten.

**Transnational Identities and Institutions of Ethnic Minorities. Reflections on the
Romanian-German Transnational Space
(Abstract)**

In the last twenty years Romania became one of the main countries of emigration in Europe. Consequences of this large-scale migration, both in Romania and abroad, were often analyzed in economic terms, regarding migrants and transnationalism, or, in the country of origin, looking at the changes of social norms and values among migrants and their sending communities. These approaches were important for understanding linkages between migration, economic development and modernization in the country of origin, however, they were not always unfolding the multifaceted changes, including changes in identities and cultures, brought about by Romanian migration. For instance, the migration

of ethnic minorities and the consequences of this migration on ethnic diversity and identity changes in Romania and Europe have been less questioned. This paper sheds light on such migratory flows and analyzes the ethnic identity and changes of these identities generated by the migration of Romanian Germans in both sending and destination contexts. This thus unfolds two seemingly paradoxical processes: among ethnic Germans who emigrated from Romania there is an ongoing process of “Romanianization”, while among Romanians left behind in Romania there is an ongoing process of “Germanization”. How these two processes come about is an intriguing matter. However, as essential factors explaining them are the existence or emergence of minority institutions in the two countries (minority organizations and migrant networks), the ways in which transnational habitus is transferred and transformed between countries and finally transnational links and connections tying different groups in Romania and Germany in a sustained manner. In this sense, this paper offers a fertile ground for analyzing and comparing how transnational identities are formed and reshaped in the European context.

Priviri secrete peste Cortina de Fier. O familie de germani din România în perioada Războiului Rece¹

James KORANYI

Permeabila Cortină de Fier

Mitul Cortinei de Fier s-a năruit de mult. Dacă odinioară exista impresia că în perioada Războiului Rece împărțirea Europei a fost de nepătruns, azi cercetarea susține aproape contrariul. În cadrul *transnational turn* din ultimele două decenii s-au făcut constatări importante care au dus la corectarea imaginii rigidei Cortine de Fier². Fie că este vorba despre schimbul intelectual intens între Est și Vest,³ fie despre legăturile culturale, care au fost reînnodate,⁴ în afara sferelor geopolitice ale Războiului Rece, Europa a fost mult mai legată decât s-a presupus în general. Analizele structurale, care în mod tradițional au tratat Estul și Vestul comparativ, s-au bazat pe ipoteza omogenității celor două blocuri, care au fost clar delimitate⁵. Și în acest studiu este vorba despre legături și împletiri care trec peste Cortina de Fier. În centru se află însă efortul emoțional din spatele acestor conexiuni. Un suport util ne este acordat de actualul trend al *History of Emotions*⁶. Acest

---

¹ Traducerea studiului din limba germană a fost realizată de Hannelore Baier.

² Vezi, de ex. Akire Iriye, Pierre-Yves Saunier, *The Palgrave Dictionary of Transnational History*, Basingstoke, Palgrave Macmillan, 2009; Pierre-Yves Saunier, *Transnational History*, Basingstoke, Palgrave Macmillan, 2013; Bernhard Struck, Kate Ferris, Jacques Revel, *Introduction: Space and Scale in Transnational History*, in "The International History Review" (Ediție specială: 'Size Matters: Scales and spaces in Transnational and Comparative History'), no. 33/2011, p. 573-84; Patricia Clavin, *Defining Transnationalism*, Cambridge, Cambridge University Press, 2005; Pierre-Yves Saunier, *Transnational History*.

³ Friederike Kind-Kovács, *Written Here, Published There: How Underground Literature Crossed the Iron Curtain*, Budapest, New York, Central European University Press, 2014; Alfred A. Reisch, *Hot Books in the Cold War: The West's CIA-Funded Secret Book Distribution Program behind the Iron Curtain*, Budapest, New York, Central European University Press, 2013.

⁴ Sarah Davies, *From Iron Curtain to Velvet Curtain? Peter Brook's Hamlet and the Origins of British-Soviet Cultural Relations during the Cold War*, în "Contemporary European History", no. 27/2018, p. 601-626.

⁵ Vezi de ex. Iván Berend, *Central and Eastern Europe, 1944-1993: Detour from the Periphery to the Periphery*, Cambridge, Cambridge University Press, 1996.

⁶ Vezi Jan Plamper, *The History of Emotions: An Introduction*, Oxford, Oxford University Press, 2015; Rob Boddice, *The History of Emotions*, Manchester, Manchester University Press,

domeniu ne invită să așezăm în prim plan emoțiile actorilor din istoriografie ca punct de pornire central al explicației. Desigur, circumstanțele istorice și politice păstrează rolul de bază, dar, avertizează istoricii adepți a *History of Emotions*, nu pornește totul de la structuri fie ele structuri de stat, politice sau sociale. Aceste încercări de a explica istoria vin să stabilească un dialog între contextul istoric și lumea emoțională ca impuls al acțiunilor și evoluțiilor istorice. În cazul nostru, care tematizează relații de familie și prietenie la germanii din România trecând peste Cortina de Fier, această abordare ridică o serie de probleme intime. Cum au putut fi menținute astfel de relații complicate de natură familială și de prietenie în ciuda Cortinei de Fier? Ce fel de „muncă“ a fost necesară în acest scop? Care a fost viața de zi cu zi a unor astfel de despărțiri? Și, în cele din urmă, ce fel de material de arhivă este necesar pentru a putea reda o afirmație despre emoționalitatea unor astfel de relații?

Această cercetare analizează istoria unei familii de germani din România și munca emoțională de peste 40 de ani depusă pentru a păstra relații intense de familie și prietenie între Republica Federală Germania (menționată și ca „Germania de Vest”, respectiv RFG), Republica Populară România și Republica Democrată Germană (RDG). Analiza va nuanța în mod intenționat trendul actual al *Cold War Studies* de a accentua conexiunile. Focusarea asupra muncii emoționale a diferiților actori oferă posibilitatea unei priviri în interior, ceea ce accentuează conexiunile fără a le simplifica. Studiul începe cu problema împărțirii politice, pentru a cerceta mai apoi posibilitățile care au existat pentru a stabili legături semnificative între Est și Vest. Cortina de Fier a fost mult mai permeabilă decât s-a presupus deseori, dar a necesitat un efort extraordinar pentru a împiedica ruperea relațiilor peste granițe și chiar de a le întări. Cu ajutorul *History of Emotions* este posibilă, deci, construirea istoriei unei relații între câteva persoane, istorie care la rândul ei face ca sintagma Cortina de Fier să apară într-o lumină nouă.

Pentru germanii din România a fost mai simplu să depășească împărțirea Europei, decât pentru cei mai mulți cetățeni din Centrul și Estul Europei⁷. Legăturile dintre cei rămași în țară și cei de „dincolo“, adică în Germania de Vest, Austria și alte țări, nu au fost întrerupte în perioada Războiului Rece. Dimpotrivă: relațiile interumane au fost în parte intensificate ca răspuns la presiunea pe care împărțirea Europei o exercita asupra rețelelor familiale și de prietenie, tocmai

---

2018, și William Reddy, *The Navigation of Feeling: A Framework for the History of Emotions*, Cambridge, Cambridge University Press, 2001.

⁷ Conțraciz aici în mod conștient unele cercetări care au constatat represalii mai mari asupra minorităților din România. Teza mea se bazează însă pe posibilitățile pe care le-au avut germanii din România pentru a-și deschide și lărgi lumea spre occident. De aceste posibilități nu au dispus românii și nici maghiarii, deoarece nu au avut o „patrie externă“ în occident. Vezi de ex. Silviu B. Moldovan, *Die deutsche Minderheit in Rumänien. Politisches Problem und historisches Erbe*, în Joachim von Puttkamer, Stefan Sienerth și Ulrich A. Wien (eds.), *Die Securitate in Siebenbürgen*, Köln, Böhlau Verlag, 2014, p. 137-152; Virgiliu Țărău, *Die deutsche Minderheit und die Securitate. Schuldzuschreibung durch Gesetz und Ideologie bis 1970*, în *Ibidem*, p. 170-186.

pentru că așa-zisa Cortină de Fier a fost mai permeabilă decât lasă de bănuț numele. Conexiunile și relațiile Germanilor din România, care erau răspândiți în întreaga lume, ne oferă o privire personală și revelatoare asupra lumii emoționale a Războiului Rece din Europa. Membri ai acestei comunități formate în principal din șvabii bănățeni și sașii ardeleni, după cel de-al Doilea Război Mondial au trăit în România, Germania de Vest, RDG și Austria. Deși își păstraseră specificitatea ca sași sau șvabi, în cursul secolului al XX-lea au devenit și germani din România. Experiențele comune după 1918 și mai ales la sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial și în perioada comunistă, au creat baza pentru o identitate comună, care nu s-a aflat neapărat în opoziție cu identitatea lor de grup⁸. În special relațiile cu RDG-ul, care în acest studiu au un rol deloc de neglijat, deseori nu sunt avute în vedere⁹. În schimb, sistemul complex al relațiilor germanilor din România este redus de obicei la punctul final – emigrarea. Germanii din România nu au avut cum ști că Războiul Rece se va sfârși cu un exod al lor. Exemplul tratat în acest studiu ne permite să aflăm ce intensitate, emoții și efort au fost necesare, pentru a menține vii relațiile strânse cu rudele și cei apropiați în cursul acestei perioade de timp.

O biografie pentru secolul XX

Protagonistii acestei istorisiri sunt formați din trei grupe: Roland Melzer, actorul principal al evenimentelor ca frate, tată, sas, care de la finele anilor 1930 trăiește în Germania și se stabilește după cel de-al Doilea Război Mondial în Mayen în regiunea Renania-Palatinat din Sud-Vestul Germaniei; Martha Mesch, născută Melzer, sora mai mare a lui Roland Melzer și mama unei fiice, Eva; Martha Mesch rămâne în Sighișoara în România; Gerd și Lucie Donant, un cuplu din Sighișoara, etnici germani din România, care trăiește la Leipzig. În perioada Războiului Rece, între acești trei poli a existat un contact strâns. Materialul de arhivă relevă o corespondență continuă între ei și trimiteri regulate de pachete cu cadouri, care au fost expediate peste granițele intra-europene spre destinatarii lor. Înainte de toate, relația între frații Roland Melzer și Martha Mesch a fost una de

---

⁸ În studiile științifice, multă vreme consensul exprimat s-a împotrivit constituirii unei identități a germanilor din România. Vezi de ex. Annemarie Weber, *Rumäniendeutsche? Diskurse zur Gruppenidentität einer Minderheit (1944-1971)*, Köln, Böhlau Verlag, 2010; Mathias Beer, Dietrich Beyrau, Cornelia Rauh, *Deutschsein als Grenzerfahrung. Minderheitenpolitik in Europa zwischen 1914 und 1950*, Essen, Klartext Verlag, 2009. Între timp este acceptată o identitate comună, care nu se află în contradicție cu identități regionale sau de altă natură. Vezi de ex. Jürgen Lehmann, Gerald Volkmer, *Rumäniendeutsche Erinnerungskulturen Formen und Funktionen des Vergangenheitsbezuges in der rumäniendeutschen Historiografie und Literatur*, Regensburg, Friedrich Pustet Verlag, 2016; Gerhardt Csejka și Stefan Sienerth, *Vexierspiegel Securitate. Rumäniendeutsche Autoren im Visier des kommunistischen Geheimdienstes*, Regensburg, Friedrich Pustet Verlag, 2015.

⁹ Vezi Ulrich Burger, *Bundesrepublik oder DDR? Anmerkungen zum Deutschlandbild der Rumäniendeutschen nach 1970*, în "Transylvanian Review", no.12/2003, p. 63-84 ; James Koranyi, *Voyages of Socialist Discovery: German-German Connections between Romania and GDR*, în "Slavonic and East European Review", no. 92/2014, p. 479-506.

durată. Începând din anii 1930, când Roland Melzer și-a făcut doctoratul în cel de-al Treilea Reich – la Graz după Anschluss-ul Austriei în 1938 – relația lor a supraviețuit unei multitudini de cutremure istorice, și anume celui de-al Doilea Război Mondial, primii ani postbelici și împărțirea Europei într-un bloc al Vestului și unul al Estului în timpul Războiului Rece. Drumurile lor s-au reunit însă mereu. Roland Melzer și Martha Mesch s-au văzut de câteva ori în România, respectiv în Germania de Vest. De asemenea, Roland Melzer și cuplul Donant s-au vizitat reciproc de câteva ori în RFG, respectiv RDG.

Roland Melzer s-a născut la 17 mai 1911 la Sighișoara¹⁰. Martha Mesch, sora lui, s-a născut la Sighișoara în 27 mai 1906. Ei erau originari dintr-o familie de sași cu situație materială mijlocie, parte a clasei mijlocii educate (*Bildungsbürgertum*) din Sighișoara. Melzer a urmat Școala Primară (1917-1921), iar mai târziu Gimnaziul Evanghelic C.A. din Sighișoara (1921-1929), pe care l-a absolvit cu bacalaureat¹¹. A studiat științele economice la Universitatea din Cluj (1929-1934) și și-a dat doctoratul cu succes în iulie 1938¹². A dobândit și titlul de licențiat în Drept, ceea ce l-a calificat pentru a fi avocat. El și-a încheiat formarea profesională la Academia pentru Comerț în Graz în 1939¹³. În timpul războiului a lucrat la Leipzig pentru Societatea de asigurări de viață („Alte Leipziger Lebensversicherungsgesellschaft“) și la o societate de turnare a metalelor, dar nu este clar ce fel de activitate a desfășurat la această întreprindere. În 1942 și 1943 a fost membru al Frontului Muncitoresc German (Deutsche Arbeitsfront — DAF), ocupându-se de procesele social-politice din România în calitate de colaborator al Institutului pentru Știința Muncii din Berlin (Arbeitswissenschaftliches Institut der Deutschen Arbeitsfront)¹⁴. În ciuda evidentei sale colaborări cu regimul nazist, Melzer a prezentat munca sa ca apolitică și inofensivă. Este greu de apreciat, în ce măsură aceste afirmații sunt adevărate. Știm însă că în perioada carierei sale în cel de-al Treilea Reich a avut mai multe șederi în străinătate¹⁵. Între altele, spre sfârșitul războiului, el a lucrat din nou pentru Guvernul din România în Ministerul Muncii, fiind însă repartizat Ambasadei României din Berlin. Odată cu sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial a reușit să ocolească toate măsurile de denazificare, deoarece imediat după război, în chestionarul de denazificare, el a afirmat că a trăit ca cetățean român în cel de-al Treilea Reich, ceea ce l-a ajutat să ocolească consecințele perioadei naziste. Cu excepția Frontului Muncitoresc German (DAF), Melzer a afirmat că nu a aderat la nicio altă organizație național-socialistă¹⁶. Nu este clar, cum a ajuns de la Berlin la Mayen (în Sud-Vestul Germaniei). Acolo s-a stabilit în 1945 cu a doua sa soție, Annelie, și a rămas acolo până al moartea sa în anul 1988.

¹⁰ Institutul Transilvan Gundelsheim (Siebenbürgen Institut), BI54, vol. 8/1-4.

¹¹ *Ibidem*.

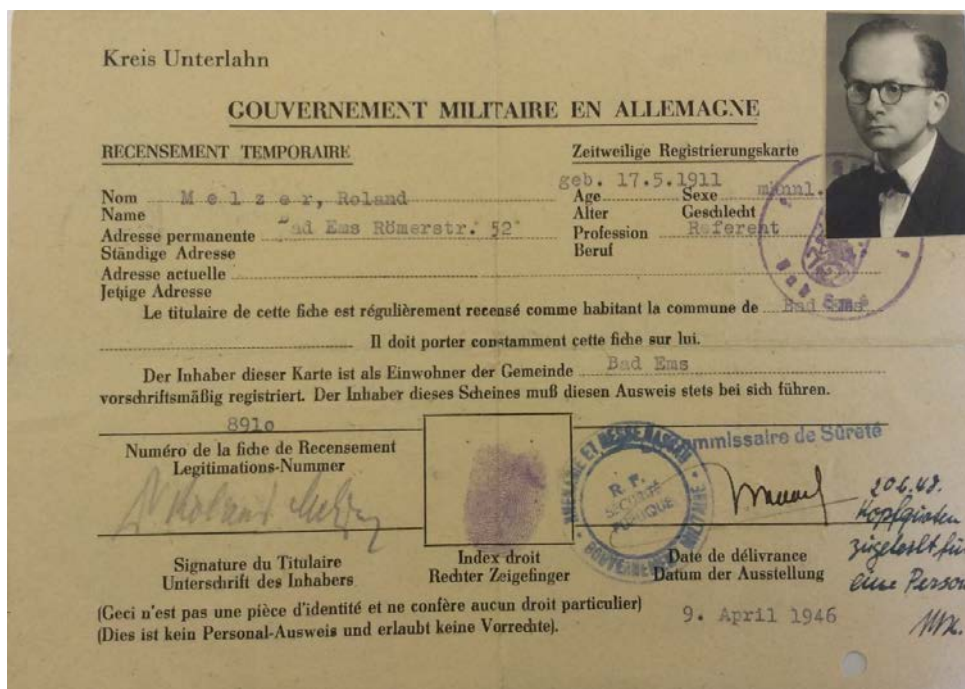
¹² *Ibidem*.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ *Ibidem*.

Imaginea 1: Cartea de înregistrare a lui Roland Melzers cu fotografie, aprilie 1946¹⁷.

Roland Melzer a fost, în același timp, aparte – a făcut parte din cercuri elitare fără a fi implicat în represaliile politice ale perioadei de după război și a Războiului Rece – și tipic pentru o biografie europeană a secolului al XX-lea. El nu s-a stabilit la Mayen pentru a-și petrece următorii 40 de ani ai vieții în liniște. Melzer nu a fost izolat și static, ci parte a unui sistem de rețele dinamice compuse din corespondență, vizite, relații, emoții și eforturi pe aproape întreaga perioadă a Războiului Rece. El s-a frământat în căutarea echilibrului potrivit între dorințele personale, ale comunității și cele politice. Trăind într-un stat nou – RFG – el s-a văzut nevoit să ia atitudine față de politica Asociației Sașilor Transilvăneni din Germania (*Landsmannschaft*), să se ocupe în același timp însă și de viața sa nouă în Vest și în același timp să nu permită ruperea relațiilor cu România și mai târziu cu RDG. Din acest punct de vedere, Melzer a fost în același timp un produs al vremii sale, a cărui viață a fost determinată de granițele politice și situația ideologică, și un actor al Războiului Rece, care, în ciuda barierelor politice, a avut puterea să-și creeze propria rețea și să participe la modelarea vieții altora.

Cea mai intensă relație a fost cu sora sa și aceasta i-a ținut împreună pe cei doi frați până la moartea lui Melzer, la scurt timp înainte de căderea comunismu-

¹⁷ *Ibidem*.

lui în Europa Centrală și de Est. Martha Mesch a fost căsătorită și a avut o fiică Eva (născută în 1939), care mai târziu s-a stabilit la Nürnberg și a avut la rândul ei patru copii. Relațiile personale ale lui Robert Melzer cu România au avut desigur o influență considerabilă asupra politicii sale. A activat în cadrul Asociației Sașilor Transilvăneni și a fost membru în conducerea organizației din landul Renania-Palatinat. Și-a depus însă mandatul deja în 1953, deoarece a fost nemulțumit de politica de emigrare a Asociației și efectele acesteia asupra prietenilor și rudelor din România¹⁸. În vreme ce Asociația Sașilor s-a concentrat tot mai mult asupra reunificării familiilor și emigrării „concetățenilor” săi, Melzer a avut o atitudine mai degrabă ambivalentă în această problemă. În ciuda rupturii cu Asociația Sașilor, Melzer a rămas pe toată perioada vieții foarte activ în cercurile emigrației germanilor din România și se pare că și-a revizuit atitudinea de respingere a emigrației spre sfârșitul perioadei Războiului Rece.

Melzer s-a dedicat în special relațiilor sale de familie din România, pe care le-a cultivat cu mare implicare emoțională. Vizitele reciproce ocazionale au fost de importanță și serveau ca exemplu pentru efortul care era necesar pentru a păstra relațiile intacte. După îndelungate demersuri, Martha Mesch și-a putut vizita fratele și cumnata în Mayen în 1967 și 1979, la prima ei vizită fiindu-i aprobată o ședere de trei luni la fratele ei¹⁹. Pentru a putea înțelege efortul depus în scopul păstrării contactului personal peste Cortina de Fier este important de știut că astfel de cereri de plecare în vizită erau urmate de perioade îndelungate de așteptare chinuitoare. Nu știm cât timp a fost nevoită să aștepte Martha Mesch pentru a obține aprobarea călătoriei, regula însă era ca astfel de vizite la rude în străinătate să fie aprobate doar unei singure persoane pentru a descuraja rămânerea în Occident. Și Martha Mesch a avut voie să plece numai singură în RFG. Nu există indicii că Mesch s-ar fi gândit cândva să-și lase în urmă familia din România, nici la vizita din anul 1967, nici la cea de-a doua în 1979. Relațiile familiale din Sighișoara erau mult prea puternice ca să ia decizia de a rămâne în Occident. Pentru Martha Mesch, ca pentru mulți alți germani din România, familia de acasă a fost mai importantă decât libertatea politică, și pe acest lucru se și baza politica autorităților române de a acorda permisul de călătorie doar în cazuri bine motivate. Au fost foarte puțini aceia care au îndrăznit ruptura radicală cu mediul din România, mai ales că efectele asupra celor lăsați în urmă erau imprevizibile²⁰. Din acest punct de vedere a fost mult mai simplu să menții relațiile cu prietenii și rudele în Occident prin vizite ocazionale și corespondență fără a fi nevoit să rupi cu prezentul din România printr-un pas radical. Astfel, în cazul

¹⁸ Roland Melzer, „Vertriebenenarbeit (Bericht)”, Institutul Transilvan Gundelsheim, BI54, vol. 4/2.

¹⁹ Institutul Transilvan Gundelsheim, BI54, vol. 5/2.

²⁰ Într-un text, Anton Sterbling rememorează încercarea sa din tinerețe de a evada din România. Astfel de acțiuni au fost însă excepții, după cum reiese din text. Vezi Anton Sterbling, *Flucht als Provokation? Bruchstücke einer Erinnerung*, în „Spiegelungen”, no. 1/2006, p. 58-66.

lui Martha Mesch, care nu a fost o persoană politică, nu a fost de mirare că a ales mai degrabă o soluție conservatoare, în granițele a ceea ce era permis.

Dar, oricum, nu doar legăturile interumane au jucat un rol important între persoanele din Est și Vest, ci și atașarea de locurile natale. Roland Melzer a fost mereu interesat să afle date despre Transilvania și orașul său natal Sighișoara. Consistentul lăsământ cuprinzând 22 volume aflat la Institutul Transilvan (Siebenbürgen Institut) la Gundelsheim face dovada unui angajament adânc față de locurile natale și familie. În corespondența sa, Melzer caută mereu răspunsuri și detalii despre locul natal, pe care nu le mai avea prezente. „Cum s-a numit farmacia Capesius, la ...?”²¹, a vrut să afle imperios într-o scrisoare din anul 1979²¹. El a trimis-o pe sora sa la Biserica Mănăstirii pentru a căuta într-o mică nișă o placă comemorativă. Melzer a vrut să afle data exactă a morții lui Fritz Balthes²², care căzuse pe front în 1914. Melzer a vrut să știe în detaliu care este situația orașului „său” și a împrejurimilor acestuia. „A fost reînnoită între timp inscripția pe piatra funerară a părinților? Trimisesem materialul, dar, din păcate, am uitat să te întreb de acest lucru”²³.

Melzer formula propoziții scurte cu întrebări, insistențe la întrebări și confirmări a trimiterii unor materiale importante. În corespondența sa poate fi întâlnit tot ce caracterizează relațiile reciproce dintre cei emigrați și cei „rămași”. Există o dependență reciprocă. Unii posedau cunoștințele nemijlocite despre și accesul la locul natal, pe când ceilalți posedau în străinătate mijloacele pentru a influența în mod pozitiv viața din România. Melzer bifa fiecare întrebare la primirea răspunsului de la sora sa la marginea scrisorii. A rugat-o pe Martha Mesch de exemplu să copieze și să-i trimită texte interesante și amuzante din ziare istorice aflate în posesia familiei. Această rugămintă este marcată cu o mică bifă²⁴. A întreat-o dacă a primit caietele despre Turnul cu Ceas²⁵. Dacă da, ea ar putea dona un caiet bibliotecii din localitate. O mica bifă certifică că ambele solicitări i-au fost confirmate²⁶. El a încercat să pună pe hârtie în cadrul corespondenței amintirile sale și solicita confirmări, explicații și răspunsuri. În prim planul corespondenței se afla desigur relația personală cu sora sa, dar setea obsesivă de a cunoaște locurile natale a făcut posibilă menținerea unei conexiuni foarte strânse cu România.

²¹ Institutul Transilvan Gundelsheim, BI54, vol. 5/3.

²² Fritz Balthes (1882-1914), arhitect și istoric de artă, a proiectat o serie de clădiri publice (școli evanghelice, săli ale comunității, hoteluri) dar și case private ale sașilor, acordând atenție deosebită sitului în care urma să fie construită clădirea. A murit în circumstanțe neelucidate (notă HB).

²³ Institutul Transilvan Gundelsheim, BI54, vol. 5/3.

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ Roland Melzer a scris mai multe articole de istorie locală, care au fost publicate în „Siebenbürgisch-Sächsischer Hauskalender, Jahrbuch des Hilfskomitees der Siebenbürger Sachsen” (Anuarul Sașilor Transilvăneni din Germania). Printre acestea „Der Stundturm von Schäßburg” (Turnul cu Ceas din Sighișoara), apărut în 1979 (notă HB).

²⁶ Institutul Transilvan Gundelsheim, BI54, vol. 5/3.

Trebuie menționat însă că relația dintre frați nu a fost echilibrată. România reprezenta trecutul, iar Melzer insista să-și lărgescă permanent cunoștințele despre trecut. Germania în schimb reprezenta locul care oferea posibilități pentru viitor. Corespondența intensivă între Melzer și Mesch se baza însă pe relația inversă celei care privea Germania ca patrie mitică și România ca focus central al tuturor problemelor și grijilor. Martha Mesch și familia ei au luat periodic în calcul emigrarea în Germania de Vest. Chiar dacă în cele din urmă nu au ales această cale, cel puțin Martha Mesch, totuși, din relatările ei despre viața de zi cu zi din România reieșea din când în când dorința de a părăsi România. Martha Mesch a putut descrie în corespondența ei întâmplări din viața din Sighișoara știind că fratele ei putea recepta și înțelege sentimentele ei. În tonul și conținutul scrisorilor sale, Martha se subordona părerii fratelui într-un fel de reverență față de Vest. Încă de la începutul Războiului Rece se dezvoltase rapid o dinamică care delimita ierarhiile dintre cei rămași acasă și cei emigrați. Pe lângă povestioarele banale ale vieții de zi cu zi, Martha Mesch îl ruga pe fratele numit cu tandrețe „Butzi” să-i trimită sau aducă lucruri din Germania și îi mulțumea respectuos pentru efort. Astfel, la 9 mai 1966, Martha Mesch îi amintea fratelui său ce să aducă din Vest: „Butzi, te rog să ne aduci [...] cuie pentru scaun și picioarele de la masă, ca să nu rămână agățate de covor, sunt cuie cu 3 vârfuri și cu diametrul de cca. 2 cm. Aș avea nevoie de bandă adezivă ... Să ne scrii, cum vrei să vii de la Brașov. Până la revederea noastră te salută încă odată cu toată ființa ei, a ta Martha.” (*subliniere în original*)

Sublinierea materialelor necesare dădea relației o urgență. Coregrafia vizitei avea importanță deosebită și trebuia conturată exact. Un rol central nu îl jucau doar sosirea și plecarea, ci și lista obiectelor care urmau să fie aduse și care depășeau cu mult trimiterile regulate din Occident. Pe de altă parte existau așteptări, ca germanii din România, ca Martha Mesch, să confirme în scrisorile lor către rude sau prieteni primirea unor bunuri din Vest înainte de a exprima o nouă dorință, ceea ce a fost o nouă întărire a dezechilibrului dintre cei emigrați și cei rămași. Mesch repeta tot mereu mulțumirile și accentua astfel poziția ei subordonată în fața fratelui ei din Germania de Vest. Într-o scrisoare din 6 februarie 1971, ea își cerea scuze că mulțumește cu atâta întârziere pentru cadourile de Crăciun pe care le primise ea și familia ei de la frate:

„Dragul meu Butzi!

Sigur ești deja foarte supărat că îți scriu atât de târziu. Dar pur și simplu nu am ajuns s-o fac. Ți-am confirmat însă pe o felicitare de Crăciun toate trimiterile. 6 pachete cu caiete rebus (de care ai putea să trimiți mai des) și romane polițiste. Multe mulțumiri pentru toate. Costumul și jacheta de culoare deschisă îmi vin atât de bine ca și cum ar fi fost lucrate pentru mine, de asemenea rochia maro. Îmi vin bine și costumul roșu și jacheta roșie și putem folosi foarte bine și celelalte piese. Roland [cel mai în vârstă dintre nepoți] s-a bucurat de toate lucrurile primite, în special de piesele

Lego. Construiește împreună cu Petra [nepoata]. Micuța [Petra] are degețele atât de îndemânate și este o bucurie să te uiți la ei când construiesc.”²⁷

Caiete cu rebus, romane polițiste și piese Lego au fost în cele din urmă prea irezistibile iar cei emigrați în RFG cunoșteau puterea acestora asupra rudelor și prietenilor. Ei erau conștienți de rolul lor de promotori ai consumului și luau sarcina lor în serios. Mulțumirile și feedback-urile primite erau parte a unui ritual, care accentua scara ierarhică între Vest și Est. Scrisorile de mulțumire nu conțineau doar fraze de curtoazie, care erau uzuale la începutul scrisorilor dintre adulți. Ele au fost parte a unui ritual, care determina relațiile dintre germanii din România. Astfel, și tânăra generație a germanilor aflați în România afla foarte repede, cât de dependentă este de rudele și prietenii de „dincolo“, în Occident. Eva, nepoata lui Roland Melzer, participa la circuitul constituit din cadouri, mulțumiri și alte rugăminți. Se stabilise o tradiție care a fost transmisă mai departe în cadrul familiei și a cuprins în cele din urmă întreaga comunitate a germanilor din România.

„Dragă unchiule Roland și dragă mătușă Annelie!

Mulțumiri din inimă pentru cartea poștală din Nürnberg și lucrurile din V. Femeia a sosit ieri și cumnatul ei ne-a adus aseară lucrurile. Mulțumesc frumos pentru colierul frumos de mărgelă și casca de baie. O voi proba deja azi pentru că este vreme frumoasă ...

Cu 2 săptămâni în urmă a sosit și a 6-a revistă cu modele de tricotate Bayer. Este primul număr pe care îl primesc. Revistele din Leipzig vin cu regularitate. Încă odată mulțumiri pentru abonamente.”²⁸

La acea dată, Eva Mesch avea deja 23 de ani și era proaspăt logodită, ceea ce le comunică unchiului și mătușii. Fiind inclusă în rețeaua unchiului, ea a făcut parte de acum și din lumea din Leipzig a cuplului Donant din RDG. Nu erau deci doar cadourile și scrisorile din Vest care exercitau o putere de atracție asupra germanilor din România, ci și materialele din RDG. Desigur, ziarele și revistele din RDG au avut o încărcătură ideologică asemănătoare celei din România, dar și articolele din RDG radiau fascinație, pentru că veneau din Germania, chiar dacă doar cea de Est, însă erau recomandate de unchiul din RFG. RDG-ul avea un fel de poziție de punte, care intermedia între RFG și țările comuniste ne-germane.

Dacă se întâmpla să fie întreruptă comunicarea, autorii scrisorilor își exprimau îngrijorări. Astfel, anul 1974 oferea în sfârșit un eveniment de bucurie în viața familiei lui Martha Mesch. În octombrie s-a născut al patrulea copil al fiicei Eva. Martha Mesch dorea să afle neliniștită de la fratele ei, dacă a primit scrisoarea cu această știre din octombrie. În aceeași scrisoare ea comunică și că de

---

²⁷ Institutul Transilvan Gundelsheim, BI54, vol. 3/4.

²⁸ *Ibidem*, BI54, vol. 5/2.

fapt nu le merge prea bine în România, în ciuda acestei vești de bucurie despre noul venit, și relatează pe îndelete situația lui Roland, cel mai mare dintre nepoți:

„Roland este în clasa a 5-a. Este greu în această clasă. Până acum toate materiile erau predate de învățătoare, din acest an au pentru fiecare materie alt profesor. La limba română o româncă care nu știe niciun cuvânt nemțeste și cere de la copii cunoștințe ca și cum ar fi români. La istorie a dat un extemporal, totul corect, dar a făcut 6 greșeli de ortografie și a primit doar nota 6. La engleză poate citi bine, dar are probleme cu ortografia și nu se găsesc dicționare nici german-englez nici englez-german, de asemenea îi lipsește și un dicționar german-român. A scris la Stuttgart la Institutul pentru Germanii din Străinătate (Institut für Auslandsbeziehungen), dar nu a venit nimic. Nici atlase școlare nu există. Unii băieți au primit de la rude atlase școlare Westermann și dicționare. Nu ți-ar fi posibil să i le trimiți și tu? Cărțile ajung. Poate nu le pui pe toate într-un singur pachet.”

Pe lângă frica de a pierde contactul, în prim planul corespondenței s-au aflau plângerile despre situația generală din România. În scrisoarea citată, nepotul Roland era prezentat ca victimă a sistemului de educație școlară, ceea ce nu mai era o problemă doar a germanilor. Martha Mesch se lamentează asupra penuriei existente în România și îl roagă pe fratele ei, ca de obicei, să o ajute cu plenitudinea de posibilități și bunuri din Vest. Micuțul Roland avea nevoie de cărți din Germania pentru a avea o șansă bună la școală. Speranța de mai bine se afla aproape întotdeauna „dincolo”, în Vest. Chiar dacă contactele între Est și Vest le ofereau germanilor din România șanse, prin aceste legături ei se expuneau și unor primejdii. Ajungeau scrisorile? De ce cei din Vest nu reacționau la știri importante ca nașteri sau morți? Ce se mai putea scrie fără a cădea în capcana cenzurii? Melzer și Mesch au fost mereu nevoiți să se gândească, cum ar putea trece cel mai bine peste obstacolele politice. De exemplu, era mai bine să expediezi cărțile din Vest în mai multe pachete, pentru că astfel existau șanse mai mari, ca măcar o carte să ajungă.

Axa în jurul căreia se rotea și în care a fost ancorat acest sistem de relații transnaționale se afla la Mayen în sud-vestul Germaniei la Roland Melzer. Melzer, așa pare, era mereu pe drum pentru a satisface nevoile rudelor și prietenilor. El îndeplinea sarcinile primite cu mult zel și păstra acribic diferitele bunuri pentru bunurile cumpărate. O colecție voluminoasă de chitanțe este dovada strădaniilor pe care Melzer și le-a asumat pentru a satisface așteptările rudelor din România. Bonurile și chitanțele compun o imagine, care dovedește un du-te-vino neîncetat. Melzer făcea cumpărături la farmacia locală, la *Kaufhof*, în magazine de sport și îmbrăcăminte, în supermarket-uri etc. El aprovizionea rudele din România cu bogățiile Vestului: o căciulă de lână de la *Kaufhof* pentru 39,95 DM; un cuțit dintr-un magazin de fierărie pentru 2,50 DM; medicamente de la farmacia *Reichskronen* din localitate pentru 20 DM și multe altele. Multiplele cumpărături

ne lasă să intuim cât de mare a fost efortul pentru a menține în viață aceste relații de o asemenea intensitate cu toate conexiunile ierarhice. Câteodată, Melzer a încercat să implice comerțul de comandă prin poștă, dar acest lucru nu a funcționat. El a rugat firma *Neckermann* să trimită articole direct surorii sale în România, preluând și formalitățile de vămuire, dar firma a refuzat. „Transportul în străinătate și formalitățile de vamă vor trebui preluate de Dumneavoastră”, i-a comunicat *Neckermann* lui Roland Melzer la întrebarea privind expedierea în străinătate²⁹. Faptul că Roland Melzer a căutat să prescurteze demersurile de trimitere a pachetelor este explicabil, el primind solicitări nu doar de la sora sa. Totuși, Martha Mesch a fost cea, care l-a rugat pe fratele ei cel mai des să trimită lucruri din Vest, ceea ce și pentru ea a constituit o procedură degradantă. Melzer în schimb a fost mereu în căutarea satisfacerii nevoilor rudelor din România. Conform arhivei personale, Melzer aduna chitanțele pentru a documenta munca sa neobosită emoțională investită în această relație Est-Vest.

Dar și Melzer confirmă mereu primirea de scrisori și expedierea sau trimiterea de lucruri de valoare prin alții către România. Spre sfârșitul anilor 1970, sistemul de relații în jurul lui Roland Melzer și a Marthei Mesch a fost atât de complex, încât multe scrisori conțineau în principal urmărirea diferitelor expediții și corespondențe. Dorința imperioasă de permanentă confirmare domina viața de zi cu zi atât al lui Martha Mesch, cât și al lui Roland Melzer. „Multe mulțumiri pentru următoarele trimiteri“, este o frază tipică de început de scrisoare, ca de exemplu a celei din 23 februarie 1967. Ceea ce a urmat formulei de introducere a fost o înlănțuire de scrisori primite, cărți poștale și alte corespondențe. Și acesta a fost un lucru caracteristic pentru schimbul de scrisori între membrii de familie și prieteni. Câteodată confirmările conțineau și asigurări importante. Într-o scrisoare datată 4 aprilie 1979, Melzer confirmă informația primită chiar de la sora sa, că ea l-a vizitat cu succes și că a ajuns, împreună cu bagajul, înapoi în România. Bineînțeles că ea venise fără familie, pentru a împiedica rămânerea în Occident.

„Draga mea Martha!

Ne-a bucurat foarte mult, că întoarcerea ta acasă a decurs bine și că tu, dacă înțeleg bine, ai ajuns cu bagajele tale. Nu au existat deci dificultăți. Între timp probabil ai primit și pachetele de la Gärtner, deoarece eu l-am sunat imediat după primirea scrisorii tale din 10.3. și mi s-a spus că el plecase cu o săptămână în urmă. Îți mulțumesc pentru scrisoarea din 10.3., cartea poștală din 21.2. și scrisoarea cu ziare din 14.3.”³⁰

Pe lângă enumerarea conștiincioasă a fiecărei corespondențe primite, Melzer era preocupat să păstreze evidența și a tuturor trimiterilor, care uneori erau

²⁹ Institutul Transilvan Gundelsheim, vol. 5/2.

³⁰ *Ibidem*, vol. 5/4.

realizate de persoane care făceau naveta între RFG și România, ceea ce complica relațiile și mai mult.

„Ali mi-a spus că au fost expediate lucrurile pentru Livius. Pentru asta am plătit 100.

Din păcate nu pot face nimic cu fișica de la Trudi, deoarece cunosc articolul lui Schuller Richard³¹ și chiar îl posed.”³²

Melzer se ocupa în primul rând de problemele surorii sale, a fost implicat însă și în multiple relații dintre germani din România emigrați și rudele și prietenii acestora care trăiau pe meleagurile natale. Apare mereu prietenul său „Ali“, ba ca intermediar, ba ca partener de corespondență. Din când în când ne este relevată complexitatea lumii lui Melzer, ca de exemplu prin intermediul cărții poștale din 20 august 1963, primită de la o cunoștință din Salzburg „Kurt“³³. „După revenirea mea acasă am găsit cartea ta poștală. Multe mulțumiri“, i-a scris Kurt lui Roland Melzer. Dar încă nu era spus totul. Kurt a vrut să clarifice și unele circumstanțe. Se pare că Melzer aștepta ca socrul lui Kurt, care trăia în Sighișoara, să-i trimită ceva prin intermediul unei persoane, iar Kurt îi comunica acum, că sora socrului său a murit recent și că probabil aceasta este cauza netrimiterii:

„... cred că odată cu știrea despre moartea surorii sale, el nu s-a mai gândit la promisiunea făcută ție. Cum în momentul de față mai mereu călătoresc cunoștințe la Sighișoara, sigur o să găsească prilejul pentru a-ți trimite lucrurile.”³⁴

Permanenta nevoie de confirmare, de reacții și trimiteri producea la germanii din România o stare tensionată din dorința de a satisface această atitudine de așteptare. Cu toții erau conștienți de obstacolele existente între cei care trăiau în Germania și cei din România. Chiar și anunțurile din ziar sugerează, cât de extins a fost sistemul de relații al germanilor din România în Europa divizată. În aproape fiecare ediție a *Siebenbürgische Zeitung*³⁵ exista publicitate pentru a intermedia contactele între germanii din România de o parte și cealaltă a Cortinei de Fier. În ciuda politicii de emigrare dusă de Asociația Sașilor din Germania, contactul cu ținutul natal părea a nu se întrerupe, iar ziarul avea partea sa în a menține România și Transilvania vie în imaginea celor emigrați. Ziarul publica modalități pentru a trece peste obstacolele de vămuire în cazul trimiterilor de cadouri rudelor și prietenilor din România (Imaginea 2)³⁶. Germanilor din România stabiliți în

---

³¹ Richard Schuller (1860-1932), istoric, preot și cadru didactic, autor a mai multor scrieri despre istoria Sighișorii (Notă HB).

³² Institutul Transilvan Gundelsheim, BI54, vol. 5/4.

³³ *Ibidem*, vol. 5/2.

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ Publicația Asociației Sașilor Transilvăneni din RFG (HB)

³⁶ „Siebenbürgische Zeitung”, 31 martie 1973, p. 5.

Germania le-a fost relativ ușor să călătorească prin Europa și să treacă prin Cortina de Fier pentru a face vizite cercului de familie și prieteni (Imaginea 3)³⁷. Faptul că astfel de călătorii jucau un rol important în ierarhia dintre Est și Vest și astfel favorizau politica pro emigrare a Asociației Sașilor, a fost desigur importantă în decizia Asociației și a publicației ei în a promova astfel de reclame pentru legăturile spre România.

Von Quelle: Geschenke nach Rumänien! Vorverzollt!

Das ist toll: Geschenkpakete an Freunde und Verwandte können Sie per Post bis zu 20 Kilo pro Empfänger nach Rumänien schicken. Nach den neuesten Vereinbarungen mit den rumänischen Zollbehörden ist jetzt sogar Frachtgut wie Küchlichränke, Herde, Fahrräder usw. zugelassen. Dabei zahlt der Empfänger keinerlei Zoll! Denn die Sendung wird von Quelle vorverzollt verschickt. Und – die Abwicklung Ihrer Bestellung ist denkbar einfach: Der Quelle-Rumänien-Service kümmert sich um alles.

Falls Sie den neuen Frühjahr/Sommer-Katalog 73 noch nicht haben – Postkarte an untenstehende Adresse genügt! Der Größe von Quelle kommt umgehend und selbstverständlich kostenlos. Ein zusätzlicher Marktbrief über unseren Rumänien-Service liegt bei.

Quelle INTERNATIONAL

Informations-Coupon
Quelle-Export-Service

Exportabteilung
8510 Fürth 500
Rumänien-Service

NAME, VORNAME _____
STRASSE UND HAUSNUMMER _____
PLATZNAME, STAAT, LAND _____

R 103

Imagine 2: Publicitate pentru a trimite pachete cu cadouri gata vămuite în România.

RUMÄNIEN

Das Visum zum Besuche von Verwandten wird im allgemeinen für einen Aufenthalt von 30 Tagen ausgestellt. Es kann zu 200 und 500 Litri bei der jeweiligen Einreise bis zu 30 Tagen Reisefähigkeit verlängert werden. Die Besatz-Ausreise über die Grenze von Rumänien hinaus ist nicht erlaublich. Die Besetzung des europäischen Exportverkehrs- und des rumänischen Klassenverkehrs kann nach und nach durch ein einseitiges Verbot für drei Fahrten, wie auch für Tagesreisen.

Kontingente Rumänienfahrten nach Mitteleuropa können jeden Sonntag mit Durchfahrnung und zweimal wöchentlich am Samstag – Köln – Augsburg und München.

Ein- und Rückfahrt in rezeptions Sonderverkehr: Kein Transitgeld! Zustellberechtigung bis zu einer Beförderung von 300 km. Frühbucher-Angebote für die Familienzeit unbedingt erlaublich.

Reiseagentur: Sonderpreise und Fahrpläne direkt

AKFRAUNEN-REISEN - München, Rosenstraße 11, Tel. 22 28 30

Verwandtenbesuch nach RUMÄNIEN

Vertrag: Reisepreis: 40,- DM (inkl. 20,- DM für die Reiseversicherung) und 20,- DM für die Reiseversicherung. Der Reisepreis ist für die Reiseversicherung und die Reiseversicherung. Der Reisepreis ist für die Reiseversicherung und die Reiseversicherung.

OST-SÜD-REISEN GMBH.

4 München 1, Sandstraße 9

RUMÄNIEN-VISUM

mit 200 Litern Transit- und 500 Litern Rumänien-Visum. Der Reisepreis ist für die Reiseversicherung und die Reiseversicherung.

AVENTHAST, bezogen durch selbständig

Josef Ries

Reise-, Eisenbahn- und Visumvermittlung

Schiffsperrin

Einreise: von, geordnet, nach 1000 km im einseitigen Verkehr. Der Reisepreis ist für die Reiseversicherung und die Reiseversicherung.

Zusätzlich: Die in Fremdwährungen: EA 20-120 an die Selbständige Stellung.

Imaginea 3: Publicitate pentru călătorii spre România.

³⁷ „Siebenbürgische Zeitung“, 31 mai 1967, p. 8.

Aceste anunțuri – ale *Quelle Internațional*, care trimitea cadouri din catalogul propriu și asigura vămuirea (Imaginea 2) și ale unor agenții de călătorie care asigurau procurarea vizei (Imaginea 3) – reflectă lumea agitată a germanilor din România, care parcă tot timpul corespondau, călătoreau și făceau cadouri. Dar aceste pachete, vizite și scrisori au fost posibile doar, pentru că o mulțime de persoane au investit mult timp și efort emoțional în această rețea vie și dinamică. Frica de a întrerupe contactul sau de a avea conflicte cu autorități au fost mereu prezente. Iar firmele din Germania de Vest făceau publicitate cu faptul că ele simplifică stabilirea contactelor cu rude și prieteni. Și Kurt a vrut să-l liniștească în această privință pe Roland Melzer: „Nouă ne-a mers bine în R[omânia], emoțiile înainte și după graniță au fost complet nemotivate“, îl liniștește Kurt scriind din Salzburg³⁸. Granițele nu au fost de netrecut, dar era necesară multă energie și mult efort pentru a trece prin granițele Europei în perioada Războiului Rece.

Războiul Rece și granițele sale politice au supus relațiile și unor tensiuni enorme. Frații erau conștienți de prezența cenzurii și de limitele a ceea ce era permis. Frica de a intra în conflict cu Securitatea era mereu prezentă în corespondență. Cuplul Donant din RDG a devenit și el parte a sistemului relațional, în care existau înțelegeri, se insista pe confirmări și strategii convenite în prealabil în corespondență. Încă din anii 1950, Roland Melzer dezvoltase diferite tactici, pentru a menține la maximum posibil deschise granițele și corespondența. „Dragul meu Gerd“, a scris el în deschiderea scrisorii sale din 28 august 1956, înainte de a se dedica temei corespondenței și a expedierii de pachete:

„După câte se pare, scrisorile noastre s-au intersectat. Scrisoarea ta din 22 august, pentru care îți mulțumesc din inimă, și scrisoarea mea din 20 august. Pot să renunț aici să repet încă odată tot ce am scris în epistola mea. Tu poți răspunde la întrebările puse odată cu răspunsul la această scrisoare. Mai întâi doresc să-ți mulțumesc pentru expedierea pachetelului la adresa surorii mele. Nu mai sunt sigur dacă tu trimiți pachetele surorii mele sau cumnatului meu «Petru». Te rog să scrii întotdeauna adresa cumnatului meu, deoarece adresa surorii mele trebuie să rămână liberă, pentru că îi trimit direct de aici unele lucruri, care sunt permise. Astfel i-am trimis un pachet la mijlocul lui august și acum sunt curios dacă ajung toate pachetele, deoarece este permisă primirea doar a unui pachet de persoană pe lună. Tu ai trimis pe 7 august un pachet cu articole pentru pescuit și s-ar putea, ca unul din pachete să fie returnat.”³⁹

---

³⁸ Institutul Transilvan Gundelsheim, BI54, vol. 5/2.

³⁹ Institutul Transilvan Gundelsheim, BI54, vol. 5/3.

Existau deci norme de care trebuia ținut cont. Chiar dacă reglementările oficiale au fost simplificate cu timpul, Melzer și cercul său de cunoștințe știau că trebuie evitată atragerea atenției autorităților, pentru a nu periclita rudele din România și RDG. Melzer și cuplul Donant trebuiau deci să cadă de acord, cum să ocolească mai bine limita permisă de a trimite cadouri în România. Iar Roland Melzer trebuia să știe exact, cine când trimite un pachet, pentru a calcula contingentul lunar:

„Te mai rog [Gerd] să-mi comunici, dacă mai ai de trimis undițe sau dacă le-ai trimis deja pe toate. În ultimul meu pachet de 1000 de bucăți [de cârlige] calculasem necesarul pentru trei luni, deci inclusiv septembrie. Dacă tu nu mai ai rezerve, te rog să mă înștiințezi imediat. O să procur imediat cârlige noi, dar pentru asta trebuie să călătoresc până la Koblenz, deoarece aici nu se găesc.

Și acum la jacheta ta tricotată; am întrebat la magazin și am constatat astfel că mai este necesară o consultare, pentru a-ți putea trimite firele potrivite.”⁴⁰

Într-o singură scrisoare, una din mii, există evidența, cât de exactă a fost sincronizarea între partenerii în Germania de Vest, RDG și România. Melzer a avut nevoie de date și informații exacte despre ceea ce a fost cerut. Neintenționat, Melzer l-a lăsat pe Donant să și afle, cât de mare este efortul său, și nu doar în privința costurilor ci și pentru starea sa de spirit. Minuțios, Melzer a înșirat costurile jachetei lui Gerd Donant per gheme de fir de tricotat:

„Ghem la 2,70 DM/mărci, necesare 7 gheme;
Ghem la 3,50 DM/mărci, necesare 6-7 gheme;
Ghem la 3,80 DM/mărci, necesare 7-8 gheme;
Ghem la 4. DM/mărci, necesare 6-7 gheme.

Acesta este necesarul cu mâneci. Cantitatea diferă și în funcție de modul de a tricota, dacă se tricotează lejer sau îndesat. Cred că vei fi în măsură să te decizi cu ajutorul soției tale și să-mi comunici, care și câte gheme de fir să iau.”⁴¹

Chiar dacă aceste date trebuiau să-i servească lui Gerd Donant ca simple informații factice, lista poate fi citită de destinatar și ca un reproș. Gerd Donant sigur a fost conștient, că Roland Melzer a investit mult timp, bani și efort pentru a-i satisface dorințele materiale. Pentru Roland Melzer în schimb, astfel de liste reprezentau o metodă pentru a prelucra truda sa.

Grosul conținutului corespondenței era constituit din remarci și observații aparent banale. Pe alocuri însă apar propoziții criptice și vagi, care dezvăluie mult

---

⁴⁰ *Ibidem.*

⁴¹ *Ibidem.*

mai multe decât grijile zilnice. Spre sfârșitul Războiului Rece, în anul 1979, ambii având sentimentul că timpul lor se sfârșește, Melzer a divulgat intenția, fără a cădea în capcana cenzurii.

„În ceea ce privește acea chestiunea, aș ruga insistent să nu pierzi vremea și să faci rost de hârtii. Cu rudele persoanelor care au rămas, lucrurile ar trebui să stea fundamental altfel. Și nu aș asculta de ceea ce zic alții. Treaba are un termen de doar 3 ani, se află deja în al doilea, și doar zeii știu ce va urma. Atunci ar putea să fie prea târziu!!!”⁴²

Ce se afla în spatele acestui mesaj enigmatice? Timpul curgea și Melzer insista, probabil, ca sora sa să se ocupe de emigrarea în Germania. Între timp, frații aveau 69 respectiv 73 de ani și nu mai posedau luxul de a face planuri pe termen lung. Mesajul „secret” al lui Melzer sugera urgența cu care dorea să-și scoată rudele din România și să le aducă în Germania. El știa de birocrație și timpul lung de așteptare după depunerea cererii de emigrare și insista ca procedeu să fie urgentat. Chiar dacă Melzer în anii 1950 s-a împotrivit vehement politicii de emigrare a Asociației Sașilor din Germania, anturajul său personal și probabil și situația din România l-a făcut să-și schimbe atitudinea politică. Pe fundalul așa-numitului acord „prin strângere de mână” între Cancelarul federal Helmut Schmidt și Nicolae Ceaușescu din 1978, emigrarea în Germania părea mai reală și urgentă ca niciodată⁴³. În ciuda acestei preocupări a fratelui, Martha Mesch nu a emigrat. Ea a rămas la Sighișoara, iar Roland Melzer a murit la un an înaintea căderii comunismului în România.

Legăturile pe care Melzer le cultiva cu România au fost foarte personale și mult mai complexe decât o interrelaționare între frați. Situația s-a complicat printr-un fel de relație triunghiulară cu RDG. Pe Melzer îl lega o prietenie de durată cu cuplul din RDG, originar din Sighișoara. Nu este clar, dacă și în ce măsură îi cunoștea din perioada sa din România, chiar dacă există astfel de indicii în corespondență. Trebuie reținut, că Melzer a căutat mereu acest contact și a vizitat cuplul Donant, care trăia la Leipzig, cel puțin odată. Cuplul Donant a fost de cel puțin două ori în RFG, fiind prevăzute și vizite la Roland și Annelie Melzer. Într-o scurtă scrisoare adresată lui Melzer în 25 iunie 1979, Gerd și Lucie Donant notează că au înaintat cererea de petrecere a concediului în RFG și se bucură că în curând se vor revedea⁴⁴. Numărul mare de ilustrate trimise de cuplul Donant din RDG la Mayen completează prietenia cu informații despre noul lor ținut natal (Imaginea 4). În prim plan se afla centrul istoric al Leipzig-ului și

---

⁴² *Ibidem.*

⁴³ Multă vreme s-a considerat că abia odată cu înțelegerea dintre Schmidt și Ceaușescu din ianuarie 1978 a existat o „emigrare controlată” a germanilor din România în baza unui acord între cele două state, României fiindu-i plătită o sumă în valută pentru un anumit contingent de persoane emigrate, cercetările au scos însă la iveală că o astfel de convenție secretă a existat din 1968 (nota HB).

⁴⁴ Institutul Transilvan Gundelsheim, BI54, vol. 5/4.

modernul RDG. Melzer a fost fascinat de imaginea vechiului ținut natal Sighișoara, iar imaginile de pe ilustratele din RDG îmbogățeau lumea sa, care era constituită de acum din Germania de Vest, România și această lume germană străină și totuși cunoscută a RDG-ului⁴⁵.

Imagine 4: Ilustrate din RDG trimise de Gerd și Lucie Dobrint din Leipzig lui Roland Melzer.

Această relație de prietenie nu are nici pe departe intensitatea pe care o are schimbul fratern dintre Roland Melzer și Martha Mesch, dar a avut totuși un rol important în viața emoțională a lui Melzer. În perioada Războiului Rece, sistemul său de relații s-a extins până în România și în RDG, a fost însă vastă și în RFG. Dacă din RDG primea ilustrate, în ceea ce privește România, el fost nevoit să se bazeze pe descrierile partenerilor de corespondență. Cărțile poștale trimise de sora sa nu au avut darul de a oferi imagini (Imaginea 5). Acestea au promovat imaginea unor celebrări neverosimile a socialismului românesc. Și tocmai aceasta – insistența obtuză asupra superiorității socialiste – era ceea ce Melzer putea respinge fără probleme. Localul și specificul redat pe ilustratele din RDG însă formau o parte a cosmosului său în Războiul Rece.

⁴⁵ Mai multe despre relațiile dintre germanii din România cu RDG-ul vezi: James Koranyi, *Voyages of Socialist Discovery: German-German Relations between Romania and the GDR*, "Slavonic and East European Review", vol. 92, no. 3/2014,

Imaginea 5: Cărți poștale din România, trimise de Martha Mesch lui Roland Melzer.

Pe întreaga perioadă a Războiului Rece, Melzer a scris extrem de multe scrisori după cum aflăm din arhiva personală. Volumele cuprinzătoare ale corespondenței sale fac dovada unei vieți dinamice, active din punct de vedere politic și cu impuls emoțional. Melzer oscila între scrisul cu mâna, care nu a fost însă foarte lizibil și expunea relațiile unui test suplimentar de stres, și utilizarea mașinii de scris, de obicei pentru scrisori oficiale și formale. Roland Melzer a murit brusc într-un accident de mașină la 18 decembrie 1988 și a lăsat în urmă o corespondență vastă, care redă detaliat o biografie a secolului al XX-lea. În ea nu

este vorba doar de momentele mari politice, ci și de lumea emoțională a Războiului Rece.

Emoții în arhivă

Roland Melzer și Martha Mesch reprezintă, din mai multe considerente, o experiență „tipică” a germanilor din România în secolul al XX-lea. Ambii au cunoscut extremismele secolului – fascismul și comunismul –, dar în același timp, aceste două regimuri i-au despărțit. Totuși, cu un mare efort emoțional, ei au reușit mereu să treacă prin Cortina de Fier. Ceea ce imprimă poveștii o particularitate este istoria care a urmat vieții lui Melzer. Lăsământul lui Melzer se află la Institutul Transilvan (*Siebenbürgen Institut*) la Gundelsheim. Donarea, sortarea documentelor și catalogarea au necesitat un efort imens. După cum am mai menționat, arhiva personală cuprinde 22 volume – cam un metru linear – compuse din mii de documente. Procesul de arhivare dezvăluie eforturile mari care au fost necesare pentru documentarea unei vieți și a sistemului de relații din care a făcut parte. În plus, acest fond cuprinzător reflectă și permanenta preocupare a unor persoane pentru a cultiva relațiile, prietenii și rețelele cauzate de despărțire și granițe. În acest sens, Roland Melzer a fost un adevărat european al secolului al XX-lea. El a avut o viață zbuciumată între diferite regimuri și ideologii, care l-au implicat moral și politic. El a fost expus dezvoltărilor mari ale istoriei secolului, motiv pentru care arhiva sa personală a ajuns într-un loc imprevizibil, cel puțin din perspectiva primei părți a vieții sale. Documentele, care redau viața unui sas născut la Sighișoara pe vremea Imperiului Habsburgic, au sfârșit într-o arhivă la Gundelsheim pe Neckar, între Stuttgart și Heilbronn. În spatele acestei complexități se află însă o istorie personală, umană, care în cercetare deseori este lăsată la o parte.

Lăsămintele, arhivele și documentele lor nu sunt martori nemijlociți ai altor timpuri⁴⁶. Acestea sunt constituite în mod conștient și se bazează pe munca arhivarilor și mai ales pe donarea lor de către rude. De la colecționarea documentelor până la donarea și clasificarea lor este un drum lung, complicat. Ca cercetător ești doar consumator. Într-o cărticică privitoare la atracția arhivelor, istoricul francez Arlette Farge explică, cât de ușor te poți cufunda într-o altă lume fără a avea în fața ochilor marele întreg⁴⁷. Farge descrie într-un mod inimitabil câtă fascinație a exercitat asupra sa ca cercetătoare materialul de arhivă din secolul al XVIII-lea. În special referințele la cotidian au scos la iveală o multitudine de detalii și un sentiment pentru epoca de care se ocupa. Același lucru este valabil și pentru arhivele personale ale germanilor din România, fie ele la Gundelsheim fie în altă parte. Lăsământul lui Roland Melzer nu este simpla dovadă nepartinică a unei vieți din secolul al XX-lea. În spatele moștenirii se află un efort emoțional uriaș, care oferă mai mult decât dovezi pentru cele întâmplante.

---

⁴⁶ Vezi Charles Merewether, *The Archive*, London, Whitechapel, 2006.

⁴⁷ Arlette Farge, *The Allure of the Archives*, New Haven, London, Yale University Press, 2013.

Scrierea de scrisori a fost o pasiune a germanilor din România⁴⁸. Circumstanțele politice ale secolului al XX-lea i-au împins pe mulți germani din România să se implice într-un contact dinamic pentru a menține în viață comunitatea peste granițe și obstacole politice. Faptul că au fost adunate, donate și inventariate atât de multe arhive personale, i se datorează zelului cu care scriau. În special sașii se pot lăuda cu o tradiție îndelungată în ceea ce privește redactarea de epistole. A scrie scrisori și a trimite cadouri nu au fost însă procese simple în perioada Războiului Rece. Menținerea în viața a sistemului de relații a fost dificilă. Dar și documentarea acestor rețele de relații interumane în baza lășămintelor a fost complexă din punct de vedere emoțional. La urma urmei, astfel erau divulgate relații personale și intime.

Dar donarea arhivei personale nu a fost sfârșitul acestui proces. După publicarea rezumatelor studiilor care urmau să fie prezentate la Conferința de la Sibiu din mai 2019 pe pagina de web a Conferinței, am primit un Email de la o doamnă Magdalena Möller⁴⁹. Ea descoperise în rezumatul meu numele Roland Melzer și dorea să știe, dacă nu am dat în arhiva sa personală de numele mamei sale, care a fost prietenă cu Eva, fiica lui Martha Mesch. Din păcate nu a fost cazul, dar eu corespundez în continuare cu Magdalena Möller despre viața particulară a lui Roland Melzer. Tot mereu pun întrebări despre detalii din viața familiei Melzer. În anul 2019, viața și sistemul complicat al relațiilor a lui Roland Melzer încă mai are un astfel de impact, încât un cercetător din Durham în Marea Britanie și o persoană particulară din Düsseldorf să ducă o corespondență pe tema circumstanțelor familiare ale lui Roland Melzer. Roland Melzer și lumea sa complicată povestesc o istorie emoțională a Războiului Rece.

**Heimliche Blicke über den Eisernen Vorhang. Eine rumäniendeutsche
Familie während des Kalten Krieges**
(Zusammenfassung)

Die Deutschen aus Ost- und Mitteleuropa hatten viel leichter die Möglichkeit durch den Eisernen Vorhang zu reisen als die meisten Europäer. Die Rumäniendeutschen sind ein markantes Beispiel diesbezüglich: Es gab immer noch viele Deutsche, die weiterhin in Rumänien lebten, während viele ihrer Freunde und Verwandten „drüben“, in Westdeutschland lebten. An verschiedenen Orten verstreut gab es Rumäniendeutsche, die aus unterschiedlichen Gründen lebten Rumäniendeutsche verstreut an unterschiedlichen Orten, in Österreich, Nordamerika und sogar in der DDR. Der Kalte Krieg setzte den Verbindungen zwischen Freunden und Familien kein abruptes Ende; vielmehr führte in

---

⁴⁸ Un volum util cu studii privind așa-zise „displaced archives” (arhive strămutate) a apărut în 2017 la editura Routledge. Vezi James Lowry, *Displaced Archives*, London, Routledge, 2017. Chiar dacă fondurile arhivistice din Gundelsheim nu au fost vreodată strămutate, furate sau pierdute prin alte căi, documentele singulare povestesc deseori istorii atât de complicate, încât merită denumirea „displaced”.

⁴⁹ Corespondență prin Email cu Magdalena Möller, 15 mai 2019.

einigen Fällen die Spaltung Europas zu intensiveren Kontakten. Die Auswanderung hinterließ nicht bloß ein rumäniendeutsches Kulturerbe, das an der Peripherie existierte. Stattdessen trieben die Rumäniendeutschen aus der Ferne und durch Korrespondenz-Netzwerke den Aufbau und Wiederaufbau der rumäniendeutschen Kultur, Gesellschaft und Infrastruktur ununterbrochen voran.

Dieser Beitrag stellt eine rumäniendeutsche Familie in den Mittelpunkt, um die Auswirkungen der (E)Migration während des Kalten Kriegs zu veranschaulichen. Dadurch wird das reichhaltige Netzwerk an Korrespondenz, Besuchen und materieller Kultur beleuchtet, welches jenseits des Eisernen Vorhangs existiert hat. Die beiden Geschwister Roland Melzer (Westdeutschland) und Martha Mesch (Rumänien) führten einen regen Briefwechsel seit Beginn des Kalten Krieges bis zu Roland Melzers Tod in den 80er Jahren. Dieser Austausch bestand teilweise darin, dass der in Rumänien lebende Teil der Familie um westdeutsche Waren bat, und Roland Melzer diese pflichtbewusst in Hülle und Fülle ihnen zukommen ließ. Während der drei Jahrzehnte gab es zudem in beide Richtungen Besuche, die danach in Briefen und Postkarten aufgearbeitet wurden. Gleichzeitig schloss Roland Melzer eine enge Freundschaft mit einem Ehepaar, das in der DDR lebte. Es entwickelte sich eine ähnliche Beziehung, wenn auch eher als eine gleichwertige Partnerschaft. Aus diesen Verbindungen entstand eine reiche Sammlung an Briefen, Artikeln, Telegrammen, Empfangsbestätigungen, Postkarten und weiteres Material, die sich im Siebenbürgen-Institut in Gundelsheim befindet. Diese beinhalten flüchtige Einblicke in die Welt jenseits des Eisernen Vorhangs, aus verschiedenen Blickwinkeln. Zusammengefasst offenbart diese Fallstudie viel über die Verbindungen durch den Eisernen Vorhang, Eindrücke über den Osten und den Westen und über die Identität einer Gemeinschaft inmitten der Spaltungen durch den Kalten Krieg.

Iron Curtain Twitchers. A Romanian German Family during the Cold War (Abstract)

Germans from east-central Europe were able to travel across the Iron Curtain far more easily than most Europeans. Romanian Germans are a particularly striking example in this respect: there were still plenty of Germans who still lived in Romania while many of their friends and relatives lived 'over there' (*driiben*) in West Germany. Dotted around here and there were Romanian Germans who, for various reasons, also lived in Austria, North America, and indeed the GDR. The Cold War did not abruptly end connections between friends and families; in some cases, the division in Europe in fact intensified contact. *Auswanderung* did not simply leave behind a Romanian German *Kulturerbe* that existed on the periphery. Instead, Romanian Germans continuously constituted and reconstituted Romanian German culture, society, and infrastructure remotely and in webs of correspondence.

This paper will focus on one Romanian German family for thinking about the impact of (e)migration during the Cold War. In so doing, it will shed light on the rich network consisting of correspondence, visits, and material culture that existed across the Iron Curtain. The two siblings Roland Melzer (West Germany) and Martha Mesch (Romania) frequently wrote to each from the beginning of the Cold War until Roland Melzer's death in the early 1980s. Part of that communication consisted of the Romanian side of the family asking for West German goods, and Roland Melzer duly obliged with a plethora of material from the West. Visits occurred during the three decades in both

directions and these visits were digested afterwards in letters and postcards. At the same time, Roland Melzer formed a close friendship with a Romanian German couple who lived in the GDR. A similar relationship developed though as a slightly more equal partnership. These links left behind a plentiful collection of correspondence, articles, telegrams, receipts for goods, postcards and other material in the *Siebenbürgen Institut*. They are glimpses across the Iron Curtain from different vantage points. In all, then, this case study reveals a great deal about connections across the Iron Curtain, images of East and West, and the identity of a community at the centre of Cold War divisions.

Spațiul cultural german în Viscri după 1999, la intersecția dintre tradiție și înnoire¹

Claudia SPIRIDON-ȘERBU

Hotărârea de a analiza spațiul cultural german din Viscri la întâlnirea dintre vechi și nou și implicit de a identifica schimbările identitare ce se produc odată cu apariția acestui spațiu hibrid pornește de la evidența că, după căderea Cortinei de Fier (1989), niciun sat din România nu a suferit transformări atât de puternice și de rapide precum Viscriul, odinioară mic sat sășesc, rupt de civilizație. Dacă în perioada comunistă Viscri era o localitate abia cunoscută, astăzi satul se bucură de o recunoaștere internațională și este descris în media locală drept „comoara Transilvaniei”² sau „satul vedetă al României”³. Emigrarea masivă a sașilor transilvăneni la începutul anilor '90, recunoașterea internațională de care s-a bucurat Viscriul în urma cumpărării de către Prințul Charles a unei case din sat, includerea în lista patrimoniului mondial UNESCO și revitalizarea turismului au avut un impact puternic după '89 asupra dinamicii socioculturale a satului. Schimbul cultural dintre sași, romi, români și alți actori externi a dus la dezvoltarea unor noi forme de stratificare socială care au o importanță majoră în procesele de globalizare din prezent.

În cele ce urmează propun o analiză empirică care reconstituie transferul cultural din Viscri și evidențiază importanța patrimoniului sășesc pentru memoria colectivă locală. Se vor evidenția elementele culturale sășesti comercializate de actori interni și externi (artefacte, unelte, practici culinare și de socializare) și transformările identitare implicite care se impun a fi interpretate din perspectiva memoriei și experiențelor colective ale localnicilor. Astfel, într-un prim pas, se vor identifica elementele culturale sășesti care reprezintă resursele economice ale satului, apoi se va dezbate problematica autenticității în aria de conflict creată de

---

¹ Traducerea studiului din limba germană a fost realizată de Ramona Besoiu.

² [Fără autor], *Satul Viscri o comoară transilvăneană*, în „Historia”, online: <https://www.historia.ro/sectiune/travel/articol/satul-viscri-o-comoara-transilvana> [accesare în 14 mai 2019].

³ Simona Suciuc, *Viscri- satul vedetă al României*, în „Adevărul” din 21 august 2013, online: https://adevarul.ro/locale/brasov/viscri-1_5214b899c7b855ff56fc38d9/index.html [accesare în 14 mai 2019].

fenomenul de „comoditizare culturală” și, în cele din urmă, se vor studia efectele noii dinamici asupra construcțiilor identitare actuale ale sașilor din Viscri.

Din punct de vedere metodologic, cercetarea a avut la bază interviurile de tip „in-depth”⁴ pe care le-am realizat în perioada martie-iunie 2019 în Viscri, cu locuitori sași, romi și români. Ancheta pe bază de interviuri „in-depth” aparține metodelor analizei calitative și este direcționată spre o anumită temă în scopul verificării unei ipoteze de cercetare prealabile și al elaborării unei teorii care să cuprindă domeniul vizat. Față de interviurile semistructurate, interviul „in depth” este conceput într-o formă mai puțin restrictivă, în cazul lui nefiind determinat dinainte, ce aparține de temă și ce nu.⁵ Interviul „in depth” este uneori criticat pentru subiectivitatea abordării, lipsa de credibilitate și reprezentabilitate⁶. Totuși, am considerat potrivită alegerea acestui tip de interviu pentru cercetarea de față, deoarece a permis investigarea conștiinței istorice locale, dar și a stereotipurilor axiologice. Astfel, am putut surprinde experiențele, amintirile și modelele valorice ale intervievaților și am analizat perspectiva acestora privind transformările socio-culturale ale localității în perioada postcomunistă. Cei intervievați au fost încurajați să vorbească liber, fluxul narativ nu a fost întrerupt sau influențat de comentarii și observații. Într-o a doua etapă am completat interviurile cu metoda observației participante⁷. În acest fel, am putut studia în detaliu moduri de gândire, de comportament și de acțiune ale persoanelor care au făcut obiectul acestei cercetări.

Metoda Oral history implică concepte precum „Cultura memoriei” (*Erinnerungskultur*) și „Referință la trecut” (*Vergangenheitsbezug*), făcând necesară clarificarea relațiilor de interdependență dintre amintirile individuale și memoria colectivă. Pentru Jan Assmann amintirile individuale sunt un rezultat al experiențelor colective și pot fi „prelucrate, manipulate și distruse la nivel colectiv”⁸. În timp ce termenul de memorie colectivă este folosit pentru a exprima conștiința istorică sau mituri comune, Maurice Halbwachs⁹ interpretează aminti-

⁴ Valerie Raleigh Yow, *Recording Oral History. A Guide for the Humanities and Social Sciences*, New York, AltaMira Press, 2005.

⁵ Alan Morris, *A Practical Introduction to In-depth Interviewing*, London, Sage, 2015.

⁶ Portelli fundamentează caracterul „variabil și parțial” al surselor orale prin aceea că acestea sunt rezultatul unei „relații” reciproce între cel ce se informează și cel interviuat. Sursele orale ar avea calitatea de a fi „variabile”, deoarece este vorba despre un „proiect comun” în care cel ce întreabă și cel întrebat sunt împreună implicați. Dimpotrivă documentele scrise ar fi „fixe”. A se vedea Alessandro Portelli, *The Peculiarities of Oral History*, în “History Workshop Journal”, nr. 1/1981, p. 96-107, aici p. 103.

⁷ Christian Luders, *Teilnehmende Beobachtung*, în Ralf Bohnsack, Winfried Marotzki, Michael Meuser (editori), *Hauptbegriffe qualitativer Sozialforschung. Ein Wörterbuch*, Wiesbaden, Verlag für Sozialwissenschaften, 2003, p. 151-153.

⁸ Jan Assmann, *Gedächtnis/Erinnerung*, în Helmut Reinalter, Peter J. Brenner (editori), *Lexikon der Geisteswissenschaften. Sachbegriffe – Disziplinen – Personen*, Wien, Köln, Weimar, Böhlau, 2011, p. 233-238, aici p. 234.

⁹ Maurice Halbwachs, *Das Gedächtnis und seine sozialen Bedingungen*, Berlin, Suhrkamp Taschenbuch Wissenschaft, 1985.

rile individuale drept *funcții* ale formelor de memorie colectivă. Atât amintirile individuale, cât și cele colective, marchează viața noastră și se influențează reciproc. În cazul cercetării mele, interviurile individuale servesc reconstrucției experiențelor comune și definirii unei memorii colective, caracteristice comunității din Viscri. În capitolul teoretic al studiului se găsesc abordări mai detaliate ale ariei tematice *amintire și memorie*.

Scurtă istorie a satului

Regiunea din jurul Viscriului este unul dintre cele mai vechi teritorii ale României ocupate de coloniști germani. Satul este situat între Rupea și Sighișoara, în județul Brașov, însă până în 1867 a fost o componentă a Scaunului Rupea, unul din cele șapte Scaune ale vechii provincii Sibiu¹⁰. Primii coloniști ai regiunii au fost secuii, care au ajuns aici între 1100 și 1120, dar s-au stabilit mai târziu în partea de sud-est a Transilvaniei¹¹. Coloniștii germani s-au răspândit în regiunea Rupea către sfârșitul secolului al XII-lea, când regele maghiar Geza al II-lea (1130-1162) i-a atras din zona Rin-Mosela (astăzi Trier și Luxemburg) în interiorul arcului carpatic, oferindu-le numeroase privilegii¹². Atestarea documentară a satului datează din jurul anului 1400, când apare sub denumirea „Alba ecclesia” într-un registru de impozite ale Capitulului de Saschiz¹³. Denumirea germană „Weyzkyrch” a fost folosită pentru prima dată în anul 1449, când localitatea a fost numită comunitate liberă a Scaunului Rupea¹⁴. La marginea dinspre nord-vest a satului se ridică o mică biserică fortificată bine consolidată, al cărei plan de construcție datează încă din secolul al XII-lea¹⁵. Prima capelă construită din piatră albă de calcar pare să fi dat satului numele de „Alba ecclesia”, în germană „Weißkirch”, maghiară „Fehéregyház”¹⁶.

Cu timpul s-a consolidat aici o comunitate germană ale cărei tradiții erau supravegheate cu strictețe de comunitatea parohială¹⁷. Românii și romii au apărut în sat abia în secolul al XVIII-lea și au preluat parțial din structurile de organizare

¹⁰ Gernot Nussbächer, *Aus Urkunden und Chroniken: Beiträge zur siebenbürgischen Heimatkunde: Bodendorf mit Deutsch-Kreuz, Deutsch-Weisskirch, Meschendorf und Radeln*, vol. 12, Brașov, Aldus, 2013, p. 28.

¹¹ Mariana Dumitrache, *Archäologische und baugeschichtliche Forschungen in der Repser Gegend (Viscri-Deutschweißkirch)*, în „Forschungen zur Volks- und Landeskunde”, Sibiu, vol. 21, 1978, p. 35-53, aici p. 35.

¹² Juliana Fabritius-Dancu, *Romanische Baukunst in der Zibinsebene*, în „Komm mit! Reisen, wandern, Erholung in Rumänien”, București, Neuer Weg, nr. 1/1979, p. 130-158, aici p. 132.

¹³ Fabini Hermann, *Atlas der siebenbürgisch-sächsischen Kirchenburgen und Dorfkirchen*, vol. 1, ediția a 3-a, Sibiu, Monumenta, 2002, p. 141.

¹⁴ Gernot Nussbächer, *op. cit.*, p. 29.

¹⁵ Mariana Dumitrache, *op. cit.*, p. 40.

¹⁶ Erwin Amlacher, *Wehrbauliche Funktion und Systematik siebenbürgisch-sächsischer Kirch- und Bauernburgen*, München, p. 223.

¹⁷ Zeno Pinter, *Geschichtlicher Rahmen*, în Herman Van der Haegen, Paul Niedermaier (editori), *Weisskirch (Deutsch-Weißkirch/Viscri). Ein siebenbürgisches Dorf im Griff der Zeit*, Leuven, Instituut voor Sociale en Economische Geografie Katholieke Universiteit, 1997, p. 44-45.

ale sașilor. Concivilitatea decretată de Josif al II-lea și politica severă de maghiarizare purtată de Budapesta nu au condus la asimilarea populației săsești a satului¹⁸, astfel că în anul 1900 trăiau în Viscri 556 locuitori, dintre care 72% sași și 28% români¹⁹.

Primele schimbări în structura etnică a satului au avut loc după anexarea Transilvaniei la România (1918)²⁰, acestea s-au intensificat însă după cel de-al Doilea Război Mondial, când majoritatea populației săsești și-a pierdut terenurile, animalele și gospodăria. Mulți au emigrat încă din timpul comunismului spre Rupea, Brașov, Sighișoara sau Germania, majoritatea a părăsit satul la începutul anilor 1990. La recensământul din 1992, structura etnică a satului era schimbată considerabil: din cei 431 de locuitori, 199 erau romi (46,5%), 157 români (36,5%), 49 sași (11%) și 28 de altă etnie (6%)²¹.

Astăzi mai trăiesc în Viscri încă paisprezece vorbitori de limbă germană; dintre aceștia șase sunt sași care nu și-au părăsit niciodată satul natal, cinci sunt sași care au reemigrat din Germania, iar trei trăiesc în Brașov și vizitează deseori satul. Totuși amprenta săsească a satului a dăinuit până astăzi, chiar dacă la începutul anilor '90 s-a presupus că epoca sașilor transilvăneni va apune. Cu zel și mult angajament o rețea de actori locali și externi a reușit să reconstituie „germanitatea locală”²² și să o integreze în conceptul de „community-based tourism”²³. Se vorbește despre „filogermanismul fără germani”²⁴, o „reinventare a culturii săsești fără sași”²⁵.

În anii '90, la inițiativa scriitoarei britanice Jessica Douglas-Home, fundația Mihai Eminescu²⁶ și-a redefinit obiectivele. Asociația și-a propus să salveze satele transilvănene puternic afectate de sărăcie, șomaj și emigrare prin valorificarea turistică a patrimoniului cultural săsesc, arhitectura caselor și a bisericilor fortificate. Chiar dacă la început elementele culturale săsești nu au fost percepute

¹⁸ Angelika Schaser, *Siebenbürgen unter der Habsburger Herrschaft im 18. Jahrhundert*, în „Siebenbürgische Semesterblätter“, Nr. 1 (3)/1989, p. 25-40, aici p. 34.

¹⁹ Paul Niedermaier, *Entwicklung des Dorfes*, în Herman Van der Haegen, Paul Niedermaier (editori), *op. cit.*, p. 54.

²⁰ La recensământul din anul 1930 satul însuma 787 de locuitori: 562 sași (71%), 145 români (19%) și 78 romi (10%). A se vedea Ernst Wagner, *Quellen zur Geschichte der Siebenbürger Sachsen (1191-1975)*, Wien, Köln, Weimar, Böhlau, 1999, p. 98.

²¹ Herman Van der Haegen, Paul Niedermaier (editori), *op. cit.*, p. 25.

²² Remus Anghel, Ovidiu Oltean, *Dileme teoretice și empirice ale unui proces paradoxal*, în Oltean Ovidiu et al. (editori), *Reinventând germanitatea*, București, Tritonic, 2017, p. 26.

²³ Monica Iorio, Andreea Corsale, *Community-based Tourism and Networking: Viscri, Romania*, în „Journal of Sustainable Tourism”, London, Routledge, nr. 2 (22)/2013, p. 234-255.

²⁴ Cristian Cercel, *Philo-Germanism without Germans in Romania after 1989*, în „East European Politics and Societies”, Sage, nr. 4 (29)/2015, p. 811-830.

²⁵ Monica Stroe, *Ethnopolitical Entrepreneurship and the Political Role of «Saxons without Saxons» in Sibiu*, în „Sociologie Românească”, Asociația Română de Sociologie, nr. 2 (9)/2011, p. 86-95.

²⁶ Fundația Mihai Eminescu a fost înființată în anii 1980, inițial cu scopul de a sprijini disidenții români.

de către romi și români ca parte a identității locale²⁷, treptat aceștia au fost convinși de potențialul turistic al zonei să păstreze această moștenire. În anul 1999 satul Viscri a fost inclus pe lista patrimoniului mondial UNESCO și au fost introduse reglementări clare privind restaurarea caselor vechi, astfel că structura satului a rămas până astăzi aproape neschimbată.

Stadiul și problematica cercetării

Până la sfârșitul anilor '90 Viscriul a fost foarte puțin abordat în literatura de specialitate. Raportul Mariane Dumitrache despre rezultatele săpăturilor arheologice realizate în anii 1970-1971 rămâne una din cele mai importante materiale publicate pe această tematică și servește drept material de bază pentru studiile viitoare despre istoria localității²⁸. Istoricul brașovean Gernot Nussbächer a documentat atestarea localității între secolele al XII-lea și al XVII-lea,²⁹ Simon Müller a schițat tradițiile bisericesti ale comunității rurale³⁰, iar Hermann Fabini a documentat formarea bisericii fortificate și a lucrărilor legate de aceasta³¹. Volumul editat de Paul Niedermeier și Herman Van der Haegen *Weißkirch. Ein siebenbürgisches Dorf im Griff der Zeit* (Viscrici. Un sat din Transilvania în trecerea timpului) este probabil cea mai voluminoasă analiză a structurilor satului agrar și a dinamicii comunității multiculturale din Evul Mediu până la jumătatea anilor '90³². Totuși acest studiu nu abordează și perioada de după anul 1999 în care au avut loc probabil cele mai importante transformări sociale și culturale ale localității.

Studiul sociologic realizat în anul 1999 în localitățile Moșna, Viscrici, Biertan și Cincu de Remus Anghel, Iulia Hașdeu și Vintilă Mihăilescu au propus diferite variante de valorificare a resurselor locale,³³ prezentând primele puncte de plecare pentru un „community-based tourism“, considerat la sfârșitul anilor '90 singura șansă de păstrare a patrimoniului cultural și de revitalizare a satelor regiunii.

În ultimii ani a crescut numărul lucrărilor ce tratează Viscricul sub aspectul patrimoniului cultural și al turismului. Pásztor Gyöngyi și Buzogány Izabella au

---

²⁷ Casele săsești au fost radical modernizate cu ferestre și uși izolante, albe, precum și cu balcoane la etaj. A se vedea Monica Iorio, Andrea Corsale, *Managementul turistic al patrimoniului săsesc*. [Touristisches Management des siebenbürgisch-sächsischen Kulturerbes], în *Reinventând germaniatea*. [Die Neuerfindung des Deutschtums], Oltean, Ovidiu et al. (editori), București, Tritonic, 2017, p. 75.

²⁸ Mariana Dumitrache, *op. cit.*, p. 35-53.

²⁹ Gernot Nussbächer, *op. cit.*.

³⁰ Simon Müller, *Kirchliche Sitte in Deutsch-Weißkirch*, din fondul Nicolae Octavian, Nürnberg, în editură proprie, 1995.

³¹ Fabini Hermann, *op. cit.*, p. 141.

³² Herman Van der Haegen, Paul Niedermaier (editori), *op. cit.*.

³³ Dumitru Sandu, *Reconstructing Community Space. Social Assessment of Moșna and Viscrici – two Former Saxon Villages in Romania*, București, World Bank, 1999.

reconstituit procesul prin care Viscri a devenit o atracție turistică a României³⁴, iar Monica Iorio și Andrea Corsale au remarcat rolul pe care l-au jucat actorii externi în punerea în aplicare a inițiativelor de turism³⁵. Totuși, niciunul dintre studiile menționate nu a abordat impactul turismului asupra identității comunității locale. În acest context, analiza ce urmează abordează întrebări precum: Conduc diferitele reprezentări ale trecutului săsesc la conștientizarea valorii acestuia sau, dimpotrivă, contribuie acestea la alterarea autenticității locale? A dus turismul la distrugerea valorilor culturale locale sau a contribuit mai degrabă la conștientizarea acestor valori? Este autenticitatea locală sacrificată în folosul dezvoltării economice?

Baza teoretică

Pentru a putea trasa cadrul teoretic al cercetării de față se impune definirea noțiunilor „community based tourism”, „autenticitate”, „memorie individuală” și „memorie colectivă”.

Luchetti și Font definesc „community based tourism” ca ramură a turismului administrată de o comunitate locală care folosește în scopuri comerciale exclusiv resursele naturale ale zonei, protejând mediul și modul de viață comunitar. Cei doi sunt de părere că turismul social sprijină cultura locală în țările în dezvoltare,³⁶ în timp ce Richards subliniază efectele pozitive ale acestuia atât asupra creșterii economice, cât și asupra consolidării identității și valorilor comunitare³⁷.

În contextul intensificării proceselor de globalizare conservarea comunităților culturale - fără a distruge caracterul lor „autentic” - este o adevărată provocare. Chiar dacă în spațiul disputelor privind păstrarea autenticității culturale turismul social este deseori criticat, cercetătorii din domeniul turismului, Goodwin și Santilli, enumeră o serie de avantaje ale acestui domeniu de activitate: creșterea economică și implicit îmbunătățirea condițiilor de viață a populației autohtone, sustenabilitate financiară, formarea competențelor, calificarea și protejarea mediului și a culturii³⁸. Cei doi consideră că revitalizarea și păstrarea culturii contribuie la conștientizarea patrimoniului cultural care în cele din urmă

³⁴ Pásztor Gyöngyi, Izabella Buzogány, *The Reinvention of Architectural Tradition: The Case of Transylvanian Saxon Community*, în “Academica Turistica – Tourism and Innovation Journal”, University of Primorska Press, nr. 1 (8)/2015, p. 35-45.

³⁵ Monica Iorio, Andreea Corsale, *op. cit.*

³⁶ Veronica Garcia Lucchetti, Xavier Font, *Community Based Tourism: Critical Success Factors*, ICRT Occasional Paper no. 27, 2013, online: <https://pdfs.semanticscholar.org/d2ad/be19582abbef9179f726bdbb61bf54b571eb.pdf>, [accesat la 9 iunie 2019], p. 2.

³⁷ Greg Richards, *Production and Consumption of European Cultural Tourism*, în “Annals of Tourism Research”, Elsevier, nr. 2(23)/1996, p. 261-283.

³⁸ Harold Goodwin, Rosa Santilli, *Community-based Tourism: a Success?* [pdf], 2009, online: www.haroldgoodwin.info/uploads/CBTaSuccessPubpdf.pdf [accesat la 9 iunie 2019].

determină formarea în comunitate a unei imagini pozitive a propriei identități și dezvoltă stima de sine³⁹.

În legătură cu efectele secundare ale unui turism bazat pe comunitate se pune deseori în discuție dacă „autenticitatea” culturii respective poate rămâne intactă. Astăzi nu mai sunt un trend piramidele din Egipt, Turnul Eiffel, Taj Mahal ș.a., ci mai degrabă destinațiile mai puțin cunoscute care permit interacțiunea cu localnicii, descoperirea obiceiurilor și tradițiilor lor. Problema autenticității este strâns legată de experiența unei călătorii individuale care se diferențiază de turismul în masă. Sunt catalogate de turiști ca fiind autentice în special călătoriile ce promet experiențe vii, exotice și presupun participarea la viața comunității locale. Însă în acest punct devin relevante întrebările: Cum poate fi definită autenticitatea? Cine stabilește asupra autenticității unui obiect, a unei persoane sau a unei destinații turistice?

În domeniul studiilor culturale problematica autenticității este abordată de Hattendorf și Lindner care subliniază faptul că fiecare individ își definește propria imagine despre ceea ce este autentic în funcție de așteptările și percepțiile sale.⁴⁰ La Hattendorf și Lindner nu se pune problema diferențierii între autenticitate (adevărat, original) și conceptual opus înscenare (artificial, kitsch), ci cei doi se focusează pe rolul destinatarului în procesul de percepție. Dacă ceva trezește interesul receptorului, atunci poate fi considerat autentic⁴¹. Nici Reisinger nu înțelege autenticitatea ca pe o caracteristică abstractă, rigidă, ci mai degrabă ca pe un concept care se construiește și se legitimează prin experiențele și percepțiile individului. Este vorba doar despre diverse moduri de înțelegere a ceea ce poate fi recunoscut drept autentic⁴². Ar putea atunci funcționa această abordare a autenticității și în cazul turismului social?

În anii '70 antropologul Greenwood a transferat termenul de comoditizare din economie în domeniul cultural, declanșând o dispută în jurul pierderii „adevăratei semnificații” a tradițiilor⁴³. Conform lui Greenwood prezentarea în mod conștient și cu un scop anume a produselor - de la obiceiurile locale, la specialitățile culinare, la posibilități de cazare, sărbători locale și artefacte - le transformă pe acestea în mărfuri menite să servească în principal consumului turistic și, în consecință, nu ar mai putea fi considerate autentice. Prin comoditizare, Greenwood înțelege procesul prin care cultura își pierde adevărata valoare pentru comunitatea locală. În locul unui ritual autentic va supraviețui

---

³⁹ *Ibidem*, p. 18.

⁴⁰ Manfred Hattendorf, *Dokumentarfilm und Authentizität. Ästhetik und Pragmatik einer Gattung*, Konstanz, Universitätsverlag, 1999.

⁴¹ Rolf Linder, *Arbeiterkultur und Authentizität*, în *Alltagskultur im Umbruch. (Alltag und Kultur*, 1), Wolfgang Kaschuba et. al. (editori), Weimar, Böhlau, 1996, p. 71-80.

⁴² Yvette Reisinger, Carol Steiner, *Reconceptualizing object authenticity*, în “Annals of Tourism Research”, Elsevier, nr. 1 (33)/2006, p. 65-86.

⁴³ Davydd Greenwood, *Culture by the Pound: An Anthropological Perspective on Tourism as Cultural Commoditization*, în *Hosts and Guests: The Anthropology of Tourism*, Philadelphia, University of Pennsylvania Press [orig. pub. 1977], 1989, p. 171-186, aici p. 173-178.

timpului doar o reprezentare înscenată⁴⁴. Încă cu câțiva ani înaintea lui Greenwood, MacCannell a explicat că turismul ar distruge autenticitatea produselor culturale locale încurajând dezvoltarea unui surogat, a unei „autenticități înscenate”⁴⁵. Și Harrison și Bruner au aderat la discuțiile deschise de Greenwood și MacCannell și au susținut ideea că ritualurile și tradițiile își pierd valoarea pentru localnici dacă de pe urma lor s-ar obține profit⁴⁶. După Bruner implicarea sporită a localnicilor în turism ar face să piardă din autenticitatea obiceiurilor culturale, astfel că, în definitiv, acestea ajung să nu mai fie dorite de turiști.⁴⁷

În cadrul dezbaterilor despre efectele turismului asupra culturii locale, sociologul Erik Cohen s-a pronunțat pentru valorificarea obiceiurilor în scop turistic, deoarece acestea dobândesc astfel noi valențe pentru localnici, devenind instrumente ale autoreprezentării etnice și identitare. Chiar dacă comoditizarea contribuie la schimbarea peisajului cultural local, după Cohen, produsele culturale nu și-ar pierde din valoarea lor, nici pentru societatea locală, nici pentru turiști⁴⁸. În această direcție merge și argumentația lui Keir care, pe baza unui studiu de caz asupra dansatorilor Tolai din Papua Noua Guinee, afirmă că ritualurile locale sunt vii și continuă să aibă o importanță pentru locuitorii participanți la ele⁴⁹. Și schimbul cultural care are loc în cadrul interacțiunii dintre cultura locală și cultura străină⁵⁰ este un alt aspect important ce trebuie luat în considerare atunci când vorbim de turism social. Studiul de față se folosește de aceste direcții teoretice oferind o analiză amănunțită a dialogului multicultural și multiethnic ce a avut rol decisiv în formarea noii identități locale.

În cele ce urmează autenticitatea nu este definită în sensul unei dihotomii între original/autentic versus copiat/artificial, ci decurge din diferitele perspective ale locuitorilor din Viscri. Chiar dacă promovarea patrimoniului cultural sășesc este în mod direct redusă la interesele turistice, practicarea acestor tradiții reprezintă pentru comunitatea locală mult mai mult decât exclusiv o sursă de venituri. Turismul a readus la viață meșteșuguri uitate și a contribuit la formarea unei noi conștiințe de sine.

După Cohen, comoditizarea atinge o cultură nu când aceasta este prosperă, ci dimpotrivă, când este în declin, acest fenomen fiind întâlnit

⁴⁴ *Ibidem*.

⁴⁵ Dean MacCannell, *Staged Authenticity: Arrangements of Social Space in Tourist Settings*, în “American Journal of Sociology”, nr. 3, (79)/1973, p. 589-603.

⁴⁶ David Harrison, *Tourism, Capitalism and Development in Less Developed Countries*, în Leslie Sklair (editori), *Capitalism and Development*, London, Routledge, 1994, p. 232-257.

⁴⁷ Edward Bruner, *The Ethnographer/Tourist in Indonesia*, în “International Tourism: Identity and Change”, Marie-Françoise Lanfant et. al. (editori), London, Sage, 1995, p. 224-241.

⁴⁸ Erik Cohen, *Authenticity and Commoditization in Tourism*, în “Annals of Tourism Research”, Elsevier, nr. 3 (15)/1988, p. 371-386.

⁴⁹ Keir Martin, *Living Pasts. Contested Tourism Authenticities*, în “Annals of Tourism Research”, Elsevier, nr. 2 (37)/2010, p. 537-554, aici p. 543.

⁵⁰ Robert Shepherd, *Commodification, Culture and Tourism*, în “Tourist Studies”, Sage, nr. 2 (2)/2002, p. 183-201.

preponderent în țările lumii a treia sau în fostele țări comuniste pentru că aici supraviețuirea produselor locale este amenințată de pătrunderea în forță pe piață a bunurilor de consum în masă⁵¹. Cazul Viscri aparține și el acestei categorii de culturi unde tradițiile locale erau în pericol de dispariție. Tocmai pentru că actori externi s-au arătat interesați de patrimonial săsesc, acesta a reușit să capete importanță și să contribuie la formarea unei identități colective funcționând, în sensul propus de Halbwachs și Assmann, ca un conținut de memorie. Halbwachs definește memoria colectivă drept un spațiu construit de societate, format din amintiri colective și înțeles astfel, un construct al trăirilor și experiențelor, a ceea ce este „nou retușat respectiv adaptat modului actual de gândire al oamenilor, și a reprezentărilor prezentului despre istorie⁵². În accepțiunea lui Jan Assmann memoria culturală este o expresie a culturii formate care rezultă din obiceiuri, tradiții și amintiri. Memoria culturală are nevoie de anumiți purtători care să o cultive și conduce în cele din urmă la formarea identității de grup, care dă sens atât prezentului cât și viitorului⁵³.

În cazul Viscri formele de exprimare materiale și imateriale ale trecutului se înscriu în categoria amintirilor colective ale locuitorilor satului și sunt cuprinse în memoria culturală. Halbwachs problematizează ideea conform căreia „amintirile evocate din memorie în funcție de situație sau de purtătorul care le reconstituie, suferă modificări⁵⁴. Amintirile despre structura săsească a satului, arhitectura săsească, decorațiunile caselor și, înainte de toate, despre modul săsesc de organizare a muncii și despre hărnicia sașilor, formează astăzi un reper pentru viața în comunitate. Însă ceea ce este săsesc este amestecat cu elemente de cultură românească, de cultură a romilor sau de cultură germană și dezvoltat la un nivel hibrid. Studiul de caz Viscri este în sine interesant, pentru că aici este vorba despre un recurs conștient al unor actori externi asupra trecutului săsesc care a devenit pentru toți locuitorii satului un cadru de referință comun și păstrează în continuare satul viu.

Amintirile din istoria memoriei locale despre trecutul săsesc și despre transformările ce le-a suferit acesta

Începând cu 1990 s-a dezvoltat în Viscri un dialog despre cum „s-ar putea forma un nou spirit comunitar“, „altfel decât cel săsesc care însuflețea odinioară satul“⁵⁵. Pe listă erau trecute „alte priorități“, iar printre scopurile principale se număra integrarea tuturor grupelor etnice în comunitate. Liantul - patrimoniul

⁵¹ Nelson Graburn, *Introduction: The Arts of the Forth World*, în Nelson Graburn (ed.), *Ethnic and Tourist Arts*, Berkeley, University of California Press, 1976, p. 1-32.

⁵² Manfred Halbwachs, *op. cit.*, p. 231.

⁵³ Jass Assmann, *Das kulturelle Gedächtnis. Schrift, Erinnerung und politische Identität in frühen Hochkulturen*, München, C. H. Beck, 2000.

⁵⁴ Manfred Halbwachs, *op. cit.*, p. 231.

⁵⁵ Fernolend Caroline, *Cărămidă cu cărămidă se clădește spiritul comunității*, la TEDx Baia Mare din 20 decembrie 2018, online: <https://www.youtube.com/watch?v=75RVKSUArN4> [ultima accesare 10 mai 2019].

cultural săsesc material (cetatea fortificată și casele țărănești) și cel imaterial (meșteșugurile, sărbătorile, ritualurile, practicile sociale, dansurile și tradițiile culinare) - urma să ofere un punct de orientare comun, să realizeze coeziunea socială dintre sași, români și romi și să încarce viața culturală a satului cu noi semnificații.

În acest demers un prim pas l-a reprezentat restaurarea construcțiilor locale. Pentru lucrări – restaurarea fațadelor, a bisericii fortificate, a șurilor, dar și pavarea uliței cu piatră de râu și repararea podurilor – s-au folosit exclusiv resurse și forțe de muncă proprii. Muncitori români și romi au fost școlarizați în tehnicile de construcție săsești, în care se folosesc lutul și calcarul în locul cimentului⁵⁶. Pentru producția de țiglă și piatră s-a îngrijit romul Gheorghiiță. El învățase meseria de la bunicul său care la rândul său o învățase „de la vecinii lui sași, ca de altfel totul aici în sat”⁵⁷. Conduși de cei doi restauratori, Gabriel Lambescu și Colin Richards, muncitorii s-au ajutat în munca lor de amintirile transmise pe cale orală de la tată la fiu.

„În urma lucrărilor de restaurare, fațadele au devenit mai săsești ca înainte. S-a îndepărtat ultimul strat de tencuială și au ieșit la iveală vechi înscrisuri și medalioane din secolul al XVII-lea care în trecutul apropiat nu mai erau vizibile. Înainte nu era așa de apreciat lucrul vechi”⁵⁸.

Lucrările de restaurare au determinat primele schimbări în memoria colectivă locale pentru că după finalizarea fațadelor, nu doar sașii, ci și romii și românii s-au identificat ca membri ai comunității săsești și au început să aprecieze patrimoniul cultural pe care îl moșteniseră în mod inevitabil de la aceștia.

Managerul de proiect, săsoaica Caroline Fernolend, în prezent președinte al Fundației Mihai Eminescu, distinsă pentru angajamentul ei social în anul 2004 cu premiul „Ecce homo”,⁵⁹ a afirmat următoarele:

„Știam că ai mei consăteni care nu sunt sași nu pot simți aceeași încărcătură emoțională față de tradiția și patrimoniul strămoșilor mei. Așa că, inițial, am apelat la motivația economică. Eram sigură că, dacă unii vor învăța o meserie, vor putea câștiga bani lucrând la activitățile de

---

⁵⁶ Gerhild Groß, 53, femeie, administrator cetatea fortificată, Viscri, 4 mai 2019, Arhivă privată Șerbu-Spiridon Claudia: cota 011/ Înregistrare.

⁵⁷ Gheorghiiță Lascu, 56, bărbat, țiglar, Viscri, 4 mai 2019, Arhivă privată Șerbu-Spiridon Claudia: cota 010/ Înregistrare.

⁵⁸ Gerhild Groß, 53, femeie, administrator cetatea fortificată, Viscri, 4 mai 2019, Arhivă privată Șerbu-Spiridon Claudia: cota 011/ Înregistrare.

⁵⁹ Ruxandra Stănescu, *Caroline Fernolend: neue Gemeinschaft in Siebenbürgen ausbauen*, în „Allgemeine Deutsche Zeitung“ din 3 martie 2009, online unter: <https://www.siebenbuerger.de/zeitung/artikel/interviews/8648-caroline-fernolend-neue-gemeinschaft.html> [ultima accesare în 6 iunie 2019].

restructurare și, după terminarea lucrărilor, prin munca lor, nu vor mai distruge patrimoniul, ba vor ajunge să și-l însușească”⁶⁰.

Nu numai că localnicii romi și români înțeleg astăzi valoarea culturii săsești, dar se și identifică parțial cu ea. Interesul turiștilor străini pentru aceste vechi case țărănești a generat în rândul romilor și al românilor sentimente de mândrie, ei laudându-se azi întregii lumi cu frumoasele lor case săsești, a căror construcție și-o atribuie parțial.

Pe lângă tehnicile de zidărie preluate de la sași, printre meșteșugurile săsești adaptate la prezent se numără și croșetatul ciorapilor din lână de oaie sau confecționarea de papuci de casă din pâslă. Produsele sunt vândute direct în Germania sau pe internet prin proiectul „Viscri începe” care a luat naștere în sat în urmă cu douăzeci de ani. Pentru multe familii de romi și români activitatea de croșetat reprezintă astfel o importantă sursă de venit.

Pe plan culinar, săsoaica „Gerda” pregătește turiștilor specialități culinare tradiționale săsești. „Supa de nuntă” (supa de găină cu tăiței), ciorba de fasole și prune uscate sau marmeladele ei amintesc de rețetele de odinioară, pe care le pregăteau în sat femeile săsoaice.

„Majoritatea turiștilor întreabă cum au trăit sașii în perioada lui Nicolae Ceaușescu și vor să le gătesc mâncăruri săsești. Eu respect multe din vechile tradiții. Servesc mâncarea în farfurii decorate în culori variate și așez supele în castroane pe masă, astfel ca fiecare să se poată servi singur. La mine nu sunt porții”⁶¹.

Gastronomia este strâns legată de coloritul local al unei localități pentru că modul de aranjare a mâncărurilor, obiceiurile de servire a mesei, spațiul de luat masa sau educarea “bunului gust”, toate reflectă ierarhiile sociale, recunoașterea autorității și importanța religiei pentru societățile respective. Dacă, de exemplu, odinioară tatăl avea pretenția ocupării locului din capul mesei, această regulă de așezare la masă este doar rareori respectată astăzi în cadrul familiilor din Viscri.

Pe lângă meșteșuguri, s-a înrădăcinat în memoria colectivă locală și modelul săsesc de muncă independent și buna organizare socială. Imaginea sasului harnic și capabil care lucrează sistematic s-a imprimat atât în modul de lucru al romilor, cât și al românilor. Bucureșteanul Alexu, stabilit în sat în urmă cu trei ani pentru a deschide un restaurant, remarcă: „Toți angajații noștri au un stil de lucru săsesc. Sunt zeloși și de încredere”⁶². Faptul că romii s-au aflat într-un mediu în care a

---

⁶⁰ Caroline Feroneland, *Râzând știrb pe sub mustața căruntă*, în “National Geographic” din 2 octombrie 2018, p. 3.

⁶¹ Gherghiceanu Gerda, 64, femeie, localnică, Viscri, 4 mai 2019, Arhivă privată Șerbu-Spiridon Claudia: cota 012/ Înregistrare.

⁶² Alexu Toader, 33, bărbat, proprietar de restaurant, Viscri, 4 mai 2019, Arhivă privată Șerbu-Spiridon Claudia: cota 016/ Înregistrare.

dominat strictetea sașilor privind auto-organizarea, preluarea responsabilității și disciplina a condus la mobilizarea acestora în sensul formării unei conștiințe a muncii și a accentuat rolul lor activ într-o societate integratoare. Depășind prejudecățile rasiale împotriva romilor care s-au răspândit în perioada postcomunistă în România, exemplul de față demonstrează că poate exista și în rândul acestora o atitudine activă și bine-intenționată privind obiceiurile sănătoase de muncă.

Practicile de lucru săsești împreună cu meșteșugurile și tradițiile culinare formează astăzi memoria colectivă a comunității din Viscri, ai cărei aparținători sunt deopotrivă sași, romi și români. Cunoștințele societății săsești au fost îngrijite metodic și transmise mai departe actorilor de diferite etnii. Printr-un dialog continuu între români, romi și chiar germani sau englezi, s-a format o nouă identitate locală care a dezvoltat-o pe cea săsească prin includerea unor noi elemente culturale. Multitudinea limbilor, diversitatea gastronomică și cea din domeniul meșteșugăritului a favorizat experimentarea unei identități hibride printre locuitorii Viscriului.

Autenticitate sau înscenare?

Declinul demografic al sașilor transilvăneni a afectat modul în care au fost organizate și practicate vechile obiceiuri. După emigrarea lor în masă, ritualurile de odinioară erau în pericol de dispariție pentru că își pierduseră din importanță.

„Suntem prea puțini și mult prea ocupați să mai organizăm sărbătorile noastre de odinioară. Simțim foarte des cât de slab reprezentată este comunitatea noastră aici în Viscri. Nu mai putem nici măcar să înmormântăm pe cineva fără să fim ajutați din altă parte. Adunarea sașilor o facem o dată la doi ani. Atunci se reîntâlnesc în Viscri sașii transilvăneni răspândiți acum în toată lumea”⁶³.

Balul tinerilor (*Jugendball*), sărbătoarea de Petru și Pavel (*Peter- und Paulustag*) sau Sf. Ioan (*Johannistag*) cu sărbătoarea coroanei sunt sărbători săsești care nu se mai serbează în Viscri. Tradiționalul carnaval îl organizează viscrenii în Bavaria, căci acolo se găsește cea mai activă Asociație a sașilor transilvăneni din Germania.⁶⁴ Gerda se gândește cu nostalgie și astăzi la balurile de altădată: „acolo dansam, discutam între noi și ne amuzam. Era cu adevărat ceva special”⁶⁵.

---

⁶³ Gerhild Groß, 53, femeie, administrator biserica fortificată, Viscri, 4 mai 2019, Arhivă privată Șerbu-Spiridon Claudia: cota 011/ Înregistrare.

⁶⁴ A se vedea aici pentru comparație estimativă și completări datele Asociației Sașilor Transilvăneni. Online: <https://www.siebenbuerger.de/verband/landesverbaende/bayern.php> [ultima accesare 12 iulie].

⁶⁵ Gherghiceanu Gerda, 64, femeie, localnică, Viscri, 4 mai 2019, Arhivă privată Șerbu-Spiridon Claudia: cota 012/ Înregistrare.

Pentru a păstra vii cântecele și dansurile de altădată și în Viscri, în anul 2012 Fundația Michael Schmidt împreună cu Peter Maffay, fondatorul Fundației Tabaluga, au dat naștere Săptămânii Culturale Haferland, ce are loc în fiecare vară, și oferă timp de șapte zile un program cultural variat în diferite sate din regiune (Arghita, Homorod, Rupea, Saschiz, Bunești, Criț, Roadeș, Viscri, Cloașterf, Meșendorf) cu scopul de a le promova turistic⁶⁶ Obiceiurile săsești (concertele de orgă din biserică, dansuri și muzică tradițională, degustarea de specialități culinare locale ș.a.) prezentate pe parcursul acestei săptămâni se orientează în principal către actori externi, așadar au suferit unele modificări de formă și conținut. Unele au fost scurtate, altele înfrumusețate sau, pur și simplu, adaptate la preferințele turiștilor. Sașii recunosc că Săptămâna Haferland nu este o copie fidelă a obiceiurilor din Viscri, ci doar o înscenare compactă a dansurilor și cântecelor săsești care se practicau odinioară în sat, însă se bucură de acest festival, mai ales pentru că face posibilă întâlnirea unor vechi vecini și prieteni.

„Cei care nu sunt sași își dau silința să imite obiceiul sașilor, dar nu le reușește. Nu mai este ce a fost mai demult. Bineînțeles că mi-e dor de vecinii mei, dar știu că nu putem trăi izolați. Astăzi suntem un nou grup în sat, o *comunitate*, unde discutăm dacă avem probleme”⁶⁷.

„Înainte a fost o altă rânduială cu multe baluri unde ne distram. Nici astăzi nu ne putem plânge. Avem o viață interesantă, vin mulți oaspeți din toată lumea. Ca sași ne simțim aici acasă, iar comunitatea săsească care înainte era un pic egoistă a devenit mai deschisă”⁶⁸.

Reprezentanta mai tânără a sașilor din Viscri înțelege însă diferit schimbările sociale și culturale ce au avut loc în sat în ultimii douăzeci de ani. Ursula Fernolend a crescut în Viscri și s-a întors în România după ce a terminat studiile la Berlin. Astăzi își împarte viața între București și Viscri, dar pentru a serba carnavalul merge în fiecare an cu familia ei la Nürnberg:

„Faptul că nu mai serbăm festivalurile aici în Viscri, ci în Germania, ține de evoluția noastră și arată că diversele divergențe dintre sașii transilvăneni care au emigrat și cei rămași aici au fost lăsate în urmă”⁶⁹.

---

⁶⁶ A se vedea pagina web oficială a Săptămânii Haferland: www.haferland.ro [ultima accesare 12 iulie].

⁶⁷ Gerhild Groß, 53, femeie, administrator biserică fortificată, Viscri, 4 mai 2019, Arhivă privată Șerbu-Spiridon Claudia: cota 011/ Înregistrare.

⁶⁸ Gherghiceanu Gerda, 64, femeie, localnică, Viscri, 4 mai 2019, Arhivă privată Șerbu-Spiridon Claudia: cota 012/ Înregistrare.

⁶⁹ Ursula Fernolend, 35, femeie, localnică Viscri, 4 mai 2019, Arhivă privată Șerbu-Spiridon Claudia: cota 013/ Înregistrare.

Pentru sașii transilvăneni care și-au petrecut copilăria și tinerețea înainte de dizolvarea comunității săsești, tradițiile locale au o legătură personală și familială. Aceste serbări îi leagă de perioada tinereții lor, când erau înconjurați de rude și prieteni. În același timp, ei văd o datorie în transmiterea către generațiile următoare a tradițiilor lor și în păstrarea identității săsești. Ursula Fernolend nu este însă atât de puternic legată de trecut, ea nu este nostalgică după timpurile dinainte de '90, ci se bucură de schimbul cultural prezent. Pentru ea, nu doar serbările săsești, ci și tradițiile românilor sau ale romilor contribuie în aceeași măsură la păstrarea vie a comunității viscrenilor.

Amestecul dintre vechi și nou se regăsește de asemenea în decorațiunile celor două restaurante locale. Bănci săsești multicolore, dulapuri de veselă sau mici lăzi de zestre sunt combinate cu un design modern (băi amenajate modern sau hamacuri de relaxare). Obiectele tradiționale devin astăzi obiecte de confort. Faptul că implicarea actorilor externi în viața comunitară a schimbat trecutul sașilor și implicit și memoria colectivă locală, nu poate fi negat. Nu se urmărește neapărat păstrarea formei originare a sărbătorilor, cântecelor, dansurilor, meșteșugurilor sau elementelor de decor săsești, ci adaptarea acestora în funcție de preferințele turiștilor, cărora li se adresează. În procesul de restaurare al pieselor de mobilier săsesc joacă un rol important aspecte precum comoditatea sau atractivitatea.

Cu toate acestea, în cazul Viscriului nu putem vorbi despre o „înscenare a traiului săsesc”, pentru că reprezentările culturale nu și-au pierdut valoarea pentru comunitatea locală, din contră, au potențat-o. Problematika autenticității este o temă importantă și pentru locuitorii de aici. Toți cei intervievați sunt atașați de comunitate și de valorile ei, negând în mod categoric aspecte ce țin de comoditate sau dez-autentificare. Ursula Fernolend a diferențiat chiar turismul comunitar din Viscri de alte fenomene asemănătoare din România, exemplificând în acest sens situația castelului Bran și istoria creată în jurul personajului Dracula⁷⁰. „Dacă în Bran mitul țesut în jurul lui Dracula este o pură invenție, care nu are legătură cu trecutul sătenilor, turismul din Viscri se bazează” – spune Ursula Fernolend – „pe tradiții autentice, care într-adevăr au fost parte din viața sașilor transilvăneni”⁷¹.

Patrimoniul săsesc material și imaterial care este astăzi relevant din punct de vedere turistic, se bazează în Viscri pe tradiții practicate aici odinioară de locuitorii satului. Chiar dacă actori externi au jucat un rol decisiv în dezvoltarea turismului, aceștia nu s-au folosit de narațiuni fictive pentru a face din Viscri una dintre cele mai cunoscute atracții turistice ale Transilvaniei, ci au cultivat stilul de viață specific localității. Viscriul nu este un sat artificial, nu este vorba de reprezentarea unui show care să servească exclusiv scopului turistic.

⁷⁰ După turnarea filmului lui Bram Stoker „Dracula”, castelul Bran a fost pus în legătură cu personajul fictiv Dracula și a câștigat notorietate.

⁷¹ Ursula Fernolend, 35, localnică Viscri, 4 mai 2019, Arhivă privată Șerbu-Spiridon Claudia: cota 013/ Înregistrare.

„Oamenii își continuă viața normal; își hrănesc animalele, mulg vacile, ară pământul. Nu încercăm să prezentăm ceva ce nu mai există, ci încercăm să ne organizăm realitatea prezentă cu ajutorul moștenirii culturale, pe care o avem din trecut”⁷².

Viscricii nu trebuie înțeleși ca un muzeu „viu”, deoarece sătenii, ca și înainte, pe lângă activitățile turistice își continuă formele de viață tradiționale. Viscricii folosesc în continuare unelte tradiționale (plug, lopată, greblă ș.a.) în agricultură sau un cuptor comunitar pentru coacerea pâinii, dar nu pentru a impresiona turiștii, ci pentru că găsesc în acestea ceva care îi leagă de trecut. Ritualurile și practicile lor de lucru sunt în prezent mai reale și mai bogate în însemnătate, deoarece au depășit barierele etnice și sociale de odinioară, iar în contextul relațiilor sociale aduc împreună sași, romi și români. Șarmul local al satului nu a fost distrus de turism, ba chiar intensificat, astfel poate fi combătut punctul de vedere al lui Greenwood „The meaning is gone”⁷³.

Impactul asupra formării identității a sașilor

Sașii au deținut aproape timp de opt secole structurile de putere ale societății viscricene, atât în domeniul social, cât și în cel economic. Au fost un model de hărnicie și bună organizare socială, astfel că Viscricii au devenit în sensul lui Pierre Nora un „lieux de mémoire”⁷⁴ al unei societăți de sine stătătoare. Astăzi Viscricii este un punct de referință pentru zelul sășesc și, în ciuda numărului neînsemnat al reprezentanților etniei germane (0,1%), continuă să fie relevant pentru identitatea sășească. Sașii din Viscricii se simt direct reprezentanți prin membrii adunării locale și indirect prin moștenirea lor culturală ce este folosită de majoritatea locuitorilor satului în scopuri turistice și comerciale. Câțiva dintre ei simt chiar că sunt în continuare un nod al comunității locale: „Încă suntem miezul. Oricine vine nou în sat, bate mai întâi la poarta noastră și toți ne respectă patrimoniul cultural”⁷⁵.

Totuși componente esențiale ale identității sășești s-au pierdut ireversibil. Vecinătatea, una dintre cele mai importante instituții sășești, s-a dizolvat. Ordinea patriarhală a cercului familial, diferențierea clară a rolurilor de gen, izolarea sașilor de celelalte grupuri etnice, toate au scăzut considerabil în însemnătate. Dacă înainte imigrarea și emigrarea spre alte localități sau căsătoria cu persoane din afara comunității sășești erau restricționate⁷⁶, astăzi nu se mai poate face nimic împotriva căsătoriilor mixte.

---

⁷² Ursula, Fernolend, 35, femeie, localnică Viscricii, 4 mai 2019, Arhivă privată Șerbu-Spiridon Claudia: cota 013/ Înregistrare.

⁷³ Davydd Greenwood, *op. cit.*, p. 182.

⁷⁴ Pierre Nora, *Between Memory and History: Les Lieux de Mémoire*, în “Representations”, no. 26, Special Issue: *Memory and Counter-Memory*, University of California Press, 1989, p. 7-24.

⁷⁵ Gerhild Groß, 53, femeie, administrator biserica fortificată, Viscricii, 4 mai 2019, Arhivă privată Șerbu-Spiridon Claudia: cota 011/ Înregistrare.

⁷⁶ Herman Van der Haegen, Paul Niedermaier (Hrsg.), *op. cit.*, p. 136.

În acest context singurele componente care servesc în continuare ca factori formatori de identitate pentru sașii din Viscri rămân biserica fortificată ca simbol al prestigiului și al structurilor de putere, dialectul săsesc și slujba religioasă celebrată o dată pe lună de un preot din Dacia. Însă în funcție de vârstă, fiecare se raportează la aceste simboluri identitare în mod diferit și își definește altfel sentimentul apartenenței la identitatea săsească. La reprezentanții generației mai în vârstă se recunosc elemente ale unei mentalități conservatoare unde noțiuni precum „noi” și „ceilalți” rămân încă puternic diferențiate.

„Folosim încă limba noastră maternă, germana, pentru că slujbele noastre nu au fost ținute niciodată în altă limbă. Biserica este locul unde vrem să fim între noi. Astăzi totul este redus la o slujbă pe lună, unde încă ne simțim cu adevărat sași”⁷⁷.

„Fiecare sărbătoare o sărbătorim împreună. Atunci suntem noi între noi, pentru că românii și romii nu au aceeași credință ca noi. Mai ales la adunarea din Viscri, ce are loc o dată la doi ani, ne simțim ca pe vremuri”⁷⁸.

Primii locuitori români și romi s-au așezat în Viscri încă din secolul al XVIII-lea⁷⁹, însă până în anii '90 au existat puține interacțiuni între cele trei grupuri etnice. Însăși structura satului a susținut aceste separări; în timp ce casele sașilor erau așezate în centru, în jurul bisericii evanghelice, românii și romii și-au construit așezările la marginea localității. Deși au conviețuit pașnic, schimbul cultural a avut loc doar unilateral. Românii și romii s-au adaptat la practicile și obiceiurile de muncă săsești, invers însă nu s-a semnalat în trecut niciun transfer cultural. În rândul generației mai în vârstă se simte o legătură puternică cu tradiționalul „Heimat” săsesc. Dorul față de tradițiile de odinioară implică și nostalgia pentru strictețea socială existentă în trecut și pentru conservatorism. Într-o anumită privință dinamica de astăzi pune în mișcare acele nostalgii și are un efect pozitiv asupra relațiilor interumane.

Martin Teutsch este singurul sas din Viscri care abia dacă și-a schimbat câte puțin din stilul vechi de viață. În continuare preocupat de agricultură și creșterea animalelor, el vede însă în schimbul cultural existent un lucru bun:

„Este în regulă cum s-a dezvoltat aici totul. În general pentru sat turismul aduce avantaje importante. Personal, eu nu am nimic de a face cu turismul, eu sunt agricultor”⁸⁰.

⁷⁷ Gerhild Groß, 53, femeie, administrator biserica fortificată, Viscri, 4 mai 2019, Arhivă privată Șerbu-Spiridon Claudia: cota 011/ Înregistrare.

⁷⁸ Gherghiceanu Gerda, 64, femeie, localnică, Viscri, 4 mai 2019, Arhivă privată Șerbu-Spiridon Claudia: cota 012/ Înregistrare.

⁷⁹ Herman Van der Haegen, Paul Niedermaier (editori), *op. cit.*, p. 57.

⁸⁰ Teutsch Martin, 44, bărbat, localnic, Viscri, 4 mai 2019, Arhivă privată Șerbu-Spiridon Claudia: cota 015/ Înregistrare.

În ciuda exclusivismului modului de viață sășesc din trecut, Gerda recunoaște avantajele pe care le are în prezent turismul:

„Comunitatea era plină de sași și era o altă viață. Era o altă rânduială, dar nici azi nu ne putem plânge. Avem o viață foarte interesantă cu mulți turiști din toată lumea. Ca sași ne simțim acasă aici. Tot mai mulți se întorc în sat și își renovează casele și asta ne bucură. Comunitatea sășescă a devenit mai deschisă. Înainte erau un pic egoiști”⁸¹.

Ursula, dimpotrivă, are un mod mai liber de înțelegere a trecutului ei. Habitatul copilăriei ei îl percepe mai degrabă restrictiv, cultura sășescă de odinioară o descrie drept „monolitică”.

„Nu văd o identitate sășescă colectivă doar în jurul Bisericii. Dacă ne referim prin aceasta la vechea idee conservatoare a existenței sășesti, atunci da. Dar mă simt în continuare săsoaică, chiar dacă îmi petrec timpul cu prietenii mei români, germani sau americani. A fi săsoaică înseamnă pentru mine a fi deschisă și inclusivistă. Pentru mine identitatea sășescă de astăzi nu reprezintă doar o localitate unde trăiesc sașii, ci dezvoltarea pe mai departe a elementului sășesc, chiar și dacă aceasta înseamnă și acceptarea unor influențe europene”⁸².

Niciunul dintre sașii transilvăneni localnici nu și-a pierdut sentimentul apartenenței la identitatea sășescă, chiar dacă fiecare dintre ei definește diferit această identitate. În timp ce la generația mai în vârstă reprezentarea trecutului se bucură de o aură idilică, pentru cei mai tineri trecutul nu mai are aspecte emoționale. Generația mai în vârstă își formează identitatea la nivel local, raportându-se la satul sășesc și la religia evanghelică, Ursula însăși își fundamentează identitatea prin interacțiunea cu actori eterogeni. Ea face referire la un mozaic identitar, un transfer natural de la o cultură la alta. Pe de o parte, contactul cu turiștii străini, pe de altă parte colaborarea inevitabilă cu românii și romii au favorizat o atitudine deschisă față de diversitatea culturală.

Astăzi specificul sășesc este plasat într-un mediu multifuncțional în care sunt integrate identitatea germană-transilvăneană, identitatea română, cea romă și cea germană. Caracterului închis al comunității sășesti i se opune diversitatea culturală. În locul izolării și distanțării predomină accesibilitatea și sociabilitatea. Noua imagine a satului consolidează sentimentul apartenenței la un spațiu colectiv și contribuie la conștientizarea propriei valori. Sașii se simt reprezentați

---

⁸¹ Gherghiceanu Gerda, 64, femeie, localnică, Viscri, 4 mai 2019, Arhivă privată Șerbu-Spiridon Claudia: cota 012/ Înregistrare.

⁸² Ursula Fernolend, 35, femeie, localnică, Viscri, 4 mai 2019, Arhivă privată Șerbu-Spiridon Claudia: cota 013/ Înregistrare.

ca grup etnic și se bucură de recunoașterea publică, dar valorifică în același timp șansa de a se dezvolta în relația cu alte culturi. Chiar dacă multiculturalitatea a produs în sat schimbări la care sașii au fost nevoiți să se adapteze, această transformare a potențat importanța satului pentru cotidianul individual.

„Prin aceea că astăzi locuiesc în case români, romi sau englezi, casele nu devin românești sau englezești. Ele rămân în continuare săsești, iar acest lucru nu este de trecut cu vederea. Tot de netrecut cu vederea este și faptul că noua comunitate și oamenii care locuiesc în ele au adaptat casele la realitățile și cotidianul lor”⁸³.

În sensul lui Assmann, atât sașii, cât și românii și romii își fundamentează imaginea de sine pe conștiința trecutului săsesc, totuși fiecare își construiește noua identitate în relație cu propriile percepții asupra acestui trecut și cu experiențele din prezent. Acest amestec multicultural indică faptul că satul intră într-o nouă etapă a evoluției sale.

Concluzii

În prezentarea ținută la emisiunea TEDx, Caroline Fernolend a subliniat aspectul care contribuie în mod decisiv la păstrarea unui patrimoniu cultural: „Astăzi am înțeles că un patrimoniu cultural poate dăinui doar dacă aparține oamenilor. Dacă se apropie de ei, dacă intră în posesia lor”⁸⁴. În Viscri patrimoniul cultural săsesc a legat sașii, românii și romii cu trecutul locului și a reînviat memoria colectivă. Patrimoniul săsesc material și imaterial aparține astăzi întregii comunități locale, celor ce lucrează în agricultură sau meșteșuguri, celor care cazează turiști, vecinătății romilor, pensionarilor și tinerilor deopotrivă. A supraviețuit în prezent deoarece a entuziasmat toți locuitorii satului și le-a dat un sentiment al apartenenței la un spațiu comun.

Amintiri, cunoștințe și obiceiuri despre comunitatea săsească au fost salvate în memoria colectivă și oferă un sens și o direcție prezentului și viitorului noii comunități. Atât sașii transilvăneni, cât și românii și romii își fundamentează imaginea de sine pe conștiința trecutului săsesc. În cazul sașilor care mai locuiesc în Viscri, identitatea săsească este exprimată astăzi de elemente precum: arhitectura rurală și decorațiuni, sărbătorile locale, ritualurile religioase, dialectul săsesc. Tradițiile locale trăite în Viscri dețin un potențial ridicat de identificare atât pentru locuitorii sași, cât și pentru grupurile ne-germane.

Din analiza datelor reiese că trecerea de la o societate agrară la una bazată pe servicii este privită de toți localnicii în sens pozitiv. Locuitorii satului nu

---

⁸³ Ursula, Fernolend, 35, femeie, localnică, Viscri, 4 mai 2019, Arhivă privată Șerbu-Spiridon Claudia: cota 013/ Înregistrare.

⁸⁴ Fernolend Caroline, *Cărămidă cu cărămidă se clădește spiritul comunității*, la TEDx Baia Mare, din 20 decembrie 2018, online: <https://www.youtube.com/watch?v=75RVKSUArN4> [ultima accesare în 10 mai 2019].

înțeleg politica de turism ca pe o prezentare muzeală a vechilor lor obiceiuri și tradiții, astfel nu se formează nicio dihotomie între autenticitate și comerț. Turismul social a inclus în Viscri aproape toate grupurile sociale și i-a dat o direcție fiecăruia – unii oferă camere de cazare, alții gătesc produse tradiționale sau organizează workshop-uri de meșteșugărit și pictură, unii transportă turiștii în căruțe prin împrejurimi șamd. – și funcționează ca liant social în comunitatea locală. Turismul este perceput în Viscri ca mijloc de integrare în viața comunității, deoarece fiecare este o mică rotiță în sistemul complex și contribuie la dezvoltarea pe viitor a localității. Interviuurile realizate au arătat că turismul a generat schimbări ce au crescut importanța valorilor culturale ale satului în cadrul tuturor grupurilor etnice și au consolidat sentimentul „Heimat-ului”. Chiar dacă în jurul obiceiurilor și tradițiilor locale s-a conturat o aură idilică, care uneori pare puțin exagerată și se opune caracterului autentic al satului, această idealizare este necesară pentru păstrarea patrimoniului cultural săsesc.

În anii '90, Viscri a fost pus în fața provocării de a deveni o localitate izolată cu o populație îmbătrânită, astfel că a fost necesară găsirea unei modalități prin care să se producă dezvoltarea lui sustenabilă. În acest context, patrimoniul săsesc a preluat o dublă funcțiune: pe de o parte s-au creat condițiile necesare de promovare a satului din punct de vedere turistic, pe de altă parte a fost adusă împreună o comunitate multietnică căreia i s-a fixat un scop comun. Actori interni și externi au conlucrat pentru a promova cultura săsească și pentru a forma o conștiință a acestei culturi în interiorul grupurilor etnice ne-germane. Convergența acestora nu a fost de la început un proces deliberat. Modul în care s-a dezvoltat întregul fenomen nu a putut fi prevăzut sau planificat de nimeni în anii '90. Rezultatele acestei cercetări au arătat că întregul proces de evoluție a fost unul neașteptat, surprinzător, spontan și extraordinar și că în forma sa nu ar putea fi reprodus. Cu toate acestea, afacerea turistică nu funcționează de la sine, iar noua generație multietnică a satului analizează în permanență balanța dintre mijloacele de înnoire (renovarea caselor, a drumurilor, reînvierea vecinătății, înființarea unei publicații locale, etc.) și limitarea pe cât posibil a influențelor fără legătură cu trecutul sașilor sau a celor moderne de producție în masă (se poate exemplifica cu „interdicția” geamurilor termopan, a acoperișurilor de tablă, inclusiv a asfaltului în interiorul satului).

În ciuda numărului mic al sașilor transilvăneni, satul săsesc de odinioară nu și-a pierdut din atractivitate. Nu doar că viața socială în Viscri nu s-a dizolvat, dimpotrivă, ea a devenit mai activă ca oricând.

**Der deutsche Kulturraum in Deutsch-Weißkirch nach 1999
am Schnittpunkt von Tradition und Neuerung**
(Zusammenfassung)

Die Siebenbürger Sachsen aus Deutsch-Weißkirch galten schon immer als Musterbeispiel für Arbeit und soziale Organisation. Ende der 1990er Jahre stellten nicht-deutsche Bevölkerungsgruppen das „lokale Deutschtum“ wieder her und integrierten es in dem Konzept des alternativen „community based tourism“. Man spricht über einen „Philogermanismus ohne Deutsche“, eine „Neuerfindung der sächsischen Kultur ohne Sachsen“.

Ich schlage eine empirische Arbeit vor, die den kulturellen Transfer in Deutsch-Weißkirch rekonstruieren soll. Folgende Fragen sind durchschlagend. Welche sächsischen kulturellen Elemente (Handwerke, Ernährungs- und Sozialisierungspraktiken, Artefakte und Erinnerungen) wurden zu ökonomischen Ressourcen und welche Auswirkungen hatte das neue Dorfbild auf die Identitätskonstruktion der ansässigen sächsischen Bevölkerung? Welche Stellung nahmen die sächsischen Familien zu ihrer eigenen kulturellen Vergangenheit, wie veränderte sich das Verhältnis zu ihrer eigenen Geschichte und wie integrierten sie die neu entstandenen Ansätze in ihren Alltag? Kann man im Kontext der kulturellen Vermarktung noch von Authentizität sprechen? Führt die museale Aufführung der Bräuche und Sitten zum Bewusstsein des eigenen Wertes oder zur kulturellen Entfremdung? Vor dem Hintergrund zahlreicher ehemals sächsisch geprägten Ortschaften, in denen das sächsische Kulturerbe nicht als Teil der lokalen Identität wahrgenommen wird, soll ermittelt werden, welche zukünftigen Risiken dieser kulturelle, soziale und ökonomische Wandel für die ansässige Bevölkerung tragen könnte.

**The German Cultural Framework in Viscri after 1999, at the Crossroads
between Tradition and Renewal**
(Abstract)

The Transylvanian Saxons from Deutsch-Weißkirch/Viscri have always been considered a prime example of work and social organization. At the end of the 1990s non-German groups re-established the “local Germanism” and integrated it into the concept of “community-based tourism”. Thus, the Transylvanian Saxon cultural heritage played a crucial role in the development of the village and in the integration process of all its inhabitants in the community life. Saxon cultural elements (crafts, food, socialization practices, artifacts and memories) became important economic resources for the community and a common frame of reference for all the villagers.

This article will empirically examine the cultural transfer from Transylvanian Saxon actors to non-German ethnic groups and will shed light on the effects of the shift from an agrarian based to a service led economy on the local identity constructions. It is important to understand how resident Transylvanian Saxons define today the Saxon identity and if the commodification of culture destroyed its meaning for the local community.

Impactul migrației etnicilor germani din Transilvania asupra patrimoniului imaterial săsesc. Instituția „vecinătății” în localitățile de pe Valea Hârtibaciului*

Hannelore BAIER, Ramona BESOIU, Sorin RADU

Introducere

Migrația etnicilor germani a produs schimbări profunde în comunitățile părăsite, generând semnificații și norme sociale folosite în rearticularea unei noi ordini locale¹. Vecinătățile, instituții de întraajutorare specifice sașilor, au fost preluate de către alte etnii și adaptate la nevoile lor², proces ce debutează cu mai bine de două secole în urmă. În prezent, instituția vecinătății reprezintă parte a patrimoniului săsesc, care dăinuie în ciuda unor schimbări demografice majore produse în localitățile germane.

Patrimoniul material și imaterial din localitățile germane este asumat treptat de localnicii negermani, care și-au remodelat viața socială și economică. Fenomenele de acest tip sunt extrem de răspândite și integrate în viața acestor localități, încât numeroși cercetători vorbesc astăzi despre un „filogermanism fără germani” sau despre o „reinventare a culturii săsești fără sași”³. Fenomenul

---

* This work was supported by CNCS – UEFISCDI, Project ID PN-III-P1-1.2-PCCDI-2017-0116 – *Migrație și identitate în spațiul cultural românesc. Abordare multidiscplinară*. Proiect component 3: *Minoritățile etnice în regiunile istorice ale României – migrație și patrimoniu cultural*.

¹ Ovidiu Oltean, „Mobilitate, împrumut cultural și rearticulare asociativă în rândul minorității germane din România”, în Ottmar Trașcă, Remus Gabriel Anghel (coord.), *Un veac frământat. Germanii din România după 1918*, Cluj-Napoca, Editura Institutului pentru Studiul problemelor Minorităților Naționale, 2018, p. 355-356.

² Anne Schiltz, „Entre ruralité et urbanité: Les institutions de voisinage en Transylvanie”, *Balkanologie*, vol. 7 (2), 2003, p. 99-126; Schiltz, Anne, *Les Institutions de Voisinage en Transylvanie. Transmission d'une Pratique du Don*, Centre de Recherche en Ethnologie Européenne, Université Libre de Bruxelles, Faculté de Sciences Sociales et Politiques, 2009; Gabriela Coman, *Vecinătățile fără vecini*, în Vintilă Mihăilescu, Gabriela Coman, Ferenc Pozsony, Anne Schiltz, Vasile Șoflău (editori), *Vecini și Vecinătăți în Transilvania*, București, Paideia, 2002, p. 93-118.

³ Ovidiu Oltean, *op. cit.*, p. 345; Cristian Cercel, *Philo-Germanism without Germans in Romania after 1989*, în „East European Politics and Societies”, 29 (4), 2015, p. 811-830; Monica Stroe, *Ethnopolitical Entrepreneurship and the Political Role of „Saxonnness without Saxons” in Sibiu*, în „Sociologie Românească”, vol. 9 (2), 2011, p. 86-95.

reinventării germanității – apreciază Remus Gabriel Anghel, Ovidiu Oltean – este generat de tipuri diferite de procese sociale care se cumulează în acest spațiu: practici și politici de patrimonializare locale, migrația și transnaționalismul migranților, împrumut / mimetism local, globalizarea prin investiții masive și cooperări instituționale⁴: „Fie că discutăm despre școlile germane, asociațiile și grupurile de tineret german, despre acțiunile culturale în limba germană, acestea au fost în permanență un reper foarte important pentru populația românească, generând un model dezirabil de socialitate și implicare socială. Acest tip de împrumut și acceptare socială nu s-a materializat doar în zonele urbane. Vecinătățile, spre exemplu, forme asociative comunitare, au fost împrumutate de la sași de către români sau romi și au reprezentat nu numai un model de întraajutorare comunitară, dar și o formă de manifestare a închiderii sau deschiderii sociale.”⁵

Reprezentând una dintre instituțiile esențiale menite să prezeve formele de organizare și identitatea sașilor transilvăneni, păstrată până astăzi⁶, vecinătatea a fost preluată de către comunitățile de români, maghiari și romi – fie în timpul conviețuirii, fie în perioada părăsirii satelor de către etnicii germani – din localitățile unde populația majoritară era reprezentată de sași, și este întâlnită și în unele localități unde populația era majoritar românească sau maghiară. Vecinătatea a structurat viața socială a localităților germane și a instituit tradițional un tip de socialitate și control social în vechile comunități săsești⁷. În cadrul comunităților rurale, vecinătățile au constituit un model colectiv și au reprezentat forma și nivelul cel mai eficient al sistemului de relații sociale. Acestea funcționează în baza unor norme bine definite, care presupun colaborări mult mai strânse decât comunitățile bazate pe legături de sânge⁸.

Vecinătatea își are origini adânci în trecutul comunității germane și, ca instituție socială, a fost supusă schimbărilor și influențelor venite fie din partea bisericii⁹, fie din partea politicului. Aceste schimbări sunt vizibile începând cu sfârșitul secolului al XIX-lea, acutizate în anii '30 sub presiunea ideologiei

⁴ Remus Gabriel Anghel, Ovidiu Oltean, *Introducere. Dileme teoretice și empirice ale unui proces paradoxal*, în Ovidiu Oltean, Remus Gabriel Anghel, Christian Schuster (editori), *Reinventând germanitatea. Etnicizare, mobilitate și împrumut cultural la marginea Europei*, București, Editura Tritonic, 2017, p. 25.

⁵ Remus Gabriel Anghel, Oltean Ovidiu, *op. cit.*, p. 26.

⁶ Vasile Ciobanu, *Germanii din România în anii 1918-1933*, în Ottmar Trașcă, Remus Gabriel Anghel (coord.), *op. cit.*, p. 21.

⁷ În literatura de specialitate românească se întâlnesc unele confuzii referitoare la funcționarea vecinătăților în comunitatea șvabilor din Banat. În realitate, vecinătățile au existat doar în cadru comunității săsești. O asemenea confuzie întâlnim la Ovidiu Oltean, *Reinventarea și apropierea germanității în Transilvania. Mobilități transnaționale și procese de recompunere etnică și socială*, în Ovidiu Oltean et alii, *op. cit.*, p. 134.

⁸ Ferenc Pozsony, *Vecinătățile din Transilvania*, în Vintilă Mihăilescu et alii, *op. cit.*, p. 13.

⁹ Ulrich Andreas Wien, *Biserica Evanghelică C.A. din România începând cu anul 1918*, în Ottmar Trașcă, Remus Gabriel Anghel (coord.), *op. cit.*, p. 199-200.

naziste¹⁰ și cronicizate după 1945, când instituțiile germane în ansamblul lor au fost dizolvate (asociațiile culturale, agricole, băncile), iar cele rămase, printre care și vecinătățile, vor fi supuse controlului de către statul comunist¹¹ și astfel au încetat a-și îndeplini funcțiile comunitare mai vechi. Așa cum observa Rudolf Poledna, în rândul membrilor comunității a apărut un fenomen de „dezintegrare socială” și „pierdere a identității”, urmat de individualizare¹². Preluarea puterii de către comuniști și măsurile represive luate împotriva germanilor din România (exproprierea, deportarea îndeosebi) au schimbat ierarhiile etnice în satele germane, punând în pericol chiar existența comunității germane. Supraviețuirea și reconstrucția comunității se explică și prin menținerea unor instituții, precum biserica și vecinătățile¹³.

În contextul în care emigrarea a devenit pentru mulți o soluție viabilă în dorința menținerii identității de grup, structurile sociale ale comunității germane din România, implicit vecinătatea, au dispărut din comunitățile săsești din România. Vecinătățile însă au fost reînființate în Germania¹⁴. Instituția vecinătății a fost preluată de populațiile cu care au conviețuit sașii devenind un model de organizare socială.

Motivația demersului științific și metodologia de cercetare

Așa cum observa Annemie Schenk, în zonele etnice de contact în care se întâlnesc diferite grupuri de populații și culturi, apar relații de schimb care generează influențe culturale reciproce. Aceste procese de integrare, care au fost identificate încă din perioada dinaintea Marelui Război de cercetători avizați, precum Adolf Schullerus sau Emil Sigerus, atrag atenția în moduri diverse asupra complexității și a interdependențelor în culturile populare ale Transilvaniei. Ingeborg Weber-Kellermann, cercetătoare a minorităților germane din Estul și Sud-Estul Europei, observa încă din 1959 că viața socială a unei etnii și expresiile culturale legate de aceasta sunt supuse unei continue schimbări și nu se

---

¹⁰ Pentru înțelegerea influenței național-socialismului asupra comunităților germane din România și a vecinătăților este foarte interesantă lucrarea „Zur Geschichte der Deutschen im heutigen Rumänien” (Despre istoria germanilor în România zilelor noastre) semnat probabil de episcopul Augustin Pacha și publicat de Mihai A. Panu (editor), *Capcanele ideologiei. Opțiuni politice ale etnicilor germani în România interbelică*, Cluj-Napoca, Editura MEGA, 2015. Organizarea vecinătăților la sate și orașe era înțeleasă drept o cale de „nivelare socială”.

¹¹ Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității, fond documentar, dosar 1873, vol 2, p. 438-444; dosar 1878, vol. 5, p. 10-15; dosar 1861, vol. 1, p. 54-55, 134-135; vezi și Corneliu Pintilescu, *Problema Naționaliști Germani în activitatea Securității (1948-1964)*, în Cosmin Budeancă, Florentin Olteanu (editori), *Identități sociale, culturale, etice și religioase în comunism*, Iași, Polirom 2015, p. 330.

¹² Rudolf Poledna, *Schimbări socio-economice la germanii din România în timpul comunismului*, în Ottmar Trașcă, Remus Gabriel Anghel (coord.), *op. cit.*, p. 253-254.

¹³ Claudia Câmpeanu, *Kronenfest / Ziua Coroanei după migrația sașilor: reconfigurări ale etnicității într-un sat din sudul Transilvaniei*, în Ovidiu Olteanu *et alii*, *op. cit.*, p. 347.

¹⁴ Există fie vecinătăți „transilvane” în diferite localități în care s-au stabili sașii emigrați, fie vecinătăți ale persoanelor originare din aceeași localitate ca de exemplu vecinătatea Sighișorenilor în Heilbronn.

deosebesc de sistemele sociale mari și de procesele lor de transformare. Cunoașterea sistemului de relații interetnice, procesele de comunicare dintre etnii ar trebui investigate tocmai în mediul lor socio-cultural pentru a observa cum schimbul cultural și adaptarea la realitățile locului modelează grupurile etnice și comunitățile¹⁵.

Cercetarea noastră și-a propus să surprindă amintirile și aprecierile locuitorilor din cinci sate din partea inferioară a Văii Hârtibaciului (Alțâna, Nocrich, Hosman, Roșia și Vurpăr) despre sași și tradițiile lor. Situate la o distanță de până la 40 km de Sibiu, aceste localități au avut până la începutul secolului al XX-lea o populație dominantă de etnie germană. De asemenea, cercetarea a urmărit să identifice în ce mod s-au păstrat în cadrul propriului sistem identitar elemente ale patrimoniului cultural imaterial sășesc (tradiții, obiceiuri), dacă și cum au fost preluate elemente aparținătoare acestui patrimoniu de către alte etnii (români, romi), cu accentul deosebit pe investigarea modului în care s-a preluat instituția vecinătății (*Nachbarschaft*).

Întrebările de cercetare formulate au fost următoarele: Ce anume din valorile, sărbătorile, tradițiile comunității sășesti dispărute au rămas vii în amintirea celor rămași? Care este discursul sașilor despre ei înșiși și tradițiile lor? Ce anume i-a determinat pe sași să emigreze? Ce a rămas viu în amintirea reprezentanților celorlalte etnii (românii, romii) despre vecinii, prietenii, colegii lor sași? Ce anume au preluat de la ei, din modul în care găteau, se organizau sau serbau anumite momente din viața comunității? Dacă există și ce înseamnă *vecinătatea* la români, respectiv la romi? Cum este percepută localitatea de către locuitorii ei și ce atribut etnic i se acordă în prezent față de cum era în trecut?

Cercetarea s-a derulat în perioada 12 februarie – 8 martie 2019, au fost intervievate un număr de 67 de persoane, folosind un ghid de interviu structurat, ușor diferențiat în funcție de etnia respondenților (români, sași, romi). Cercetarea a presupus și realizarea de interviuri cu grupul de experți, persoane cu experiență îndelungată, care au ocupat sau ocupă încă funcții de conducere în localitate (director școală, primar, viceprimar) sau aveau rol important în comunitate (preot, educator, învățător, profesor, tată de vecinătate). În urma interviurilor realizate cu această categorie de experți am obținut date despre structura populației, sursa de venituri a populației tinere, categoriile de vârstă reprezentative sau relațiile interetnice.

Tipul de eșantionare folosit a fost eșantionarea nealeatoare, în rețea, de disponibilitate, persoanele intervievate fiind selectate pe baza unui set de criterii prestabilite (etnie, localitatea de origine, vârsta) și ele, la rândul lor, au desemnat alte persoane din cercul de prieteni, rude, vecini, cunoscuți care, de asemenea, au corespuns criteriilor noastre. Am urmărit să cuprindem în eșantionul nostru etnici

¹⁵ Annemie Schenk, *Volkskundliche Gemeindeforschung unter Beruecksichtigung von Untersuchungen in ethnischen Kontaktraeumen*, în Georg Weber, Renate Weber (Hrsg.), *Zugänge zur Gemeinde. Soziologische, historische und sprachwissenschaftliche Beiträge*, Köln, Böhlau Verlag, 2000, p. 133-134.

germani, români și romi (în mare parte nedeclarați), care s-au născut și au trăit un număr însemnat de ani în localitățile unde am desfășurat cercetarea, înainte de valul mare de emigrare a sașilor din anii '90. Deși nu am analizat etnia ca atribut social individual, în ghidul nostru de interviu neregăsindu-se întrebări referitoare la etnia respondenților, cele trei categorii etnice relevante pentru studiul nostru (germană, română, romă) au fost bine reprezentate. Din cele 67 de persoane, care au format eșantionul nostru, un procent de 27% este reprezentat de bărbați și un procent de 73% de femei. Vârstele respondenților sunt cuprinse între 31 și 92 de ani.

Am început analiza informațiilor obținute pe baza transcrierilor înregistrărilor, a analizei de conținut a unor texte (statute de vecinătăți) și analizei de imagini (albumul vecinătății, semnul vecinătății, lada vecinătății), prin structurarea lor pe tematici specifice, anume: sărbătorile și tradițiile sașilor, elementele preluate de celelalte etnii, instituția vecinătății la români și romi (funcțiunea, structura, motivația, forma de organizare ș.a.), motivul migrației sașilor, comunitatea săsească existentă.

Am focusat cercetarea de teren pe vecinătăți, forma de organizare a comunității preluate și perpetuate ca patrimoniu imaterial de la sași, din următoarele considerente:

a) Aceste forme de organizare au fost preluate în Transilvania și doar aici, în parte încă din secolul al XVIII-lea¹⁶. Spre exemplu, la Nocrich, cea mai veche vecinătate a românilor care dăinuie și astăzi a fost înființată probabil înainte de 1850, din acel an datând statutul de organizare al acesteia, o transcriere în litere latine a statutului mai vechi;

b) Vecinătatea a fost preluată nu doar de români, ci și de romi, în unele localități păstrându-se doar în cadrul acestei etnii (în Vurpăr nu există vecinătăți de români, iar romii sunt organizați pe 4-5 vecinătăți);

c) Existența vecinătăților ca formă de organizare a sașilor le este cunoscută aproape tuturor persoanelor intervievate care știu de existența acestora și relatează despre ele.

Instituția vecinătății – stadiul actual al cercetărilor

Tematica vecinătăților (*Nachbarschaft*) comunităților săsești în secolul al XX-lea a fost abordată, alături de teme precum identitatea etnică, coeziunea de grup, tradițiile, normele și practicile comunităților săsești în viața cotidiană, în cadrul unui amplu proiect derulat pe o perioadă de 15 ani în peste 60 de localități

---

¹⁶ Cea mai veche vecinătate a românilor de la marginea orașului Sighișoara este menționată în 1768. Georg Weber, Renate Weber, *Zendersch. Eine siebenbürgische Gemeinde im Wandel*, München, Delp Verlag, 1985, p. 467.

din sud-estul Transilvaniei, ale cărui rezultate s-au publicat în două volume în 2008, respectiv 2015¹⁷.

În literatura de specialitate sunt menționate și exemplificate preluările de către români a vecinătăților în Drăguș¹⁸, Cristian¹⁹, Șcheii Brașovului²⁰, Rupea²¹, Mărginimea Sibiului²² de către români și maghiari în Sighișoara²³ de către români și romi în Moșna²⁴ și Apoldu de Sus (jud. Sibiu)²⁵.

Dacă vecinătățile înființate de către maghiari și români după modelul *Nachbarschaft* au fost în linii generale studiate²⁶, nu același lucru se observă în cazul celor înființate de către romi. De altfel, în parte, în aceasta constă și noutatea demersului nostru științific. Paula Sandu, în urma cercetării întreprinse în localitatea Cristian (Sibiu), susține ipoteza că vecinătățile țiganilor sunt aproape la fel de bine structurate ca vecinătățile sașilor și mai bine structurate decât cele ale românilor. Acest fapt i se părea contradictoriu cercetătoarei, deoarece prima vecinătate a țiganilor din Cristian a apărut mult timp după prima vecinătate românească, și era mai probabil ca țiganii să fi preluat forma de organizare de la români, decât de la sași²⁷. Pentru cercetătorii familiarizați cu specificul lumii rurale săsești, această situație este firească, având în vedere relațiile de muncă mai intense, decât cu românii, pe care romii le-au avut cu sașii așa explicându-se preluarea mai fidelă a instituției vecinătății de la sași în cazul romilor față de români. În literatură este menționată înființarea în 1926 în Calbor (jud. Brașov) a

¹⁷ Ligia Fulga (coord.) *Die Siebenbuerger Sachsen ueber sich selbst*, vol. I-II, Brașov, Editura Transilvania Expres, 2008, 2015. Cele două volume fac referire la comunitățile săsești din localitățile Viscri, Meșendorf (vol. I) și Cristian (vol. II) / județul Brașov.

¹⁸ Henri H. Stahl, *Vecinătățile din Drăguș*, în „Sociologie Românească”, anul I (1), 1936, p. 18-31 – republicat în Vintilă Mihăilescu *et alii*, *op. cit.*, p. 157-169.

¹⁹ Paula Sandu, *op. cit.*, p. 33-42; Vintilă Mihăilescu *et alii*, *op. cit.*, p. 69-94, 95-121, 157-169.

²⁰ Candid C. Mușlea, *Contribuții la instituția «veciniei» la românii brașoveni*, în „Studii și articole de istorie”, anul II (1), 1957, p. 317-344 – republicat în Vintilă Mihăilescu *et alii*, *op. cit.*, p. 171-203.

²¹ Ilie Bădescu, Ozana Cucu-Oancea, Gheorghe Șiștean, *Tratat de sociologie rurală*, București, Editura Mica Valahie, 2011, p. 401.

²² Alexandru Rizescu, *Instituția «vecinătății» în Mărginimea Sibiului – mod învățat de gândire și reper referențial al nivelului de civilizație*, în „Sociologia Românească”, vol. III (2), 2005, p. 78-89.

²³ Andrada Parchirie, *Vecinătățile din Sighișoara ca forme de organizare socială*, în *Municipiul Sighișoara*, Muzeul de istorie, *Alt Schaessburg*, nr. 11, 2018, p. 49-66.

²⁴ Ionica Berevoescu, Manuela Sofia Stănculescu menționează într-un studiu prezența a șapte vecinătăți în Moșna, patru de țigani și trei de români. *Apud* Ilie Bădescu *et alii*, *op. cit.*, p. 402.

²⁵ Martin Bottesch, Ulrich A. Wien, *Grosspold. Ein Dorf in Siebenbürgen*, Wettin-Löbejun, Janos Stekovics Verlag, 2011.

²⁶ Annemie Schenk, *Interethnischer Austausch zwischen Siebenbürger Sachsen und Rumänen am Beispiel der Institution der Nachbarschaft*, în Ulrich Tolksdorf (Hrsg.), *Sonderausdruck aus: Jahrbuch für ostdeutsche Volkskunde*, Vol. 30, Marburg, Deutsche Gesellschaft für Volkskunde, 1987.

²⁷ Paula Sandu, *Modern și tradițional în cadrul instituției vecinătății*, în „Revista Română de Sociologie, serie nouă, anul IX (1-2), 1998, p. 38.

asociației rome „Înfrățirea Neorustică” pentru a acorda sprijin reciproc și a ajuta familiile să-și trimită copiii la școală, a cărei model este considerat că au fost vecinătățile sașilor²⁸. În monografia comunei Apoldu de Sus, Martin Bottesch și Ulrich A. Wien consemnează că în anul 2010 în sat au existat 5 vecinătăți ale romilor față de 3 câte au fost în 1980. În „Cartea Vecinătății Nr. 3” (care există din 1990) sunt consemnate intrări în vecinătate din anii 1946 respectiv 1948, conform spuselor celor bătrâni, romii ar avea vecinătăți de prin 1900²⁹.

În localitățile germane, pe lângă structurile sociale care diferențiază populația locală în funcție de apartenența etnică, organizarea spațiului locuit și arhitectura caselor reflectă structura etnică a satului. Romii locuiesc la periferia satului, iar cazul unor familii de romi care au reușit totuși să acceadă în zonele centrale și să locuiască în casele săsești ale căror proprietari au emigrat în Germania constituie excepții³⁰. Organizarea socio-spațială a satelor „săsești” reprezintă de altfel un model de organizare rurală specifică sudului Transilvaniei³¹.

Totuși, prezența romilor și interacționarea sașilor cu ei este documentată din anul 1416³², iscusința meșteșugărească a unora dintre ei constituind o concurență pentru breslele sașilor³³. Autoritățile habsburgice i-au supus pe romii din Transilvania în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea unei politici de sedentarizare și asimilare³⁴. „Astfel, ei sunt integrați vieții sociale, chiar dacă păstrează, ca indivizi sau ca subgrup, anumite trăsături proprii. Asimilarea lingvistică și etnică nu s-a produs în mod obligatoriu ...”, conchide Viorel Achim³⁵. Un recensământ din perioada dualismului austro-ungar întreprins în 1893 relevă faptul că dintre

²⁸ Franz Rimmel, *Die Roma in der Geschichte Siebenbürgens*, în „Siebenbürgische Semesterblätter”, nr. 1-2, 1993, p. 41; *Die Fremden aus Indien*, Reșița, Editura Banatul Montan, 2010, p. 38.

²⁹ Martin Bottesch, Ulrich A. Wien, *Grosspold*, p. 294.

³⁰ Bénédicte Michalon, *Migrație internațională și recompunere spațială în România. Proprietatea imobiliară, miza relațiilor dintre sașii transilvăneni și actorii locali din comunitățile de origine*, în Ovidiu Oltean et alii, *op. cit.*, p. 188-189.

³¹ „Fiecare grup etnic recunoscut din sat (Români, Sași, Romi și uneori Maghiari) se diferențiază de celelalte grupuri conlocuitoare prin propria organizare a spațiului de locuit. Acest model sud-transilvănean este caracterizat de o separare socio-spațială a grupurilor etnice, separare care reflectă o anumită ierarhie etnică în cadrul structurii sociale a satului. Acest model de organizare spațială a satului este deopotrivă concret și simbolic; spațiul este organizat în jurul centrului așa-zis „săsesc” al satului, definit prin identitatea etnică a celor ce sunt considerați primii ocupanți ai acestui spațiu. Sașii ocupă astfel în ierarhia etnică locală nu doar centrul satului, ci și poziția cea mai prestigioasă din punct de vedere social. Odată cu plecarea sașilor această ordine locală și socială este puternic afectată și bulversată de schimbări profunde.” (Bénédicte Michalon, *op. cit.*, p. 190).

³² Georg Weber, Renate Weber, *Zendersch. Eine siebenbürgische Gemeinde im Wandel*, p. 133.

³³ Franz Rimmel, *Die Roma in der Geschichte Siebenbürgens*, în „Siebenbürgische Semesterblätter”, nr. 1-2, 1993, p. 37; *Alle Wunder dauern drei Tage*, Reșița, Editura InterGraf, 2005, p. 25.

³⁴ Viorel Achim, *Țigani în istoria României*, București, Editura Enciclopedică, 1998, p. 68-75; Georg Weber, Renate Weber, *Zendersch. Eine siebenbürgische Gemeinde im Wandel*, p. 133.

³⁵ Viorel Achim, *op. cit.* p. 75.

romii sedentarizați în 1095 localități din Transilvania (ceea ce reprezenta 55,9 % din totalul celor cu țigani) romii trăiau amestecați cu ceilalți săteni (...). Conform aceluiași recensământ, în Transilvania, 40,58 % dintre romi afirmă că limba lor maternă este țigănească, 39,6 % româna, 19,58 % maghiara și 0,2 % germană³⁶. Romii respectiv alteritatea lor sunt prezente în scrierile sașilor încă din secolul al XVI-lea. o amplă analiză a modului în care romii sunt reflectați în producția de cunoaștere științifică sau ficțională a sașilor în secolele al XVIII-lea și al XIX-lea fiind realizată de Marian Zăloagă³⁷.

Un exemplu de continuare a tuturor tradițiilor sașilor de către romi îl găsim la Uila (jud. Mureș), unde romii încă din secolul al XVIII-lea au adoptat confesiunea evanghelică C.A. a „stăpânilor” lor, iar după deportarea sașilor în 1945 au constituit majoritatea în cadrul comunității evanghelice. Elena Marushiakova și Vesselin Topor rezumă într-un studiu multiplele studii și articole care au fost dedicate acestei comunități, în care sunt descrise interacționarea cu sași, ei constituind totuși o comunitate separată în ciuda aceleași confesiuni³⁸. Romii au continuat nu doar unele tradiții săsești (stropitul fetelor de Paști, tradițiile culinare)³⁹, ci din rândul lor a fost ales curatorul și reprezentantul comunității, care au inițiat renovarea lăcașului de cult din bani proprii, la care mai apoi s-au adăugat donații din Germania. Slujba este celebrată trilingv: rugăciunile au fost traduse în romanes la inițiativa preotului Wolfgang Rehner, predica este ținută în limba română, iar cântecele sunt cântate în parte în limba germană.

Nu am identificat lucrări dedicate formelor de organizare a vieții sociale recente din satele din Valea Hârtibaciului. În broșura *Repere cultural-istorice ale civilizației multiculturale transilvane. Valea Hârtibaciului*, care valorifică rezultatele unei cercetări întreprinse în 2008 de către o echipă a Muzeului de Etnografie și Artă Populară Săsească „Emil Sigerus” din Sibiu, este menționat faptul că satele erau organizate în Vecinătăți (*Nachbarschaften*), „model preluat și de populația românească”⁴⁰, fiind amintită mai apoi existența pe vremuri a opt vecinătăți în Marpod⁴¹ și că în 2008 încă mai existau două vecinătăți în Chirpăr.

Care să fie motivația pentru care românii și romii au ales totuși să se organizeze mai departe în vecinătăți? Studiile desfășurate în câteva localități par a indica un răspuns clar: pentru mulți, înmormântarea a fost principala rațiune pentru care s-au înscris în vecinătate. „Vecinătatea – observă Gabriela Coman – nu trebuie considerată o alternativă funcțională a familiei, ci mai degrabă un

³⁶ *Ibidem*, p. 118.

³⁷ Marian Zăloagă, *Romii în cultura săsească în secolele al XVIII-lea și al XIX-lea*, Cluj-Napoca, Institutul pentru Studiarea Problemelor Minorităților Naționale, 2015.

³⁸ Elena Marushiakova, Vesselin Popov, *The Birth of a Group: Two Roma Micro-Groups in Bukovina and Transylvania*, în „Transylvanian Review”, vol. XXVI (3), 2017, p. 115-123.

³⁹ <http://traditionen.evangel.ro/fe/location/view/18>; www.eurasischesmagazin.de/artikel/Aber-die-Zigeuner-sind-geblieben/20081017.

⁴⁰ Karla Roșca, Camelia Ștefan, *Repere cultural-istorice ale civilizației multiculturale transilvane. Valea Hârtibaciului*, Sibiu, Editura Astra Museum, 2008, p. 11.

⁴¹ *Ibidem*, p. 30.

complement ca și diferitele Societăți de înmormântare, Case pentru pensionari etc. pe ajutorul cărora indivizii se bazează în astfel de situații. Este un ajutor pe care ei îl anticipează, pentru că și-l asigură din timpul vieții prin cotizații, rate și alte instrumente financiare. Înscriindu-se în Vecinătate și acceptând o participare formală, nou-veniții au certitudinea unui ajutor în momente critice (iar înmormântarea este cel mai critic moment), dar nu în primul rând sau nu doar financiar.”⁴² Faptul că vecinătatea azi nu mai are rol de instituție socială, ci mai degrabă a unei asociații de înmormântare independente financiar, care se autogestionează, este menționat și în studiul semnat de Andrada Parchirie⁴³.

Ce erau vecinătățile (*Nachbarschaften*)?

Cercetătorii insistă asupra originilor germanice ale vecinătăților⁴⁴, împământenite încă de la stabilirea sașilor în Transilvania⁴⁵ și extinse sub influența bisericii și a breslelor medievale⁴⁶. În decursul secolelor administrațiile comunale au încercat de repetate ori să atribuie vecinătăților sarcini publice cum ar fi apărarea porților de intrare în orașe, paza de noapte, apărarea în fața achiziției unui imobil de către persoane de altă etnie etc.⁴⁷. Vecinătățile sunt pomenite în documentele din Transilvania destul de târziu, abia în secolul al XV-lea. În 1498 este menționată în Prejmer o asociație sub denumirea de *vicinatus*.⁴⁸ Alte referințe găsim în anii 1526 – Sighișoara, 1533 – Brașov, 1563 – Sibiu. Vecinătățile au fost organizate inițial în mediul urban și s-au răspândit mai târziu și în comunitățile rurale⁴⁹. Un secol mai târziu, biserica luterană își va extinde influența asupra vecinătăților, proces reflectat de textele statutelor, de articolele referitoare la întărirea și verificarea normelor religioase. Biserica luterană în acest cadru instituțional își realiza verificarea valorilor religioase și își putea asigura participarea membrilor la slujbele religioase, de aici și preocuparea de a modifica

---

⁴² *Ibidem*, p. 112.

⁴³ Andrada Parchirie, *op. cit.*, p. 57.

⁴⁴ Această formă de organizare socială și-ar avea originea în modelele francone din secolele XI-XII. Vezi Raluca Frâncu, *Solidarități socio-economice, vecinătăți din sudul Transilvaniei*, teză de doctorat, Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu, 2011.

⁴⁵ Georg Weber, *Beharrung und Einfügung*, Köln, Graz, Böhlau Verlag, 1968, p. 51-52; Georg Weber, Renate Weber, *Zendersch. Eine siebenbürgische Gemeinde im Wandel*, p. 463.

⁴⁶ Adolf Schullerus, *Siebenbürgisch-sächsische Volkskunde im Umriss*, Leipzig, 1926, p. 146-158.

⁴⁷ Georg Weber, *Beharrung und Einfügung*, p. 52.

⁴⁸ Cosmin Budeancă, *Imaginea etnicilor germani la românii din Transilvania după 1918*, Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun 2016, p. 329; Alexandru Rizescu, *Vecinătatea, o modalitate de normare a activității comunităților din Sudul Transilvaniei*, în „Transilvania”, nr. 1, 2002, p. 88.

⁴⁹ Ferenc Pozsony, *Vecinătățile din Transilvania*, p. 18. Ferenc Pozsony, *Instituțiile societății săsești*, în Jakab Albert Zsolt, Peti Lehel (editori), *Procese și contexte social-identitare la minoritățile din România*, Cluj-Napoca, Editura Institutului pentru Studiul Problemelor Minorităților Naționale, Kriterion, 2009, p. 207.

unele articole din statutul vecinătăților, în așa fel încât să poată verifica total comportamentul și faptele membrilor săi⁵⁰.

După anul 1781, când s-a promulgat edictul de concivilitate, omogenitatea etnică a satelor săsești a fost afectată, românii așezându-se treptat în comunitățile de pe teritoriile regale. Drept urmare, apar la români primele vecinătăți înființate după modelul săsesc, cum a fost cazul celor din Șcheii Brașovului⁵¹. În a doua parte a secolului al XIX-lea, pe fondul desființării drepturilor și privilegiilor medievale, a autonomiei săsești, intelectualii sași au apreciat că vecinătatea ar putea deveni pilonul de bază în cadrul procesului de păstrare a identității etnice, a culturii și vieții religioase. Episcopul Georg Daniel. Teutsch a depus eforturi considerabile în sensul de a convinge comunităților săsești să reînnoiască sau să înființeze aceste vecinătăți. Măsurile luate de guvernele maghiare începând cu anul 1891 au făcut ca aceste instituții sociale autonome rurale și urbane să-și piardă caracterul și funcțiile juridice, dispărând treptat în majoritatea orașelor. Aceste măsuri au afectat însă într-o mică măsură comunitățile rurale. Astfel, în satele tradiționale, funcțiile vecinătăților au fost regândite, permițând ca acestea să supraviețuiască până la sfârșitul secolului al XX-lea⁵².

Vecinătatea a definit sistemul de relații interne și externe, formele socializării, normele și identitatea individului care trăia într-o comunitate săsească rurală⁵³. Funcțiile acestei instituții sociale au fost definite cu mult timp în urmă de Stephan Ludwig Roth: „Vecinătatea este o comunitate frățească, teritorială, ai cărei membri beau din aceeași fântână, stau de gardă în timpul nopții pentru securitatea tuturor, își construiesc împreună casele, se comportă precum rudele în cazul ivirii unei boli sau catastrofe, se odihnesc pe același catafalc, își sapă mormintele, își conduc morții pe ultimul lor drum, la sfârșitul înmormântării îi cinstesc împreună pe cei care i-au părăsit, apoi, din devotament, au grijă de văduv(ă) și de copiii rămași orfani.”⁵⁴

Vecinătățile – într-o definiție dată de Wilhelm Schunn la sfârșitul anilor ‘30 – „constau în reuniuni quasi-familiale ale locuitorilor care locuiau pe aceeași stradă. Activitatea lor constă în întâlniri pentru ocazii dinainte stabilite, în cadrul cărora se discută, se spun glume, se cântă, se ia masa împreună, mâncarea fiind fie adusă de fiecare participant, fie pregătită în comun. Vecinătățile au și o misiune de asistență în sensul că ajută pe membrii lor mai săraci. [...] Vecinătățile sunt

⁵⁰ *Ibidem*; Annemie Schenk, *Interetnischer-Austausch zwischen Siebenbürger Sachsen und Rumänen am Beispiel der Institution Nachbarschaft*, „Jahrbuch für Ostdeutsche Volkskunde”, vol. 30, 1987, p. 166.

⁵¹ Vezi pe larg Candid C. Mușlea, *op. cit.*, p. 317-344.

⁵² Ferenc Pozsony, *Instituțiile societății săsești*, p. 207-208; Georg Weber, Renate Weber, *Zendersch. Eine siebenbürgische Gemeinde im Wandel*, p. 463.

⁵³ Ferenc Pozsony, *Instituțiile societății săsești*, p. 203.

⁵⁴ *Apud* Georg Weber, Renate Weber, *Zendersch. Eine siebenbürgische Gemeinde im Wandel*, p. 473.

organizate pe străzi și nu admit vreo diferențiere socială.”⁵⁵ La șvabii din Banat nu există tradiția vecinătăților. Acestea au fost înființate aici din ordinul lui Fritz Fabritius în 1938 și au fost mai degrabă un prilej de agitație politică⁵⁶. De altfel, în anii ‘30 vecinătățile deveniseră în principal o cale de propagare a intereselor naționale germane, cu scopul „cristalizării în spirit și faptă a unei mentalități național-socialiste”⁵⁷.

Hans-Achim Schubert definește vecinătatea în cheia weberiană a comunalizării drept „orice grup local dacă și în măsura în care orientarea acțiunii sociale – într-un caz individual sau mediu sau în tipul pur – se bazează pe sentimentul subiectiv (afectiv sau tradițional) al apartenenței la o unitate (*Zusammenghörigkeit*) a celor implicați”⁵⁸. Pentru Rudolf Poledna vecinătatea reprezintă o „instituție plurifuncțională care a încercat să acopere prin acțiuni specifice absolut toată gama de probleme și disfuncțiuni care apăreau la nivelul global al vieții comunitare. Datorită acestei plurifuncționalități, vecinătatea tradițională a fost o instanță și un mecanism de control social de o severitate pe care societatea modernă nu o mai acceptă”⁵⁹.

Vintilă Mihăilescu înțelege vecinătatea drept „un soi de organizație comunitară, raționalizând mijloacele de cooperare extraordinară, prin propriul său beneficiu. Am putea vorbi chiar de o formă de asociere, rezervând termenul de asociație, domeniului organizațiilor. Așa trebuie înțeles, probabil, rostul Vecinătății, natura sa opțională, chiar dacă obligatorie, raționalizarea și contabilizarea relațiilor, posibilitatea de transfer a îndatoririlor, vaga sa valență instrumentală etc. Păstrându-și menirea comunitară, Vecinătatea își propune din start să reducă și să controleze relațiile comunitare de reciprocitate, difuze și indefinite, pentru a le aduce cât mai mult în sfera cooperării raționale.”⁶⁰ Mihăilescu rezumă caracteristicile distinctive ale vecinătății, astfel: o formă de asociere a „fraternității economice” pe baze de la început, permanent și circumscris teritoriale, traversând în bună parte criteriile de rudenie; există o apartenență formală la vecinătate, consfințită prin cererea de intrare, întrunire anuală de acceptare de noi membri, precum și posibilitatea teoretică a unui exil; există o normalitate scrisă a reciprocității în interiorul vecinătății, îndatoririle mutuale ale fraternității economice fiind precizate în acest caz în statutele vecinătății; există un soi de contabilitate morală, măsurând și sancționând transgresările normelor comunitare sub forma amenzilor (*Bussgeld*), stabilite de comunitate cu ocazia întâlnirilor

---

⁵⁵ Wilhelm Schunn, *Die Nachbarschaften der Deutschen in Rumänien*, Hermannstadt, 1926; Mihai A. Panu (editor), *Capcanele ideologiei. Opțiuni politice ale etnicilor germani în România interbelică*, Cluj-Napoca, Editura MEGA, 2015, p. 151.

⁵⁶ Mihai A. Panu (editor), *op. cit.*, p. 152.

⁵⁷ *Ibidem*.

⁵⁸ Hans-Achim Schubert, *Nachtbatschaft, Entfremdung und Protest. Welche Chancen haben Gemeinschafts-initiativen*, în *Modernen Gesellschaften?*, Freiburg – München, 1977, p. 33

⁵⁹ Rudolf Poledna, *Sint ut sunt, aut non sunt? Transformări sociale la sașii ardeleni după 1945*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2001, p. 41.

⁶⁰ Vintilă Mihăilescu, *Vecinătate și socialitate?*, în Vintilă Mihăilescu, *et alii, op. cit.*, p. 150.

anuale ale vecinătății; în perioade mai recente, există posibilitatea unui transfer de responsabilitate, un membru putând să plătească alt membru pentru îndeplinirea unei responsabilități ce îi revenea⁶¹.

Organizarea și funcționarea vecinătăților

Vecinătatea cuprindea de la 16-20 până la 100 de familii și era împărțită în subunități a câte zece gospodării (*Zehntschaften*)⁶². Calitatea de membru o aveau doar bărbații căsătoriți și apartenența în această structură socială nu era opțională. A deveni membru al unei vecinătăți nu era o opțiune personală a celor în cauză, ci o obligație formulată explicit de comunitate, motivația fiind aceea a menținerii continuității generaționale și integrarea socială. Până la sfârșitul secolului al XIX-lea, funcționa regula ca numai bărbații căsătoriți care posedau teren și curte proprie să poată cere admiterea lor în vecinătate. În fapt, niciun gospodar sas nu putea lipsi din instituție. După Marele Război s-a renunțat la această restricție, iar după cel de-al Doilea Război Mondial, în vecinătate au fost admise văduvele și femeile singure. În vecinătate toți membrii erau egali și aveau drept de vot, libertatea de exprimare fiind garantată. Admiterea noilor membri se făcea de regulă la începutul primăverii, cu ocazia adunării generale anuale (*Richitag, Sittag*). În cele mai multe sate săsești, candidații care doreau să fie admiși ofereau vecinătății o sumă de bani și o cantitate de vin stabilită uniform de către comunitate, uneori organizând chiar și un ospăț. Candidatul trebuia să fie de origine germană și de religie luterană⁶³.

Vecinătățile sașilor erau omogene din punct de vedere etnic și confesional, model preluat de români și maghiari care și-au constituit propriile instituții, în timp ce romii au rămas în afara acestora. Chiar și după anul 1945 când autoritățile au încurajat așezarea romilor în satele săsești, obținând de multe ori locuințe în centrul localităților, aceștia nu s-au putut înscrie în vecinătățile săsești sau românești⁶⁴, și-au înființat însă propriile vecinătăți⁶⁵.

---

⁶¹ *Ibidem*, p. 150-151.

⁶² Ferenc Pozsony, *Instituțiile societății săsești*, p. 208. Rudolf Poledna, *Sint ut sunt, aut non sunt? Transformări sociale la sașii ardeleni după 1945*, p. 41-42: „De regulă, o vecinătate era formată din zece (*Zehntschaften*) până la treizeci de gospodării numărând aproximativ 40 de membrii; în orașe o vecinătate tradițională se compunea din zece familii de sași. În Transilvania sunt menționate situații în care vecinătățile erau constituite din 15 până la 65 de gospodării.”, ceea ce denotă marea diversitate și libertatea în a se organiza în funcție de necesități și specificitatea fiecărei localități.

⁶³ Ferenc Pozsony, *Instituțiile societății săsești*, p. 208, 209; Rudolf Poledna, *Sint ut sunt, aut non sunt? Transformări sociale la sașii ardeleni după 1945*, p. 43-44; Wilhelm Schunn, *op. cit.*, p. 7.

⁶⁴ Annemie Schenk, *Die Nachbarschaft bei den Siebenbürger Sachsen. Zum Inhalt von Nachbarschaftsladen*, in Krupa András, Eperjessy Ernő, Barna Gábor (eds.), *Kultúrák találkozásai – kultúrák konfliktusai. Az V. Nemzetközi Néprajzi Nemzetiségkutató Konferencia előadásai. Békéscsaba 1993. október 7-9, Békéscsaba – Budapest, Magyar Néprajzi Társaság, 1995*, p. 181-182.

Inițial, normele și reglementările referitoare la funcționarea vecinătăților s-au păstrat și transmis pe cale orală. Treptat însă vor apărea și statutele care sintetizau sistemul de valori al comunității săsești. Statutele erau aprobate de reprezentanții puterii laice și bisericești. Spre sfârșitul secolului al XIX-lea, influența bisericii a crescut simțitor în viața vecinătăților și a încercat să impună un statut uniformizat, obligatoriu, care cuprindea articole noi, precum cele referitoare la participarea membrilor la slujbele religioase⁶⁶. Cu toate acestea, o uniformizare totală nu s-a realizat⁶⁷.

Ca și în cazul breslelor, definatorii pentru vecinătate erau câteva obiecte cu funcții simbolice: tabla de convocare (*Tafel*) / semnul vecinătății (*Nachbarschaftszeichen*), lada vecinătății / sipetul vecinătății (*Nachbarschaftstruhe*) și steagul. Tabla de convocare avea un rol operativ în răspândirea știrilor, alături de mesajul oral al tatălui vecinătății, și era transmisă din casă în casă, ca un element de consolidare a relațiilor dintre membri. Prin intermediul tablei, membrii vecinătății erau mobilizați în cazul unei înmormântări, al unei adunări generale sau în cazul muncii comune în beneficiul bisericii. În lada vecinătății se păstrau documentele legate de activitatea vecinătății: statutul vecinătății, cotizațiile plătite, documentele mai importante referitoare la anumite sume de bani și ștampila. Treptat au apărut elemente de identificare a vecinătăților, precum steagul, care era purtat la înmormântări sau la procesiunea organizată după alegerea tatălui vecinătății. Începând cu sfârșitul secolului al XVIII-lea, unele vecinătăți și-au adoptat o stemă, altele și-au confecționat ștampilă⁶⁸.

Vecinătatea era condusă de „tatăl vecinătății” (*Nachbarvater/ Noberhann*) ales anual sau din doi în doi ani, fiecărui membru al vecinătății revenindu-i la moment dat, în funcție de vârstă, acest rol. Sarcinile tatălui de vecinătate erau multiple: convocarea și conducerea adunărilor vecinilor, organizarea ajutorului pentru membrii bolnavi sau aflați din alte motive în incapacitatea de muncă, împărțirea dreaptă a muncii de clacă în construcții, împăcarea vecinilor certați, concilierea tuturor conflictelor în seara de împărtășanie, programarea pazei de noapte a câmpului, a pădurilor, întreținerea fântânilor, șanțurilor, cuptoarelor, transmiterea hotărârilor consiliului parohial și comunal etc. Starostele vecinătății – cum mai era numit – veghea asupra respectării statutelor proprii și era în același timp model de comportament în comunitate, reprezentând sistemul de valori tradiționale săsești. El era ajutat în îndeplinirea sarcinilor sale de un staroste mai

---

⁶⁵ Vecinătatea romilor din Nocrich a fost înființată, conform celor relatate de A.E., în 1900; cam din același an se pare că există și vecinătatea romilor din Apoldu de Sus, vezi Martin Bottesch, Ulrich A. Wien, *Grosspold*.

⁶⁶ Ferenc Pozsony, *Instituțiile societății săsești*, p. 210.

⁶⁷ Georg Weber, Renate Weber, *Zendersch. Eine siebenbürgische Gemeinde im Wandel*, p. 464.

⁶⁸ Ferenc Pozsony, *Instituțiile societății săsești*, p. 212, 213.

tânăr al vecinătății și de un consiliu, sfatul bătrânilor, compus din aproximativ șase oameni în vârstă⁶⁹.

Funcțiile vecinătății dovedesc importanța lor pentru viața societății globale trăită de comunitatea locală în îmbinarea dintre laic și bisericesc⁷⁰. Funcțiile tradiționale cele mai importante ale vecinătății erau acordarea de ajutor vecinilor; menținerea și transmiterea nealterată a concepțiilor patriarhale săsești despre spiritul de comuniune și disciplină; reglementarea și controlul comportamentului laic și religios a fiecărui membru al vecinătății⁷¹. Socializarea în cadrul vecinătăților, adunările, petrecerile, muncile comunitare erau menite să sporească gradul de coeziune între membrii. Raționalizarea normelor și moralității în cadrul regulilor scrise ale vecinătății și structura de conducere constituiau elementele care permiteau aplicarea unui control social⁷². „Rolurile erau definite exact, – remarcă Rudolf Poledna – principiile de acțiune cunoscute de toată lumea. Instituția vecinătății și-a asumat sarcina de a menține obiectivitatea vieții și acțiunii sociale în raport cu anumite motivații individuale imponderabile care amenințau integritatea și stabilitatea sistemului. Controlul social era permanent. Purtătorii de roluri instituționalizate, precum părinții, rudele, starostele vecinătății, acele seri de împăciuire etc., nu-și permiteau momente de relaxare.”⁷³

Instituția s-a adaptat la schimbările politice, economice și sociale prin care a trecut societatea transilvăneană, drept urmare funcțiile vecinătății s-au schimbat în timp. Spre exemplu, atribuțiile referitoare la siguranța publică și conviețuirea de zi cu zi a oamenilor au fost limitate începând cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea, iar funcțiile morale și juridice practic dispar la începutul secolului al XX-lea. În perioada interbelică, pe măsură ce ideologia național-socialistă a pătruns în comunitatea săsească, vecinătăților li se rezervă un rol important în întărirea identității etnice a comunității, a națiunii săsești. Reorganizarea funcțiilor vecinătăților a presupus și o reorganizare internă structurală vizibilă îndeosebi în sensul scăderii numărului funcționarilor, precum și prin reducerea sarcinilor tatălui vecinătății⁷⁴. Cu toate acestea, observă Georg și Renate Weber⁷⁵, cooperarea dintre membri nu s-a atenuat semnificativ până în 1989, deoarece comunitatea săsească, aflată în scădere rapidă, avea nevoie din ce în ce mai mult de ajutorul reciproc oferit de vecinătate. Reorganizarea esențială a funcțiilor vecinătăților se va produce după migrația în masă a sașilor, când în majoritatea localităților săsești

⁶⁹ Rudolf Poledna, *Sint ut sunt, aut non sunt? Transformări sociale la sașii ardeleni după 1945*, p. 42; Hans-Achim Schubert, *op. cit.*, p. 159.

⁷⁰ Georg Weber, *Beharrung und Einfügung*, p. 61.

⁷¹ Rudolf Poledna, *Sint ut sunt, aut non sunt? Transformări sociale la sașii ardeleni după 1945*, p. 43.

⁷² Paula Sandu, *op. cit.*, p. 34-35.

⁷³ Rudolf Poledna, *Sint ut sunt, aut non sunt? Transformări sociale la sașii ardeleni după 1945*, p. 43.

⁷⁴ Ferenc Pozsony, *Instituțiile societății săsești*, p. 218-220.

⁷⁵ Georg Weber, Renate Weber, *Zendersch. Eine siebenbürgische Gemeinde im Wandel*, p. 476-480.

funcționa doar o singură vecinătate a cărei funcție esențială era înmormântarea sașilor⁷⁶. Această schimbare este vizibilă și în cazul vecinătăților întemeiate de către români⁷⁷ și romi.

Motivația pentru alegerea localităților

În **Alțâna** 54 persoane sunt de confesiune evanghelică (nu toate persoanele declarate evanghelice sunt de etnie germană, dar aleg să facă parte din comunitatea de limbă germană sau provin din familii mixte), Alțâna reprezintă astfel localitatea cu cea mai numeroasă „comunitate” germană. În localitate există încă învățământ primar (clasele 0-4) în limba germană, deși la secția cu predare în limba germană sunt înscriși doar 7 copii care nu sunt implicit etnici germani. Comunitatea celor emigrați din Alțâna (HOG) este foarte activă și se implică în renovarea bisericii, organizează anual în august o întâlnire a celor plecați și veniți **în vizită cu cei rămași**.

La **Hosman** nu mai există decât doi sași (remigrați în 2007). În schimb, în casa parohială este amenajat un centru pentru tineret care organizează tabele în special pentru diferite grupuri de limbă germană. Centrul mai oferă introduceri în istoria sașilor în cadrul săptămânii „Școala altfel” și anual are loc un festival de tineret (de limbă germană, dar nu numai) intitulat *Holzstock*. Comunitatea celor emigrați se implică în renovarea căminului și a bisericii. Cei care vin peste vară și trăiesc în sat sunt destul de mulți (fenomenul *Sommersachsen*, „sașii de vară”).

În **Noerich** din 2006 nu mai trăiește niciun sas în localitate, dintre cei emigrați vin în vizită doar puține familii. În Casa parohială evanghelică se află Centrul Cercetașilor, care au reînviat ceramica verde specifică Văii Hârtibaciului.

Roșia a devenit cunoscută datorită părintelui-scriitor Eginald Schlattner. Comunitatea evanghelică este constituită din 9 persoane (majoritate persoane în vârstă, cu o mobilitate foarte redusă). Totuși există în fiecare duminică o slujbă a cărei predică este ținută în limba română pentru a fi înțeleasă de cei care participă, liturgia oficiindu-se în limba germană „pentru că așa este obișnuit Dumnezeu” (E. Schlattner). Cei emigrați nu se mai implică în comunitate decât rar.

Comuna **Vurpăr** a avut între 1996-2018 primar sas (s-a retras și a ieșit la pensie ca urmare a declarării incompatibilității sale de către ANI după ani de procese), care însă nu a candidat ca reprezentant al FDGR-ului, ci (la ultimile alegeri) al PSD-ului. În sat mai există o comunitate destul de numeroasă de etnici germani, dar împărțită între evanghelici și bapțiști. Există grădiniță și clasele primare (0-4) în limba germană. Comunitatea celor emigrați a fost constituită abia în 2018 și începe acum să se implice în diverse acțiuni pentru comunitate. Pentru luna august 2019 este anunțată o întâlnire în sat a sașilor plecați.

---

⁷⁶ Ferenc Pozsony, *Instituțiile societății săsești*, p. 220.

⁷⁷ Paula Sandu observa în cazul comunei Cristian (Sibiu) că vecinătățile românilor accentuau funcția ajutorului pentru înmormântare, în timp ce celelalte activități – petrecerile, ședințele – aveau un rol secundar sau chiar formal (Paula Sandu, *op. cit.*, p. 36).

Cele cinci localități selectate de noi pentru cercetare sunt caracterizate de o diversitate în ceea ce privește numărul sașilor care nu au emigrat, implicarea comunităților celor emigrați în acțiunile comunității, ponderea diferită a etniilor în structura demografică, funcționalitatea bisericii și parohiei evanghelice, situația caselor săsești, păstrarea obiceiurilor și tradițiilor.

Câteva date despre istoria recentă a localităților

Cele cinci localități au fost atestate documentar între 1296 (Nocrich) și 1327 (Roșia). În secolul al XVIII-lea, alături de sași, în toate cele cinci localități, românii sunt menționați ca locuitori. La recensământul populației din 1930, situația populației arăta astfel:

Tabel 1: Recensământul populației din 1930, numărul locuitorilor pe etnii*

Alțâna	Hosman	Nocrich	Roșia	Vurpăr
Total 2.276	Total 1.115	Total 1.303	Total 1.050	Total 2399
Români: 1339	Români: 309	Români: 298	Români: 420	Români: 1.204
Sași: 886	Sași: 571	Sași: 745	Sași: 401	Sași: 961
Romi: 37	Romi: 220	Romi: 235	Romi: 220	Romi: 218

*Sursa: Recensământul general al populației din 29 decembrie 1930, <https://archive.org/stream/recensamntulgene02inst#mode/2up>

Aceste cifre ne arată faptul că în Alțâna și Vurpăr, cu aproape un secol în urmă, populația românească a fost mai numeroasă decât cea săsească, în Hosman și Nocrich sașii au fost mai numeroși, iar în Roșia proporția a fost oarecum egală. În afară de Alțâna, în toate celelalte localități au existat comunități însemnate de romi, în Nocrich fiind aproape la fel de mare ca cea românească. Și totuși, în conștiința multor locuitori satele sunt definite că au fost „săsești” până la emigrarea sașilor.

Tensiuni interetnice au existat în toate cele cinci localități în anii reformei agrare (1945-1948), când sașii au fost deposedați de pământ și bunuri agricole și alungați din case. Prin documente este atestată evacuarea sașilor din casele lor în Nocrich la ordinul Prefectului județului, în casele lor fiind „introduși coloniști și noi îndreptățiți la împroprietărire. Cazarea celor evacuați s-a făcut tot la familiile săsești.”⁷⁸ Aceste măsuri împotriva familiilor sașilor au fost luate la câteva luni după ce categoriile de vârstă apte de muncă fuseseră deportate la „muncă de reconstrucție” în URSS. Deoarece în acești ani ei au fost pedepsiți ca aparținând

⁷⁸ Adresa Inspectoratului Jandarmi Sibiu către Inspectoratul General al Jandarmeriei. Direcția Sigurenței și Ordinei Publice Nr. 1387 din 22 octombrie 1946 ca răspuns la o intervenție a Episcopiei Evanghelice Lutherane C.A. (Arhivele Naționale Istorice Centrale [ANIC], fond Inspectoratul General al Jandarmeriei, dosar 154/1946, f. 208).

națiunii care a declanșat și pierdut războiul, a primat deci criteriul etnic și nu cel al vreunei vinovății individuale în urma colaborării cu regimul totalitar, în comunitățile sașilor s-a format conștiința colectivă de victime ale „românilor” și „țiganilor”, ei nerealizând motivele pedepsirii colective. Traumele suferite de generațiile de atunci au rămas întipărite în colectivitate și sunt povestite urmașilor.

G.S. (Vurpăr): „Doamna [de la care au cumpărat casa părinții] mi-a povestit ce s-a întâmplat după ce au fost deportați părinții ei și au murit amândoi ... Ce a durut-o cel mai mult: în anii comunismului, când au băgat țiganii în casele lor a fost prăpăd. Aveau o casă mare, v-am zis, nu erau foarte bogați, dar erau economi, muncitori, grădină mare, muncită ... Au băgat țiganii în casa lor, stăteau cu ei, țiganii stăteau în casa dinainte, au făcut o gaură în podea și își făceau nevoile direct în pivniță. Ei locuiau într-o camera mică din spate. Și n-a mai lăsat-o țiganca să-și pună nimic în grădină dar nici ea nu lucra grădina. Aveau bucătărie comună, dar nu o lăsa țiganca să pună pe sobă. Dar a spus că a iertat-o, trecând anii, a zis că a fost cea mai grea perioadă, au trăit împreună vreo șapte ani ...”

Deposedăți de terenurile agricole, pentru sași însă și pentru romi și climatul general din sat, înființarea Gospodăriilor Agricole Colective (devenite după 1965 Cooperative Agricole de Producție – CAP-uri) este azi privită ca un factor pozitiv:

M.R. (Alțâna): „A fost un noroc pentru relațiile interetnice înființarea CAP-ului, acolo au lucrat mulți români și țigani și nici sașii nu au avut alternativă. ... tatăl meu venise din URSS, în casa lor locuia o altă familie și a fost ceea ce nu a putut uita niciodată tatăl meu, că după cinci ani de deportare și dor de casă a putut veni acasă, dar a trebuit să treacă pe lângă casa părintească și să meargă la o casă străină unde era nevoit să locuiască. ... Bunicul a fost meșteșugar, dar nu exista de lucru, nimeni nu construia nimic, erau vremuri rele, nu exista altă soluție decât să se înscrie în CAP. S-au înscris azi, iar a doua zi familia română din casa lor a trebuit să plece de acolo și ei au avut voie să se mute la loc. În această comunitate a colectivului, pe care nimeni nu îl îndrăgea, oamenii au muncit împreună, și când îi întrebi azi de cum a fost la CAP, toți au doar amintiri frumoase, munca în comun a fost frumoasă, doar retribuția a fost mică.”

I.V. (Hosman): „De când o lucrat la colectiv n-am știut că e sas, că e român, că e țigan.”

Deportările și reforma agrară au afectat funcționalitatea și integritatea sistemului social săsesc, cauzând un dezechilibru în interiorul ei și o răsturnare în structura populației din localități (dacă înainte numărul etnicilor germani reportat la populația totală a României era suprareprezent, ajunge să scadă considerabil). Printre motivele emigrării sașilor în Germania, românii și romii apreciază în pondere foarte mare pe lângă dorința de a avea „un trai mai bun” și motive legate de o nemulțumire, opresiune, suferință:

M.H (Vurpăr): „Acolo era limba lor, un trai mai bun, limba germană”. A.M. (Roșia): „Au plecat de frică de comuniști, că se întorc, după `45 au pierdut

aproape tot, existența lor efectiv (averea, unii și familiile, unii copiii), nu au avut viața foarte ușoară”. N.M. (Hosman): „Pentru că pe vremuri au fost mai rău tratați”. P.M. (Hosman): „În ideea că după `45 și-au pierdut ce au avut”.

Comunitățile săsești

Chiar dacă sașii au reprimat casele (începând din 1956 și cu condiția să intre în Gospodăriile Agricole Colective⁷⁹), chiar dacă s-au redresat din punct de vedere economic, ei nu și-au mai putut continua viața tradițională în comunitate, vecinătățile cât și *Bruder-* și *Schwesterschaften* (organizațiile de tineret) fiind periodic interzise în anii `50. Reînființate sub tutela Bisericii Evanghelice, acestea au fost atent observate de Securitate⁸⁰. Importanța și funcțiunea lor au început să se diminueze odată cu mutarea multor familii tinere la oraș în anii 1950/1960, iar mai apoi emigrarea.

Începând de la mijlocul anilor `60 li s-a permis sașilor și reluarea serbărilor tradiționale (*Kronenfest* – serbarea coroanei de Sf. Petru și Pavel, *Lolele*, *Grigori* la Alțâna etc). Acestea s-au desfășurat doar cu aprobarea Comitetului Central al PCR. Odată cu emigrarea masivă a sașilor, în multe localități aceste serbări nu s-au mai organizat, iar actualii locuitori ai satelor au doar amintiri vagi despre acestea. Își amintesc în schimb de balurile de Sf. Maria și Sf. Katharina, probabil pentru că cei veniți în vizite în timpul verii organizează și ei astfel de petreceri: A.A. (Hosman): Făceau foarte multe baluri, ei aveau o orchestră, o fanfară, care erau chiar foarte buni...; L.M. (Alțâna): *Katrenenball*, 3-4 sărbători, ... La noi nu se făcea, în alte zone era roata (*Kronenfest*), la noi numai la început.

Emigrarea sașilor

Tabelul de mai jos redă scăderea numărului de sași / membrii ai Bisericii Evanghelice C.A. începând din anul 1970⁸¹. Am ales acest an ca referință pornind de la faptul că din 1968 existau acorduri „confidențiale” secrete între un reprezentant al RFG și România privind emigrarea unui număr stabilit de persoane de etnie germană contra unei sume plătite statului român.⁸²

Tabel 2: Numărul membrilor comunității evanghelice C.A. pe localități

---

⁷⁹ Vezi Protocol nr. 1 și stenograma ședinței Biroului Politic al CC al PMR din 14.01.1954, ANIC, fond CC al PCR, Cancelarie, dosar 3/1954; protocolul nr. 5 al ședinței Biroului Politic al CC al PMR din 25.01.1954, *Loc. cit.*, dosar 10/1954; protocolul nr. 18 al ședinței Biroului Politic al CC al PMR din 22.05.1956, *Loc. cit.*, dosar 53/1956; fragmente în Hannelore Baier, *Germanii din România 1944-1956*, Sibiu, Editura Honterus, 2005, p. 137-142, 159-161.

⁸⁰ Vezi nota 12.

⁸¹ Datele oficiale ale Bisericii Evanghelice C.A. aflate la Arhiva Centrală a Bisericii în Casa Friedrich Teutsch.

⁸² Florica Dobre, Florian Banu, Luminița Banu, Laura Stancu, *Acțiunea «Recuperarea». Securitatea și emigrarea germanilor din România (1962-1989)*, București, Editura Enciclopedică, 2011, p. 109-111; *Kauf von Freiheit. Dr. Heinz-Günther Hüsich im Interview mit Hannelore Baier und Ernst Meinhardt*, Sibiu, Editura Honterus, 2013, p. 45-51, 62-63, 179.

An	Alțâna	Hosman	Nocrich	Roșia	Vurpăr
1970 (31.12.)	677	482	590	318	882
1984	613	403	478	309	758
1989	549	337	352	253	626
1990	248	82	188	66	239
1992	157	34	16	33	76
1996	87	5	4	29	36
2000	76	5	2	27	35
2010	71	6	-	15	27
2018	54	2	-	9	24

După cum reiese din tabelul cu evoluția demografică a numărului etnicilor germani, respectiv membri ai Bisericii Evanghelice C.A. din România, în cele cinci localități în care am desfășurat cercetarea de teren, procesul de emigrare s-a derulat treptat, exodul având loc în anii 1990-1991, în prezent rămânând între 0 (Nocrich) și 8 % (Alțâna) dintre membrii comunității din 1970.

În cazul multor etnici germani emigrați se identifică însă așa numita formă de circulație din localitățile unde s-au stabilit înspre localitatea de origine și retur (mișcări de du-te-vino⁸³) care, deși se derulează pe fondul unei migrări durabile și stabile în străinătate, nu exclude posibilitatea revenirii definitive după pensionare. Ca motive pentru întoarcerile temporare, dar frecvente, în sat a celor emigrați, persoanele intervievate au enumerat: întâlnirile și petrecerile cu alți emigrați veniți în vizită și cu cei din sat (S.A. – Vurpăr; L.M. – Alțâna; M.A. – Alțâna), dorul de ținutul natal (S.K. – Vurpăr), sentimentul de apartenență la sat și comunitatea din el (G.S. – Vurpăr), starea de bine (A.A. – Hosman), petrecerea concediului (D.G. – Alțâna) și renovarea caselor (M.A. – Alțâna, C.C. – Hosman).

În localitățile investigate, am constatat că sașii emigrați revin în număr însemnat doar în Alțâna și Hosman, aici întâlnindu-se situația că mulți dintre cei emigrați după 1989 au optat să nu-și vândă casele lor. Înainte de 1989 primăriile trebuiau să repartizeze casele celor emigrați unor familii numeroase, în majoritate romi, iar după 1989 multe case au fost vândute de emigranți unor români și romi⁸⁴. Doar în Alțâna și în Hosman și într-o oarecare măsură în Roșia o parte dintre cei emigrați au păstrat casele, le-au renovat și își petrec concediile sau lunile de vară în satul natal.

⁸³ Benedicte Michalon, *Cât de specifice sunt migrațiile germanilor din România? Etnicitate, rețele și circulație migratorie*, în Remus Gabriel Anghel, Istvan Horvath, *Sociologia migrației, Teorii și studii de caz românești*, Iași, Polirom, 2009, p. 94.

⁸⁴ Vezi și Cosmin Budeancă, *Imaginea etnicilor germani la românii din Transilvania după 1918*, p. 213.

Stereotipizare pozitivă

Termenul *săsesc* este un atribut ce face referire la etnie (tradiții săsești, obiceiuri săsești, sat săsesc etc.) cu elemente de stereotipizare pozitivă (*sașii*, *lucru săsesc*, *localitate săsească*, *rânduială ca la sași* etc.) în virtutea asocierii cu un lucru de valoare, însemnat. Analizând răspunsurile subiecților la diferite întrebări despre sașii care au trăit în localitate putem deduce următoarele:

a) *Sașii* și *săsesc* sunt termeni de referință pentru cei intervievați. Chiar dacă din punct de vedere demografic sașii nu mai sunt însemnați, în unele localități chiar inexistenți, ei continuă să domine în plan simbolic. Foarte apreciate la nivel discursiv sunt calitățile sașilor, precum cinstea, corectitudinea, hărnicia, buna organizare, iar sintagmele *lucru ca la sași*, *rânduială ca la sași* susțin asocierea acestora cu un sistem de valori unanim recunoscut: economi, chibzuiți, știau să facă de toate (G.S. – Vurpăr); oameni civilizați, cumsecade, harnici (H.F. – Vurpăr); „tot ce am avut mai bun am învățat de la sași” (D.G. – Alțâna); ordinea și respectul, meserie, „când făceau un lucru ăla era lucru săsesc, meserie, așa se spune la noi” (L.M. – Alțâna); „civilizația de la ei am luat-o, erau gospodari, erau tot felul de meseriași, cine a fost interesat a învățat zidărie, croitorie, frizerie, gătit” (D.L. – Nocrich); „erau un model, foarte organizați, rânduială la biserică” (S.G. – Nocrich); „o comunitate foarte încheată, cu reguli stricte și pe care le respectau, punctualitate, eleganță” (A.G. – Nocrich); „toate lucrurile bune de la sași au învățat românii: munca cu pământul, cum făceau mâncarea, hencleșul, vecinătățile” (R.S. – Rosia); „au fost foarte corecți, foarte harnici” (A.A. – Hosman)⁸⁵.

b) Dintre elementele culturii și tradiției săsești din localitățile de pe Valea Hârtibaciului păstrate în memoria comunității și preluate în cadrul schimbului cultural de către comunitățile de români și romi am identificat: tradiții culinare (hencleșul, a face prăjituri pentru masa de duminică la Vurpăr, supă de chimen la Alțâna), împrumuturi lexicale („brotir” pentru cuptor în Vurpăr, „hencleș” pentru croșetat în Alțâna), obiceiuri (de a duce mâncarea de acasă la întrunirile vecinătăților la romii din Nocrich și Alțâna, de a servi masa de prânz la ora 12.00), forme de organizare (vecinătățile). Acest proces de preluare și păstrare a elementelor culturii și tradiției săsești de către alte comunități are loc pe baza aprecierilor pozitive, a asocierii cu lucruri de valoare, care și-au dovedit utilitatea și importanța.

c) Deși numărul etnicilor germani raportat la populația majoritară (românească sau romă) este foarte mic sau inexistent, etnia își păstrează funcția de atribut al localităților. Vurpărul, Nocrichul, Alțâna, Hosmanul sau Roșia rămân localități *săsești* pentru mulți dintre respondenți. Întrebați ce localitate este cea în care locuiesc, un număr foarte mare de respondenți declară că este „săsească” invocând numele ei de origine germană (oiconimele Rotberg, Hosman, Alzen, Leschkirch, Burgberg) și ponderea populației săsești în trecut: săsesc, era majori-

⁸⁵ Aprecieri comparabile au fost obținute și de Cosmin Budeancă, *Imaginea etnicilor germani la românii din Transilvania după 1918*, p. 355, 374.

tar sășesc ca și populație (P.N. – Vurpăr); sășesc, aici au fost mulți sași (P.M. – Alțâna); clar sășesc, și denumirea spune (C.A. – Nocrich); sășesc, denumirea sășească, aici pe Valea Hârtibaciului majoritatea au fost sășești (G.L. – Nocrich); Roșia (Rotberg) e nume sășesc, Vurpărul (Burgberg) e nume sășesc; au fost localități sășești (A.M. – Roșia); da sășesc (satul, cetatea) (P.A. – Hosman).

Situația actuală în localități

Una din urmările emigrației sașilor o reprezintă modificarea structurii etnice a localităților de pe Valea Hârtibaciului. Odată cu plecarea sașilor se schimbă și identitatea acestor sate. Din majoritar sășești, acestea devin majoritar românești sau țigănești. („Nu mai putem zice că-i sășesc și nici românesc, cred că țiganii sunt mai mulți ca românii”, H.F. – Vurpăr; „a fost sășesc, acum este amestecat, țigănesc-românesc”, I.V. – Hosman; „sășesc era, cu siguranță erau majoritari, acum dacă o spunem corect e dominat de romi, deși ei se declară români”, I.D. – Alțâna).⁸⁶

Actualele comunități din cele cinci localități sunt caracterizate de o diversitate privind ponderea etniilor: jumătate români, jumătate romi (Alțâna), până la 70 % romi, 30 % români (Nocrich, Hosman, I.V.). Există o discrepanță între declararea etniei rome la recensăminte și declararea și afirmarea ei într-un cadru informal. La ultimul recensământ, de exemplu, foarte mulți romi nu s-au declarat etnici romi. (E.A., Nocrich: „Noi știm că suntem, dar nu ne place să spunem. Oamenii au oarecare rețineră, că vedeți că mai există încă rasismul ăsta din partea românilor în special ...”). Reticența sau fluctuația în afirmarea identității etnice a romilor se înscrie pe fondul unei tendințe generale a acestora de a-și afirma identitatea etnică în funcție de contextul de interacțiune. Oamenii se identifică etnic doar atunci când acest lucru este relevant în interacțiune, când apar mize, iar atunci, desigur, clasificarea lor va urmări nevoile lor într-o anumită interacțiune⁸⁷. Romii intervievați de noi și-au afirmat etnia diferit pe parcursul interviului, în funcție de raportare. (1) În ceea ce privește situația caselor sășești, întrebați cine locuiește în ele s-au declarat a fi *români* („Nu și-au mai păstrat casele [sașii], stau *români* în ele (H.M. – Vurpăr), „casele sașilor le-o cumpărat *români*” (H.F. – Vurpăr), „în casele sașilor din Nocrich locuiesc *români*” (A.E. – Nocrich); au folosit alte atribute, evitând afirmarea etniei („le-au primit pe alea [casele] luate până în 90 de stat, *oamenii mai necăjiți*” (G.A. – Vurpăr), deși – lucru unanim recunoscut și susținut și de răspunsurile românilor la această întrebare – în casele sașilor locuiesc în prezent deopotrivă etnici români și etnici romi. (2) Întrebați despre forma de organizare în vecinătăți, obiceiuri și tradiții, și

---

⁸⁶ Structura etnică a localităților desigur că s-a schimbă și în urma procesului de modernizare a societății și a fenomenului general de migrare dinspre rural spre urban, a migrației temporare de muncă din România spre străinătate a tuturor categoriilor etnice, dar aceste procese nu constituie tema cercetării noastre.

⁸⁷ Frank Bovenkerk, Dina Siegel, Damián Zaitch, *Organized Crime and Ethnic Reputation Manipulation*, în „Crime, Law and Social Change”, vol. 39 (1), 2003, *Apud* Cosima Ruginis, *Măsurarea sociologică. Teorii și practici ale cuantificării*, Iași, Polirom, 2012, p. 57.

anume despre elemente care îi separă ca grup și etnie, se declară *țigani* („eu sunt în vecinătatea de la *țigani*” (S.G. – Nocrich), „la noi, la *țigani*, se fac Burduhoasele” (H.M. – Vurpăr); „noi, *țigani*, ne-am cam lăsat, acum or început românii” (A.E. – Nocrich).

Din afirmațiile romilor, cât și a sașilor și românilor intervievați, există două categorii de romi: cei care locuiesc de multă vreme în aceste sate, care au lucrat la sași și au învățat de la ei⁸⁸, care după 1990 au plecat în Germania să lucreze sau au luat credite și au cumpărat case de la sași, care acum sunt foarte frumos amenajate și întreținute, care au o situație materială bună și care nu mai doresc să fie considerați romi („... nu sunt din aceia care fură sau se ocupă de altele”, L.D. – Vurpăr; „sunt niște oameni care au muncit, imediat după revoluție, ... țiganii au fost cei care au avut bani pentru că românii își trimiteau copiii la școală, ei își puneau bănuț lângă bănuț, și au cumpărat case”, C.M. – Alțâna). Cealaltă categorie sunt cei definiți drept „cortorari” (V.E. – Alțâna, C.M. – Alțâna) sau considerați de ceilalți romi ca diferiți în comparație cu ei: „... sunt oameni din Nocrich, sunt diferiți un pic de noi ... necăjiți că vor ei să fie. S-o învățat să-i ajute toată lumea și ei să nu facă nimic în schimb. ... sunt un grup mic, care încă sunt cum vor ei și cum nu vrem noi.” (A.E. – Nocrich)

Romii înșiși spun că în Alțâna există trei categorii: „Noi suntem o țăr țigani mai de frunte. Există trei categorii: sunt unii mai de frunte, unii mijlocii și unii mai așa ...”, de frunte însemnând „Mai înstăriți un pic, și cu școală și cu mintea ... nu e vorba, și ălanți au, că nu-s necăjiți, dar ăia pun banii altcumva, noi ne gospodărim altcumva, noi știm pe ce să punem banii, cum să punem banii ...” (L.S. – Alțâna).

În ceea ce privește ocupația populației active din cele cinci localități, după afirmațiile primarilor și a altor persoane din grupul de experți, puțini localnici mai lucrează în localitate în agricultură, majoritatea fac naveta la întreprinderile din Sibiu și împrejurimi, mulți cu mijloacele de transport ale firmelor la care lucrează. Astfel, s-a păstrat o populație relativ tânără în localități, iar numărul asistaților social a scăzut mult în ultimii ani. Mulți localnici au lucrat și mai lucrează în țări din vestul Europei, aducând sau trimițând bani acasă.

Vecinătățile în localitățile investigate

Instituția săsească a vecinătății (*Nachbarschaft*) mai există în 2019 doar la sașii din Alțâna, unde cele patru asocieri câte existaseră odinioară s-au regrupat într-o singură vecinătate care nu mai corespunde criteriului distribuirii spațiale în localitate, și nu mai respectă nici criteriul etnic în totalitate (soțul / soția din cadrul familiilor mixte pot fi membrii ai Bisericii Evanghelice, dar nu sunt membrii ai

⁸⁸ Romii au preluat în multe cazuri modelul populației cu care au conviețuit. Privind adaptarea la modelul maghiar din Transilvania, vezi Lehel Peti, *Prezentarea unor diferențe culturale existente în conviețuirea dintre romi și maghiari într-o așezare de pe Valea Târnavei Mici*, în Stefania Toma, Laszlo Foszta (editori), *Spectrum. Cercetări sociale despre romi*, Cluj-Napoca, Editura Institutului pentru Studiul Problemelor Minorităților Naționale, Kriterion, 2011, p. 354.

vecinătății decât cu mici excepții). Ca urmare a faptului că nu mai sunt decât opt bărbați care pot săpa groapa, „vin băieții români” și ajută (Sch.J. – Alțâna).

Instituția vecinătății a fost preluată în patru din cele cinci sate de români – cu excepția Vurpărului – și a fost preluată în toate cele cinci localități de romi, după cum se poate vedea în tabelul de mai jos:

Tabel 3: Numărul vecinătăților în 2019, pe localități

Localitate	Vecinătăți la sași	Vecinătăți la români	Vecinătăți la romi
Alțâna	1	3	3
Hosman	-	2	2 (1?)*
Nocrich	-	3	1
Roșia	-	3	4 (3?)
Vurpăr	-	-	4 (5?)

*număr incert deoarece s-au obținut informații diferite privind numărul vecinătăților de romi în Hosman.

Cu excepția Alțânei, în toate celelalte localități, în cazul decesului unui sas, vecinătatea românilor preia rolul de organizare și desfășurare a activităților legate de înmormântare (săpatul gropii, cortegiul funerar). Vecinătățile săsești au dispus de anumite obiecte cu o clară funcționalitate (semnul / tabla, lada), iar unele vecinătăți românești au adăugat elemente cu o puternică simbolistică (steag, imn). Înștiințarea membrilor vecinătății se făcea cu ajutorul semnului / tablei, iar în lada vecinătății erau păstrate obiecte care serveau activităților vecinătății (semnul, statutul, caiete de evidență, lucruri de valoare ale vecinătății ș.a.). În cercetarea noastră de teren am identificat existența semnului vecinătății în majoritatea vecinătăților de români și romi, mai rar a lăzii vecinătății, iar în unele vecinătăți (vecinătatea Deal din Nocrich) unele elemente noi precum: mascota, albumul, cocarda în culori naționale.

Dacă odinioară membrii vecinătății aveau în proprietate comună anumite bunuri (mașini agricole, echipament de stingere incendii, vase de bucătărie, tacâmuri, mese, bănci etc.)⁸⁹ cu timpul renunță treptat la acestea, în prezent ele întâlnindu-se într-un număr restrâns în unele vecinătăți în Nocrich și din Alțâna, unde s-au mai păstrat vesela și băncile, fiind însă foarte rar folosite sau deloc.

În continuare vom surprinde modul în care s-a realizat preluarea instituției de către români și romi supunând analizei noastre elementele considerate definitorii pentru vecinătate și anume apartenența / criteriul de apartenență la

⁸⁹ Rudolf Poledna, *Sint ut sunt, aut non sunt? Transformări sociale la sașii ardeleni după 1945*, p. 42.

vecinătate, funcția vecinătății, alegerea tatălui vecinătății, modul de înștiințare și ziua de judecată/adunarea de dare de seamă.

Apartenența/criteriul de apartenență la vecinătate

Și la români, inițial, vecinătatea era bazată pe principiul teritorialității, din ea făcând parte locuitorii de pe aceeași uliță / stradă, respectiv vecinii (L.M. și D.G. – Alțâna, C.M. – Nocrich). Această tradiție este încă păstrată de romii din Roșia (S.N.). Unele vecinătăți s-au împărțit cu zeci de ani în urmă, datorită faptului că vecinii nu s-au mai înțeles între ei (D.G. – Alțâna). În Nocrich „legea” Vecinătății de la Cruce spunea ca ginerele să meargă cu socrul în vecinătate pentru a întări relațiile interumane, astfel că în vecinătate ajungeau membrii care nu mai erau vecini. În momentul de față, oricine vine nou în localitate poate depune cerere de intrare în ce vecinătate dorește (C.M. – Nocrich). A face parte din vecinătate însă nu este o obligație socială, așa cum a fost la sași.

Apartenența la vecinătatea romilor în Alțâna este reglementată în funcție de starea socială și gradul de asimilare (L.S. – Alțâna), la Nocrich, în vecinătatea romilor intră „numai care vor, capii de familie, dar e clar că intră și soțiile și copiii în vecinătate” (A.E. – tatăl din Vecinătatea de Jos din Nocrich).

Locuirea pe aceeași stradă nu mai este deci singurul criteriu în funcție de care este constituită azi vecinătatea. Aceasta se formează și după alte criterii, cum ar fi buna-viețuire sau consolidarea relațiilor interumane

Instituția vecinătății reprezintă o structură socială care se păstrează, deși modul de relaționare a indivizilor și a grupurilor sociale s-a schimbat și în mediul rural odată cu modernizarea societății. Interlocutorii situează originea ei în timpuri imemorabile și preiau această tradiție fără dificultate, considerând-o proprie („Există de când o știu. De pe la 1900. De copilă știu de la tata ca așa era organizată vecinătatea” C.E. – Alțâna; „Este vecinatate de când ne știm noi, pentru înmormântări” L.P. – Hosman; „Eu fac parte din ea, am preluat această tradiție, I.M. – Alțâna). Prin aceea că îi conferă un caracter universal, apartenența la ea, deși nu este obligatorie, devine și pentru români un lucru de la sine înțeles („Toată lumea aparține de vecinătăți”, P.M. – Alțâna), „Din vecinătate face parte toată lumea, și cei care au cumpărat aici și chiar dacă nu rămân să se îngroape, se înscriu, contribuie”, S.E. – Hosman).

Funcția vecinătății

Și la români și la romi vecinătățile au avut funcția de întraajutorare („... înainte își făceau oamenii căși, se ajutau, mergeau toți, unii făceau păpălașcă, la acoperiș este nevoie de mulți oameni la dat țigla, acum nu se mai ajută oamenii între ei, îți ei firmă”, D.L. – Alțâna; „... dacă ai făcut o casă, o șură, nu puteai, trebuia să te ajuți, dacă nu eram destui ... ne ajutam între noi”, L.M. – Alțâna; „În statutul vecinătății sunt niște activități în care vecinătatea este obligată să-și ajute membrii. De ex. vreau să-mi sap fundația la casă. Dau drumul la semn, ca și membru al vecinătății pot să apelez la vecinătate. ... Dacă vreau să mut șura sau

cotețul.” C.M. – Nocrich). Funcția de întrajutorare a fost introdusă recent la vecinătatea romilor din Nocrich („Anii trecuți am mai stabilit, ca în cazul, Doamne ferește a unei catastrofe, eveniment neplăcut în familie, arde casa, cade șura, vecinătatea, membrii vecinătății sunt obligați să-l ajute pe respectivul om”, A.E.).

Majoritatea vecinătăților de români și romi se rezumă azi – ca și la sași – la ajutorul acordat la decesul unui membru al vecinătății (L.M. – Alțâna, A.E. – Nocrich, I.V. – Hosman, A.A. – Hosman), dar acest ajutorul acordat este diferit de la localitate la localitate și vecinătate la vecinătate. („La fiecare înmormântare vecinătatea sapă groapă, merge în priveghi, cară mortul, cumpără sicriul, se stabilește un quantum, o sumă, pe care vecinătatea o dă ca un ajutor la fiecare înmormântare pentru membrul vecinătății, sau familia, din care face parte mortul,” C.M. – Nocrich; „... mergem șasă inși, prin rotație, de sapă groapa, îl duce, care sapă groapa îi dai o traistă cu lumânare, aparte de ceilalți ...”, L.M. – Alțâna; „În cazul unui deces al unui membru al unei familii din vecinătate se acordă un ajutor de 2000 de lei pentru familia decedatului, i se sapă locul de veci, și se duce mortul la groapă”, A.E. – Nocrich). La romi, în cazul unui deces, fiecare membru de vecinătate contribuie, în afară de bani, de asemenea, cu „... câte o pâine și jumate de rachiu să aibe, să facă pomana” (S.N. – Roșia), „ducem pâine rachiu, vin” (H.M. – Vurpăr), sau preiau din funcțiile organizatorice și ritualice (sapatul gropii, dusul praporilor, a crucii, a sicriului) : „dacă o murit din vecinătatea mea, trebuie sa fim de rând, priveghi, groapa, prapori, cruce” (H.F. – Vurpăr).

Vecinătatea devenind un fel de „ajutor reciproc” (A.E. – Nocrich) în caz de înmormântare, intrarea în vecinătate este legată de plata unei contribuții financiare: „... dacă vine un cetățean străin de localitate, depune o cerere și i se stabilește un quantum cu care trebuie să participe la vecinătate, pentru că la momentul când intri sunt oameni care au cotizat la vecinătate de 60, 70 de ani.” (C.M. – Nocrich). Vecinătatea romilor din Nocrich a stabilit acum doi ani taxa de intrare în vecinătate în funcție de vârstă: până la 25 de ani 30 de lei, de la 26 la 30 100 lei, de la 31 la 40 200 lei, de la 41 la 50 de ani 500 lei, și cei de la 51 de ani până la 80, 1000 de lei. Persoanele care sunt trecute cu roșu sunt scutite, nu au obligația să meargă să sape groapa, dar în schimb obligația să plătească taxa anuală de scutire de 25 de lei. Ajunse la 80 de ani, persoanele nu mai plătesc contribuția anuală de 25 de lei, ci doar cei 15 lei la fiecare mort.” (A.E. – Nocrich).

În unele localități a fost preluată de la sași și legătura strânsă între vecinătăți și biserică, respectiv preotul ortodox („... preotul vine și spune: vrem să facem curățenie în cimitir, sau o activitate la biserică”, C.M. – Nocrich) sau comitetul bisericesc chemând vecinătățile la îngrijirea cimitirului („... dacă se duc la cimitir de fac ceva în cimitir, acolo comitetul bisericii anunță când să se ducă și ce să

lucre.” I.V. – Hosman)⁹⁰. În alte localități tatăl de vecinătate organizează vecinătatea în scopul îngrijirii cimitirului („Vinerea mare, atunci se mere la cimitir, se face curățenie”, L.M. – Alțâna).

Alegerea tatălui vecinătății

Inițial, și la români tata de vecinătate era ales la doi ani în funcție de vârstă, în ordinea datei de naștere și fiecare aștepta și își dorea această demnitate („... mândria de a fi tată de vecinătate ... am așteptat cu drag ... să-i reprezint un an de zile în tot ce înseamnă vecinătate”, C.M. – Nocrich). Așa de exemplu, alegerea tatălui de vecinătate numai prin excepție se mai făcea anual, fiind cazuri când își mențin mandatul mai mulți ani⁹¹. Între timp însă rămân în funcție cei care se dovedesc a avea încrederea celorlalți și timpul necesar exercitării „mandatului” („... a fost un consătean patru ani, după care am preluat eu și sunt de trei ani”, A.E. – Nocrich; „Noi nu ne-am ales, că dacă îți vezi de treabă, îți faci datoria ...”, L.M. – Alțâna), astfel încât unii conduc vecinătățile de 10 ani (Drumaș, Alțâna) și mai mulți. Dacă la sași exista o reglementare și în privința persoanelor care îl ajutau pe tatăl vecinătății (următorul în ordinea vârstei, care urma să fie ales tată de vecinătate, era un fel de Vice-tată, iar pentru înștiințări existau *Zehntmänner*), aceste reglementări sunt diferite de la vecinătate la vecinătate, la români și romi. La Nocrich tata își alege secretarul care ține evidențele financiare ale vecinătății și un comitet format din șapte membrii (C.M. – Nocrich).

Înștiințarea

Anunțarea / înștiințarea cu ajutorul unui semn / tablă al vecinătății a fost preluată în multe localități de români și de romi. („... avem tablă... scriem când facem curățenie la cimitir, în data de, la ora de, toți oamenii să se prezinte la curățenie, inclusiv cu un mic avertisment, dacă nu se prezintă. Asta se dă din casă în casă. Deci eu de aici merg la vecinu, vecinu citește și merge mai departe, și trebuie să ajungă de unde a plecat, într-o zi.” D.G. – Alțâna). În alte cazuri, înștiințarea se face de către tatăl vecinătății („Eu fug, dau o tură și anunț.”, L.M. – Alțâna; „Vine care e mai mare acolo la conducere și anunță.” S.N. – Roșia; „se bate la ușă și se spune”, A.A. – Hosman) sau înștiințarea se face prin telefon (N.M. – Hosman). Vecinătatea romilor din Nocrich face înștiințarea atât cu semn, cât și pe Facebook („este un grup deschis, eu l-am făcut și îl țin și tot timpul public evenimentele care au loc și toate înștiințările și toate lucrurile care le facem”, A.E.).

---

⁹⁰ Acest fapt este menționat de Martin Bottesch și Ulrich A. Wien și în ceea ce privește vecinătățile romilor din Apoldu de Sus. Martin Bottesch și Ulrich A. Wien, *Grosspold*, p. 295.

⁹¹ Alta este situația la Apoldu de Sus, unde apartenența la vecinătate se face în continuare în baza criteriului de proximitate, iar la vecinătățile romilor tatăl de vecinătate se schimbă în fiecare an. Martin Bottesch, Ulrich A. Wien, *Grosspold*, p. 292, 294.

Ziua de judecată / chef / întrunire

Dacă sașii se întruneau în săptămâna sau la sfârșitul de săptămână înaintea intrării în Postul Paștelui, mai întâi având loc adunarea bărbaților de dare de seamă la tatăl de vecinătate, iar mai apoi urmând balul, la care participa întreaga familie, cele mai multe vecinătăți ale românilor și romilor au legat „ziua de judecată”, respectiv întâlnirea la care tatăl de vecinătate dă raport, de Sf. Ioan sau Bobotează („Obiceiul spunea că de Sf. Ion și Boboteaza se adună vecinătatea”, C.M. – Nocrich; „... noi ne adunăm de Sf. Ion, de Boboteaza”, S.L. – Alțâna; „... de Sf. Ion, ne adunăm toți, ne înțelegem cum să facem, cum să punem, dacă este o înmormântare, cum se adună banii, cum se organizează ...”, S.N. – Roșia). Tot atunci are loc și petrecerea, „cheful”, la care în majoritatea vecinătăților participă și soțiile, nu doar bărbații. Vecinătatea romilor din Nocrich se adună între Crăciun și Anul Nou pentru darea de seamă (A.E.), dar cheful are loc tot de Bobotează. Mai mulți interlocutori cunoșteau termenul pentru petrecerea sașilor „cârligele” (cârnilegi – de la *Fastnacht* – ultima săptămână când se mănâncă carne⁹²).

Romii au păstrat în marea lor majoritate și obiceiul de a aduce la petrecere fiecare familie mâncare și băutura („Fiecare își aduce mâncarea de acasă”, A.E. – Nocrich, „Facem cu coș, ca la sași, facem prăjitură, hencleș, carne, cârnați, pireu, fiecare își ducea în țecherele [coșuri, termen adaptat de la „Zieker” în grai săsesc] încărcate și facem petrecere.” S.L. – Alțâna”), și se plătește doar pentru muzică. La majoritatea vecinătăților românilor tatăl de vecinătate pune la dispoziție mâncarea, iar băutura este cumpărată din banii vecinătății. („Participa totii bărbații și femeile care sunt singure. Anul trecut am făcut aici, am tăiat un miel, am făcut eu chiar ceva cheltuieli că n-or fost destui bani, ce să faci!” – D.L. Nocrich). Pentru acest „buget”, în unele vecinătăți se plătește o taxă anuală, în altele se contribuie cu o sumă de bani când are loc „cheful” („... să nu fie toată cheltuiala pe tata vecinătății se face o chetă, adunăm și se stabilește. Se face o dare de seamă pe care preotul vine și o semnează în fiecare an”, C.M. – Nocrich). La Vecinătatea din Deal din Nocrich însă toată cheltuiala este suportată de tatăl vecinătății („Pe vremuri era o petrecere numai de bărbați acum este o petrecece cu bărbați și femei, două zile petrecem. Acum tatăl de vecinătate suportă cheltuiala cu băutura și mâncarea, D.L. – Nocrich) „La români s-a transforat tot în emancipare, fiecare tată de vecinătate dă mâncarea și muzica, fac petrecere două seri. La țigani se face chef, fiecare aduce ceva, se pune masa, nu se ține cont. Nu se fac diferențe.” (S.G. – Nocrich)

---

⁹² Privind diferenții termeni folosiți de români, vezi Cosmin Budeancă, *Imaginea etnicilor germani la românii din Transilvania după 1918*, p. 246-247.

Concluzii

Emigrarea sașilor a afectat profund structurile comunitare tradiționale și instituțiile de întraajutorare, cum ar fi vecinătățile, acestea dispărând⁹³. Comunitatea săsească, în ciuda existenței unei stratificări sociale, a păstrat de-a lungul secolelor un spirit de comuniune și structură organizată, aceasta constând din uniuni/confreri ale băieților (*Bruderschaften*) și uniuni ale fetelor (*Schwester-schaften*) și a vecinătăți (*Nachbarschaften*) sau a breslelor (*Handwerkerzuenften*) menite să asigure ordinea și disciplina⁹⁴.

Preluarea vecinătății de către români, ulterior de către romi, în localități rurale și orășenești cu populație preponderent săsească sau în vecinătatea acestora, cum este cazul satelor din Mărginimea Sibiului, s-a făcut prin adaptare în funcție de nevoi sau de realitățile locului, iar în ultimii ani, aceste vecinătățile au fost supuse unor transformări similare celor săsești înainte de emigrarea sașilor⁹⁵.

Dacă sașii emigrați se constituie în vecinătăți și în orașe din Germania cu intenția de a crea o structură de organizare a foștilor locuitori dintr-un anume sat sau oraș din Transilvania, la români se observă atribuirea semnificației de odinioară a vecinătăților unor organizații cu caracter obștesc, și astfel cu o funcționalitate în viitor⁹⁶. Întâlnim termenul la „Asociația Vecinătățile Moșnei” (comună lângă Mediaș), care, fondată în 2013 se ocupă de circuitul „ecomuzeu” de promovare a turismului local⁹⁷. În 2015, femeii din Saschiz (comună lângă Sighișoara) au înființat „Asociația Vecinătatea Femeilor din Saschiz”, care are ca scop susținerea drepturilor femeilor și familiilor în mediul rural prin dezvoltarea unor proiecte sociale, turistice, educaționale sau economice⁹⁸, asociația fiind prezentă la diferite evenimente de promovare a turismului și a gastronomiei locale. Asemenea transferuri de semnificație nu am întâlnit în localitățile Văii Hârtibaciului.

În urma analizei datelor culese în cadrul cercetării derulate în cele cinci localități rurale de pe Valea Hârtibaciului, concluzionăm următoarele:

a) Criteriul proximității a fost dublat *de facto* de cel al selecției membrilor în funcție de relațiile de rudenie, prietenie. Criteriul apartenenței la o confesiune a pierdut din importanță și de cele mai multe ori este ignorat. Regulile s-au flexibilizat, și-au pierdut caracterul obligatoriu și au devenit opționale. Dacă în timpurile trecute în comunitățile rurale toți membrii comunității aparțineau unei vecinătăți, ne-apartenența la această instituție fiind echivalentă cu „moartea socială”, în cazul vecinătăților românești de după 1990, apartenența nu mai are

⁹³ Anton Sterbling, *Kontinuität und Wandel in Rumänien und Südosteuropa*, München, Südostdeutsches Kulturwerk, 1997, p. 82; Konrad Gündisch, Mathias Beer, *Siebenbürgen und die Siebenbürger Sachsen*, München, 2005, p. 267.

⁹⁴ Konrad Gündisch, Mathias Beer, *op. cit.*, p. 227.

⁹⁵ Vezi articol dedicat vecinătăților pe site-ul dedicat colecției etnografice a Bisericii Evanghelice C.A. din România <http://traditionen.evangel.ro/>.

⁹⁶ Andrada Parchirie, *op. cit.*, p. 65-66.

⁹⁷ <https://mosna-circuitecomuzeu.ro/bine-ati-venit/>.

⁹⁸ <https://www.natgeo.ro/ng-traveler/ng-traveler-ng-traveler/27301-vecinatati>.

aceeași încărcătură: a fi sau nu membru într-o vecinătate devine o alegere și dobândește caracter opțional. Inclusiv atribuțiile tatălui de vecinătate s-au schimbat în sensul că s-au simplificat⁹⁹.

b) Comunitățile de români și romi au preluat și adaptat vecinătățile de la sași și le consideră azi instituții proprii. Vecinătatea a devenit parte a patrimoniului imaterial, chiar și în formele mutante din prezent, dovadă a existenței fondului de tradiții locale.

c). Atât pentru sași, cât și pentru români și romi, vecinătatea are o importantă funcție socializatoare (de integrare în comunitate și menținere a coeziunii sociale). Prin această funcțiune este satisfăcută nevoia individului de solidaritate cu ceilalți.

d) Vecinătățile au exercitat și exercită o funcție de auto-identificare, de dezvoltare a sentimentului apartenenței, de ordonare și control al vieții sociale. Ele au reprezentat și reprezintă o formă de autoorganizare a comunității restrânse, de transmitere de norme și valori și de control social (plata unei pedepse în caz de neparticipare la săpatul gropii sau la îngrijirea cimitirului).

e) Pentru fiecare etnie în parte, vecinătatea are rol de delimitare etnică. În ciuda modificării structurii etnice a populației ca urmare e emigrării sașilor, cât și a modului de relaționare a indivizilor și grupurilor sociale odată cu modernizare societății și a transformărilor socio-economice din ultimele decenii, vecinătățile sunt păstrate ca structură socială omogenă.

f) La toate etniile vecinătatea a avut și are drept rol principal întrajutorarea. Atât la sași, cât și la români și romi, vecinătățile s-au transformat însă în ultimii ani din instituții de întrajutorare în multe situații într-un fel de instituții de înmormântare și de întreținere a cimitirelor. Vecinățiile tuturor celor trei etnii și-au pierdut funcțiile odinioară comunitare (îngrijirea fântânilor, menținerea siguranței, a curățeniei străzii) și au păstrat în principal ajutorul în cazul riturilor de trecere, organizarea înmormântării fiind considerată „cea mai veche și cea mai persistentă funcție a vecinătăților”¹⁰⁰. Iată de ce, cei venetici, care nu sunt din localități la origine, optează pentru înscrierea în vecinătate, cu atât mai mult cu cât, în cazul lor, familia lărgită lipsește și ajutorul acordat de comunitate în organizarea evenimentului este unul important. Chiar dacă însă este predominantă funcția de „serviciu funerar”, în subsidiar, vecinătățile nu și-au pierdut funcțiile de întrajutorare, de transmitere de norme și valori și de control social.

g) Vecinătățile au în comun elemente fundamentale în ceea ce privesc: forma de organizare (existența unui statut, a unor norme și reguli scrise, drepturi și îndatoriri); forma de conducere (de către un reprezentant al comunității numit tată de vecinătate/staroste); atribuțiile conducerii instituției (convocarea întâlnirii, organizarea și controlul întrajutorării, întreținerea relațiilor dintre biserică și comunitate); forma de întâlnire (ziua vecinătății); contabilizarea veniturilor și

---

⁹⁹ Gabriela Coman, *Vecinătățile fără vecini*, p. 101, 102, 105, 106, 109, 110.

¹⁰⁰ Ferenc Pozsony, *Vecinătățile din Transilvania*, p. 45; Cosmin Budeancă, *Imaginea etnicilor germani la românii din Transilvania după 1918*, p. 331.

cheltuielilor, evidența și raportarea activităților. Ca și la sași, și la români și la romi, există însă mici diferențe atât între vecinătățile din aceeași localitate cât și de la o localitate la alta. Dacă la sași Biserica Evanghelică C.A., căreia vecinătățile i-au fost subordonate în secolul al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, aceasta încercând fără succes să dea vecinătăților un statut uniform, impus de sus, vecinătățile românești și cele rome au fost mereu autonome. Ele au preluat elementele definitorii (apartenența, funcția, alegerea tatălui de vecinătate, modul de înștiințare, organizarea „zilei de judecată”), care însă au fost adaptate și transformate în funcție de specificul fiecărei comunității. Astfel că există diferențe în alegerea tatălui de vecinătate, modul de înștiințare și felul în care este organizată înmormântarea chiar și între vecinătățile din aceeași localitate.

h) Dacă la sași intrarea într-o anume vecinătate era supusă obligativității, în vecinătate intrând toți, indiferent de starea materială și socială, la români și romi intrarea și apartenența la o vecinătate are un mai mare grad de liberă alegere și al statutului social (diferențe între vecinătățile românilor la Nocrich și cele ale romilor la Alțâna). Asigurarea apartenenței este realizată și astăzi în multe vecinătăți prin plata unei cotizații la înscriere ca și familie și prin evitarea excluderii prin plata amenzilor în cazul nesatisfacerii obligațiilor și îndatoririlor, ca un substitut bănesc, sau prin numirea de înlocuitori din rândul membrilor pentru realizarea îndatoririlor ce i-au revenit.

i) Atât în vecinătățile sașilor, cât și cele ale românilor și romilor folosirea obiectelor cu valoare funcțională și simbolică (lada vecinătății, semnul vecinătății) a scăzut în importanță, existând însă în cadrul unei vecinătăți din Nocrich introducerea de elemente noi (imnul vecinătății, mascota, albumul foto aniversar). Atât vecinătățile sașilor, cât și cele ale românilor și romilor păstrează și folosesc doar parțial sau deloc obiectele rituale (ladă, steag, semn) și în mare parte au renunțat la folosirea patrimoniului comun al vecinătății pentru evenimente organizate în comunitate (mesele, băncile, vesela și alte accesorii pentru nunți sau înmormântare, parastase), fiind mai simplu să apeleze la serviciile unor firme specializate.

Die Auswirkung der Migration der Deutschen aus Siebenbürgen auf das kulturelle Erbe der Sachsen. Fallbeispiele aus Gemeinden des Harbachtals (Zusammenfassung)

Die massive Auswanderung der Siebenbürger Sachsen stellt eine Herausforderung für das Bewahren des materiellen und immateriellen Kulturerbes dieser Gemeinschaft dar. Diese betrifft einerseits ihre nationale Identität und ihre Integration in den neuen Gemeinschaften vor allem in der Bundesrepublik Deutschland, und hat andererseits bedeutende Auswirkungen auf das in ihren ehemaligen Gemeinden zurückgelassene Kulturerbe. Wurde das sächsische materielle Kulturgut in den Herkunftsortschaften zum Großteil bewahrt, war das bezogen auf das immaterielle Erbe nicht zu erwarten.

Die in einigen, bis 1990 vor allem von Sachsen, aber auch Rumänen und Roma bewohnten Dörfern im Unteren Harbachtal/Valea Hârtibaciului, in denen nach 1990 sehr wenige oder gar keine Sachsen verblieben sind, durchgeführten Befragungen zeigen, dass in diesen Dörfern von den Sachsen übernommene Traditionen weiterhin bewahrt werden. Wurde im gastronomischen Bereich der „Hanklich“ zu einer von allen ethnischen Gruppen an Feiertagen gebackenen Süßspeise, so blieb in den Gemeinschaften der Rumänen und Roma auch Spuren der traditionellen sächsischen Einrichtung der Nachbarschaft erhalten. Die Nachbarschaft als Institution wird nicht bloß fortgeführt, sondern sie ist auch vergleichbaren Veränderungen ausgesetzt, wie sie bei den Sachsen zu beobachten war: aus einer Institution der gegenseitigen Nachbarschaftshilfe wandelte sie sich zu einer Art Verein zur gegenseitigen Hilfe bei der Totenbeisetzung. Der Beitrag zielt darauf zu zeigen, in welchem Maß die Nachbarschaften von Rumänen oder Roma übernommen wurden und welche Unterschiede in der Form und der Funktion sich feststellen lassen. Damit greift der Beitrag Phänomene auf, die in der Fachliteratur bisher kaum Aufmerksamkeit gefunden haben. Die empirische Grundlage bilden Feldforschung in fünf Dörfern des Harbachtals: Rothberg/Roșia, Burgberg/Vurpăr, Holzmengen/Hosman, Alzen/Alțâna und Leschkirch/Nocrich.

The Impact of the Migration of German Ethnic Population from Transylvania on the Intangible Saxon Heritage. The Institution of “Neighbourhood” (“vecinătate”) in the Villages along the Hârtibaciu Valley

(Abstract)

The massive emigration of German ethnic population from Transylvania is a challenge regarding the preservation of the material and intangible heritage of this community. This concerns, on the one hand, their national identity and integration in the new communities especially in Germany, and has, on the other hand, important consequences on the heritage of their former communities. Whereas most of the Saxon material heritage has been preserved, this was not to be expected regarding the intangible heritage.

Conducted surveys show that the traditions inherited from the Saxons are still preserved in some villages from Hârtibaciu Valley, inhabited until 1990 mainly by Saxons, but also Romanians and Roma, in which very few or no Saxons remained after 1990. While in the gastronomic field the “Hanklich” became a dessert baked on holidays by all ethnic groups, so are also the marks of the Saxon traditional institution of “neighborhood” preserved in the communities of Romanians and Roma. The neighbourhood as an institution is not only continued, but it has also suffered transformation, turning from one institution for the mutual neighborhood assistance into a kind of association for mutual assistance in the funeral of the dead.

The aim of the paper is to show to what extent have the neighborhoods of Romanian and Roma been carried on and what are the differences in form and function. Thus, the article tackles with phenomena that have barely received any attention in the specialized literature until now. The empirical basis consists in field research in five of the villages on Hârtibaciu Valley: Rothberg/Roșia, Burgberg/Vurpăr, Holzmengen/Hosman, Alzen/Alțâna and Leschkirch/Nocrich.

Germana vorbită în școlile din Transilvania în anul 2019. Un raport din activitatea didactică desfășurată la Colegiul Național „Samuel von Brukenthal”¹

Andreea DUMITRU

1. Limba germană din Transilvania

Limba germană din Transilvania are legături strânse cu așezarea unor coloniști de limbă germanică aduși de Regele Geza al II-lea pe teritoriul de „dincolo de păduri” (Trans-silvania) pentru a lucra pământul și a apăra granițele. Cei numiți în documente *hospites* au dezvoltat pe parcursul timpului în Transilvania conștiința unui grup, bazată pe statutul juridic de grup care le-a fost acordat și a unei culturi, religii și limbi proprii. Limba a fost de o importanță deosebită, acest fapt fiind subliniat de contactul intensiv cu spațiul de limbă germană și prin reforma protestantă. Limba germană a fost pe lângă statutul juridic de grup și *Confessio Augustana* o caracteristică esențială a identității sașilor transilvăneni în mediul multicultural al Transilvaniei.

Școala și biserica, fiind mult timp o unitate, au fost pilonii esențiali ai limbii. În special învățătorii și preoții au fost aceia care o foloseau în corespondență. La sași, încă din 1722, școala primară a fost obligatorie pentru ambele sexe. După al Doilea Război Mondial, în 1948, școlile confesionale au fost naționalizate în România comunistă. Dar chiar dacă planurile de învățământ au fost tributare sistemului politic, în continuare a fost posibilă predarea în limba germană. Acest lucru a constituit o condiție esențială a existenței minorității germane din România, chiar dacă în decursul anilor aceasta s-a diminuat ca urmare a emigrării.

Căderea regimului comunist în România, căreia i-a urmat exodul populației germane, a constituit un punct de cotitură profundă în istoria minorității germane. S-a pus chiar problema supraviețuirii ca grup în România și implicit a limbii germane ca limbă maternă vorbită în țara noastră. Școlile, pepiniera și locul de păstrare al limbii germane, au pierdut în decursul câtorva luni majoritatea cadrelor didactice și a elevilor. Locul lor a fost luat de cadre didactice de altă etnie, cunoscătoare a limbii germane, care au predat unui număr tot mai mic de elevi și elevi, care vorbeau germana ca limbă maternă.

---

¹ Traducerea studiului din limba germană a fost realizată de Hannelore Baier.

Chiar dacă de la Revoluția din 1989 au trecut 30 de ani „germana în Transilvania” este, în ciuda tuturor profețiilor sumbre, încă prezentă ca temă². Dacă la început au existat temeri legate de un colaps al sistemului de educație în limba germană, dezvoltarea s-a produs în sens opus. Interesul pentru învățarea limbii germane este mai mare ca niciodată în comunitățile de altă limbă – în special în mediul urban. Viitorul școlilor cu limbă de predare germană pare a fi asigurat. Statisticile Comisiei pentru Învățământ al Forumului Democrat al Germanilor din România indică o dezvoltare pozitivă a numărului de elevi în școlile cu predare în limba germană din Transilvania³. O problemă rămâne în continuare lipsa cadrelor didactice calificate, care cunosc o limbă germană corectă atât în scris cât și în vorbit.

2. Germana ca limbă de predare la Colegiul Național „Samuel von Brukenthal”

Studiul a fost realizat în cadrul Colegiului Național „Samuel von Brukenthal” din Sibiu. Existența școlii a fost atestată documentar pentru prima dată în 1380, din anul 1555 instituția având statutul unui gimnaziu. Clădirea actuală există din anul 1781 și își împarte curtea cu Biserica Parohială Evanghelică C.A.⁴. Aproximativ jumătate dintre materiile fiind predate în limba germană. Pentru câteva materii ca Fizica, Matematica sau Chimia, lipsa cadrelor didactice de limbă germană constituie o problemă acută.

Actualul Colegiu Național „Samuel von Brukenthal” este una dintre școlile de stat în care predarea se face în limba minorității germane din România⁵. Ea este o instituție râvnită de tinerii performanți și motivați din Sibiu, dar și din alte localități. În momentul de față, aici învață aproape 900 de copii și tineri în clasele V-XII în două schimburi. Resursa umană este formată din 65 de cadre didactice, aproximativ jumătate dintre materiile fiind predate în limba germană. Pentru câteva materii ca Fizica, Matematica sau Chimia, lipsa cadrelor didactice de limbă germană constituie o problemă acută.

Probleme există și la materia Limba și Literatura Germană. Conform curriculei pentru clasele de liceu (IX-XII), accentul la această materie trebuie pus pe literatura germană, presupunându-se că elevii sunt familiarizați cu limba germană. În practică însă această condiție nu este dată, astfel încât cadrele didactice se află în fața unei provocări deosebite: să transmită literatură germană într-o limbă, care nu este limba maternă a majorității dintre eleve și elevi. Procesele lor cognitive nu se realizează în limba germană, iar ei nu cunosc limba

² Diana Zoppelt, Liane Iunesch, Adriana Hermann, Tita Mihaiu, *Deutschsprachiger Unterricht in Rumänien – ein Überblick über die Wahrnehmung der Stärken, Probleme und Chancen*, Bonn – Sibiu, Editura Schiller, 2015.

³ Vezi pagina online FDGR, <http://www.fdgr.ro/ro/statistici>, ultima consultare la 30.10.2019.

⁴ Konrad Gündisch (editor), *Eine Pflanzstätte des Gemeinwesens. Die Brukenthalschule in Hermannstadt 1380-2005. Volum omagial cu ocazia celei de a 625-a aniversări a existenței orașului Sibiu*, Sibiu, Editura hora, 2005.

⁵ Vezi pagina colegiului Brukenthal, <https://brukenthal.ro/>, consultat la 15.05.2019.

în forma ei corectă nici în scris nici la nivel verbal. În introducerea la planul de învățământ pentru clasa a 9-a se spune însă că: „Predarea limbii germane servește la dezvoltarea, extinderea și diferențierea capacității de exprimare și comunicare, a conștiinței limbii, a competenței estetice, a conștiinței istorice cât și a înțelegerii de sine și a lumii de către elevi prin *actul verbal și preocuparea cu limba în toate formele ei de apariție și cu texte* de orice fel și ale tuturor mediilor.“⁶ [subl. – A.D.] Cu această contradicție – pe de o parte lipsa sau precaritatea cunoștințelor de germană, iar pe de alta, cerințele curriculei – se văd confrunțați atât cadrele didactice, cât și elevele și elevii..

3. Un sondaj cu tema „Folosirea conștientă a limbii germane”

Rezultatele sondajului pe care l-am realizat în rândul a peste 400 de elevi la începutul anului 2019 duc la următoarea concluzie: la Colegiul Național „Samuel von Brukenthal”, în procesul educațional, limba germană este gândită în română și îmbogățită de cu structuri în limbă engleză.

În continuare, vom fundamenta această constatare interpretând rezultatele obținute la chestionarul cu tema „Folosirea conștientă a limbii germane” elaborat de autoarea studiului de față. Sondajul a fost aplicat cu sprijinul doamnei Monika Hay, director al Colegiului, în lunile februarie și martie 2019. Eșantionul a fost format din elevele și elevii claselor IX-XII. Din totalul de 474 de eleve și elevi au completat chestionarul 423. Unele chestionare au fost predate doar parțial completate. Chestionarul s-a axat pe 3 teme mari: limba, orele de germană și patrimoniul săsesc din școală. Pentru studiul de față am prelucrat și evaluat doar răspunsurile la întrebările privind limba⁷. Chestionarele oferă și alte posibilități de analiză, pe care nu le-am urmărit în această prezentare. Procentajele indicate sunt rezultatul unor rotunjiri în sus sau în jos.

Care sunt așadar rezultatele?

Majoritatea elevilor Colegiului Brukenthal au limba română ca limbă maternă. Astfel, și acest sondaj confirmă faptul că mulți părinți români aleg pentru copiii lor în mod conștient o școală cu limbă de predare germană.

Chiar dacă majoritatea elevilor (91%) au învățat germana încă din grădiniță, deci au avut contact cu limba germană în procesul educațional de 11 ani, răspunsurile la întrebarea privind limba preferată în comunicarea dintre elevi dezvăluie o lipsă de legătură emoțională cu limba germană. Ea se află abia pe locul trei în preferința limbilor folosite în pauzele dintre ore, după cum ne arată diagrama de mai jos⁸.

---

⁶ A se vedea pagina Edu.ro, <http://www2.edu.ro/index.php/articles/12776>, consultat la 30.10.2019.

⁷ Alegerea doar a acestor răspunsuri a fost făcută deoarece centrul de greutate al comunicării a fost pus pe limba și folosirea limbii germane.

⁸ Toate diagramele din comunicare au la bază răspunsurile a unui total de 423 elevi și eleve.

Diagrama 1: Limba preferată în comunicare în pauzele dintre ore.

Dacă aceste rezultate sunt comparate cu răspunsurile la întrebarea referitoare la importanța pe care limba germană o are pentru elevi, obținem o altă imagine. Aproximativ 64% dintre respondenți au manifestat interes față de limba germană, iar aproximativ 46% au afirmat că a fost dorința lor personală să învețe la o școală cu limbă de predare germană, știind că limba va influența experiența de învățare în mod pozitiv sau negativ.

În procesul de învățare a unei limbi străine, elevele și elevii au, conform experienței mele din învățământ, de obicei mai degrabă succes decât experiențe negative⁹. Această observație este evidențiată și de afirmațiile respondenților care, la întrebarea privind capacitatea de a comunica verbal sau în scris în limba germană, au făcut aprecieri relativ optimiste.

Diagrama 2: Autoevaluarea capacității de a comunica în limba germană.

⁹ Vezi Liane Iunesch, *Erfolg und Misserfolg des Spracherwerbs an Schulen mit deutscher Unterrichtssprache in Rumänien*, Frankfurt am Main, Berlin, Bruxelles, New York, Oxford, Wien, Editura Peter Lang, 2012.

Cei interogați au indicat chiar că în ultimul an școlar (2017-2018) competențele lor de limbă s-au îmbunătățit. Aproape 85% dintre respondenți au fost de părere că datorită metodicii de predare a limbii germane ca limbă maternă au fost capacitați să folosească limba în mod suveran în comunicarea verbală și scrisă. Acest lucru reiese și din răspunsurile privind contactul cu vorbitorii de limbă maternă germană. Aproape 70% dintre elevi se simt siguri sau foarte siguri când comunică cu astfel de persoane sau le scriu acestora.

Chiar dacă majoritatea celor întrebați sunt de părere că stăpânesc bine limba germană, totuși cei mai mulți sunt convinși de necesitatea de a-și îmbunătăți cunoștințele de limbă. Cei mai mulți consideră conversația ca fiind metoda cea mai bună pentru a-și perfecționa germana. Aproape 20% dintre respondenți au fost de părere că lectura de texte în limba germană poate veni în sprijinul competenței lingvistice. Față de aceasta, exercițiile de gramatică și vocabular au fost considerate a fi mai puțin potrivite pentru a îmbunătăți competențele de limbă germană. Aceste exerciții au o pondere mare în orele de germană în clasele V-VIII, iar elevii au experiențe negative cu numărul mare de fișe de lucru, care de altfel nu aduc rezultatele dorite. Sertarul „gramatică și vocabular” închizându-se, se pare, odată cu absolvirea clasei a VIII-a majoritatea regulilor se dau astfel uitării.

Diagrama 3: Aprecieri sursei de perfecționare a cunoștințelor de germană.

„Exersând devii maestru” (*Übung macht den Meister*) spune un proverb german. Unde pot avea însă elevele și elevii Colegiului contact „autentic” cu limba germană? În procesul educațional, profesorul vorbește germana – în materiile predate în limba germană – elevii însă comunică în limba română. Din cei peste 400 de elevi interogați, doar 44 folosesc germana în comunicarea de acasă cu părinții. Televiziunea și internetul oferă o posibilitate în plus de a auzi sau citi limba germană, limba română este însă în continuare preferată în conversație și în scris. Pentru a da un exemplu, în semestrul doi al anului școlar 2018-2019, subiectul unei lucrări care trebuia elaborată în parteneriat a fost

„Actualitatea din drama lui Lessing *Nathan Înțeleptul*“. Elevii au avut la dispoziție 3 ore a câte 50 de minute, etapele de lucru fiind: 1. *Brainstorming*; căutarea de conflicte religioase actuale pe internet; 2. Rezumarea subiectului și fixarea ideilor principale; 3. Elaborarea unei compuneri pe subiectul dat, păstrând aspecte formale ale comunicării în scris. Munca în parteneriat s-a desfășurat fără dificultăți, cerințele și scopurile au fost clare tuturor – s-a evidențiat însă faptul că unii elevi au deschis în cadrul căutărilor pe internet pagini în limba română sau engleză. Ei au citit conținuturile în limba română sau engleză, le-au discutat în română, iar apoi au soluționat sarcina dată în limba germană. Germana a fost înlocuită chiar și pe internet – în ciuda rugăminții exprimate de mine în mod expres de a folosi pagini web în limba germană. Și acest exemplu confirmă distanța emoțională față de limba germană, amintită deja mai sus. Pentru eleve și elevi, limba germană este limba care este auzită, vorbită și scrisă la școală între orele 8 și 14. După ora 14, ea este folosită doar pentru rezolvarea temelor. Această constatare poate fi observată și în ceea ce privește utilizarea dicționarului, fără de care predarea în limba germană nu ar fi posibilă.

Diagrama 4: Utilizarea dicționarului.

60% dintre respondenți utilizează dicționarul pentru vocabularul de bază – câteodată chiar pentru noțiuni care conform Cadrului european comun de referință (privind competențele la limba germană – GER) sunt catalogate ca nivel B1 – ceea ce în cazul nostru se întâmplă însă la eleve și elevi care au atins nivelul de competență lingvistică C1-C2. Restul de 40% nu folosesc dicționarul și încearcă să comunice prin strategii complementare. O metodă foarte îndrăgită este „germanizarea” expresiilor românești. Redăm formulări din lucrări ale elevilor, astfel de stâlciri fiind tot mai des întâlnite:

Termen greșit	Termen corect
„Superfizialität” (derivat din superficialitate)	Oberflächlichkeit
„Influenz” (de la influență)	Einfluss
„Komodität” (comoditate)	Bequemlichkeit
„Experienz” (experiență)	Erfahrung
„Sozietät” (societate)	Gesellschaft

Astfel de exprimări sunt întâlnite în special în texte mai lungi, ele nu îngrădesc însă comunicarea verbală sau scrisă și nici nu o fac de neînțeles.

Colegiul „Samuel von Brukenthal” este una dintre școlile în care elevele și elevii dau în clasa a XII-a examenul de competență de limba germană B2-C1¹⁰. Peste 90% dintre cei înscriși la examen în anul școlar 2018-2019 au promovat examenul la nivelul C1, ceea ce constituie un rezultat foarte bun. Trebuie avut în vedere însă că examenul acesta este prevăzut pentru cei care învață germana ca limbă străină, Colegiul Național „Samuel von Brukenthal” fiind însă o școală cu predare în limba germană maternă. Există deci o discrepanță între a trebui și a fi: elevii Colegiului nu ar trebui să aibă dificultăți la acest examen de limbă, deoarece de la grădiniță ei învață limba germană ca „limbă maternă”. Rezultatul ne relevă însă altă realitate.

După publicarea rezultatelor la acest test, colectivul profesorilor de germană are mereu aceeași întrebare: Cum se împacă rezultatele la examen cu competența lingvistică reală a elevelor și elevilor? Acest lucru este important cu atât mai mult cu cât discrepanța este scoasă în evidență de practica școlară¹¹. În cele ce urmează vom da câteva exemple în acest sens. În comunicarea verbală sau scrisă în limba germană se pot observa următoarele dificultăți, interferențele atât cu limba română cât și cu cea engleză fiind uzuale:

Fenomen lingvistic	Exemplu
Articol și caz	Folosirea incorectă a articolului: in die Diagramm în loc de in dem Diagramm (în dativ)
Pronume personal și posesiv	Er wartet auf Ihnen – corect auf Sie / Die Frau trägt in seiner Tasche den Ausweis – corect: in ihrer Tasche.
Dativ și acuzativ	Ich gehe in dem Schulhof – corect: in den
Formarea pasivului cu verbul „a fi”	Die Hausaufgabe war schon gelesen – corect: wurde schon gelesen.
Verb cu prepoziție obligatorie	Din românescul „mă gândesc la tine”: Ich denke zu dir – corect: an dich
Topica din limba română	Der Lehrer erklärt die neue Lektion, weil sie hat von niemand verstanden – corect: weil niemand sie verstanden hat
Grade de comparație ale adjectivului	Folosirea lb. engleze: mehr interessant în loc

¹⁰ A se vedea pagina https://www.auslandsschulwesen.de/Webs/ZfA/DE/Schulnetz/DSD-Schulen/dsd-schulen_node.html, accesată la 19.07.2019.

¹¹ Martin Bottesch, *Deutsch sprechen in siebenbürgischen Schulen. Im Auftrag der Schulkommision des Regionalverbandes Siebenbürgen des Demokratischen Forums der Deutschen in Rumänien*, Sibiu/Hermannstadt, Editura hora , 1997.

	de interessanter
Vocabular	Folosirea incorectă de cuvinte: Cuvinte din lb. engleză: gültig (gilty) în loc de schuldig pentru vinovat
Verb	Cele trei forme ale verbului: gelingen – gelang – gelangte în loc de gelungen
Pluralul cuvintelor	Folosirea lui „s” din engleză: die Tochters în loc de Töchter
Genitiv	Der Markt des Stadtes , corect: der Stadt
Verbe reflexive	Sie wollen sich heiraten , corect: sie wollen heiraten

În încheiere, dorim să abordăm aspectul privind măsura în care mediile reflectă cunoștințele reale ale elevilor și elevilor.

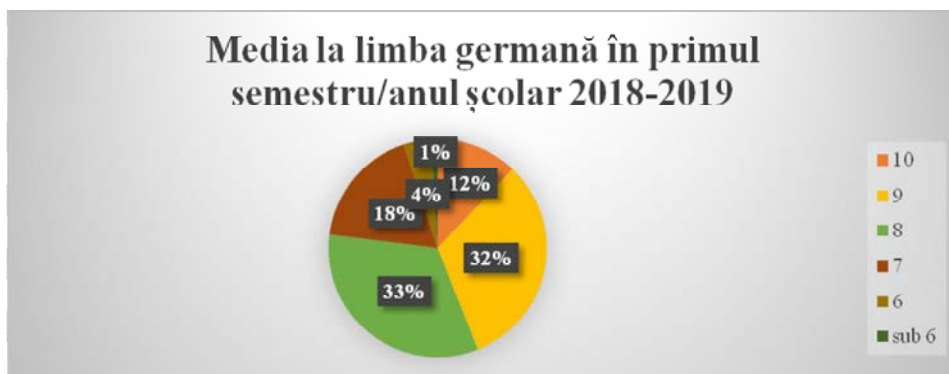

Diagrama 5: Distribuția mediilor la limba germană.

Proporția elevilor foarte buni cu o medie de 10 este de cca. 12%, ceea ce indică o acordare relativ echilibrată a notelor. Procentajul cel mai mare de elevi are media 8 sau 9, note care se regăsesc și la examenul de bacalaureat, astfel încât se poate trage concluzia că performanțele la limba germană corespund cerințelor, dar că încă mai pot fi îmbunătățite. În contradicție se află părerile elevilor și elevilor care consideră că notele nu corespund cunoștințelor lor.

Diagrama 6: Părerile elevilor despre notele obținute.

43% dintre respondenți au fost de părere că media obținută în primul semestru al anului școlar 2018-2019 reflectă doar parțial cunoștințele de limbă germană, iar 28% că media nu le reflectă deloc. Acest rezultat înseamnă, fie că elevele și elevii de liceu sunt conștienți de lipsurile pe care le au în ceea ce privește limba germană și consideră din acest motiv că notele obținute sunt prea mari, fie că notele primite subvaluează cunoștințele lor care sunt mai bune.

Concluzii

Pentru eleve și elevi, frecventarea Colegiului Național „Samuel von Brukenthal” înseamnă posibilitatea de a-și îmbunătăți cunoștințele de limbă germană și accesul la cultura germană. Ei sunt conștienți că după absolvirea școlii vor avea un orizont mai larg decât absolvenții liceelor de limbă română. Mulți se gândesc la cariera lor profesională și caută din timp informații legate de facultăți din străinătate. Redăm în această privință citatul unui elev de clasa a X-a: „După părerea mea, germana este o limbă care poate fi foarte utilă în viața mea și pot spune, că mă fascinează poporul, limba și cultura germană.”

Limba este o fereastră care permite accesul spre cultura germană, sarcina școlii fiind să deschidă această fereastră cât mai larg. Sarcina principală constă în aceea de a le transmite elevelor și elevilor care nu au germana ca limbă maternă o limbă germană corectă. Și cu aceasta să transmită și elemente de cultură și istorie a minorității care a vorbit-o și o vorbește. Dacă nu ar fi existat sașii transilvăneni, nu ar fi existat școli germane în Transilvania. O sarcină a elevelor și elevilor români, care formează majoritatea la Colegiul sibian este să continue această tradiție. Vor reuși acest lucru?

Colegiul Național „Samuel von Brukenthal” se consideră a fi un „spațiu de învățare, spațiu de trăire, ca șansă de dezvoltare a personalității și ca loc de

întâlnire”¹², competențele lingvistice și cele multiculturală fiind în prim plan. Satisfacerea acestei viziuni este desigur dificilă, dar nu imposibilă. Printr-un colectiv de cadre didactice dedicate, această școală poate rămâne încă vreme îndelungată un centru al limbii și culturii germane în sud-estul Europei.

**Siebenbürgisches Schuldeutsch im Jahr 2019 am Beispiel
des Samuel-von-Brukenthal-Gymnasiums**
(Zusammenfassung)

Trotz der massiven Auswanderung der Siebenbürger Sachsen ist das Interesse der rumänischen Bevölkerung für den Unterricht in deutscher Sprache gestiegen. Die Mehrheit der Schüler/innen sind keine deutschen Muttersprachler mehr, doch man kann auch schwer behaupten, dass sie Deutsch als Fremdsprache lernen. Mit Hilfe einer Datenerhebung wird der Frage nachgegangen, in welchem Verhältnis die Schüler/innen eines in Hermannstadt angesehenen Gymnasiums zu der deutschen Sprache stehen. Da fast alle Fächer in dieser Sprache angeboten werden und die Schule als sogenannte DaM-Schule funktioniert, ist es für mich relevant, ob die Jugendlichen mit dieser Sprache eine emotionale Bindung eingehen, weil die meisten von ihnen ab dem Kindergarten mit Deutsch aufgewachsen sind. Zu meiner Zielgruppe gehören Neunt- bis Zwölftklässler; es handelt sich dabei um über 400 Fragebögen, die zwischen Februar und März 2019 der Schülerschaft ausgehändigt werden.

Der bewusste Umgang mit der Sprache kann das Niveau der Kenntnisse verbessern und die Sprache der deutschen Minderheit auf dem Gebiet Rumäniens weiterführen. Leider sinkt das Sprachniveau jedes Jahr und die Lehrkräfte stehen vor der schwierigen Aufgabe die schulreiche Tradition aufrechtzuerhalten. Das Erbe der Siebenbürger Sachsen hängt mit dem Weiterbestehen der deutschen Sprache zusammen.

**Particularities of the German Language spoken in Transylvania’s Schools in
2019. A Report based on the Didactic Activities developed
at National College “Samuel von Brukenthal”**
(Abstract)

Despite the massive emigration of the Transylvanian Saxons, the interest of the Romanian population for education in the German language increased. The majority of students are no longer German native speakers, but it is difficult to state that they learn German as a foreign language. With the help of a questionnaire, data were collected on the relationship of the students of a prestigious high school in Sibiu with this language. Since almost all school subjects are taught in German and the school is directly related to the German minority, it is relevant to find out if young people are in an emotional communion with this language, also taking into account that most of them have attended education in German since the kindergarten. The target group is made up of high school

---

¹² A se vedea pagina colegiului Brukenthal, http://germana.brukenthal.ro/?page_id=607, consultată la 19.05.2019.

students, grades 9-12. More than 400 questionnaires were handed over between February and March 2019.

The conscious use of the German language can improve the level of knowledge and can provide its continuity on the territory of Romania. Unfortunately, the level decreases from year to year, and teachers face the difficult task of maintaining the tradition of this language in school. The patrimony of the Transylvanian Saxons is strictly related to the existence and continuity of this language.

Publicațiile de presă ale Asociațiilor etnicilor germani emigrați ca mediu de formare a identității acestora¹

Alois-Richard KOMMER

Introducere

Emigrarea etnicilor germani din România în perioada dictaturii comuniste și după evenimentele din decembrie 1989 reprezintă și astăzi o temă mult discutată, care face mereu subiectul unor dezbateri și constituie obiect de studiu pentru numeroase lucrări, în diferite domenii de cercetare. Studiul de față abordează tematica emigrării, urmărind în două publicații – *Siebenbürgische Zeitung*, ziar editat de Asociația Sașilor Transilvăneni din Germania („Landmannschaft der Siebenbürger Sachsen“) și *Banater Post*, ziar al Asociația Șvabilor Bănățeni din Germania („Landmannschaft der Banater Schwaben“) – identificarea intenției acestora de a reprezenta o sursă de formare a identității pentru cititorii lor. Fără îndoială că cele două publicații au jucat un rol important în viața sașilor și șvabilor care s-au decis să părăsească România. Însă trebuie presupus și faptul că multe informații apărute în aceste publicații au ajus și la etnicii germani care trăiau în România comunistă.

Doar în anul 1990 au plecat peste 110.000 de etnici germani din țară – aproape de zece ori mai mulți decât într-un an „obișnuit“ din punctul de vedere al germanilor emigrați². Cifre asemănătoare despre numărul emigranților din România se găsesc și la Klaus J. Bade și Jochen Oltmer. Cei doi autori apreciază numărul total al etnicilor germani care au părăsit țara, între anii 1950 și 1993, la 406.000 de persoane. Dintre aceștia, 206.000 ar fi emigrat până în 1987 în Germania, iar alți 200.000 în perioada cuprinsă între anii 1988 și 1993³.

Numărul cel mai mare de emigrări îl întâlnim în anul 1990, an la care face referire și cercetarea de față. Exemple de articole din cele două publicații de presă doresc să dea informații despre tipul de discurs purtat de acestea și astfel să identifice în ce măsură cele două ziare i-au sprijinit pe cei emigrați în procesul de

---

¹ Traducerea studiului din limba germană a fost realizată de Ramona Besoiu.

² Michael Kroner, Horst Göbbel, *Rumänien und seine Deutschen 1948-1995*, Nürnberg, Landmannschaft der Siebenbürger Sachsen in Deutschland e.V., o. J., 1995, p. 73.

³ Klaus J. Bade, Jochen Oltmer, *Aussiedler: deutsche Einwanderer aus Osteuropa*, Schriften des Instituts für Migrationsforschung und Interkulturelle Studien (IMIS) der Universität Osnabrück 8, Osnabrück, Univ.-Verl. Rasch, 1999, p. 23 și urm.

integrare în Germania. De asemenea, prezentul studiu dorește, prin articolele selecționate din *Siebenbürgische Zeitung* și *Banater Post*, să analizeze mai îndeaproape rolul de catalizator pe care l-au avut cele două publicații în procesul de emigrare. Pornind de la realitatea că România și aproape toată Europa se afla în transformare radicală, se presupune că inclusiv discursul presei a suferit o schimbare. Este de necontestant faptul că aceste publicații ale Asociațiilor etnicilor germani emigrați au susținut procesul emigrării.

Asociațiile și emigrarea

A rămâne sau a pleca? Această întrebare a fost inevitabil legată de dezbaterile problemei emigrării din România. Problema fundamentală în care a existat o diferență de opinie a fost, dacă declinul germanilor după o istorie de 800 de ani pe teritoriul de mai apoi al României socialiste a fost accelerat sau chiar cauzat de emigrarea tot mai masivă sau dacă germanii prin emigrare au putut să se sustragă acestui declin temut și prezis de mulți.

Susținătorii emigrării dintre sași au prevăzut încă din anii '50 ca scop al Asociațiilor implicarea totală pentru „a facilita co-etnicilor care doreau să emigreze, relocarea în vestul democratic și în Republica Federală Germania, făcând apel la dreptul, la libertatea de mișcare și autodeterminare a domiciliului”.⁴ Această poziție s-a dezvoltat în deceniile ce au urmat într-o atitudine practică a Asociațiilor, care bineînțeles s-a putut reflecta și în publicațiile lor cele mai apropiate. Pentru a numi aici doar un exemplu: scriitorul și publicistul Hans Bergel, redactor-șef al ziarului *Siebenbürgische Zeitung* în perioada 1970-1989, într-o prelegere din anul 1978, consideră „fără perspectivă un viitor al sașilor în Transilvania, ca destin de grup autonom pe bazele tradiționale”⁵.

Pe lângă faptul că reprezentarea intereselor sașilor transilvăneni și ale șvabilor bănățeni a constituit o puternică atitudine pro-emigrare, din partea Asociațiilor s-a resimțit și o presiune politică considerabilă: Rainer Münz și Rainer Ohlinger au descris aceste organizații drept „*pressure groups*”, care au reprezentat din punct de vedere politic persoanele strămutate și emigrate: „În cadrul spectrului politic al grupurilor de interes, Asociațiile au exercitat o influență considerabilă, uneori chiar reacționară, în special asupra partidelor creștin-conservatoare CDU (Uniunea Creștin Democrată) și CSU (Uniunea Social Creștină din Bavaria).”⁶ Emigranții ar fi, pe fondul „originii lor dintr-o țară agrară”, a „orientării către valorile creștine și tradiționale” și a unei „aversiuni față de partidele de stânga”, în marea lor majoritate simpatizanți ai formațiunilor

⁴ A se vedea, Hannes Schuster, *Handreichungen für ehrenamtliche Pressereferenten*, p. 22, <https://www.siebenbuenger.de/sonstiges/sbz-handreichungen.pdf>, accesat la 14 august 2019.

⁵ A se vedea aici L.T. (de fapt Heinrich Zillich), *Das heutige Siebenbürgen aus siebenbürgisch-sächsischer Sicht*. O prelegere a lui Hans Bergel în „*Drabenderhöhe*”, *Südostdeutsche Vierteljahresblätter*, vol. IV, 1978, p. 282.

⁶ Rainer Münz, Rainer Ohlinger, *Deutsche Minderheiten in Ostmittel- und Osteuropa, Aussiedler in Deutschland. Eine Analyse ethnisch privilegierter Migration*, Berlin, Humboldt-Universität, 1998, p. 22.

politice numite mai sus⁷. Emigranții au reprezentat și o bază considerabilă și deloc neglijabilă de votanți, astfel că s-a avut în vedere cultivarea din ambele părți a unei strânse legături. Din această perspectivă nici nu este surprinzător faptul că Asociațiile, cu orice prilej, în fața celor mai înalte poziții de conducere la nivel național, respectiv local, au făcut cunoscute solicitările lor de intensificare a procesului reîntregirii familiilor și, prin aceasta, au menținut prezentă în discursurile agendei politice această problematică⁸.

Anul 1990 și emigrarea

Capitolul ce urmează conține o analiză a anului 1990 în contextul noii ordini social-politice. Considerațiile de aici sunt relevante, deoarece presupunem că noile circumstanțe au determinat și o modificare a discursului în presă. Odată cu ruperea la sfârșitul anilor '80 a statelor din blocul socialist, granițele s-au deschis, iar oamenii după lungi decenii au putut în sfârșit să decidă ei înșiși posibilitatea „părăsirii acestor state”⁹. În opinia lui Jürgen Hensen, această perioadă de reconfigurare, ce a condus la deschiderea treptată a granițelor, are loc între anii 1986 și 1990.

Dacă privim procesul de emigrare al etnicilor germani din România pentru anul 1990 este reprezentativă formularea devenită celebră a Ministrului de Externe Hans-Dietrich Genscher: poarta către Republica Federală Germania va rămâne în continuare deschisă pentru etnicii germani din România, să nu fie luată pripit decizia de a pleca sau de a rămâne. În ciuda, sau tocmai din cauza acestor afirmații, în anul 1990 se constată o adevărată stare de panică în rândurile etnicilor germani de a nu se închide granițele. Această panică se reflectă cel mai clar în cifrele uriașe pe care le-a atins procesul de emigrare.

Dacă privim mai atent, este interesant de semnalat faptul că panica deseori menționată a închiderii granițelor nu a afectat doar etnicii germani din România, ci în primul rând Germania, respectiv conducerea politică a Republicii Federale. Asigurarea că granițele vor rămâne deschise a avut cu siguranță și intenția de a putea continua procesul de emigrare pe cât posibil într-un mod controlat. Faptul că nu s-a reușit din prima acest lucru, ne arată numărul mare al celor emigrați în anul 1990. Schimbarea din 1989 a constituit pentru cei deja decși doar „semnalul de plecare imediată spre Germania”. Nu au făcut decât „să declanșeze o avalanșă

---

⁷ *Ibidem.*

⁸ Relațiile strânse ale Asociațiilor cu Cancelaria Germaniei, cu Ministerul Afacerilor Externe și cu Președintele sunt descrise detaliat de autor pe baza articolelor de presă în disertația sa cu titlul *Die öffentliche Darstellung der Auswanderung der Rumäniendeutschen zwischen den Jahren 1978-1992.*

⁹ Jürgen Hensen, *Zur Geschichte der Aussiedler- und Spätaussiedleraufnahme*, în Christoph Bergner et al. (editori), *Aussiedler- und Minderheitenpolitik in Deutschland: Bilanz und Perspektiven*, Schriften des Bundesinstituts für Kultur und Geschichte der Deutschen im Östlichen Europa 38, München, Oldenbourg, 2009, p. 50.

care i-a angrenat și pe mulți alții la vremea aceea încă indeciși.”¹⁰ Valul de emigrare a fost impulsivat și de „temerea că vor fi revizuite drepturile celor emigrați mai târziu”, dar și de noua lege a pensiilor ce se anunța¹¹.

În acest context, panica a existat mai degrabă în guvernul german, dacă ne gândim că etnicii germani din România au reprezentat doar o cotă ușor de gestionat a celor emigrați în această perioadă¹². Și în mass-media s-au tras semnale de alarmă în anul 1990, sintagma „problema emigrării” s-a răspândit și chiar și în politică „s-a discutat controversat” despre cifra în creștere a emigranților – așa prezintă situația pe scurt Siegfried Schwab în prefața cărții *Deutsche unter Deutschen* (Germani între germani). În același sens, politicianul Wolfgang Schäuble, reprezentant al partidului CDU, într-un referat susținut în cadrul simpozionului *Zwei Jahrzehnte Politik für Aussiedler und Nationale Minderheiten* (Două secole de politică pentru emigranți și minoritățile naționale) a concluzionat următoarele: „Cadru unei disponibilități ridicate față de germanii din țările Europei de Est a fost creat constituțional, [...] politic însă [nu a fost] lipsit de dispute de opinie.”¹³ Valul de emigrare a maselor spre Republica Federală Germania a condus la scăderea dramatică a gradului de „acceptanță al populației germane față de străini”¹⁴.

În ceea ce privește partea română, multe lucruri s-au făcut greșit în lunile care au urmat căderii dictatorului. Și anume, programul în 10 puncte al Frontului Salvării Naționale s-a referit și la minoritățile din țară, prevăzând la punctul 7 respectarea drepturilor și libertăților minorităților etnice și asigurarea egalității în drepturi între reprezentanții minorităților și românii. În ciuda acestui fapt, tocmai minoritățile s-au simțit neglijate, chiar înșelate. Acest sentiment de dezamăgire reiese dintr-o declarație a Forumului Democrat al Germanilor din România din vara anului 1990. Guvernului i se reproșează în comunicat faptul că propunerile minorităților nu sunt luate în considerare și cerințele lor nu sunt îndeplinite. În declarație se concluzionează că „testul de înțelegere a democrației [...] [ar consta] în găsirea unei soluții adecvate problemei naționale”¹⁵.

¹⁰ Paul Philippi, *Weder Erbe noch Zukunft? Fragen rumäniendeutscher Gegenwart im 201. Jahrzehnt*, Sibiu, Editura Honterus, 2010, p. 18.

¹¹ Hugo Schneider, *Kurze Situationsbeschreibung. Ein Siebenbürger berichtet seinen Landsleuten in Deutschland*, în Horst Weber (ed.), *Nachdenken über die Zukunft. Aufsätze und Dokumente über die Rumäniendeutschen*, Sibiu, Editura proprie a FDGR, 1991, p. 47.

¹² Kroner și Göbbel prezintă pentru anul 1990 cifra de peste 635.500 de imigranți, a se vedea și Michael Kroner, Horst Göbbel, *Rumänien und seine Deutschen 1948-1995*, Nürnberg, p. 73.

¹³ Wolfgang Schäuble, *Grußansprache*, în Christoph Bergner, Matthias Weber, Jens Stüben (ed.), *Aussiedler- und Minderheitenpolitik in Deutschland: Bilanz und Perspektiven*, Schriften des Bundesinstituts für Kultur und Geschichte der Deutschen im Östlichen Europa 38, München, Oldenbourg, 2009, p. 17.

¹⁴ Michael Kroner, Horst Göbbel, *op. cit.*, p. 78.

¹⁵ Declarație a Forumului Democrat al Germanilor din România, 9 iulie 1990. În Horst Weber, *Nachdenken über die Zukunft. Aufsätze und Dokumente über die Rumäniendeutschen*, Sibiu, Editură proprie a FDGR, 1991, p. 65.

Publicațiile *Siebenbürgische Zeitung* și *Banater Post* în anul 1990

Înainte de prezentarea mai în detaliu a celor două publicații în perioada stabilită pentru cercetare, se impun unele reflecții conceptuale și metodologice importante pentru analiza de față. Pornind de la o abordare constructivistă putem considera mijloacele mass-media în general – și în cazul nostru concret cele două publicații analizate – drept mijloace de construire a realității și formare a identității. Pentru a clarifica mai îndeaproape această poziție se impune citat aici raționamentul lui Günter Bentele. Referitor la relația dintre conținuturile media și realitate, Bentele descrie o poziție realistă, în care „realitățile, situațiile care formează împreună realitatea, există independent de orice observator”¹⁶ – jurnaliștii le pot așadar reproduce. În opoziție cu aceasta, poziția constructivistă susține că nu există „nicio realitate independentă de jurnaliști și receptori”, aceasta este „mai întâi creată, construită de jurnaliști”¹⁷. Aceeași linie de gândire o întâlnim și la Niklas Luhmann, care folosește conceptul de „dublare a realității” (*Realitätsverdopplung*). Luhmann vorbește în acest sens despre prima realitate, mereu cu „referire la un observator” și despre cea de-a doua realitate, care poate fi doar o realitate observată. În acest sens suntem mai mult sau mai puțin forțați să construim realitatea, în măsura în care noi „observăm observatorii [...], cum construiesc realitatea”¹⁸.

Cu intenția de a evita o abordarea complet constructivistă, pornim în lucrarea de față de la premisa că jurnaliștii, scriitorii, autorii pot determina ei înșiși despre ce se poate discuta (respectiv reflecta). Pornind de la această idee mai este doar un mic pas până la a constata că mijloacele media dețin o importantă poziție de forță – chiar dacă nu influențează ceea ce gândesc receptorii despre un anumit conținut, totuși de ele depinde ce este mediatizat și ce nu. Această selecție este cunoscută în științele comunicării sub denumirea „Agenda-Setting” și se bazează pe ideea că jurnaliștii „selectează evenimentele și temele pe care le consideră că merită să fie mediatizate și cu aceasta influențează „percepția receptorilor”¹⁹.

După cum am prezentat pe scurt în studiul de față, nu mai este un secret faptul că publicațiile Asociațiilor au sprijinit emigrarea etnicilor germani, au văzut posibilă dănuirea comunității lor doar pe teritoriul Germaniei și, în conformitate cu acest crez, au manifestat o atitudine clară pro-emigrare. Această poziție a răzbătut de la sine și în publicațiile lor, cum este cazul celor două ziare analizate în cercetarea de față. Fără îndoială, *Siebenbürgische Zeitung* și *Banater Post* au

---

¹⁶ Günter Bentele: *Objektivität und Glaubwürdigkeit: Medienrealität rekonstruiert*, Wiesbaden, VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2008, p. 257.

¹⁷ *Ibidem*, p. 261.

¹⁸ Niklas Luhmann, *Die Realität der Massenmedien*, Opladen, Westdeutscher Verlag, 1996, p. 15.

¹⁹ A se vedea aici Rinaldo Kühne, *Emotionale Wirkungen von Kommunikatoren- und Journalisten-Frames*, în Wiebke Loosen u.a. (Hrg.), *Journalismus und (sein) Publikum: Schnittstellen zwischen Journalismusforschung und Rezeptions- und Wirkungsforschung*, Wiesbaden, Springer VS, 2014, p. 301.

fost deseori portavocea taberei pro-emigrare. În acest sens, au stat în opoziție cu publicația *Neuer Weg*, în care foarte des au luat cuvântul cei din opoziție – anume cei care și-au imaginat viitorul lor în Transilvania, respectiv în Banat. Această dispută a fost purtată în paginile cotidianului german bucureștian cu multă impetuositate și vehemență, mai ales în primele luni ale anului 1990.

Prezentul studiu este preocupat de discursul purtat de cele mai importante și longevive două ziare ale Asociației – atât *Siebenbürgische Zeitung*, cât și *Banater Post* apar până în prezent și reflectă o istorie de peste cincizeci de ani. *Siebenbürgische Zeitung* apare din iunie 1950 și a devenit „liantul spiritual care i-a inclus pe toți sașii”²⁰. *Banater Post* apare sub această denumire din decembrie 1956 și a succedat ziarului *Banater Heimatblätter*, periodic conceput ca *newsletter* al Asociației Șvabilor Bănățeni (Landmannschaft der Banater Schwaben).

În anul 1990 au apărut 20 de ediții ale ziarului *Siebenbürgische Zeitung* sub conducerea redactorului-șef de atunci, Hannes Schuster. Numărul de pagini a variat între 12 și 24, de cele mai multe ori publicația a avut între 16-20 de pagini. *Banater Post* a apărut în această vreme bilunar, în 1990 au existat în total 24 de ediții (edițiile 13 și 14, precum și edițiile 23 și 24 s-au tipărit împreună). În intervalul de timp cercetat, redactorul publicației ce conținea 16 pagini era Klaus Lanz, președinte executiv al Asociației Șvabilor Bănățeni în Germania (Landmannschaft der Banater Schwaben in Deutschland). Din intervalul de timp în care erau publicate și numărul de pagini pe care îl aveau, reiese clar că aceste publicații în mod sigur nu au fost gândite pentru a oferi publicului informații cotidiene. În acest scop se puteau folosi numeroasele surse de informare din Germania. Aceste condiții cadru impun exact modul selecției pe care tocmai l-am descris mai înainte succinct, anume „Agenda-Setting”. Aici este necesară explicația unui alt termen din științele comunicării, a cărui fundament îl constituie ponderea diferită ce o au conținuturile: „Framing”. Acest termen se referă la „un proces prin care anumite secțiuni de realitate devin mai mult sau mai puțin remarcabile, prin accentuarea anumitor obiecte sau relații de obiecte și astfel determină un anumit cadru de interpretare”²¹. „Frames” sunt modele de interpretare care fac posibilă categorizarea și prelucrarea mai eficientă a informației.

Aceste publicații au avut însă o misiune deosebit de importantă și mai ales multilaterală – chiar dacă ignorăm rolul lor important în prezentarea publică a tematicii emigrării. Cu precădere după căderea comunismului, le-a revenit un rol și mai important odată cu explozia numărului celor care au emigrat și anume: ele

²⁰ Istoria Asociației, <https://www.siebenbuerger.de/verband/rueckblick/geschichte>, accesat la 15 august 2019.

²¹ Andreas Schwarz, *Die Relevanz von Ursachen- und Verantwortungszuschreibungen im Kontext von Nachrichtenproduktion und -rezeption*, în Wiebke Loosen, Marco Dohle (Ed.), *Journalismus und (sein) Publikum: Schnittstellen zwischen Journalismusforschung und Rezeptions- und Wirkungsforschung*, Wiesbaden, Springer VS, 2014, p. 289.

urmas să ofere o bucată de patrie („Heimat”), să diminueze din pierderea patriei, să ofere suport și ajutor celor plecați și să îi sprijine în adaptarea la noul mediu.

Care au fost sarcinile pe care trebuiau să le îndeplinească aceste publicații? O analiză tematică a contribuțiilor și articolelor arată că s-a dorit acoperirea unui spectru larg de așteptări: la o privire mai de aproape, *Siebenbürgische Zeitung* și *Banater Post* au vrut să se adreseze tuturor categoriilor de vârstă și au încercat să acopere pe cât posibil un domeniu tematic cât mai mare – au fost în același timp publicații pentru tineret și femei, ziar în dialect, buletin cultural și religios și, nu în ultimul rând, ziar de mică publicitate. Tematicile abordate sunt variate și greu de încadrat. Se impune totuși o enumerare a lor: articole despre anumite ocazii, zile de drumeții, ziua mamei, jurnale de călătorie și excursii, articole despre evenimente culturale și artistice, despre reprezentații de diafilm, expoziții ș.a.m.d.

În susținerea celor enunțate mai sus, amintim unele denumiri relevante de rubrici: în *Siebenbürgische Zeitung* găsim rubrica „Jugendforum“ (forumul de tineret), în care sunt publicate îndeosebi informații despre evenimente²². O rubrică asemănătoare găsim în *Banater Post* sub denumirea „Für die Jugend“ (Pentru tineri)²³. *Siebenbürgische Zeitung* se adresa cititoarelor, de exemplu, în rubrica „Von Frauen – für die Frau“ (De la femei – pentru femeie)²⁴. Interesant este și faptul că ziarul prezenta regulat cifre despre emigrare – de exemplu, în numărul 10/1990, pe pagina a treia. Aceași tematică o aborda rubrica cu titlul „Die aktuelle Notiz“, informând deseori despre situația celor plecați, chiar prima ediție a anului 1990 ne informează, de exemplu, că este posibilă plecarea cu noile pașapoarte românești²⁵.

În ambele publicații o parte importantă au ocupat-o informațiile din viața Asociației sau știrile din țară – de exemplu rubrica din *Banater Post*, intitulată „Nachrichten aus Heimat und Familie“ (Știri din țară și familie)²⁶, în care erau salutați cu numele noii veniți sau erau felicitați membri ai Asociației cu ocazia jubileurilor ș.a.m.d. Prin rubrica „Heitere Ecke“²⁷ (Colțul vesel), *Banater Post* arată intenția de a păstra viu dialectul șvăbesc. Nu în ultimul rând, trebuie amintită aici și importanța anunțurilor de mică publicitate și rubrica de decese și comemorări în cele două publicații – numărul mare al acestor anunțuri demonstrează încă o dată rolul important pe care îl jucau aceste ziare pentru comunitățile lor și poate fi văzut ca dovadă a faptului că *Siebenbürgische Zeitung* și *Banater Post* au contribuit decisiv la păstrarea identității comunității.

---

²² „Siebenbürgische Zeitung“, nr. 8/1990, p. 5.

²³ „Banater Post“, nr. 13-14/1990, p. 15.

²⁴ „Siebenbürgische Zeitung“, nr. 10/1990, p. 4.

²⁵ „Siebenbürgische Zeitung“, nr. 1/1990, p. 1.

²⁶ „Banater Post“, nr. 10/1990, p. 10.

²⁷ „Banater Post“, nr. 11/1990, p. 10.

Discursul ziarelor în anul 1990

În următorul capitol al prezentului studiu dorim să ilustrăm, pe baza unor exemple, cum se regăsesc conceptele prezentate, respectiv „Agenda-Setting” și „Framing”, și cum, prin accentuarea și evidențierea anumitor tematici, afirmații și păreri, publicul poate fi format în percepția sa, cititorilor li se pot transmite opinii cu care se pot foarte bine identifica.

Pentru alegerea exemplurilor am selectat anumite evenimente din anul 1990, care mi-au părut relevante. Selecția s-a realizat aleatoriu, cu siguranță că anul 1990 a oferit o mulțime de evenimente importante, o includere exhaustivă a acestora în analiză ar depăși cadrul acestui studiu. Pentru cercetarea de față au fost selectate următoarele „momente cheie” ale anului: preluarea puterii de către Frontul Salvării Naționale, primele alegeri post-comuniste din România, întâlnirea anuală a sașilor transilvăneni în Dinkelsbühl („Heimattag”), schimbările aduse procedurii de acceptare a emigranților, precum și vizita în Germania a Prim-Ministrului României, Petre Roman.

În ceea ce privește promisiunile Frontului Salvării Naționale, acestea sunt privite cu o atitudine rezervată după cum reiese din editorialul din *Siebenbürgische Zeitung* din 15 ianuarie²⁸. Președintele Asociației, Dankwart Reissenberger, privește cu mult scepticism structura de putere nou formată la București – „viitoarea dezvoltare politică” a țării nu ar putea fi în acel moment prognozată. „Sentința privind șansele viitoare ale germanității rămase în România” ar trebui să revină în sarcina celor încă rămași în România. Reissenberger se referă în articolul său și la nou înființatul „Forum Democrat al Germanilor din România”²⁹. Membrii acestuia „le revine misiunea de a se preocupa serios de problema dacă pot să controleze vârtejul de emigrare format între coetnicii lor”³⁰.

În aceeași ediție a ziarului, conducerea Asociației își rezervă într-o declarație toate opțiunile posibile: organizațiile sunt invitate „să își îndrepte acțiunile cu prioritate în scopul ajutorării coetnicilor rămași în Transilvania; Asociația își arată disponibilitatea „de a contacta în mod nemijlocit reprezentanțele politice nou formate ale germanilor din Transilvania și de a-i sprijini în eforturile lor de păstrare a independenței și de dezvoltare liberă”, în același timp cere guvernului german să solicite garanții conducerii de stat din București în scopul asigurării autonomiei culturale, pentru „păstrarea identității ei germane”, dar și pentru „dreptul fiecărui individ la emigrare și liberă circulație”³¹.

Pentru a juca corect, se face referire și la atitudinea Bisericii care, în mod cunoscut, era una împotriva emigrării. În editorialul amintit mai sus, semnat de Dankwart Reissenberger, este redat și un apel al prim-preotului din București, Günter Ambrosi: acesta apelează la „preoții Bisericii Lutherane și la profesorii

²⁸ Dankwart Reissenberger, *Bukarester Front verspricht Freizügigkeit*, în „*Siebenbürgische Zeitung*”, nr. 1/1990, p. 1.

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ *Ibidem*.

³¹ Declarație a Conducerii Asociației, în „*Siebenbürgische Zeitung*”, nr. 1/1990, p. 1

care predau în limba germană”, „în special la cei care doresc să emigreze” să își reevalueze intențiile lor pentru că acum chiar s-ar merita „să pornească din nou de la capăt, ci să își facă fiecare slujirea acolo unde este nevoie”.³²

Din cauza termenului de apariție, *Banater Post* a reacționat la evenimentele din decembrie 1989 abia în cea de-a doua ediție din anul 1990. Ziarul prezintă în prim plan o relatare privind acțiunile umanitare care au ajuns în România. Pe cea de-a treia pagină a ediției din 20 ianuarie 1990 este publicată declarația Forumului Democrat al Germanilor din Banat, în care se vorbește despre „disponibilitatea în numele Germanilor din Banat de a acționa împreună cu toate forțele democratice inovatoare, pentru reconstrucția patriei noastre”³³.

Siebenbürgische Zeitung relatează detaliat în cea de-a doua ediție din 1990 despre vizita în România a Ministrului de Externe german de atunci, Hans-Dietrich Genscher. Este menționat și faptul că Genscher a invitat președinții celor trei Asociații ale Germanilor din România să participe la discuții cu „Frontul Salvării Naționale”. Astfel, s-a ajuns la întâlnirea cu Ministrul de Externe român, Sergiu Celac, „care a dat asigurări reprezentanților Asociațiilor că conducerea din prezent a României este interesată ca reprezentanții minorității germane să rămână în localitățile lor, dar și că, e de la sine înțeles faptul că oricărei persoane care dorește plecarea, îi este eliberat un pașaport de călătorie în scopul plecării”³⁴. În articol se relatează și despre încercările lui Genscher de a mai tempera zelul celor care doreau să emigreze: Ministrul German de Externe ar fi promis celor care ar intenționa să se decidă pentru a rămâne în România: internate, cămine de bătrâni, dar și locuri de muncă create de investitori. Afirmările lui Oskar Lafontaine din acel timp au creat tensiuni, care „au accentuat frica de a nu ajunge prea târziu” – după cum reiese din rubrica intitulată „Die aktuelle Notiz” (Nota actuală). Cifra în creștere a emigrărilor a demonstrat că „oamenii din Transilvania și Banat nu au avut încredere în pacea (de ambele părți)”³⁵.

Este o perioadă puternic marcată de această atitudine de neîncredere – vizavi de ambele părți! Observând cele prezentate mai ales în *Siebenbürgische Zeitung*, cititorul are impresia că ziarul este marcat de teama că întregul proces de emigrare se va încheia. Pe de-o parte nu poți și nu vrei să ai încredere în cei care dețin puterea la București, de cealaltă parte s-a instalat teama că guvernul German va înăspri condițiile de primire a emigranților. Frica a fost alimentată și „de faptul schimbării modului de gândire al cetățenilor Germaniei privind politica de emigrare [...]. Pericolul unei noi schimbări a opiniei publicului privind emigranții crește de la o zi la alta. [...] Trebuie să ne opunem cu argumente convingătoare mai ales ideii greșite că acum, când domnește pacea în Est, germanii ar trebui să

---

³² Dankwart Reissenberger, *op. cit.*, p. 1.

³³ Din Declarația Forumul Democrat al Germanilor din România, în „Banater Post”, nr. 2/1990, p. 3

³⁴ Dankwart Reissenberger, *Hilfe für Siebenbürgen und unsere Aussiedler*, în „Siebenbürgische Zeitung”, nr. 2/1990, p. 1.

³⁵ *Die aktuelle Notiz*, în „Siebenbürgische Zeitung”, nr. 2/1990, p. 1.

rămână liniștiți în țara lor.”³⁶ În următorul număr al ziarului, autorul articolului de mai a putut să liniștească cititorii, pentru că „Dr. Wolfgang Schäuble, Ministrul de Interne responsabil cu problemele refugiaților și emigraților, a luat o poziție clară în fața Parlamentului German într-o problemă decisivă pentru germanii din România, în favoarea coetnicilor noștri. [...] În opinia lui Schäuble și a Guvernului German, și în situația de față a unui guvern interimar în București, în cazul unor raporturi juridice neclarificate privind minoritățile, încă mai există «o presiune» în sensul aplicării legii persoanelor strămutate. Aceasta înseamnă că și pe viitor germanii din România pot fi acceptați ca emigranți în Republica Federală Germania [...]”³⁷

Reprezentanții germanilor emigrați din România nu au fost așadar mulțumiți cu situația din țara pe care au părăsit-o, și astfel nu e de mirare că rezultatele primelor alegeri după căderea regimului comunist au fost privite cu dezamăgire. Citim în numărul 13-14 al *Banater Post* din 10 iulie 1990 că în România nu ar mai exista deocamdată nicio speranță la democrație. După rezultatele impresiionante de la alegeri, Frontul Salvării Naționale al lui Ion Iliescu și-ar fi „dat jos masca defintiv” citim într-un articol semnat în mod interesant de președintele Asociației Sașilor Transilvăneni, Reissenberger. Acesta taxează în articolul său fără milă regimul lui Iliescu, președintele nou ales: „Cu ajutorul hoardei de bătauși chemați împotriva studenților ce demonstau de mai multe zile, ajungându-se la uciderea a șapte demonstranți și rănirea a câtorva sute, s-a dus credibilitatea privind statul de drept și democrația pluralistă și nimeni nu mai este dispus acum să îi acorde vreo șansă României lui Iliescu de a se situa de partea națiunilor libere din Vestul Europei. Structurile dictaturii totalitare, după cum sunt cunoscute încă din perioada lui Ceaușescu în formă mai rigidă, s-au dovedit a fi menținute intacte.”³⁸

Se remarcă clar cum s-a schimbat după alegerile din mai 1990 și discursul din *Banater Post*, oarecum moderat până la acea dată. Nici nu se încearcă mascarea dezamăgirii resimțite în urma rezultatelor alegerilor. În ediția din 5 iunie citim că șvabii din Banat, care au urmărit în marea lor majoritate alegerile „cu tensiune și implicare”, pe de altă parte „intuind ce era cel mai rău”, totuși „au sperat la schimbare alături de un număr mult prea mic de români lucizi”, au fost dezamăgiți de rezultate, chiar dacă „în aceste zile a fost emisă cea mai convingătoare dovadă pentru motivele noastre de emigrare”³⁹.

Tema este abordată chiar și în numărul menționat (13-14) al *Banater Post*: România se află la o răscruce de drumuri, așa citim din titlul articolului lui Peter-Dietmar Leber. Multe structuri au rămas neatrinse în România, iar faptul că „mulți

³⁶ Horst Göbbel, *Ist Entwarnung angebracht?*, în „Siebenbürgische Zeitung“, nr. 3/1990, p. 5.

³⁷ Dankwart Reissenberger, *Vertrauensschutz für die Deutschen in Rumänien*, în „Siebenbürgische Zeitung“, nr. 4/1990, p. 1.

³⁸ Dankwart Reissenberger, *Der Exodus der Deutschen aus Rumänien geht weiter*, în „Banater Post“, nr. 13-14/1990, p. 3.

³⁹ A.P., *Rumänien nach der Wahl*, în „Banater Post“, nr. 11/1990, p. 1.

foști funcționari ai Securității – chiar din staful personal al lui Ceaușescu – sunt din nou în funcții și demnități, a deziluzioant pe mulți⁴⁰. La o jumătate de an după căderea dictatorului bilanțul lui Leber este dezamăgitor: „Co-etnicii noștri din Banat sunt pe picior de plecare. Pleacă în grabă pentru că nu mai văd niciun viitor în Banat pentru ei și copiii lor, pentru că au decis deja de mult în problema dilemei dintre a pleca sau a rămâne, în favoarea primei opțiuni. Acum pot să-și îndeplinească dorința la care nutreau de mult.”⁴¹ Au fost încurajați în decizia lor de direcția de dezvoltare din România. Leber observă cu cinism, că multe rețele vechi încă funcționează, prezentând în acest sens ca și dovadă proeminentă cazul „grădinarului” – personaj, care a lăsat mulți oameni „cu căruța plină de datorii”. Acesta ar fi din nou „în libertate”⁴² din cauza lipsei dovezilor.

Și în numărul ziarului *Siebenbürgische Zeitung* din 31 mai 1990 sunt formulate temeri privind tendința de consolidare a puterii lui Iliescu. Într-un articol nesemnlat se exprimă îngrijorarea că președintele ales, datorită majorității parlamentare, va reuși să impună „concepte și structuri de putere, care ar putea avea obligații prea mari față de grupările prerevoluționare...”⁴³.

Din analiza acestor articole putem concluziona faptul că, doar la câteva luni după căderea lui Ceaușescu, susținătorii emigrării și-au putut confirma și consolida mai puternic poziția lor. Drept dovadă stă articolul apărut în numărul 16/1990 al ziarului *Siebenbürgische Zeitung* care prezintă un bilanț devastator al situației, anunțat încă din titlu: „Toate temerile sunt depășite”. În acest articol este vorba despre un raport realizat în urma mai multor călătorii în Transilvania ale unui reprezentant al Diakonisches Werk al EKD (Fundatia Diaconică a Bisericii Evanghelice din Germania), Reinhard Brakhage. Este un articol în care se face referire la situația politică, la aprovizionarea populației cu mărfuri, la starea învățământului și a Bisericii și la intențiile de înființare de cămine de bătrâni. De asemenea, și la emigrare, confirmându-se faptul că valul de emigrare nu va scădea: „Schimbările anunțate de Guvernul German în domeniul emigrărilor și restructurarea procedurii de preluare a emigranților par să confirme exprimările lui Lafontaine, de aceea majoritatea sașilor care intenționează să emigreze – se presupune că va fi un procent de cel puțin 85% dintre ei – urmăresc să o facă încă înainte de 1 iulie 1990.”⁴⁴

Preocupările celor două publicații s-au îndreptat la acest moment spre o altă temă: Germania amenința modificarea procedurii de acceptare a străinilor, astfel că existau temeri că această nouă reglementare va avea un efect și asupra emigranților din România. Dezbateră, întâlnirile și negocierile legate de aceasta au fost urmărite cu atenție – reprezentanții Asociațiilor au luat parte activ la ele –

⁴⁰ Peter-Dietmar Leber, *Rumänien am Scheideweg*, în „Banater Post“, nr. 13-14/1990, p. 1.

⁴¹ *Ibidem*.

⁴² Peter-Dietmar Leber, *Rumänien am Scheideweg*, în „Banater Post“, nr. 13-14/1990, p. 1.

⁴³ *Eine erste Entscheidung in Rumänien – Iliescu gewinnt eindeutig die Wahlen*, în „Siebenbürgische Zeitung“, nr. 8/1990, p. 5.

⁴⁴ Reinhard Brakhage, *Alle Befürchtungen noch übertroffen*, în „Siebenbürgische Zeitung“, nr. 16/1990, p. 3.

la fel s-a și scris mult despre ele. *Banater Post* a prezentat în ediția din 10 iulie 1990 poziția Asociației sale referitor la problema noii reglementări privind procesul de acceptare a emigranților⁴⁵. Guvernul German a planificat și introdus o modificare în procedeu de recunoaștere în sensul că, recunoașterea etniei germane și acordarea statutului de persoane strămutate urma să se facă în țara de proveniență. Asociația Șvabilor Bănățeni din Germania a văzut în această intenție o contradicție cu „principiul liberei circulații” și s-a temut că această măsură „îi va pune emigrării o piedică prin contingentare. S-a argumentat că, în cazul situației prezente din România punerea în aplicare a acestei hotărâri de lege ar aduce cu sine mari dificultăți birocratice.”⁴⁶. Această dispută a ajuns și în campania electorală din Germania, punctul culminant atingându-se în octombrie, când în centrala de primire din Nürnberg s-a întâmplat să fie respinși etnici germani din România care nu aveau acordul de accept⁴⁷. Ca reacție la astfel de situații a avut loc o întâlnire între președinții celor trei Asociații și Secretarul de stat din Ministerul German de Interne însărcinat cu problema emigrării în guvernul german, Horst Waffenschmidt. *Banater Post* prezintă rezultatul întâlnirii în ediția din 20 noiembrie 1990 drept un succes, deoarece s-a ajuns la „o înțelegere în procedeu de abordare a cererilor de primire a co-etnicilor lor...”⁴⁸. Despre acest eveniment, ceva mai la obiect scrie *Siebenbürgische Zeitung* în numărul 18/1990 din 15 noiembrie. Waffenschmidt este citat încă din titlu, acesta clarificând faptul că „se impun a fi obligatoriu respectate hotărârile legale privind primirea emigranților [...]”⁴⁹. În cadrul întâlnirii li s-a dat reprezentanților Asociațiilor asigurarea că va fi accelerat procesul de acordare a hotărârilor de primire. Totodată, a fost confirmat și faptul că emigranții care au o aprobare, așa numitul număr RU, pot să se stabilească în Germania fără a relua procedura, lucru anunțat deja în luna mai la propunerea Asociațiilor⁵⁰. Această tematică constituie un fir roșu al edițiilor celor două publicații și, nu în cele din urmă, poate fi interpretată drept o dovadă pentru eforturile Asociațiilor de a face posibilă o plecare în condiții mai ușoare a etnicilor germani din România.

Alte momente cheie care se impun a fi tratate aici mai în detaliu sunt reprezentate de două sărbători: Cea de-a 40-a Sărbătoare a Sașilor Transilvăneni din Dinkelsbühl și Cea de-a 8-a Sărbătoare a Șvabilor Bănățeni din Ulm. Ele reprezintă primele întâlniri anuale (Heimattage) la care au putut participa și oaspeți din România, sași din Transilvania și șvabi din Banat. Aceste două evenimente, respectiv relatările despre ele, servesc drept exemplu pentru a arăta cum funcționează conceptele descrise la început („Agenda-Setting” și „Framing”).

⁴⁵ *Neues Aufnahmeverfahren darf Aussiedlerzug nicht bremsen*, în „Banater Post“, nr. 13-14/1990, p. 1.

⁴⁶ *Ibidem*.

⁴⁷ *Rumäniendeutsche zur Rückkehr gezwungen*, în „Banater Post“, nr. 21/1990, p. 2.

⁴⁸ *Abschiebung aus Nürnberg konnte verhindert werden*, în „Banater Post“, nr. 22/1990, p. 1.

⁴⁹ *Waffenschmidt drängt: Gesetz muß beachtet werden*, în „Siebenbürgische Zeitung“, nr. 18/1990, p. 1.

⁵⁰ *Blitzaktion für erleichterte Einreise*, în „Siebenbürgische Zeitung“, nr. 8/1990, p. 1.

Întâlnirea sașilor din Transilvania a stat – după cum reiese din pagina de titlu a ediției din 15 iunie a ziarului *Siebenbürgische Zeitung* – sub semnul unei solidarități generale. Potrivit cu acest titlu și cu manifestarea jubiliară a fost ales și motto-ul sărbătorilor: Poporul nostru să fie unul! – exprimare ce își are originea în Bula de Aur a Sașilor din anul 1224. „Această propoziție scurtă a reprezentat timp de secole simbol pentru egalitate și unitate, și a constituit baza legală pentru o comunitate, a cărei realizări economice, culturale și politico-democratice produc efecte până în zilele noastre.”⁵¹ – după cum este argumentată alegerea acestui motto în articolul din prima pagină.

Importanța solidarității care să îi cuprindă pe toți a fost subliniată și de președintele Forumului Democrat al Germanilor, Thomas Nægler; doar această coeziune ar putea face posibilă „supraviețuirea comunității împărțite”⁵². Remarcabilă este formularea lui Nægler, care permite concluzia conform căreia comunitatea sașilor din România nu trebuie să aleagă în mod obligatoriu plecarea.

Ambele întâlniri ale etnicilor emigrați au avut ca invitați de onoare persoane cu importanță simbolică: Ministrul de Externe Hans-Dietrich Genscher a fost invitat la Dinkelsbühl, iar la sărbătoarea din Ulm a fost chemat să țină un discurs festiv Ministrul de Interne Wolfgang Schäuble. Acesta a vorbit în discursul său⁵³ nu doar despre disponibilitatea Germaniei de a primi în continuare emigranți, ci și de „dificultățile tot mai mari în cadrul procesului de primire și cazare”⁵⁴, motivul care a stat la baza acestor schimbări în procedura de primire. La Dinkelsbühl, Genscher a subliniat în discursul său faptul că fiecare sas „și pe viitor este binevenit” în Germania. Cunoscând faptul că „discuțiile iresponsabile și lipsite de cordialitate purtate aici în Germania au hrănit exodul din Transilvania, cum că s-ar putea închide poarta spre Republica Federală”⁵⁵, Genscher a consolidat promisiunea făcută la Sibiu, că poarta spre Germania va rămâne deschisă. Ziarul *Siebenbürgische Zeitung* relatează despre participarea grupurilor de dansuri săsești din Transilvania și, de asemenea, despre „numărul tot mai mare de tineri în port popular” dovadă a „vitalității”⁵⁶ comunității.

La sfârșitul lunii noiembrie Prim-Ministrul Român, Petre Roman, a vizitat Germania. În cadrul acestei vizite s-a ajuns și la o „discuție” între Roman și președinții Asociațiilor. La propunerea făcută de Petre Roman, ca etnicii germani să rămână în România, chiar să se întoarcă în țară, „pentru a folosi șansa unui nou început”⁵⁷, reprezenții Asociațiilor au replicat că „o condiție pentru asta ar fi

⁵¹ Hannes Schuster, *Im Zeichen übergreifenden Zusammenhalts*, în „*Siebenbürgische Zeitung*”, nr. 9/1990, p. 1-2.

⁵² *Ibidem*.

⁵³ *Solidarität für deutsche Landsleute in Osteuropa*, în „*Banater Post*”, nr. 12/1990, p. 2-4.

⁵⁴ *Ibidem*.

⁵⁵ *Wir machen die Deutschen aus Siebenbuergen nicht zu Auslaendern im Land ihrer Vorvaeter!*, în „*Siebenbürgische Zeitung*”, 9/1990, p. 3.

⁵⁶ *Bildunterschrift*, în „*Siebenbürgische Zeitung*”, nr. 9/1990, p. 1.

⁵⁷ Dankwart Reissenberger, *Durch westliche Hilfe Chance für Deutsche*, în „*Siebenbürgische Zeitung*”, nr. 20/1990, p. 2.

restituirea proprietăților⁵⁸. Pretențiile erau justificate, însă această propunere din partea Asociațiilor a fost de fapt un refuz la adresa lui Roman, deoarece tocmai în problema restituirii bunurilor reprezentanții Asociațiilor nu și-au făcut nicio iluzie.

Siebenbürgische Zeitung, în articolul despre vizita Prim-Ministrului României menționează următoarele: Cancelarul German Helmut Kohl „ar fi propus un contract bilateral privind minoritatea germană. Guvernul său ar fi deschis pentru aceasta, alte detalii nu pot fi numite⁵⁹, afirmă Petre Roman. Din informațiile ziarului, purtătorul de cuvânt al guvernului, Hans Klein, ar fi afirmat că el nu ar putea spune dacă va exista „un contract sau o altă formă de acord privind drepturile minorităților pentru cei rămași dintre etnicii germani, un număr – se știe – mic care, de la o zi la alta, este în continuă scădere⁶⁰.

În cele din urmă, în cadrul vizitei de stat a Prim-Ministrului român la Bonn, s-a semnat „un acord între România și Republica Federală Germania privind schimbul dintre instituțiile culturale”. Cu această ocazie, România a semnalat și „disponibilitatea ei de a încheia un acord privind protejarea drepturilor minorității germane din România⁶¹.

Au trebuit să treacă aproape încă doi ani până ce acordul să fie semnat. Din perspectiva Germaniei, România reprezenta ultima țară din fostul bloc estic, cu care Republica Federală a semnat un acord bilateral. Acestea aveau drept scop asigurarea „întregii structuri europene de pace” și trebuiau să deschidă țărilor respective „drumul spre Comunitatea Europeană⁶². După cum scrie Ministrul de Externe de atunci, Genscher, în memoriile sale, prin contract se spera „să se deschidă o perspectivă de viitor mai bună pentru germanii rămași în România și mulți dintre ei să poată fi stimulați să rămână în Transilvania și în Banat⁶³.

Concluzii și perspective

După căderea regimului comunist, în 1990 au părăsit țara mai mult de 110.000 de etnici germani. Aceștia s-au putut baza în Germania pe sprijinul Asociațiilor Sașilor din Transilvania și a Șvabilor din Banat și Sătmar. În articolul de față s-a investigat mai îndeaproape dacă publicațiile Asociațiilor Sașilor și Șvabilor din Germania, *Siebenbürgische Zeitung* și *Banater Post*, pot fi considerate un instrument de formare a identității etnicilor germani. În acest scop, au fost studiate aparițiile din anul 1990 a celor două publicații. În perioada tranziției și a

⁵⁸ *Ibidem*.

⁵⁹ *Ibidem*.

⁶⁰ Dankwart Reissenberger, *Durch westliche Hilfe Chance für Deutsche*, în „*Siebenbürgische Zeitung*“, nr. 20/1990, p. 2

⁶¹ Erich Kendi, *Minderheitenschutz in Rumänien: die rechtliche Normierung des Schutzes der ethnischen Minderheiten in Rumänien*, Untersuchungen zur Gegenwartskunde Südosteuropas Bd. 30, München, Oldenbourg, 1992, p. 153.

⁶² Hans-Dietrich Genscher, *Erinnerungen*, Berlin, Siedler, 1995, p. 995.

⁶³ *Ibidem*.

emigrării, cele două ziare au oferit fără îndoială un punct de sprijin stabil într-o lume complet nouă. Ele au menținut împreună comunitatea, contribuind astfel și la păstrarea identității. Aceste ziare au putut oferi o bucată de patrie/ținut natal („Heimat”), diminuând pierderea patriei și au constituit suport și ajutor celor plecați și sprijin în adaptarea la noul mediu. Cu certitudine se poate spune că au jucat un rol important în viața comunității, contribuind mai puțin la formarea identității și mai mult la păstrarea ei.

Pe de altă parte, aceste publicații au fost un mijloc de răspândire a opiniilor, convingerilor și valorilor editorilor, iar Asociațiile au fost susținători recunoscuți ai emigrării. Se poate spune și că adresanții celor două publicații au fost conștienți de acest lucru. Această atitudine a editorilor se reflectă bineînțeles în publicații. Scopul acestei cercetări a fost să arate că, și prin evidențierea și accentuarea anumitor tematici, prin prezența lor permanentă în paginile ziarelor, discursul jurnalistic poate fi influențat și poate fi exercitată o anumită influență asupra receptorilor. Conceptele introduse la începutul studiului din științele mass-mediei și ale comunicării au putut fi demonstrate foarte ușor.

O modalitate de continuare a acestei cercetări o reprezintă includerea în analiză și a altor publicații din anul 1990. Din această perspectivă, un corpus relevant îl constituie cu siguranță analiza cotidianului bucureștean *Neuer Weg*, în care accentele au fost puse în acea perioadă pe altceva, iar greutatea temelor și a discursului s-a îndreptat cu siguranță în altă direcție.

Die landsmannschaftliche Presse als identitätsstiftendes Medium der ausgewanderten Rumäniendeutschen

(Zusammenfassung)

In meinem Beitrag soll der Diskurs der zwei wichtigsten landsmannschaftlichen Presseerzeugnisse, der *Siebenbürgischen Zeitung* und der *Banater Post* hinsichtlich der Identitätsbildung der ausgewanderten Rumäniendeutschen behandelt werden. Die landsmannschaftlichen Zeitungen haben seit ihren Anfängen massiv für die Auswanderung geworben, aber auch als Stütze für die Aussiedler gedient. So haben sie zweifellos auch zur Bildung der „neuen“ Identität der Ausgewanderten beigetragen. Die Analyse beschränkt sich auf das Jahr 1990, auf die Zeit der Massenauswanderung der Deutschen aus Rumänien. Der Vortrag soll aufzeigen, ob und wie sich dieser identitätsbildende Diskurs nach den Ereignissen vom Dezember 1989 verändert hat. Es wird davon ausgegangen, dass nach dem Umbruch die erwähnten Publikationen ihren Weg zum Leser in Rumänien leichter gefunden haben, als in den Jahren der Ceaușescu-Diktatur und dadurch ihr Einfluss auf die Rumäniendeutschen wesentlich zugenommen hat.

**Press Publications of the Associations of Emigrated German Ethnics – a Means
of Developing their Identity**

(Abstract)

In 1990, more than 110.000 ethnic Germans left Romania. In the Federal Republic of Germany, however, they were able to rely on the help of the organizations of the Transylvanian Saxons and the Banat Swabians – the so called “Landsmannschaften”. The present paper aims to discuss on the basis of selected text examples whether the two newspapers published by this organizations, the “Siebenbürgische Zeitung” and “Banater Post” have served as identity-creating publications for the emigrants. In times of radical changes and new beginning, these publications served as a stronghold in a whole new world. There was no doubt that they held the community together and thereby contributed to the preservation of identity. On the other hand, these publications also served as a means of disseminating the opinion of the editors – and the “Landsmannschaften” were avowed proponents of emigration. The analysis of the newspaper articles should also show how the deliberate emphasis and weighting of certain topics and their constant presence in the newspaper pages influenced the discourse.

Lacune în istoriografie: asociațiile germanilor emigrați și național-socialismul la germanii din România¹

Mariana HAUSLEITNER

Asociațiile germanilor emigrați în RFG au adus o contribuție importantă la cercetarea și popularizarea istoriei germanilor din România. În ceea ce privește perioada contemporană, există însă pete albe și prezentări cosmetizate. Aceasta s-a datorat faptului că o perioadă îndelungată de timp au fost finanțate mai ales publicațiile unui anume curent al germanilor emigrați din România. Paragraful 96 al Legii federale din 1953 cu privire la germanii expulzați (*Bundesvertriebengesetz*) prevedea finanțarea din bugetul de stat a activităților culturale ale celor expulzați. Nu cu mult înainte, istoricul Fritz Valjavec înființase „Südostdeutsches Kulturwerk” („Opera culturală sudestgermană”) care până în 1969 a primit bani pentru publicații de la Ministerul Federal pentru expulzați, refugiați și victime de război, iar mai apoi de la Ministerul Federal de Interne (în cadrul căruia există un departament pentru germanii din afara granițelor țării – Nota HB). Valjavec a participat la înființarea și a altor asociații în scopul obținerii de mijloace financiare pentru costuri de tipar și întruniri.

Valjavec lucrase în timpul celui de-al Doilea Război Mondial pentru Serviciul de Siguranță al SS. Din 1942 a fost locșitorul directorului Südost-Institut din München, care era subordonat Oficiului Central al Securității Reichului Berlin (*Reichssicherheitshauptamt* – RSHA). Astfel, în martie 1945, când Institutul a fost nevoit să-și mute locația din cauza bombardamentelor, lui Valjavec i-a fost atestată „importanța pentru război” (*Kriegswichtigkeit*). El a fost profesor extraordinar la Facultatea Serviciului de Siguranță la Berlin. O catedră i-a fost încredințată abia în 1958 la München².

Datorită Războiului Rece, el a găsit mereu finanțatori pentru Südost-Institut și publicațiile despre minoritățile germane. În 1957 a fost acuzat pentru activitatea sa în cadrul unui comandou special (*Sonderkommando*). Atunci el a rugat diverse persoane din cercuri bisericești și aristocrate să-i emită adeverințe antedatate care să ateste că de timpuriu i-a întors spatele lui Hitler. În 1958, un membru al

---

¹ Traducerea studiului din limba germană a fost realizată de Hannelore Baier.

² În necrolog au fost trecute sub tăcere legăturile sale cu serviciul de siguranță. Vezi Hans Diplich, *Fritz Valjavec*, în „Südostdeutsche Vierteljahresblätter”, München, anul 9, nr. 2/1960, p. 57-60.

comandaturii grupei de intervenție D (*Einsatzgruppe D*) a mărturisit în proces că Valjavec ar fi împușcat mortal evrei în Cernăuți. Această faptă nu a mai fost cercetată pentru că Valjavec a murit în 1960³. În 1941 a fost repartizat la un comandou al grupei de intervenție D (*Einsatzgruppe D*) care a comis omoruri la Cernăuți. Cu siguranță, acolo nu a activat ca traducător din limba maghiară, după cum a afirmat în fața instanței, deoarece acolo nu au existat maghiari. Valjavec a luat parte la selecția trupelor ucrainene de ajutor pentru Wehrmacht. Guvernatorul român a reclamat activitatea sa, care a continuat încă patru luni după retragerea comandoului⁴. Unii istorici sunt de părere că Valjavec s-a oferit în 1941 să meargă pe frontul din Est pentru a avansa în carieră⁵. Alții văd în el un ideolog capabil și de execuții⁶.

În ceea ce îi privește pe favoriții lui Valjavec din România după 1945, aceștia proveneau din fostul Partid al Poporului German din România (PPGR = *Deutsche Volkspartei Rumäniens/DVR*). Aceștia au primit mulți bani prin asociațiile sale și au redactat prezentări deformate, în special despre istoria între 1933 și 1945. Majoritatea conducătorilor acestor național-socialiști fanatici aveau sub 40 de ani prin 1935. În 1937, aceștia s-au subordonat fără rezerve intereselor Oficiului central pentru Germanii etnici (*Volksdeutsche Mittelstelle –VoMi*) din Berlin. Între 1933 și 1940 ei au luptat în special împotriva puternicei mișcări catolice de tineret din Banat. În RFG, în anii 1950, ei au afirmat că sunt apărătorii valorilor apusene. Lupta lor împotriva „clericalilor” a fost în mare măsură trecută sub tăcere. Aceasta a fost singura grupare din rândul germanilor din România care a dus o politică istoriografică cu intenții vădite. Până în anii 1980 a reușit să răspândească interpretările sale despre istoria recentă⁷.

În cele ce urmează, vom schița modul în care foștii național-socialiști au influențat imaginea asupra istoriei recente a germanilor din România, plecând de la doi autori din Banat și din Bucovina. În cazul Banatului am ales să abordez istoria învățământului, iar în ceea ce privește Bucovina pe cea a strămutării (*Umsiedlung*). Prima parte este mai cuprinzătoare, aceasta referindu-se la o dezvoltare de peste zece ani, iar a doua se referă la doar patru ani.

³ Robert Pech, *Zwischen Nähe und Distanz. Fritz Valjavec und die Südost-Forschung im Nationalsozialismus*, în „Nordost-Archiv“, Lüneburg, anul 26, 2019, p. 30-56, aici p. 51.

⁴ Mariana Hausleitner, „Viel Mischmasch mitgenommen“. *Die Umsiedlungen aus der Bukowina 1940*, Berlin, De Gruyter Oldenbourg Verlag, 2018, p. 183-190 și 234-236.

⁵ Robert Pech, *Anpassung als Lebensprinzip: Fritz Valjavec und die Südosteuropaforschung zwischen Nationalsozialismus und früher Bundesrepublik*, în „Südosteuropa Mitteilungen”, anul 56, nr. 3/2016, p. 55-72.

⁶ Christian Ingrao, *Hitlers Elite. Die Wegbereiter des nationalsozialistischen Massenmords*, Bonn, Bundeszentrale für politische Bildung, 2012, p. 307-308 și 311.

⁷ Harald Roth, *Memoirenkultur bei den Siebenbürger Sachsen im 19. und 20. Jh.*, în Krista Zach, Cornelius Zach (editori), *Deutsche und Rumänen in der Erinnerungsliteratur*, München, IKGS Verlag, 2005, p. 175-184.

1. Istoria învățământului la șvabii bănățeni în anii 1933-1944

Istoria învățământului este importantă, deoarece la Timișoara, odată cu dezvoltarea Școlii pentru formarea cadrelor didactice / Școlii pedagogice „Banatia“, în anii 1920 a luat ființă cel mai mare complex școlar din Sud-estul Europei. Acest lucru a reprezentat o performanță remarcabilă a conducătorilor șvabi, pentru că mulți frecventaseră înainte de 1918 școli și facultăți maghiare. Inițiatorii și primii directori ai școlii rareori au lăsat în urmă rapoarte tipărite despre activitatea lor. Despre învățământul german din Banat, începând cu sfârșitul anilor 1950, există publicațiile lui Kaspar Hügel, absolvent al „Banatia“. Între 1935 și 1944 el criticase, ca național-socialist radical, activitatea conducătorilor de atunci. Hügel a fost unul dintre conducătorii Partidului Poporului German din România (PPGR) care l-au atacat în special pe vicarul general Franz Blaskovics. Școala pedagogică din Timișoara a activat sub tutela episcopului catolic Augustin Pacha, iar vicarul general Franz Blaskovics a avut o influență deosebită în Consiliul de Administrație. El studiasse teologia la Viena și fusese din 1887 profesor la Facultatea Teologică din Timișoara. Înainte de 1914 a fost deputat al Partidului Independenței 1848. Ca redactor-șef al ziarului „Der Freimütige“ (Sinceritatea / Franchețea) el a căutat să găsească membri pentru „Asociația țăranilor agricoli din Ungaria de Sud” (*Südungarischer Landwirtschaftlicher Bauernverein*) înființată în 1891, care sprijinea comercializarea comună a produsele țărănești prin mici credite⁸. Aceste credite erau acordate țăranilor de Banca Agricolă Șvăbească (*Schwäbische Landwirtschaftsbank*) aflată sub controlul lui Blaskovics și al deputaților germani⁹.

Până în 1920, Blaskovics și Partidul Șvălesc al Autonomiei (*Schwäbische Autonomiepartei*) se poziționau împotriva împărțirii Banatului. După Tratatul de la Trianon el s-a aliniat poziției României Mari și în 1921 a fost co-fondator al „Partidului Poporului German-Șvălesc” (*Deutsch-Schwäbische Volksgemeinschaft*)¹⁰. În 1920 a făcut parte dintre cei care s-au implicat în mod energic pentru dezvoltarea învățământului german în Banat¹¹. Guvernul României, care de exemplu în Bucovina a închis multe școli germane de stat, a sprijinit dezvoltarea unor asemenea școli în Banat. Intenția era ca astfel să fie redusă influența dominantă a limbii și culturii maghiare de până atunci. În 1924, Blaskovics a reușit să strângă donații însemnate pentru construcția de școli în Timișoara de la

⁸ Günter Schödl, *Am Rande des Reichs, am Rande der Nation: Deutsche im Königreich Ungarn 1867-1914/18*, în Günter Schödl (editor), *Land an der Donau*, Berlin, Siedler Verlag, 1995, p. 395.

⁹ Maria Werthan, *Deutsche Agrarverbände im Banat 1891-1940*, Bonn, Donauschwäbische Kulturstiftung, 2004, p. 112 și 324.

¹⁰ Vasile Ciobanu, *Germanii din România în anii 1918-1919*, Sibiu, Editura Honterus, 2013, p. 147-148; Hildrun Glass, *Zerbrochene Nachbarschaft. Das deutsch-jüdische Verhältnis in Rumänien 1918-1938*, München, R. Oldenbourg Verlag, 1996, p. 94-95.

¹¹ Ulrich A. Wien, *Die Schulpolitik der Kirchenleitungen in Hermannstadt und Temeswar für die deutsche Minderheit zwischen 1919 und 1944. Eine religions- und konfessionsübergreifende Skizze*, în „Banatica”, vol. 25, 2015, p. 431-448.

șvabii emigrați în SUA. În ciuda unei dezvoltări cu succes, conducătorii „Banatia” au fost mereu nevoiți să lupte pentru recunoașterea diplomelor din partea Ministerul Educației, care nu dorea să-i accepte pe absolvenți în școli de stat, impunând ca obstacol examene în limba română. În perioada crizei economice mondiale, doar un număr mic dintre absolvenți a reușit să fie angajat, ceea ce a dus la neliniște printre elevi¹².

Deoarece a avut mulți adepți, Blaskovics a devenit ținta predilectă a tinerilor național-socialiști din Banat. Ei s-au folosit de nemulțumirile țăranilor mai săraci, care în anii crizei economice mondiale au primit tot mai rar credite. Banca Agricolă Șvăbească a fost supusă unei presiuni puternice, deoarece mulți țărani nu și-au putut achita creditele, iar guvernul sprijinea doar băncile românești. În 1932, persoane cu vederi de dreapta au înființat „Întrajutorarea Național-Socialistă a Germanilor din România” (*Nationalsozialistische Selbsthilfe der Deutschen*). Fostul ofițer de carieră, Fritz Fabritius, a dezvoltat aceste asociații mai întâi în Transilvania și la scurt timp după aceea și în Banat¹³. Naziștii criticau faptul că politicienii cu vederi conservatoare ar acorda credite doar țăranilor înstăriți. Deoarece Banca Agricolă Șvăbească era în pragul falimentului, ei au cerut ca la acordarea de credite să existe o garanție, ca de exemplu proprietatea unei case. Fabritius susținea că marele capital evreiesc este responsabil pentru scăderea prețurilor la produsele agricole. El a găsit aderenți printre bărbații tineri din Banat, mai cu seamă cu ocazia acțiunii de boicotare a mărfurilor evreiești. Încă din 1932 apărea publicația Mișcării de Întrajutorare „Der Stürmer”, în care Blaskovics era catalogat drept „dușman al poporului”, deoarece criticase imitarea formelor de organizare din Reich de către naziștii din Banat. Doi dintre tinerii învățători îi îndoctrinau pe elevii din complexul școlar „Banatia” din Timișoara. Consiliul de administrație, din care făcea parte Blaskovics, le-a dat avertismente. Din rapoartele consulatului german din Timișoara se poate constata cum sprijinul financiar de la Berlin a avut o influență tot mai însemnată asupra tinerilor național-socialiști. În vara lui 1933, publicația „Der Stürmer” a avut abia 1.800 de abonați. O subvenție din Reich a făcut posibilă scoaterea unui număr special gratuit în 3.000 de exemplare care a fost trimis la toate asociațiile germane. Clericii atacați în acest număr s-au apărat¹⁴. În urma acestui incident, consulul a raportat Ministerului de Externe că, chiar dacă liderii cu experiență ai Partidului Poporului German-Șvăbesc nu au întotdeauna o atitudine corectă față de tineret, tinerilor național-socialiști le lipsește experiența politică și că ei nu pot face diferența între circumstanțele din Reich și cele din România¹⁵.

¹² Mariana Hausleitner, *Die Donauschwaben 1868-1948. Ihre Rolle im rumänischen und serbischen Banat*, Stuttgart, Franz Steiner Verlag, 2014, p. 100-103.

¹³ Mariana Hausleitner, *Die Radikalisierung von Deutschen in Rumänien vor ihrer Gleichschaltung*, în Burkhard Olschowsky, Ingo Loose (editori), *Nationalsozialismus und Regionalbewusstsein im östlichen Europa*, München, 2016, p. 189-208.

¹⁴ Mariana Hausleitner, *Die Donauschwaben*, p. 112-115.

¹⁵ PAAA, R 60185, corespondența Schwager către Ministerul de Externe la 30.6.1933.

Când episcopul Pacha și deputatul Franz Kräuter s-au plâns din cauza atacurilor conducătorilor lor spirituali în Berlin, aceștia i-au sfătuit să meargă în audiență la Hitler. În cadrul acestei audiențe, în februarie 1934, ei au încercat să-l convingă pe Hitler că agitatorii național-socialiști din școlile germane din România ar putea favoriza închiderea acestor școli. Hitler nu i-a ascultat, ci a ținut el însuși un monolog. Această vizită a fost folosită însă în mod abuziv de propagandă, care în mediile alinate (*gleichgeschaltet*) din Reich a relatat că un episcop german din România i-a adus lui Hitler un salut din partea germanilor etnici. Ca urmare, senatori din București au solicitat măsuri, iar arhiepiscopul din București l-a reclamat pe Pacha la Papă¹⁶. Agitația a fost curând aplanată, dar diferite oficii din Berlin i-au sprijinit în continuare masiv pe național-socialiștii din România. Tinerii care se întorceau de la formarea profesională în Germania au publicat deseori în „Der Stürmer“ articole antisemite. PPGR i-a sprijinit în alegeri pe antisemiții din jurul lui Alexandru C. Cuza în ciuda sloganului „România românilor”. Cuza a fost invitat să participe la congresele NSDAP în Reich, iar PPGR îl prezenta ca pe cel mai important aliat¹⁷.

Politicienii conservatori ai germanilor din România au vrut să păstreze unitatea în cadrul grupului etnic. În iunie 1935, ei au stabilit un compromis cu național-socialiștii moderați ai lui Fritz Fabritius. Fabritius a preluat conducerea organizației care unea toate asociațiile Germanilor din România (Comunitatea Etnică Germană din România – *Deutsche Volksgemeinschaft in Rumänien*) și nu i-a mai atacat atât de vehement pe conservatori. Acest lucru însă nu a convenit unora dintre național-socialiștii tineri, care din iulie 1935 se grupau în cadrul PPGR. După august 1944, conservatorii au rămas în România și mulți dintre ei au murit în închisori, ca de exemplu Hans Otto Roth¹⁸. În schimb, național-socialiștii radicali s-au refugiat în Reich, unde timp de cca 40 de ani au influențat modul în care național-socialismul din România a fost prezentat în Germania.

În cele ce urmează, această influență va fi exemplificată prin scrierile lui Kaspar Hügel, care din 1935 a făcut parte din PPGR. El a publicat cărți despre învățământul de limbă germană în Banat în 1957, 1968 și 1978¹⁹. În broșura din 1957 a scris un mic capitol despre lupta la care a participat împotriva „clericalilor”: „În plus, în România, în mod regretabil, școala germană a fost atrasă în confruntările politice dintre partide, astfel încât antagonismul dintre concepții a suferit o accentuare considerabilă”²⁰. În alt pasaj Hügel a scris că deputatul dr. Kräuter a intenționat să transforme școlile de stat în școli confesionale. Din acest motiv, cealaltă „tabără” a luat în calcul înființarea unei

¹⁶ Hildrun Glass, *Zerbrochene Nachbarschaft*, p. 508; William Totok, *Episcopul, Hitler și securitatea*, Iași, Polirom, 2008, p. 95-99.

¹⁷ Mariana Hausleitner, *Die Donauschwaben*, p. 112, 120 și 129.

¹⁸ Thomas Frühmesser, *Hans Otto Roth. Biographie eines rumäniendeutschen Politikers 1890-1953*, Köln, 2003, p. 154.

¹⁹ Kaspar Hügel, *Politik und Schule*, München, Südostdeutsches Kulturwerk Verlag, 1978.

²⁰ Kaspar Hügel, *Abriss der Geschichte des Donauschwäbischen Schulwesens*, München, Südostdeutsches Kulturwerk Verlag, 1957, p. 35.

asociații care să patroneze școala. Fără a indica fosta sa poziție, Hügel a scris că orientarea totalitară de atunci a condus la o anumită tendință de exagerare și intoleranță²¹. În cărțile lui Hügel sunt reproduse documente selectate, care însă nu permit concluzii clare despre motivele pentru care național-socialiștii bănățeni au combătut școlile confesionale.

Hügel își terminase formarea ca învățător la „Banatia“, iar din 1931 a fost cadru didactic la Liceul de băieți din Timișoara. În cartea sa din 1968, el menționează pe scurt clivajul șvabilor bănățeni în tabere care se combăteau reciproc. El susținea că toți doreau bani din Reich. Pentru procesul de aliniere (*Gleichschaltung*) din 1940 el folosește sintagma „exagerări și dezvoltări greșite“ și afirmă că inspectoratul pentru învățământ al Gau-ului a pus prea mare accent pe „primordialitatea politicului“²².

Această aluzie poate fi înțeleasă ca distanțare cu jumătate de gură doar de cel care cunoaște rolul lui Hügel în procesul de aliniere. Ca și conducătorii PPGR, și Hügel solicita din 1935 stoparea influenței bisericii catolice asupra școlilor. Acestei agitații îi stăteau la dispoziție mulți bani din partea Ministerului Propagandei din Berlin. Conducerea Tineretului din Reich (*Reichsjugend*) susținea călătoriile ale unor tineri naziști din Germania în România. Datorită acestor contacte, mulți șvabi tineri au privit ritualurile militarizate din Reich ca model de urmat. În special taberele de vară comune ale fetelor și băieților au devenit foarte îndrăgite, pentru că în cadrul mișcării catolice de tineret, astfel de activități se desfășurau separat și sub supravegherea unor persoane mai în vârstă. Conducătorii din PPGR susțineau că germanii din România au aceleași interese ca cei din Reich, motiv pentru care ei trebuiau să se supună indicațiilor din Reich. Până în 1936, Mișcarea catolică de tineret din Banat, care avea mulți membri, s-a sustras comenzilor de la Berlin, Vaticanul fiind instanța decizională. Conducătorii PPGR doreau însă să-și exercite influența asupra întregului tineret. Ei l-au atacat pe Blaskovics în mod murdar pentru că el împiedica agitația în școli. În 1934, acesta a suferit un atac cerebral și s-a retras dezamăgit din viața activă din cadrul asociațiilor²³.

În paralel cu aceste atacuri asupra „clericalilor“ din Banat, în Transilvania național-socialiștii din PPGR l-au atacat pe episcopul evanghelic-luteran Viktor Glondys. Atacurile s-au accentuat în mod continuu încă din 1933²⁴. Glondys a inițiat un demers în fața instanței de judecată din cadrul bisericii împotriva unuia dintre agitatorii importanți. Preotul Wilhelm Staedel a transformat procedura într-o luptă de propagandă. Instanța de judecată l-a condamnat în anul 1936 pe Staedel

²¹ *Ibidem*, p. 33-34 și 42.

²² Kaspar Hügel, *Das Banater deutsche Schulwesen in Rumänien von 1918 bis 1944*, München, Südostdeutsches Kulturwerk Verlag, 1968, p. 74-75.

²³ Mariana Hausleitner, *Die Donauschwaben*, p. 116-120.

²⁴ Florian Kühner-Wielach, *Drumul spre „alinerea“ la național-socialism. Pentru o istorie politică a germanilor din România între 1933 și 1940*, în Ottmar Trașcă, Remus Gabriel Anghel (editori), *Un veac frământat. Germanii din România după 1918*, Cluj, Editura ISPMN, 2018, p. 77-112, p. 123.

la suspendarea din funcție pe perioada unui an, ceea ce l-a făcut ulterior să pozeze în martir. În decembrie 1940, Glondys a fost forțat să abdice din funcția de episcop, iar Staedel i-a luat locul²⁵. Cuvintele de rămas bun ale lui Glondys, prin care își exprima dorința ca credincioșii să-l asculte mai mult pe Dumnezeu, decât să-i asculte pe oameni, au fost citite în biserici în 9 februarie 1941²⁶. Ulterior, asociațiile evanghelic-luterane de femei și de tineret au trecut sub controlul direct al conducerii Grupului Etnic German²⁷. Glondys a murit în 1949 și nu s-a mai putut apăra în fața reinterpretrării „preluării” bisericii de către GEG. Staedel a fost activ în cadrul „Arbeitsgemeinschaft für südostdeutsche Volks- und Heimatforschung“ („Comunității de lucru pentru cercetarea poporului și a ținutului natal a germanilor din sudest”). Cu ocazia împlinirii a 70 de ani, scriitorul Heinrich Zillich scria despre Staedel că îl caracterizează „conștiința apuseană”²⁸.

Liberalii aflați la putere în România s-au folosit de luptele din interiorul comunității germanilor, începând din 1934, pentru a restricționa tot mai mult din drepturile minorității germane. Tuturor întreprinzătorilor aparținând minorităților le-a fost impus să angajeze un anumit număr de români. În cazul în care nu existau cadre calificate, acestea trebuiau formate de ei. Împotriva primei variante a legii întreprinderilor din 1934 au existat diferite intervenții. Ministerului de Externe german i-a fost comunicat că legea îi are ca țintă pe evrei. În 1936 a fost promulgată o lege ușor modificată „pentru protecția muncii românești”²⁹.

Oficiul Central pentru Germanii Etnici, înființat la sfârșitul anului 1936 la Berlin, i-a sprijinit în România în mod special pe tinerii naziști din cadrul PPGR. Spre deosebire de Organizația pentru Germanii din Afara Granițelor de dinainte, Oficiul nu mai punea accent în primul rând pe condițiile de trai ale germanilor din străinătate, ci îi privea pe cei opt milioane de germani din Europa ca pe un rezervor din care se poate recruta forță de muncă pentru economia Reich-ului. Noua orientare a devenit vizibilă în momentul în care germanii din Tirolul de Sud au fost strămutați, începând din 1939, pentru a evita tensiunile între Hitler și Mussolini³⁰. Totodată Himmler a vrut să construiască o armată paralelă. Odată cu

²⁵ Ulrich A. Wien, *Maßnahmen gegen nationalsozialistische Pfarrer und Angestellte der Evangelischen Landeskirche A. B. in Rumänien. Der Prozess gegen Wilhelm Staedel*, în „Spiegelungen”, nr. 2/2014, p. 87-106.

²⁶ Nadia Badrus, *Relațiile interetnice reflectate în presa germană din Transilvania 1931-1944*, Sibiu, Editura Universității „Lucian Blaga” din Sibiu, 2004, p. 51.

²⁷ Ottmar Trașcă, *Grupul etnic german în „era” Andreas Schmidt*, în Ottmar Trașcă, Remus Gabriel Anghel (editori), *Un veac frământat. Germanii din România după 1918*, p. 113-148.

²⁸ H. Z(illich), *Altbischof Wilhelm Staedel 70 Jahre alt*, în „Südostdeutsche Vierteljahresblätter”, München, anul 9, nr. 2/1960, p. 104.

²⁹ Dietmar Müller, *Staatsbürger auf Widerruf. Juden und Muslime als Alteritätspartner im rumänischen und serbischen Nationscode. Ethnonationale Staatsbürgerschaftskonzepte 1878-1941*, Wiesbaden, Harrassowitz Verlag, 2005, p. 398-407.

³⁰ Valdis O. Lumans, *Himmlers Auxiliaries. The Volksdeutsche Mittelstelle and the German National Minorities of Europe 1933-1945*, Chapel Hill, The University of North Carolina Press, 1993, p. 62-65.

declanșarea războiului împotriva Poloniei în 1939, doar Wehrmacht a avut acces la recrutarea unor întregi contingente în Reich.

Sasul transilvănean Andreas Schmidt a căutat în 1939, în timpul formării sale în Reich, să stabilească contactul cu Gottlob Berger, conducătorul Oficiului central al SS, care tocmai forma armata paralelă pentru Himmler. Schmidt i-a propus lui Berger că va recruta în secret 1.000 de bărbați din România, ceea ce a și făcut în primăvara 1940. Tinerilor le-a fost promisă o educație de un an în Reich. După cum a scris unul dintre cei recrutați atunci, ca și el, mulți au înțeles abia după sosirea la Viena că aveau să facă armată. Aceasta a durat patru ani și mulți au mai petrecut apoi câțiva ani în detenție³¹.

Himmler a indicat Oficiului Central pentru Germanii Etnici să-l impună pe tânărul Schmidt în vârstă de 28 drept conducător al etnicilor germani în România. Schmidt s-a ocupat în mod deosebit cu îndoctrinarea tineretului. În martie 1941, el s-a logodit cu fiica lui Berger, Himmler a fost martor la cununia civilă în stilul ideologiei naziste (*Eheweihe*). Chiar și după moartea fiicei sale din cauza tuberculozei în 1942, Berger a rămas cel mai important susținător al lui Schmidt³².

Kaspar Hügél, în vârstă de 35 de ani, conducea în 1941 serviciul pentru învățământ al GEG. Mai întâi a adus școlile evanghelic-luterane sub controlul GEG, acest lucru fiind posibil ca urmare a unui decret al guvernului român³³. Din noiembrie 1941, conducerea GEG lua deciziile și în ceea ce privește planurile de învățământ, Ministerul Educației din București având doar dreptul la control. Hügél a dizolvat Asociația cadrelor didactice catolice (*Katholische Lehrerschaft*) în favoarea unei asociații unitare de orientare național-socialiste (*Deutsche Lehrerschaft*). Din iulie 1942, majoritatea școlilor catolice au fost subordonate serviciului pentru învățământ al GEG. Toți elevii au fost obligați să facă parte din organizația de tineret nazistă „Deutschen Jugend”³⁴. După alinierea asociațiilor și școlilor germane, în aprilie 1943 contingente întregi au fost recrutate pentru Waffen-SS în urma unui acord cu statul român. Aproximativ jumătate dintre cei peste 60.000 de tineri recrutați din România a fost folosită în luptele împotriva partizanilor din Iugoslavia, cărora mulți le-au căzut victimă³⁵.

Ca și funcționar de partid, Hügél nu a fost pe front și în septembrie 1944 a putut evada din timp din România. După 1946 el a devenit directorul unei școli generale în Austria. În cartea sa despre învățământul german din Banat din 1968,

---

³¹ Emil Henning, *Die „Tausend-Mann-Aktion“. Eine Dokumentation über die ersten Freiwilligen der Waffen-SS aus Rumänien*, Farchant, editare proprie, 1994, p. 6-12. Vezi și Mihai A. Panu *Filiere și mecanisme de propagandă nazistă în Banat 1933-1945*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2014, p. 146-148.

³² Thomas Frühmesser, *Hans Otto Roth*, p. 191-194.

³³ Vasile Ciobanu, *Contribuții la cunoașterea istoriei sașilor transilvăneni 1918-1944*, Sibiu, Editura hora, 2001, p. 245 și 280-281.

³⁴ Stephan Olaf Schüller, *Für Glaube, Führer, Volk, Vater oder Mutterland*, Berlin, Lit Verlag, 2009, p. 398-399.

³⁵ Thomas Casagrande, *Die Volksdeutsche SS-Division Prinz Eugen*, Frankfurt am Main, Campus Verlag, 2003, p. 211.

el susține că întreaga generație tânără s-a împotrivit școlilor confesionale, acestea fiind desființate la îndemnul tinerilor. Hügel nu menționează mișcarea de tineret catolică foarte puternică, pe care el și alți conducători național-socialiști au combătut-o³⁶. Cursurile obligatorii despre teoria rasială, pe care el le-a impus, le amintește doar în treacăt³⁷. A trecut sub tăcere faptul că a cerut ca elevii negermani să părăsească instituțiile care în 1941 fuseseră declarate „școli etnice“ (*völkische Schulen*).

Cel de-al doilea autor care a publicat la Südostdeutsches Kulturwerk despre istoria recentă a Banatului a fost Josef/Sepp Schmidt. Asemeni lui Hügel, și el își terminase formarea profesională ca învățător la „Banatia“. În 1941 era director executiv la serviciul învățământ al GEG la Brașov. După 23 august 1944, el și alți național-socialiști bănățeni au cerut elevilor din clasele mari să adere la așa numitul „Heimatschutz“ (protecția ținutului natal). Directorul școlii pedagogice din Timișoara a mobilizat elevii în lupta împotriva Armatei Roșii. În luptele din Banat în august / septembrie 1944 au murit 400 de germani tineri. Deoarece la mijlocul lunii septembrie nu a reușit să recâștige Banatul cu ajutorul unei unități militare germane, Oficiul Central pentru Germanii Etnici a ordonat evacuarea tuturor șvabilor. Conservatorii din jurul lui Franz Kräuter s-au împotrivit, dar cu toate acestea în jur de 50.000 de șvabi au plecat spre Iugoslavia ocupată³⁸.

Nici Josef Schmidt nu a fost pe front și în 1944 a migrat din timp în Germania. După război a fost învățător și a activat în cadrul Asociației Șvabilor Bănățeni emigrați. Din 1966 el a condus filiala asociației din Bavaria, iar din 1978, timp de opt ani, a fost președintele Asociației Șvabilor din Germania. În 1968 el a editat culegerea „Die Donauschwaben 1944-1964“ (*Șvabii dunăreni 1944-1964*) în care luptele din 1944, care au avut ca urmare atâtea victime, erau definite ca „străpungere pentru eliberare“ (*Befreiungsvorstoß*)³⁹. El a condus atunci evacuările, dar nu menționează împușcarea a șapte bărbați care s-au opus demontării instalațiilor industriale. Abia după ce în România a fost publicat cazul celor șapte șvabi cu orientare de stânga omorâți de naziștii proprii în Jimbolia, în 1975 „Arbeitsgemeinschaft für südostdeutsche Volks- und Heimatforschung“ a căutat să legitimizeze această faptă. Eduard Dürr, în 1944 conducător la „Deutsche Mannschaft“ (trupa germană), care i-a interogat pe făptași, afirmă că pe atunci nu era permisă vreo rezistență împotriva unei comenzi venite de la conducător. Fritz Cloos a relatat că el primise ordin în calitate sa de „Kreisleiter“ (conducător districtual) să evacueze întreaga populație⁴⁰. Heinrich Zillich a scris într-o comunicare că cei șapte bărbați au fost „partizani comuniști“. Doar unul dintre

³⁶ Kaspar Hügel, *op. cit.*, p. 61.

³⁷ Johann Böhm, *Hitlers Vasallen der Deutschen Volksgruppe in Rumänien vor und nach 1945*, Frankfurt am Main, Edition Lang, 2006, p. 203.

³⁸ Mariana Hausleitner, *Die Donauschwaben*, p. 286-288.

³⁹ Josef Schmidt (ed.), *Die Donauschwaben 1944-1964*, München, Südostdeutsches Kulturwerk, 1968, p. 26.

⁴⁰ *Tagung der Arbeitsgemeinschaft für südostdeutsche Volks- und Heimatforschung*, München, 15./16.2.1975, p. 116-117.

participanții la sesiunea la care a fost prezentată comunicarea a fost revoltat datorită modului în care a fost abordat subiectul, publicând mai apoi despre acest incident⁴¹. Schmidt făcea parte în 1965 din cei care au înființat „Comunitatea de lucru” mai sus menționată, în care în jurul conducătorilor PPGR (Alfred Bonfert, conducătorul tineretului Willi Depner) s-au adunat acele persoane care la sfârșitul lui 1944 încă mai credeau în victoria finală a Germaniei. De acum nu mai doreau să fie considerați dușmani ai bisericii, ci apărătorii Vestului în fața bolșevismului. După moartea lui Valjavec, „asociațiile de istorie” ale sașilor și șvabilor, de acum unificate în „Comunitatea de lucru”, au avut probleme în a face rost de bani pentru publicații⁴². Aceste grupuri radicale ale foștilor conducători PPGR aveau pretenția de a vorbi în numele tuturor germanilor din Sud-Estul Europei. Ei încă se mai comportau de parcă ar fi fost reprezentanții tuturor, doar pentru că au fost cândva conducătorii unor organizații național-socialiste. La conferința din 1975 și-au trecut în lista de participanți funcțiile pe care le avuseseră înainte de 1944: de exemplu Fritz Closs se definea „fost Führer al Deutsche Arbeiterschaft in Rumänien” (*Muncitorimea Germană în România*). Doar Erhard Plesch a scris pe lângă funcția de fost conducător al „Nationale Arbeitsfront” (*Frontul Muncii Naționale*) și Președinte a Asociației Sașilor Transilvăneni în RFG.⁴³

Acest grup a influențat politica memorialistică a Asociațiilor Sașilor și Șvabilor din RFG până la sfârșitul anilor 1980 și a împiedicat orice critică a politicii desfășurate între 1935 și 1944. În volumul de documente editat de Hügél poziția catolicilor este greșit prezentată. El nu menționează modul în care a procedat împreună cu colegii săi de la serviciul pentru învățământ național-socialist din Brașov împotriva conservatorilor. În mai 1942, Josef Nischbach a fost nevoit să cedeze postul său de director al „Banatia” după 19 ani unui fost conducător PPGR. Hügél a numit această înlocuire „transfer”, chiar dacă s-a desfășurat sub o presiune enormă. Culegerea sa de documente conține doar un document al călugăriței Hildegardis Wulff, în care aceasta, în 1939, chema organizațiile catolice să participe la ziua Tineretului German. Înainte și după acest apel Wulff s-a opus procesului de aliniere în ciuda amenințărilor cu lagărul de concentrare Dachau și nu a subordonat instituțiile sale serviciului condus de Hügél⁴⁴.

Cei doi foști membrii PPGR, Karl M. Reinert și Fritz Cloos, au publicat în 1988 volumul „Despre istoria germanilor din România 1935-1945” (*Zur Geschichte der Deutschen in Rumänien 1935-1945*) în care susțin că: „Mișcarea de Reînnoire din Banat nu a adoptat în fața bisericii catolice o poziție de front ideologic. (...) Probabil situația ar fi fost alta și probabil relația dintre Andreas

⁴¹ Hans Wolfram Hockl, *Offene Karten. Dokumente zur Geschichte der Deutschen in Rumänien 1930-1980*, Linz, editură proprie, 1980; Hans Wolfram Hockl, *Deutscher als die Deutschen*, Linz, editură proprie, 1987, p. 110.

⁴² Christian Ludwig Brückner (ed.), *40 Jahre Arbeitsgemeinschaft Donauschwäbischer Lehrer 1947-1987. Festschrift*, Sindelfingen, Südostdeutsches Kulturwerk, 1987.

⁴³ *Ibidem*, p. 2. Vezi anexa la acest studiu.

⁴⁴ Kaspar Hügél, *op. cit.*, p. 139.

Schmidt și Biserica Catolică ar fi fost mult mai tensionată, dacă Blaschkowitsch, care era cunoscut ca adversar înverșunat al național-socialismului, ar fi devenit episcop în locul lui Pacha. Nici în toamna 1940 și nici în anii care au urmat, nu au existat ciocniri mai însemnate între conducerea GEG și Biserica Catolică. Doar în învățământ a fost efectuată o igienizare (*Flurbereinigung*), când au izbucnit unele confruntări⁴⁵. Această formulare ipocrită a fost folosită pentru a descrie preluarea a aproape tuturor școlilor germane catolice și alungarea directorului de la „Banatia“.

Reprezentanții catolicilor au avut puține ocazii să publice punctul lor de vedere despre preluarea brutală. În toamna lui 1944, ei nu s-au refugiat în Reich. Conducătorii lor marcanți au fost arestați în 1950 ca presupuși spioni ai Vaticanului. Episcopul Pacha a murit în 1954. Mai mulți deținuți au putut pleca în 1959 în RFG în schimbul a doi spioni români autentici. Între aceștia erau Franz Kräuter, Hildegardis Wulff și Josef Nischbach. Kräuter, care i-a reprezentat pe șvabi în Parlament între 1920 și 1938, nu și-a putut publica în 1967 „Amintirile“ în sistemul de publicații bine subvenționate al Asociației Șvabilor, deoarece acolo foștii național-socialiști dădeau tonul. Ei nu au dorit să se amintească de poziția lor anticlericală din anii 1930/40. Cu amărăciune, Kräuter și-a publicat amintirile în editură proprie⁴⁶. Cu un an înainte să moară, Hügel încă îl ataca dur⁴⁷. O carte despre activitatea curajoasei călugărițe Hildegardis Wulff a apărut abia în 1996, la 35 de ani după moartea ei⁴⁸.

Încă este necesar să fie cercetată o a treia mișcare, care temporar a avut mulți aderenți în Banat: social-democrația. În decurs de 50 de ani, Südostdeutsche Kulturwerk a publicat doar trei volume ale unor social-democrați. Cei trei autori au fost deportați în 1945 la muncă silnică în Uniunea Sovietică, în ciuda atitudinii lor antifasciste. În 1989 au apărut amintirile tipografului Gustav Zikeli din Bistrița, care îi criticase pe național-socialiștii din România în ziarul său. În carte au fost redată și unele articole din anii 1935/1937⁴⁹. În 1991 au fost publicate amintirile lui Emil Sigmeth, care în calitate de jurnalist de stânga avertizase în fața planurilor de război ale lui Hitler⁵⁰. În 1993 a urmat „Mica cronică a

⁴⁵ Citat *apud* Karl M. Reinert, Fritz Closs, *Zur Geschichte der Deutschen in Rumänien 1935-1945*, Bad Tölz, editură proprie, 1988, p. 44-45.

⁴⁶ Franz Kräuter, *Erinnerungen aus meiner christlich-demokratischen Dienstzeit*, Freiburg, editură proprie, 1968.

⁴⁷ Kaspar Hügel, *Stellungnahme zu den Erinnerungen Doktor Kräuters*, München, Südostdeutsches Kulturwerk, 1968.

⁴⁸ Nikolaus Engelmann et. al., *Schwester Hildegardis. Vom Wirken einer deutschen Ordensfrau im Banat*, Wangen, Selbstverlag der Landsmannschaft der Banater Schwaben, 1996.

⁴⁹ Gustav Zikeli, *Bistritz zwischen 1880 und 1950. Erinnerungen eines Buchdruckers*, München, Südostdeutsches Kulturwerk, 1989.

⁵⁰ Emil Sigmeth, *In Krieg und Frieden von Cuenca zum Don*, München, Südostdeutsches Kulturwerk, 1991.

Banatului Montan“ de Georg Hromadka. Secretarul de sindicat se luptase ca redactor al „Neue Zeitung“ cu național-socialiștii din Banat⁵¹.

2. Pregătirea și consecințele strămutării etnicilor germani în cazul Bucovinei

Din Bucovina, după 1952 au fost promovați doi autori care aparținuseră aripii radicale a PPGR. Ambii lucraseră din 1939 în Reich pentru diferite instituții ale SS: este vorba despre Herbert Mayer și Rudolf Wagner. La alegerile din 1934 pentru Consiliul Național al Germanilor (*Volksrat*), în Bucovina adepții Mișcării de Reînnoire (*Erneuerungsbewegung*) au obținut majoritatea de voturi. Și în Bucovina național-socialiștii i-au combătut pe conservatori cu o brutalitate care se dezvoltase după 1918 în asociațiile culturale și cooperatiunile germane. În Bucovina, aceste organizații s-au împotrivit închiderii multor școli elementare germane. Teritoriul aparținuse până în 1918 Monarhiei Habsburgice, iar acolo a existat un sistem amplu de școli elementare de stat pentru toate grupele lingvistice, existând puține școli confesionale. Ministerul Educației a introdus imediat limba română ca limbă de predare la Școala pedagogică din Cernăuți. Diplomele de învățători emise de „Banatia“ nu au fost recunoscute. Din cauza trimerii în aceste școli a unor profesori români, învățământul în limba germană a fost marginalizat tot mai mult după 1924. Cadrele didactice germane au fost obligate să susțină un examen de limbă română, iar dacă obțineau rezultate slabe erau transferate în localități pur românești. Această politică a fost dusă în special de guvernele liberale începând cu decembrie 1933⁵². Pierderea tot mai accentuată a drepturilor garantate de Tratatul Minorităților din 1919 le-a fost pusă în cârcă de tinerii național-socialiști celor doi deputați de Bucovina. Din cauza multiplelor atacuri, reprezentantul catolicilor Alfred Kohlruf a murit bolnav și amărât în 1935, iar cel al protestanților, Alois Lebouton, deputat de mulți ani, în 1936. Apoi, atacurile s-au concentrat asupra pastorului Georg Goebel, care formase cu succes grupe de tineri catolici⁵³. Fritz Schellhorn, consulul german la Cernăuți, care după sosirea sa relatase critic despre Goebel, avea să constate curând că acesta sprijinea strădaniile sale de a deschide clase germane. Deoarece acest lucru nu era permis în cadrul sistemului școlar, Goebel a făcut posibilă formarea lor sub patronajul Bisericii catolice în unele localități mici⁵⁴. Schellhorn intrase în serviciile Ministerului de Externe în 1920 și considera că principala sa responsabilitate era asigurarea protecției drepturilor culturale ale minorităților germane.

---

⁵¹ Georg Hromadka, *Kleine Chronik des Banater Berglandes*, München, Südostdeutsches Kulturwerk, 1993.

⁵² Hugo Weczerka, *Die Deutschen im Buchenland*, Würzburg, Holzner-Verlag, 1955, p. 35.

⁵³ Mariana Hausleitner, *Die Rumänisierung der Bukowina. Die Durchsetzung des nationalstaatlichen Anspruchs 1918-1944*, München, R. Oldenbourg Verlag, 2001, p. 284-287.

⁵⁴ PAAA, R 60193, corespondența Schellhorn către Ambasada din București la 28.1.1937

După marginalizarea conservatorilor, adepții lui Fabritius și cei ai PPGR s-au combătut reciproc. În 1937 consulul relatează îngrozit despre o bătaie între circa 500 de adepți PPGR și 600 de adepți Fabritius la Ilișești, care a putut fi curmată doar prin intervenția pompierilor. Rugămintea sa a fost ca Ministerul de Externe să intervină la Ministerul pentru Informarea Poporului (*Volksaufklärung*) și Propagandă, să nu mai finanțeze casele de lectură (*Lesehallen*) ale PPGR, ci activitatea adepților lui Fabritius⁵⁵.

La Berlin au existat preferințe diferențiate: Ministerul de Externe îl sprijinea pe Fabritius, deoarece era recunoscut de guvernul de la București; în schimb, SS îi promova pe tinerii germani care erau deosebit de dispuși să le răspândească propaganda, ca de exemplu pentru a recruta forță de muncă pentru Reich. După interzicerea partidelor politice în România în 1938, tinerii de la PPGR și-au căutat o nouă preocupare. Herbert Mayer, docent la Universitatea din Cernăuți, le-a găsit finanțatori în cadrul Comunității de lucru a Reich-ului pentru Organizarea Spațiului (*Reichs-Arbeitsgemeinschaft für Raumordnung*), care, între altele, strângea material cu privire la structura profesională a germanilor din străinătate. În Reich, muncitorii agricoli din Polonia urmau să fie înlocuiți de germani din străinătate. Sub îndrumarea lui Mayer studenții au înregistrat profesiile și structura pe vârste a germanilor din diferitele localități din Bucovina. Mayer a publicat unele rezultate în 1940: el îi prezenta pe germanii din Bucovina ca fiind un grup periclitat din cauza scăderii natalității. Doar în mediul rural țărani ar mai avea mai mult de cinci copii⁵⁶.

Cu o lună înainte de cuvântarea lui Hitler despre „aducerea acasă” a așa-ziselor „fracturi de populație care nu pot fi păstrate” („nicht haltbaren Volkssplitter“) din 6 octombrie 1939, Mayer cerea Oficiului Central pentru Germanii Etnici ca, în cazul unei strămutări, germanii din Bucovina să fie transferați toți împreună⁵⁷. După ocuparea Franței în 1940, el a propus ca cei din comuna sa de baștină, Frătăuți, să fie strămutați în așa-zisul „teritoriu de origine” și anume în Elsass-Lothringen, de unde mulți străbuni au plecat în secolul al XVIII-lea. Ca recompensă pentru munca sa în folosul celor care planificau multiplele expulzări, Mayer a primit în primăvara lui 1940 un post la Universitatea Tehnică din Wrocław/Breslau, iar în 1941 a devenit profesor la Universitatea deosebit de radicală a Reich-ului din Poznan/Posen⁵⁸.

Hitler îi acordase lui Himmler în octombrie 1939 funcția de „Comisar al Reich-ului pentru întărirea poporului german” (*Reichskommissar für die Festigung deutschen Volkstums*). Acesta a însărcinat înalți conducători SS și ai poliției

⁵⁵ PAAA, R 60194, rapoarte ale lui Schellhorn din 29.6.1937 și 14.7.1937.

⁵⁶ Herbert Mayer, *Lebenslinie und Lebenskraft der deutschen Stammsiedlungen im Buchenland*, Leipzig, 1940.

⁵⁷ Johann Leugner, *40 Jahre seit der Umsiedlung aus dem Buchenland*, în „Kaindl-Archiv“, Stuttgart, nr. 6/1987, p. 6, nota 1.

⁵⁸ Dirk Jachomowski, *Die Umsiedlung der Bessarabien-, Bukowina- und Dobrușcha-deutschen. Von der Volksgruppe in Rumänien zur „Siedlerbrücke“ an der Reichsgrenze*, München, R. Oldenbourg Verlag, 1984, p. 49 și 182-183.

cu strămutarea și așezarea în teritoriile ocupate. În timpul strămutării, în toamna lui 1940, Mayer a fost locțiitorul însărcinatului pentru Bucovina, iar mai apoi a consiliat Centrala pentru imigranți (*Einwanderzentrale* / *EWZ*). Instituția avea rolul de ai selecta pe cei care urmau să fie așezați în gospodăriile din care mai înainte fuseseră alungați, în mare majoritate, polonezii. Mayer redacta referințele despre concetățenii săi. Cei care nu acceptau decizia Centralei pentru imigranți erau supuși presiunilor. Unii s-au plâns preotului din comuna lor că trebuie să trăiască în „cocioabele pline de ploșnițe” ale polonezilor. Cei care refuzau gospodăria repartizată erau amenințați cu internarea în lagărul de muncă al Oficiului Central pentru Germanii Etnici. Germanii din căsătoriile mixte au trebuit să aștepte foarte multă vreme în adăposturi provizorii înainte să le fie repartizată o gospodărie. Ei au primit cetățenia abia în 1944 pentru a-și putea trimite fiii pe front⁵⁹.

După 1945, asupra lui Mayer nu au planat suspiciuni, el fiind fizician. Mai întâi a fost profesor extraordinar la München, iar din 1950 Șeful Institutului din cadrul Universității Tehnice pentru Minerit și Siderurgie din Clausthal, unde avea să devină și rector. Prin anii 1970, el a fost de mai multe ori orator la evenimente festive ale Asociației Germanilor Emigrați din Bucovina. Pensionar fiind, s-a ocupat de genealogie. În 1978 a scris un studiu despre presupusa „Autonomizare” a Germanilor din Bucovina din 1937 sub conducerea sa, în care nu a menționat cu niciun cuvânt că acțiunea a fost finanțată de un serviciu național-socialist. Mayer susținea că rezultatul de ansamblu ar fi fost predat în 1943 unei edituri din Leipzig, dar manuscrisul s-a pierdut din cauza războiului. Cei care au desfășurat atunci recensământul ar fi constatat o emigrare crescândă a germanilor cauzată de imposibilitatea de a găsi de lucru⁶⁰. Mayer a trecut sub tăcere faptul că tinerii au fost recrutați de Reich, ceea ce a dus la scăderea capacității de reproducere a grupului.

Rudolf Wagner a fost cel care a influențat în mod deosebit imaginea despre strămutarea din Bucovina. Consiliul Național dominat de național-socialiștii radicali îl trimisese în 1934 la studii în Marburg. După obținerea titlului de doctor el a lucrat mai întâi pentru Comunitatea de Lucru pentru Organizarea Spațiului care aduna date în vederea planificării strămutării. Cu un an înainte de ocupația sovietică din iunie 1940, asociațiile vecinătăților din Bucovina au elaborat listele germanilor, înregistrând familiile etnic mixte separat. În Bucovina au existat multe căsătorii între catolici germani și polonezi, care erau considerați străini de rasă (*artfremd*). În 1940, Wagner era șeful (*Stabsleiter*) strămutării și scotea din grup în special persoanele care ar fi putut critica politica național-socialistă⁶¹. Într-

⁵⁹ Johann Christian Dressler *Chronik der Bukowiner Landgemeinde Illischestie*, Freilassing, Pannonia Verlag, 1960, p. 504-505; Andreas Strippel, *NS-Volkstumspolitik und die Neuordnung Europas*, Paderborn, Schöningh Verlag, 2011, p. 238.

⁶⁰ Herbert Mayer, *Ergebnisse der letzten Selbstzählungen der Deutschen in der Bukowina vor der Umsiedlung*, în „Kaindl-Archiv“, Stuttgart, nr. 1/1978, p. 29-35.

⁶¹ Mariana Hausleitner, „Viel Mischmasch mitgenommen“. *Die Umsiedlungen aus der Bukowina 1940*, Berlin, De Gruyter-Oldenbourg Verlag, 2018, p. 97.

un interviu el s-a lăudat că a deconspirat 300 de spioni sovietici în trenurile cu cei care urmau să fie strămutați⁶². În documentarea publicată despre strămutarea germanilor din România a fost inclusă o versiune prescurtată a interviului în care presupușii agenți ai Uniunii Sovietice care urmau să fie strămutați au fost menționați doar într-o singură frază.

În ceea ce îi privește pe germanii considerați neamenințați din Bucovina de Sud, de care Oficiu Central al Securității Reichului (RSHA) avea nevoie pentru a germaniza teritoriile ocupate, Wagner comenta, că aceștia se puteau simți bine doar în Reich: „Surghiunul destinului i-a obligat în perioada care a urmat pe toți să urmeze calea bucovinenilor din Nord, dacă doreau să aparțină în continuare poporului german”⁶³. El susținea că cei care urmau să fie strămutați au putut decide dacă doresc să se asimileze în poporul austriaco-german sau să aleagă „Germania de Est” ca o a doua patrie⁶⁴. În cazul al doilea a fost vorba în special de teritoriul ocupat în 1939 în centrul Poloniei și transformat în „Reichsgau Wartheland”, de unde au fost alungați foarte mulți țărani polonezi. Desigur, nu a putut fi vorba despre o decizie liberă luată de cei în cauză. La Centrala pentru emigranți din Lodz, emigranții au fost consultați, aplicându-se criteriile biologiei rasiale, pentru a se stabili dacă sunt potriviți pentru a germaniza teritoriile ocupate. Cei din căsătorii mixte nu s-au putut așeza în teritoriile din est. Wagner nu a scris niciun rând despre selecția întreprinsă de SS și nici despre cum a fost pregătită lichidarea persoanelor considerate a avea boli genetice. Wagner amintește doar că a expedit un „tren lazaret”⁶⁵.

În 1955 Wagner a cerut recunoașterea statutului de expulzați și pentru germanii din Bucovina de Sud. Din cauza retragerii armatei române din nord ar fi existat un fel de „atmosferă de scufundare” (*Untergangsstimmung*), Bucovina de Sud devenind un „teritoriu infestat cu bacili” datorită refugierilor. El nu a amintit faptul că germanii din Bucovina de Sud au fost nevoiți să se justifice în fața comisiei SS în cazul în care au refuzat strămutarea. Atunci era vorba despre „ordinul lui Führer” și nu de „surghiunul destinului”⁶⁶. Wagner nu a menționat un cuvânt despre faptul că din 10 octombrie 1940 unități militare germane asigurau

⁶² Rudolf Wagner în interviul realizat în 8.9.1952, Bundesarchiv Bayreuth, Ostdokumentation, p. 115-116. Deconspirarea spionilor a fost menționată de el și în limba ucraineană în: Rudolf Vagner, *Moi spohady pro bukovins`kich nimciv iz Pivničnoj Bukovyny 1940 roku*, în S. D. Osačuk, Zapolovs`kyj, V. M. Cholodnic`kyj (editori), „*Dodomu v Rajch!*”, Černivci, 2004.

⁶³ Citat *apud* relatarea lui dr. Rudolf Wagner din Gura Humorului, în Theodor Schieder (ed.), *Das Schicksal der Deutschen aus Rumänien*, München, 1984 (retipărirea nemodificată a ediției din 1957), p. 15.

⁶⁴ *Ibidem*, p. 16-17.

⁶⁵ Într-o disertație pe acest subiect sunt numiți responsabilii din Bucovina care au pregătituciderea pacienților, printre care mulți copii. Vezi Maria Fiebrandt, *Auslese für die Siedlergesellschaft. Die Einbeziehung Volksdeutscher in die NS-Erbgesundheitspolitik im Kontext der Umsiedlungen 1939-1945*, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht Verlag, 2014, p. 390.

⁶⁶ Rudolf Wagner, *Probleme zur Umsiedlung der Deutschen aus der Bukowina*, în „Südostdeutsche Heimatblätter”, München, anul 4, 1955, p.168-184.

noile granițe ale României. El este autorul a mai multor publicații privind strămutarea din Bucovina, pe care o prezintă ca acțiune de salvare din fața comunismului. În Bucovina de Sud nu a existat activitatea NKVD, acolo Oficiul Central pentru Germanii Etnici a adunat „material omenesc” (*Menschenmaterial*) pentru a germaniza teritoriile ocupate. Wagner a trecut sub tăcere arestarea unor preoți catolici din Bucovina după strămutare⁶⁷. O astfel de relatare a unui preot nu a putut fi publicată în 1980⁶⁸. Abia în 1990 a apărut într-o publicație co-editată de Wagner o versiune cosmetizată⁶⁹.

După 1949, Wagner timp de 20 de ani a fost cel mai important reprezentant al Asociației Germanilor din Bucovina emigrați. Între 1954 și 1958 a fost deputat în Landtag-ul din Bavaria și din 1959 în Prezidiul Alianței celor Expulzați în RFG (*Bund der Vertriebenen*). El a putut deveni deputat deoarece își falsificase biografia. În 1991 el afirma că a lucrat înainte de 1941 la Osteuropa-Institut din Berlin, în ciuda faptului că participase la Wannsee-Institut la pregătirea atacului împotriva Uniunii Sovietice⁷⁰. În caracterizarea sa de către SS, pentru anii 1940-1941 se menționa „activitate la comandantul Poliției de Siguranță în Paris și Belgrad”, în 1944 la Oficiul Central al Securității Reichului (RSHA) în cadrul secției pentru exploatarea de etnici străini. El a trecut sub tăcere cariera la SS, care a devenit cunoscută abia în 2004, când a fost omagiat de cancelarul federal în calitate de semnatar a „Cartei celor expulzați” (*Charta der Vertriebenen*)⁷¹.

La întâlnirile Asociației emigranților, Wagner a susținut, ca și alți foști naziști, că experiențele negative ale multor germani din România din timpul războiului au fost doar destine triste singulare. Rata mortalității de 20% la cei din Bucovina a fost însă mai mare decât cea a sașilor transilvăneni și a șvabilor bănățeni⁷². El afirma că datorită strămutării, majoritatea germanilor din Bucovina nu ar fi rămas în spatele Cortinei de Fier și că astfel au fost cruțați și de deportarea în lagărele sovietice⁷³.

⁶⁷ Rudolf Wagner, *Die Umsiedlung der Deutschen aus der Bukowina*, în Franz Lang (ed.), *Buchenland. 150 Jahre Deutschtum in der Bukowina*, München, Südostdeutsches Kulturwerk, 1961, p. 509-526.

⁶⁸ Norbert Gaschler, *Die Umsiedlung im Herbst 1940 und ihre Folgen für die Katholiken und ihre Priester aus Bessarabien, der Bukowina und der Dobruđa*, Regensburg, 1980.

⁶⁹ Norbert Gaschler, *Die katholisch-deutschen Priester und Gläubigen der Bukowina vor und nach der Umsiedlung*, în Irma Bornemann, Rudolf Wagner (ed.), *Mit Fluchtgepäck die Heimat verlassen. 50 Jahre seit der Umsiedlung der Buchenlanddeutschen*, Stuttgart, München, Landsmannschaft der Buchenlanddeutschen, 1990, p. 89-98.

⁷⁰ Bohdan Fedorowytch, *Interview mit einem Freund des ukrainischen Volkes, Herrn Rudolf Wagner*, în Paula Tiefenthaler, Adolf Armbruster (eds.), *Vom Moldauwappen zum Doppeladler: Ausgewählte Beiträge zur Geschichte der Bukowina*, Augsburg, Hoffmann Verlag, 1991, p. 606-610.

⁷¹ Erich Später, *Gez. NSDAP, SA und SS. Die Charta der Heimatvertriebenen*, în „Konkret”, nr. 4, 2004, p. 30-32.

⁷² Hugo Weczerka, *op. cit.*, p. 41.

⁷³ *Ibidem*, p. 17.

Cei strămutați nu au avut posibilitatea să vorbească în public despre experiențele negative, deoarece mulți conducători ai Asociațiilor celor emigrați au fost foști conducători naziști. Unii dintre ei supravegheau și plata recompenselor pentru averile pierdute⁷⁴. Astfel, ei au putut decide cine se poate muta din cazările provizorii în cartierele nou construite. Mulți bucovineni mai trăiau încă în barăci la sfârșitul anilor 1950.

Începând cu anii 1980, copiii ai unor foști strămutați au menționat tristețea părinților lor din cauza deznădăcinării. Puțini au vrut să vorbească despre cei patru ani de după strămutare, fiindu-le rușine că ei au fost motivul pentru care polonezii au fost alungați din gospodăriile lor. Astfel de relatări nu au fost publicate de Südostdeutsches Kulturwerk, ci de obicei sub editare proprie în tiraj restrâns⁷⁵.

3. Atitudinea STASI și a Securității față de moștenirea național-socialistă a Asociațiilor celor emigrați

În RDG, ca motivație pentru existența celui de-al doilea stat german era folosit argumentul că ar fi un stat de antifasciști, pe când RFG ar fi statul în care mulți naziști ar juca rolul determinant. În anii 1950/60, Asociațiile emigranților din RFG au avut importanță politică, deoarece ei afirmau că reprezintă peste 10 milioane de expulzați. În cadrul Ministerului Securității Statului (STASI) din RDG a existat o secție care a evaluat dosarele din perioada național-socialistă pentru a constata care dintre persoanele din conducerea Alianței celor Expulzați în RFG (*Bund der Vertriebenen*) au avut o cooperare strânsă cu naziștii din Reich⁷⁶. Modul de a proceda cu documentele s-a văzut în 1960 în cazul lui Theodor Oberländer. În 1953, el devenise ministrul federal pentru expulzați, refugiați și victime de război. În 1960, în RDG a fost înscenat un proces demonstrativ (*Schauprozess*), în care i-a fost atribuită coresponsabilitatea pentru un pogrom important în Lvov în 1941. A fost solicitată extrădarea sa. Deoarece unii membri din trupele ucrainiene ajutoare din subordinea sa într-adevăr comiseră omoruri, Adenauer i-a cerut demisia. Procuratura vest-germană nu a găsit nicio dovadă pentru acuzațiile care i-au fost aduse în RDG că ar fi fost personal responsabil. Abia după schimbarea politică din 1989, Oberländer a reușit să fie reabilitat în 1993 de către Tribunalul din Berlin⁷⁷.

În urma experienței cu cazul Oberländer, multor istorici din RFG le-a fost teamă să preia informații din „Cartea brună” (*Braunbuch*) publicată în RDG în mai multe ediții. În RFG, istoricii puteau să lucreze doar în baza unei aprobări speciale în Berlin Document Center aflat până în 1994 sub controlul SUA. Aici se

---

⁷⁴ Privind Legea pentru recompensarea averilor pierdute, vezi Mathias Beer, *Flucht und Vertreibung der Deutschen. Voraussetzungen, Verlauf, Folgen*, München, Beck Verlag, 2011, p. 118-119.

⁷⁵ Unele au fost prezentate în: Mariana Hausleitner, „*Viel Mischmasch*“, p. 241-245.

⁷⁶ Andreas Kossert, *Kalte Heimat, Die Geschichte der deutschen Vertriebenen nach 1945*, Bonn, Bundeszentrale für politische Bildung, 2008, p. 187.

⁷⁷ Philipp-Christian Wachs, *Der Fall Theodor Oberländer 1905-1998. Ein Lehrstück deutscher Geschichte*, Frankfurt am Main, 2000.

află documentele personalului SS, SA, a Centralei pentru emigrare și a altor instituții naziste folosite la Procesele de la Nürnberg. De subiectul strămutărilor s-au interesat puțini cercetători, atât din est, cât și din vest. În vest se afirma că nu ar trebui tulburată integrarea celor strămutați, în RDG subiectul a fost delicat, deoarece nu trebuia să se vorbească despre împărțirea zonelor de influență din Pactul de neagresiune germano-sovietic. Existența protocolului secret adițional, care duse la integrarea Bucovinei de Nord în Uniunea Sovietică, a fost negat până în 1990 în aproape toate statele comuniste⁷⁸. În anii 1970, STASI s-a ocupat tot mai puțin de Asociațiile emigranților, după ce Willy Brandt recunoscuse granițele existente în cadrul Ostpolitik (deschiderii politicii RFG spre țările comuniste)⁷⁹.

Chiar dacă RFG nu avusese pretenții teritoriale în Europa de Sud-Est, dezbateră legată de ocupațiile din perioada național-socialistă a fost mult timp considerată ca neavenită, deoarece exista temerea că o să existe pretenții mari la restituții. Absolvenții facultăților care în anii 1970 au dorit să studieze activitatea unor cercetători din est din perioada național-socialistă nu au primit sprijin din partea profesorilor. O lucrare bună de masterat pe această temă nu a fost niciodată publicată, disertația planificată a fost împiedicată⁸⁰. Presa Asociațiilor emigranților a ignorat prima disertație despre influența nazistă în rândul germanilor din România. Lucrarea lui Wolfgang Miede a apărut în 1972 în ediție limitată și a trecut aproape nerecenzată. Mai târziu, autorul nu a mai publicat nimic legat de această tematică⁸¹. Asupra celui de-al doilea autor, care era originar din Transilvania, foștii naziști au încercat să exercite presiuni⁸². După ce Johann Böhm a publicat în 1985 în cartea sa nume ale unor național-socialiști de frunte, el a fost invitat la „Comunitatea de lucru pentru cercetarea poporului și a ținutului natal a germanilor din sudest” (*Arbeitsgemeinschaft für südostdeutsche Volks- und Heimatforschung*). Acolo se afla în fața a multor foști conducători național-socialiști. Șocat, Böhm i-a scris unui deputat din Bundestag rugându-l să informeze Ministerul de Interne pe cine finanțează. De acolo nu a venit nicio reacție, în schimb Böhm a fost atacat de Fritz Cloos în mod vehement în publicația Asociației sașilor din RFG, „Siebenbürgische Zeitung“. Ziarul refuzase publicarea unei recenzii pozitive a disertației lui Böhm semnată de profesorul de drept Axel Azzola. Cloos a cerut din partea lui Böhm corecturi care erau egale cu

⁷⁸ *Ibidem*.

⁷⁹ Alexander Korab, *Ostforscher – Erforscher. Die „Abteilungen westdeutsche Ostforschung“ in der DDR und ihr Blick auf die NS-Vergangenheit der Südosteuropa-Forschung in der BRD*, în „Südosteuropa Mitteilungen“, anul 56, nr. 4/2016, p. 80-102.

⁸⁰ Mathias Beer, *Die unerforschte Geschichte der deutschen Südosteuropa-Forschung*, în „Südosteuropa Mitteilungen“, anul 56, nr. 3/2016, p. 43-53.

⁸¹ Wolfgang Miede, *Das Dritte Reich und die Deutsche Volksgruppe in Rumänien 1933-1938. Ein Beitrag zur nationalsozialistischen Volkstumspolitik*, Frankfurt am Main, Lang Verlag, 1972.

⁸² Johann Böhm, *Das nationalsozialistische Deutschland und die Deutsche Volksgruppe in Rumänien 1936-1944*, Frankfurt am Main, Edition Lang, 1985.

o anulare a celor afirmate. Böhm i-a predat critica ofensatoare a cărții sale avocatei care l-a dat în judecată pe redactorul șef al „Siebenbürgische Zeitung“, Hans Bergel, iar acesta a fost obligat să retragă în 1988 unele formulări publicate⁸³.

Cine era Fritz Cloos? Până după 1992 probabil că nu a știut nimeni că el fusese trimis în 1961 de Securitate în RFG pentru a culege informații de la Asociațiile emigranților germani din România. El dobândise imediat încrederea conducătorilor acestora pentru că îl cunoșteau din anii 1930. Cloos a fost membru fondator al PPGR aripa radicală și a condus din 1940 „Muncitorimea germană din România” (*Deutsche Arbeiterschaft Rumäniens*). După 23 august 1944 plănuise împreună cu Andreas Schmidt acte de sabotaj împotriva Armatei Roșii. Între 1945 și 1955 a fost în detenție sovietică. Ce nu se știa în RFG era faptul, că el semnase în 1956 în închisoare în România angajamentul de a fi informator al Securității, denunțând mai apoi o serie de etnici germani. În RFG, el a activat, între altele, în cadrul politicii istoriografice a Asociațiilor emigranților germani din România, iar în 1965 a înființat mai sus amintita „Comunitate de lucru pentru cercetarea poporului și a ținutului natal a germanilor din sudest”⁸⁴. Membrii acesteia au publicat puțin, au organizat în schimb calomnierea persoanelor care cercetau trecutul național-socialist al conducătorilor Asociațiilor emigranților. Sesiunile acestor „martori ai istoriei” au primit subvenții de la stat până în anii 1990. Cloos a cerut de la Securitate material arhivistic necunoscut pentru prelegerile sale, ca de exemplu în 1967 despre semnificația schimbării alianței de către România din 23 august 1944⁸⁵. Atunci au debutat în istoriografie tezele referitoare la marginalizarea rolului jucat de Armata Roșie și miturile despre o revoltă condusă de comuniști. Ceaușescu începuse să critice politica Internaționalei Comuniste, deoarece în documentele ei România a fost numită stat multinațional. În anii comunismului național, Ceaușescu îi avea ca model pe Decebal, Burebista și Ștefan cel Mare, despre care pretindea că și ei au guvernat în antichitate și în evul mediu teritorii care au fost pierdute în defavoarea Uniunii Sovietice⁸⁶. După 1969 au fost reinterpretate treptat datele istoriei contemporane. Din acest motiv, din anii 1970, Securitatea nu mai acționa pentru răpirea conducătorilor Gărzii de Fier din RFG, ci le făcea oferta de a edita ziare pentru românii din străinătate la solicitarea Securității⁸⁷.

În anii 1970/1980 puțini istorici au cercetat istoria contemporană a României. În centrul cercetărilor privind Europa de Est, în RFG au stat Uniunea Sovietică și Polonia. În epoca Ceaușescu era dificilă căutarea de surse în arhivele

⁸³ Prezentarea conflictului de către Böhm, vezi Johann Böhm, Klaus Popa, *Vom NS-Volkstum- zum Vertriebenenfunktionär*, Frankfurt am Main, Edition Lang, 2014, p. 196-202.

⁸⁴ Mariana Hausleitner, *op. cit.*, p. 216-217.

⁸⁵ Johann Böhm, Klaus Popa, *op. cit.*, p. 214.

⁸⁶ Mariana Hausleitner, *Die nationale Frage in der rumänischen Arbeiterbewegung vor 1924*, Berlin, Staatsbibliothek, Preußischer Kulturbesitz, 1988.

⁸⁷ Georg Herbstritt, *Inoffizielle Mitarbeiter der Stasi und Securitate in der Bundesrepublik. Überzeugungstäter?*, în „Nordost-Archiv“, anul XXVI, Lüneburg 2019, p. 13-29, aici p. 26-27.

românești. Investigarea minorității germane a fost dificilă în arhivele Asociațiilor germanilor emigrați din România. Cel care nu activa în cadrul lor era supravegheat cu multă suspiciune. În 1987, Böhm a înființat „Cercul de lucru pentru istorie și cultură a așezărilor germane din Sudestul Europei” (*Arbeitskreis für Geschichte und Kultur der deutschen Siedlungen im Südosten Europa e. V.*) și a editat o revistă bianuală. Cererile de finanțare adresate Ministerului de Interne au fost mereu respinse, iar cercul de cititori a rămas restrâns. Asociațiile celor emigrați considerau prezentarea editată de Fritz Cloos și cumnatul său Karl Reinerth ca fiind opera de căpătâi. Ambii au fost în PPGR și nu aveau pregătire de istoric⁸⁸.

Cercetările legate de național-socialismul la germanii din România au început de fapt abia după deschiderea arhivelor din România în anii 1990. Pe baza documentelor Ministerului român de Interne, istoricii au putut afla mai mult despre activitățile național-socialiste. Încet-încet au dispărut păreri devenite tradiție cum ar fi cea despre „reînnoirea muncii naționale” (*Erneuerung der Volkstumarbeit*). În 1999, profesorul universitar Emanuel Turczynski așezase acest termen în ghilimele, fără a menționa schimbarea radicală de curs. „Reînnoitorii” avuseseră ca preocupare principală preluarea ideologiei național-socialiste din Reich⁸⁹.

Unii istorici au început să se ocupe de politica lui Fritz Valjavec, după cum arată rezultatele unei conferințe din 2002⁹⁰. De atunci, în Germania au apărut multe publicații despre politica germanilor din afara granițelor. Majoritatea istoricilor accentuează ruptura care s-a produs în intențiile politicii față de germanii din afara țării odată cu preluarea puterii de național-socialiști. Din 1938, Oficiul Central pentru Germanii Etnici (VoMi) nu era interesat să întărească toate grupele de germani din străinătate, iar la Berlin se lua decizia care dintre acestea era declarată viabilă din motive strategice. Astfel, un sfert de milion de șvabi bănățeni urmau să constituie factorul de siguranță pentru transportul de petrol pe Dunăre. Pentru Oficiul Central pentru Germanii Etnici important a fost îndeosebi ca ordinele să fie executate necondiționat de către conducătorii germanilor din afara granițelor. Din acest motiv ei au impus conducători tineri, fără experiență, care, după șederile lor în Reich, au avut contacte strânse cu instanțe ale PNSG (NSDAP)⁹¹.

Conform lui William Totok, Securitatea aștepta de la Fritz Cloos ca el să influențeze modul de prezentare a istoriei Asociației sașilor emigrați în două puncte: 1) să diminueze rolul important pe care România l-a avut ca aliat al lui Hitler și 2) să prezinte în mod pozitiv extinderea granițelor României din 1918.

⁸⁸ Karl M. Reinerth, Fritz Cloos, *Zur Geschichte der Deutschen in Rumänien 1935-1945*, Bad Tölz, Wort und Welt Verlag, 1988.

⁸⁹ Emanuel Turczynski, *Die Bukowina*, în Rydel-Roskau, Isabel (ed.), *Deutsche Geschichte im Osten Europas. Galizien*, Berlin, Siedler Verlag, 1999, p. 303 și 319.

⁹⁰ Mathias Beer, Gerhard Seewann (eds.), *Südostforschung im Schatten des Dritten Reiches. Institutionen – Inhalte – Personen*, München, R. Oldenbourg Verlag, 2004.

⁹¹ Fritz Closs, *op. cit.*, p. 171-241.

Totodată, istoricii amatori ai Asociației emigranților urmau să fie incluși în propaganda antimaghiară⁹². Timp de 26 de ani, Cloos ar fi fost bine plătit pentru această activitate⁹³.

Probabil că se pot determina și alte domenii în care interesele Asociației sașilor din RFG s-au suprapus cu cele ale Securității. Securitatea avea nevoie de informații despre structurile Asociațiilor emigranților în negocierile privind taxa plătită de Germania per emigrant german din România. Din anii 1970, scopul Securității a fost să scoată cât mai mulți germani din România contra a cât mai mulți bani, așa cum procedase înainte cu evreii. Asociațiile șvabilor bănățeni și a sașilor în RFG au putut pretinde la rândul lor subvenții mai mari din bugetul de stat, datorită numărului crescând de emigranți.

În ultimii ani a început o cooperare strânsă între istorici din Germania și din România pe teme ale minorității germane. Astfel, cu surse din ambele state, va fi posibilă o prezentare mai exactă a dezvoltărilor sau a istoriei. În Banat se naște interesul pentru activitatea catolicilor germani. Astfel, a fost publicat un articol bine documentat cu surse din arhivă despre activitatea călugăriței Hildegardis Wulff⁹⁴. În ambele state există un interes doar limitat în a cerceta social-democrația germană care până în anii 1930 a avut mulți membri. În 2009 a apărut teza de doctorat cuprinzând 558 de pagini a lui Stephan Olaf Schüller cu subtitlul pretențios *Luptele pentru tineretul german în Banatul românesc 1918-1944*, în care multe asociații de tineret de stânga nu sunt menționate cu niciun cuvânt.

Lücken der Geschichtsschreibung. Landsmannschaften und NS-Geschichte der Rumäniendeutschen

(Zusammenfassung)

Die Landsmannschaften in der BRD trugen viel zur Erforschung und Popularisierung der Geschichte der Rumäniendeutschen bei. Doch dabei gab es bezüglich der Neuzeit blinde Flecken und geschönte Darstellungen. Dies soll am Beispiel der Landsmannschaft der Buchenlanddeutschen und der Banater Schwaben skizziert werden. Bei den Deutschen aus der Bukowina wurde die 1940 erfolgte Umsiedlung von ihren damaligen Organisatoren zur Erfolgsgeschichte erklärt. Die Verstrickung der Umsiedler in die Vertreibung vieler Polen, Juden und anderer wurde kaum thematisiert.

Bei den Banater Schwaben wurde die Übernahme aller deutschen Institutionen durch die Volksgruppenführung als Errungenschaft dargestellt und die Sicht der damaligen Kritiker ausgeblendet. Sehr lange wurde über die Mobilisierung zu den SS-Verbänden und deren Einsätze geschwiegen. Die negativen Erlebnisse vieler Deutschen aus Rumänien während der Kriegsjahre wurden als traurige Einzelschicksale abgetan und

---

⁹² William Totok, *Geschichtspolitische Beeinflussung des Auslandes durch die Securitate*, în Florian Kühner, Michaela Nowotnick (eds.), *Aus den Giftschränken des Kommunismus*, Regensburg, Pustet Verlag, 2018, p. 359-386.

⁹³ Georg Herbstritt, *op. cit.*, p. 26.

⁹⁴ Claudiu Sergiu Călin, *Ordinul călugărițelor benedictine de „Sfânta Lioba“ și activitatea lor la Timișoara 1929-48*, în „Banatica“, Reșița, anul 21, 2011, p. 389-409.

vor allem das Leiden der im kommunistischen Rumänien Zurückgebliebenen hervorgehoben.

Loopholes of Historiography: the Associations of Emigrated German Ethnic and the National Socialism of the Germans in Romania

(Abstract)

This paper analyzes how after 1945 a group of former National Socialists succeeded in attaining a strong influence on the presentations of the contemporary history of Germans in Romania. In 1933 the leaders of the radical German Peoples' Party (Deutsche Volkspartei) were around 30 year of age and founded their careers on implementing in Romania the policies of the government in Berlin without any reservations whatsoever.

The later falsifications of history are exemplified by the presentation of two authors each from the Banat and the Bukovina. In the case of the Banat it was about the campaign of the Nazis against the denominational school system. Since after 1945 the former Nazis presented themselves as defenders of the Christian Occident they kept their campaign against the "Clericals" a secret. In the case of the Bukovina the paper exemplifies two radical Nazis who after 1945 presented the resettlement of Germans as the "stranglehold of fate" although it was them who had prepared these resettlements already before 1940. During the cold war these former National Socialists were active in the organizations of the expelled Germans and received copious funds for their publications.

Anexa

- 2 -

Ausprache-Tagung am 15. und 16. Februar 1975 in München

Teilnehmerliste

1. Dr. Wilfried Bruckner ehem. Leiter der "Nationalen Arbeitsfront" (NAF), Leiter des Landesamtes Fritz Febrüer, Leiter der "Deutschen Volksgemeinschaft i. Rum." 1933-41
2. Dr. Alfred Bontfert ehem. Führer des Süddeutschen Wandervogels, Präsident der Deutschen Volkspartei in Rumänien (DVR)
3. Dr. Hans Walter Löss ehem. Geschäftsführer des Landesverbandes der Volksgemeinschaft der Deutschen in Rum., ehem. Studentenfürher
4. Dr. Dr.-h.c. Heinrich Zilllich Publizist und Schriftsteller
5. Fritz Closs ehem. Landesjugendführer, Führer der "Deutschen Arbeiterschaft in Rumänien" (DAR)
6. Ehard Plesch ehem. Leiter der "Nationalen Arbeitsfront" (NAF), Bundesvorsitzender der Landsmannschaft der Siebenbürger Sachsen und Leiter der Heimat-Auskunftsstelle für Rumänien
7. Hans Harl Journalist, Politologe im Südwestinstitut in München
8. Willi Depner ehem. Landesjugendführer der DJ
9. Edvard Dür Bundes der Deutschen Jugend der Volksgemeinschaft, Stabsleiter der "Deutschen Mannschaft" (DM) bei der Volksgruppenführung
10. Fritz Jasch ehem. Mitarbeiter bei der Volksgruppenführung der DVR in Rumänien
11. Franz Harberth ehem. Wandervogel, Mitarbeiter der Gaujugendführung im Buchenland und Mitorganisator der Volksgruppenführung
12. Oskar Hadawnik ehem. Gaujugendführer im Buchenland
13. Gustav Wankus ehem. Verleger und Druckereibesitzer in Kronstadt, Publizist
14. Rudolf Schüller ehem. Kreisleiter der Deutschen Volksgemeinschaft in Rumänien
15. Alfred Czeller ehem. Leiter des Sitten- und Statistischen Amtes der Volksgemeinschaft der Deutschen in Rumänien

- 2 -

16. Josef Komashak ehem. Leiter der Zentralgemeinschaft in Temeschburg, Amtsleiter, Bevollmächtigter des Volksgruppe in Rumänien
17. Michael Stocker ehem. Führer des Süddeutschen Wandervogels in Banat und im Buchenland, Ministerialrat in Bayerischen Arbeitsministerium, Bundesvorsitzender der Landsmannschaft der Banater Schwaben
18. Wolfram Hochl ehem. Landesgeschäftsführer der "Nationalen Arbeitsfront" (NAF), Publizist und Schriftsteller
19. E. Fraumhoffer ehem. verschiedene Spitzenfunktionen in der Parteibewegung und in der Deutschen Volkspartei (DVR), Amtsleiter bei der Volksgruppenführung
20. Kasper Hügel ehem. Leiter des Schulamtes in Banat, Schullehrer Leiter der Volksgruppe
21. Nikolaus Engelmann ehem. Vorsitzender der Katholisch-Deutschen Jugendbundes im Banat
22. Viktor Stümmel Prof. an der Hochschule für Lehrerbildung in Linz
23. Josef Schmidt ehem. Leiter der Einsatzstaffel (ES) in Temeschburg, Kunstmalier
24. Hans-Jörg Kühn ehem. Jugendführer in Banat beim Bund der Deutschen Jugend der Volksgemeinschaft, Geschäftsführer beim Landesjugendamt
25. Anton Kasl ehem. Bauernführer im Banat
26. Dr. Anton Schwab Dozent in Innsbruck

Istorie și memorie. Perspective ale literaturii regionale săsești cu privire la al Doilea Război Mondial

Hans-Christian MANER

Confruntarea cu perioada național-socialistă și-a pus amprenta pe conștiința identității germane, fiind o temă care revine repetat în publicații. De asemenea, cu atitudinea minorității germanilor din România, sașii transilvăneni, privind acest capitol întunecat al secolului XX, se ocupă atât lucrări științifice, cât și publicații istorice regionale și literare. În general însă, preocupărilor din acest domeniu istoric li se potrivesc cuvintele „până acum s-a făcut prea puțin”, care au fost exprimate la o conferință care a avut loc în anul 2015 asupra istoriei național-socialismului în Transilvania¹.

În studiul de față, voi expune perspectivele regional-literare privind aspecte ale trecutului național-socialist și implicațiile asupra sașilor transilvăneni. În centrul examinării va sta o operă literară a cărei acțiune se petrece la începutul anilor 1940 în localitatea Codlea (germ. Zeiden) din Țara Bârsei. Este vorba de romanul *Zeiden, im Januar* al scriitoarei Ursula Ackrill. În prima parte a expunerii mă voi opri însă asupra genului literar „Heimatbuch” în relație și cu alte publicații regionale, pentru a avea posibilitatea unei comparații și a unui eventual contrast. „Heimatbuch” înseamnă monografia unei anumite, concrete, localități natale. Ca introducere, mă voi opri asupra unor reflecții de bază privind genul literar „Heimatbuch”, referindu-mă repetat la ideile importante ale lui Mathias Beer din volumul său antologic despre „Heimatbuch”².

Istoriografia care se ocupă cu patria ca loc natal prezintă granița între ceea ce înseamnă „istorie” și ceea ce înseamnă „memorie”. „Istoria” cuprinde totalitatea evenimentelor din trecut, desigur dintr-o anumită perspectivă și un anumit loc³. În contrast cu aceasta, memoria este un fenomen individual care este esențial influențat de contextele sociale și servește modului de formare a identității individuale și care se concentrează pe o perioadă determinată de loc și timp.

---

¹ Vezi pagina *Siebenbürger Zeitung*, <https://www.siebenbuerger.de/zeitung/artikel/kultur/15943-tagung-zur-geschichte-des.html>, ultima accesare 11.2.2019.

² Mathias Beer, *Das Heimatbuch. Geschichte, Methodik, Wirkung*, Göttingen, V&R Unipress, 2010.

³ Hans-Jürgen Pandel, *Geschichte*, în *Wörterbuch der Geschichtsdidaktik*, ed. Ulrich Mayer et al, Frankfurt am Main, Wochenschau Verlag, 2009, p. 80.

Genul „Heimatbuch” înseamnă astfel o descriere de memorie care există ca amintire personală și emoțională legată de un anumit loc⁴. Această afirmație implică însă mai multe constatări. „Heimatbuch” ca formă specifică a culturii memoriei depinde hotărâtor de biografia și intențiile autorului⁵. Acestea fac din genul „Heimatbuch” nu numai o posibilitate de acces „la trecutul unei localități și a locuitorilor ei”, ci „hotărâște în mare măsură și orizontul acestora privind prezentul” și determină hotărâtor identitatea⁶.

Un gen deosebit îl reprezintă „Heimatbuch” pentru minoritățile germane din estul Europei condiționat de pierderea patriei natale, a expulzării sau a strămutării. Ele au chiar o „importanță existențială”, constituind o „antologie pentru memoria pribegă”, așa cum reiese clar din literatura de specialitate⁷.

Aceste trăsături caracteristice ale genului „Heimatbuch” au o influență mare asupra temelor alese, cât și asupra modului de prezentare. Criterii de alegere și de descriere sunt unicitatea și inconfundabilitatea. De fapt, genul „Heimatbuch” pretinde o prezentare cuprinzătoare, chiar totală. Însă se poate constata clar că anumite teme și perioade nu sunt deloc, ori sunt insuficient prezentate. În contradicție cu aceasta stă o supraapreciere a unor „evenimente relativ neînsemnate din localitate”⁸, care în afară de aceasta nu sunt încadrate în contextul general. Astfel, evenimente politice supraordonate, de cele mai multe ori nu sunt, sau sunt prescurtat amintite, evenimentele locale dimpotrivă sunt „total izolate”⁹. Spre deosebire de aceasta, legătura sau interacțiunea dintre evenimentele locale, supra-regionale, politice și economice din societate, sunt trecute cu vederea¹⁰. Aceasta privește, printre altele, legătura dintre expulzarea din țară, războiul și național-socialismul. Național-socialismul și cel de al Doilea Război Mondial sunt „pete albe” în genul „Heimatbuch”. Puține pagini sunt consacrate perioadei 1933-1945.

⁴ Carl-Hans Hauptmeyer, *Heimatgeschichte heute*, în *Landesgeschichte heute*, ed. Carl-Hans Hauptmeyer, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 1987, p. 82.

⁵ Georg Schmidt, *Warum habe ich ein Heimatbuch geschrieben? Ein Erfahrungsbericht*, în *Das Heimatbuch. Geschichte, Methodik, Wirkung*, ed. Mathias Beer, Göttingen, V&R Unipress, 2010, p. 85-98. Vezi și lucrarea nepublicată Heinke Roth, *Zwischen Geschichte und Erinnerung. Die Zwischenkriegszeit und der Zweite Weltkrieg im Spiegel siebenbürgisch-sächsischer Heimatbücher*, Freiburg i.Br.

⁶ Mathias Beer, *Das Heimatbuch als Schriftenklasse. Forschungsstand, historischer Kontext, Merkmale und Funktionen*, în *Das Heimatbuch. Geschichte, Methodik, Wirkung*, ed. Mathias Beer, Göttingen, V&R Unipress, 2010, p. 11, 36.

⁷ Jutta Faehndrich, *Entstehung und Aufstieg des Heimatbuchs*, respectiv Ulrike Frede, *Geschichte und Geschichtsbilder in ostdeutschen Heimatbüchern*, în *Das Heimatbuch. Geschichte, Methodik, Wirkung*, ed. Mathias Beer, Göttingen, V&R Unipress, 2010, p. 118, p. 181.

⁸ Konrad Gündisch, *Annäherung an die siebenbürgische Ortsgeschichte*, în *Zugänge zur Gemeinde. Soziologische, historische und sprachwissenschaftliche Beiträge*, ed. Georg și Renate Weber, Köln et al., Böhlau, 2000, p. 158.

⁹ Gustav Schöck, *Das Heimatbuch – Ortschronik und Integrationsmittel? Anmerkungen zum Geschichts- und Gesellschaftsbild der Heimatbücher*, în „Der Bürger im Staat”, 24 (1974), p. 151.

¹⁰ *Ibidem*.

Repetat se găesc, în afară de aceasta, prezentări false și dezvinovățiri, privindu-i pe cei vinovați¹¹.

De fapt, nementiționarea evenimentelor sau experiențelor de viață negative, ca de exemplu perioada național-socialismului, care sunt recunoscute ca „specifice pentru fiecare literatură memorialistică”¹², depinde de spiritul timpului („Zeitgeist”), respectiv ca de exemplu cel al anilor 1950, 1960 sau 1970 și totuși, în acest gen, fenomenul se întâlnește concentrat. O caracteristică deosebită în genul „Heimatsbuch” al minorității germane din Europa de Est este mai departe concentrarea asupra propriului grup etnic.

În special în publicațiile mai vechi ale comunităților săsești, celelalte grupuri etnice care trăiesc în aceeași localitate, ca de exemplu români, sau romi nu sunt menționate deloc sau numai marginal. Dacă apar în narațiune, atunci nu rareori ca „străini”. Minoritatea săsească stă în centru, în timp ce ceilalți care nu-i aparțin sunt priviți cu scepticism, respectiv neacceptați¹³.

O scurtă privire asupra monografiilor („Heimatsbücher”) din ultima generație, adică din anii 1990 și 2000, scoate în evidență cât de dificilă este preocuparea de a aminti și discuta despre epoca național-socialismului. Astfel, în cuprinsul volumului despre Codlea apărut în anul 1994, acești ani n-au fost tratați separat, ci apar în marele capitol *Evoluția contemporană de la 1848 până la izbucnirea celui de al Doilea Război Mondial*. Contrar limitării în timp a titlului, perioada 1933-1944/45 este tratată pe puține pagini în ultimul subcapitol *Viața politică între cele două războaie mondiale*. Autorul accentuează faptul că „mișcarea tineretului a avut un aport important la răspândirea ideologiei național-socialiste”¹⁴. Următoarele pagini se întrec firește în prezentarea pozitivă a activității mișcării tineretului. Munca „destoinică și demnă de laudă” a tineretului a fost în Codlea „stimulată în anii douăzeci și treizeci de o serie de învățători destoinici”¹⁵.

Pe lângă ascuțirea situației politice prin constituirea „Grupului Etnic German din România” (Deutsche Volksgruppe in Rumänien) sub conducerea lui Andreas Schmitt „care primește ordinele sale din Germania”, așa cum arată autorul, este prezentată încheierea acordului dintre România și Germania național-socialistă din 1943 care prevedea încadrarea cetățenilor români de origine germană în

¹¹ Wilfried Setzler, *Die NS-Zeit im Heimatbuch – ein weißer Fleck?*, în *Das Heimatbuch. Geschichte, Methodik, Wirkung*, ed. Mathias Beer, Göttingen, V&R Unipress, 2010, p. 204.

¹² Wolfgang Kessler, *Ostdeutsche, sudendeutsche und südostdeutsche Heimatbücher nach 1945 – Erinnerung und Dokumentation*, în Wolfgang Kessler, *Ost- und südostdeutsche Heimatbücher und Ortsmonographien nach 1945. Eine Bibliographie zur historischen Landeskunde der Vertreibungsgebiete*, München et al., De Gruyter Saur, 1979, p. 23.

¹³ Friedemann Schmoll, *Die Vergegenwärtigung des Verlorenen. Heimatbücher im Schnittfeld von Geschichte und Erinnerung*, în *Das Heimatbuch. Geschichte, Methodik, Wirkung*, ed. Mathias Beer, Göttingen, VR Unipress, 2010, p. 316; Ernst H. Philippi, Wigant Weltzer, *Sächsisch-Regen. Die Stadt am Berge. Lebensbilder aus der Vergangenheit einer kleinen Stadt in Siebenbürgen*, Bochum, Wort und Welt, 1991, p. 9.

¹⁴ Georg Gotthelf Zell, *Zeiden – eine Stadt im Burzenland. Heimatbuch einer siebenbürgisch-sächsischen Gemeinde*, Thaur bei Innsbruck, Wort und Welt, 1994, p. 167.

¹⁵ *Ibidem.*, p. 168, 171.

armata germană Wehrmacht, respectiv în Waffen-SS. Se remarcă faptul că încadrarea trebuia să se întâmple „voluntar”. Desigur, în continuare se fac referiri că asupra bărbaților s-au făcut presiuni. Imediat după aceea sunt publicate în carte pe mai multe pagini listele cu numele multor căzuți și dispăruți în război¹⁶.

În centrul prezentării anilor dintre Primul și cel de al Doilea Război Mondial stau suferințele populației săsești din Transilvania. În acest fel și înrolarea în Waffen-SS apare ca fără alternativă, ca o măsură care s-a impus. Din această narațiune reiese sacrificiul și nu o conștiință vinovată.

Acest mod superficial de interpretare a istoriei epocii național-socialismului, absența preocupării cu crimele, evitarea întrebării privind colaboraționismul și în Transilvania au rămas predominante până în prezent.

În anul 2007 organizația „Vecinătatea Codlenilor” (*Zeidner Nachbarschaft*) și-a pus pe agendă tema „Perioada grupului etnic german, a războiului, nazismului și timpul de după război în Codlea”. În introducere se vorbește de „greutățile privind ‘Vergangenheitsbewältigung’ (a face față trecutului) la noi, la sașii transilvăneni”, cât și despre „publicațiile de până acum cu lacune și nesatisfăcătoare”. Nu se dorește, cum se spune mai departe, „a se căuta vina” sau „clasificarea după criteriul bun sau rău”, ci se dorește găsirea unor răspunsuri la următoarele întrebări: „cum a fost atunci în Codlea?, cum au trăit codlenii acest timp?, ce evenimente distincte de atunci sunt pentru noi importante, pe care trebuie să le cunoaștem și să le reținem?”¹⁷.

Șase ani mai târziu, cu toată preocuparea referitoare la jurnalele de zi din anul 1940 până în anul 1945, referate ale experților, ca de exemplu printre alții Paul Milata, autorul cărții *Între Hitler, Stalin și Antonescu, cetățeni germani din România în Waffen-SS* apărută în 2007¹⁸, o anchetă cu chestionare¹⁹, bilanțul este destul de mediocr. Într-o relatare cu ocazia lansării unei noi teme cu privire la emigrarea din Codlea în Germania, se spune: „din păcate dispunem pentru perioada din 1933 până în 1945 de foarte modeste cunoștințe istorice referitoare la evenimentele politice din Codlea”. Autorul deplânge absența colaborării și a înțelegerii și trage o concluzie nimicitoare: „Acest capitol pare pentru noi, care ne-am străduit să aruncăm o lumină asupra întunericului, închis. Rezonanța inițiativei în Cercul de convorbiri codlene cu privire la istoria localității (*Zeidner ortsgeschichtlicher Gesprächskreis*), pentru a începe prelucrarea acestei perioade a fost comparabilă cu așteptările noastre foarte reținute și dominate de foarte multă distanță față de evenimentele de atunci.”²⁰

Următoarea incursiune în romanul autoarei Ursula Ackrill, „Codlea, în ianuarie”, apărut în 2015, dovedește că distanța și tăcerea nu sunt singurele

¹⁶ *Ibidem.*, p. 175-178.

¹⁷ Helmuth Mieskes, 10. *Zeidner Ortsgeschichtlicher Gesprächskreis (ZOG). Neues Thema stößt auf Interesse*, în „Zeidner Gruß”, anul 54, nr. 103 (2007), p. 16.

¹⁸ Raportul în revista „Zeidner Gruß”, anul 55, nr. 105 (2008), p. 22.

¹⁹ „Zeidner Gruß”, anul 56, nr. 106 (2009), p. 30; anul 56, nr. 107 (2009), p. 46.

²⁰ Helmuth Mieskes, *Die Aussiedlung aus Zeiden. Ein Thema, das aufgearbeitet werden muss*, în *Zeidner Gruß*, anul 60, nr. 114 (2013), p. 47.

atribute care domină atitudinea față de trecutul național-socialist și modelează în acest fel identitatea. Opere literare ca expresie și esență ale esteticului sunt manifestări culturale care reflectă și ele atitudinea față de istorie și trecut.

Ursula Ackrill este originară din Brașov, fiica unui sas din Transilvania și a unei românce din București. Ea a urmat școala elementară din Codlea și mai apoi Liceul Pedagogic din Sibiu. În București a studiat germanistica și teologia ortodoxă, cunoscând astfel perspectiva și cultura română, care erau foarte departe de sașii transilvăneni. Ajunsă în Marea Britanie, departe de România și Germania, se întoarce la originea sa și se afundă în istorie, iar ca bibliotecară în Nottingham scrie romanul *Zeiden, im Januar*.

Romanul scoate la lumină ceea ce lipsește până acum din preocupările regional-literare pe această temă. *Zeiden, im Januar* aruncă nu numai o lumină neașteptată asupra istoriei localității în anul 1941; aceasta este legată strâns de aceea a Transilvaniei, a sașilor transilvăneni și de legăturile cu Austria și Germania și în special, și nu în ultimă instanță, cu istoria statului român, cu evenimentele din capitala București în anul 1941.

Romanul începe cu descrierea euforiei sașilor transilvăneni legată de acțiunea de înrolare a o mie de bărbați în Waffen-SS. Sașii transilvăneni se întorc, în cuvintele romanului, „în patria mamă Germania” unde vor fi instruiți: „într-o divizie SS și, de ce nu, în Leibstandarde. Viena și Germania, totuna.”²¹

În spatele acestora stă, așa cum a formulat Ernest Wichner în recenzia sa în săptămânalul *Die Zeit*, experiența istorică a sașilor transilvăneni din cea de a doua jumătate a secolului XIX: „Spiritul german al sașilor transilvăneni suportă cu greu ofensa adusă în anul 1867 odată cu înțelegerea dintre Austria și Ungaria, când au fost încadrați în regatul Ungariei și apoi a doua oară, după Primul Război Mondial când privilegiile de autodeterminare de secole au fost înlăturate, ei devenind cetățeni români.”²²

Personajul principal al romanului, Leontine Philippi în vârstă de 53 ani din Brașov, fiica unei familii de patricieni care înainte de Primul Război a studiat în Viena istoria, în roman trăind în Codlea, unde scrie o cronică a localității, nu lasă evoluția evenimentelor necomentată. Parada sașilor transilvăneni mândri în uniformă militară germană pentru a-i provoca pe cetățenii de altă naționalitate este după părerea Leontinei „idiotie defensivă, asemănătoare cu atacul albinelor agitate. Înțepă și pier”²³.

Că această cale, în orice caz n-a fost fără alternativă, iese clar în evidență din roman prin moartea, adică dispariția lui Albert, prietenul Leontinei, care înotând împotriva curentului s-a opus înrolării în armata germană²⁴.

²¹ Ursula Ackrill, *Zeiden, im Januar*, Berlin, Wagenbach, 2015, p. 5.

²² Ernest Wichner, *Stechen und draufgehen Eine Welt am Abgrund: Ursula Ackrills erstaunlicher Debütroman „Zeiden, im Januar” erzählt von einer siebenbürgischen Kleinstadt 1941 – zwischen Illusion und Gewalt*, în *Die Zeit*, nr. 5/2015, 29 ianuarie 2015, <https://www.zeit.de/2015/05/ursula-ackrill-zeiden-im-januar/komplettansicht>, ultima accesare 21.12.2018.

²³ Ursula Ackrill, *op. cit.*, p. 94.

²⁴ *Ibidem*, p. 135.

Cronicara nu rămâne la critica aspră a acestei comportări, ci formulează o cale alternativă care ar fi putut fi aleasă. În locul unei atitudini nostalgice și iraționale a închistării în iluzii, sașii ar fi trebuit ca după Primul Război Mondial să se facă indispensabili românilor și „să promoveze pe bază de reciprocitate relații avantajoase cu statul”. O condiție ar fi putut să fie „să cedăm ceva din apucăturile noastre germane”²⁵. Două caracteristici ale identității sașilor transilvăneni care reies din roman și ar putea servi în același timp ca motto, pe care Leontine nu le acceptă, sunt: „puțin dar al meu” cât și „mai bine între noi”²⁶. Leontine judecă aspru politica practică de sașii transilvăneni în istoria mai nouă a lor, adică „de a face diguri și stăvilare față de naționalitățile înconjurătoare”²⁷. O altă cale de ieșire din dilemă ar fi fost, așa cum reiese dintr-un dialog între Leontine și Albert, soluția „colaborării cu ungurii, evreii și românii”²⁸.

Accentuarea originii germane, orientarea necritică spre Germania național-socialistă și orbirea au condus la comportamente extreme pe care Ackrill nu se sfiște să le tematizeze în romanul său. În alt loc din roman, Ackrill caracterizează poziția sașilor transilvăneni drept „kallus” prin care ea definește poziția sașilor ca „aristocrație”, ca o „castă conducătoare” față de români și unguri²⁹. Și din această cauză sașii, în cuvintele lui Ackrill, au atras și vinovăție asupra lor, făcându-se culpabili când România a adoptat legile împotriva populației evreiești. „Sașii, care au luat de la evrei afacerile lor plătind mai mult decât oferta ridicolă a comisarilor românizării, au crezut poate chiar că au procedat bine.”³⁰

Sunt desigur opere beletristice care aruncă lumină asupra trecutului apropiat întunecat, chiar foarte întunecat. Astfel, scriitorul sas transilvănean Dieter Schlesak se preocupă în romanul său apărut în 2006 de farmacistul din Auschwitz, Dr. Victor Capesius³¹. Capesius a fost încorporat în armata germană în anul 1943. În același an a fost transferat în lagărul de concentrare Dachau, unde a preluat farmacia lagărului. În februarie 1944 vine în lagărul de exterminare Auschwitz, unde rămâne până la sfârșitul războiului șeful farmaciei lagărului. El a fost răspunzător pentru achiziționarea gazului Zyklon B, a lucrat împreună cu doctorul Josef Mengele, luând parte personal la selecția deținuților pentru camerele de gazare. În senzaționalul proces Auschwitz din Frankfurt am Main din anii 1963-1965, el a fost unul dintre cei 22 de acuzați, fiind condamnat la nouă ani închisoare pentru complicitate la omor (în patru cazuri la cel puțin 8.000 de persoane)³².

²⁵ *Ibidem*, p. 87, 94.

²⁶ *Ibidem*, p. 82, 223.

²⁷ *Ibidem*, p. 199.

²⁸ *Ibidem*, p. 210.

²⁹ *Ibidem*, p. 175.

³⁰ *Ibidem*, p. 186.

³¹ Dieter Schlesak, *Capesius, der Auschwitzapotheker*, Bonn, Dietz, JH, 2006.

³² *Vezi Das Urteil im Frankfurter Auschwitz-Prozess (1963-1965)*, eds. Friedrich-Martin Balzer, Werner Renz, Bonn, Pahl-Rugenstein, 2004.

În ciuda acestor fapte, foarte târziu însă o operă literară s-a preocupat de această persoană, dar cartea și autorul, în special printre sașii transilvăneni, sunt parțial contestați, autorul fiind insultat ca „trădător”³³. În romanul Ursulei Ackrill, Capesius este un farmacist fictiv în Codlea, care se ocupă cu acizi. În prezența unei persoane cu dizabilități, Josef apare în carte ca „idiotul” codlean, Capesius laudă instituțiile de eutanasiere și stabilește că: „Igiena rasei este o obligație.”³⁴ În timp ce Capesius nu este pentru prima dată personaj de roman, acest lucru se întâmplă în cazul lui Fritz Klein.

Născut în anul 1888 la Codlea, el este după 1919 mai întâi medic județean în Măieruș (Nußbach) și Bod (Brenndorf), apoi medic în Codlea, iar în anii 1930 Ortsgruppenleiter din localitate. După mai mulți ani ca medic în armata română, în 1943 intră în Waffen-SS și ca medic militar în lagărul de exterminare Auschwitz-Birkenau, unde, în lagărul de femei, în lagărul de „țigani” și în „lagărul familiilor” de evrei, a fost printre altele răspunzător cu selecția pentru camerele de gazare. După evacuarea Auschwitzului devine medic în lagărul de concentrare Bergen-Belsen. Acolo a fost făcută fotografia larg cunoscută după eliberarea lagărului de către trupele britanice care îl arată stând în picioare pe cadavre într-un mormânt comun. Fritz Klein a fost judecat și condamnat la moarte. Sentința a fost executată prin spânzurare la 13 decembrie 1945³⁵.

În romanul Ursulei Ackrill, Fritz Klein apare odată ca cineva care este dezgustat de modul de viață al „valahilor”, altădată ca „nazist convins” care reflectă asupra anumitor forme de înmulțire a oamenilor. În sfârșit, el apără ascensiunea abruptă a „naziștilor” care „fără violență, sau chiar brutalitate, nu se poate face”. Selecția și exterminarea sunt, după părerea sa, necesare pentru germanizare. „De ce să nu se procedeze științific, chiar chirurgical pentru a înlătura abcesul din corpul națiunii?” Așa întreabă Klein în jargonul curat al ideologiei național-socialiste³⁶. Relația incontestabilă a lui Fritz Klein cu Codlea rămâne până în prezent între codleni nu necontroversată, iar numele său, și cu atât mai puțin faptele sale, nu apar (încă) în nicio scriere asupra localității Codlea.

Altfel decât în scrierile despre localitate („Heimatbücher”), în roman sașii transilvăneni nu apar izolați, ci stabiliți în mediul lor, la fel și Maria, fata de casă a Leontinei și a familiei ei. Prin Ion, tatăl ei, și mai ales prin Maria revine în atenție și Bucureștiul cu politica de acolo. Acest context românesc nu este în niciun caz idealizat, ci arată prin convorbiri și relatări deprimante situația politică în România și în București. Fărădelegile legionarilor împotriva populației evreiești și

³³ Vezi pagina <http://schlesak.blogspot.com/2010/09/dieter-schlesak-soll-mein-buch-capesius.html>, ultima accesare 23.12.2018.

³⁴ Ursula Ackrill, *op. cit.*, p. 162.

³⁵ *The Belsen Trial*, <https://www.scrapbookpages.com/BergenBelsen/BergenBelsen09.html>, ultima accesare 23.12.2018; *Law reports of trials of war criminals. Selected and prepared by the united nations war crimes commission. Vol. II The Belsen trial*, https://www.loc.gov/rr/frd/Military_Law/pdf/Law-Reports_Vol-2.pdf, ultima accesare 23.12.2018.

³⁶ Toate citatele vezi în Ursula Ackrill, *op. cit.*, p. 128.

a contemporanilor critici sunt de asemenea des luate în discuție, cât și rebeliunea legionară împotriva „conducătorului” statului, Ion Antonescu, în ianuarie 1941.

În concluzie, în romanul său, Ursula Ackrill, folosindu-se de o privire estetică, oferă o prelucrare și clarificare fără menajamente. Ea face aceasta cu ajutorul a puține fapte, enumerarea faptelor nefiind rolul unui roman, dar prin întrebări care dau de gândit și nu oferă răspunsuri gata pregătite și lineare. O altă generație, o altă origine care depășește omogenitatea etnică, conduce la un alt punct de vedere și asupra identității sașilor transilvăneni în secolul XX. În consecință, „Kallusul” și propria închistare au fost caracteristici centrale ale sașilor transilvăneni care și-au pus amprenta și asupra dezvoltării în secolul XXI.

**Geschichte und Erinnerung. Perspektiven der siebenbürgisch-sächsischen
Regionalliteratur auf den Zweiten Weltkrieg**
(Zusammenfassung)

Ausgehend von der literarischen Gattung der Heimatbücher und deren besonderen Perspektivität und Funktion greift der Beitrag den Umgang mit einer bestimmten Zeit in einem konkreten Ort heraus. Es werden Aspekte des Nationalsozialismus im siebenbürgischen Zeiden beleuchtet. Im Mittelpunkt steht der belletristische Roman „Zeiden, im Januar“ von Ursula Ackrill, der aus dem Blickwinkel und mit dem Handwerkszeug eines Historikers gelesen wird. Dabei werden die in diesem literarischen Werk an bestimmten fiktiven und historischen Figuren geschilderten Haltungen zum Nationalsozialismus sowie zur Identität der Siebenbürger Sachsen in diesem Ort herausgegriffen und gedeutet.

**History and Memory. Approaches of World War II
in the Regional Saxon Literature**
(Abstract)

Starting from the genre “Heimatbuch” and its special perspectivity and function, the following remarks will deal with a certain time in a concrete place and pick out some aspects of National Socialism in the Transylvanian locality of Codlea. The focus is on the fictional novel “Zeiden, in January” by Ursula Ackrill, which is read from the point of view and with the tools of an historian. The statements in this literary work on the attitude to National Socialism in the place of Codlea are analyzed and interpreted with examples of certain fictive and historical figures. These are also closely related to the identity of the Transylvanian Saxons.

Migrație și transformări identitare la germanii din Transilvania în a doua jumătate a secolului XX

Cosmin BUDEANCĂ

În anii comunismului societatea românească a înregistrat ample transformări la nivel socio-demografic, un rol determinant având în acest sens și fenomenul emigrării etnicilor germani. Tematica, extrem de complexă, a stârnit interesul specialiștilor din diferite domenii, însă apreciem că acesta nu a fost direct proporțional cu importanța sa, în condițiile în care înțelegerea evoluției societății românești în ultimele decenii (mai ales în cazul zonelor unde au existat comunități germane puternice – Transilvania, Banat, Sătmăr) nu se poate realiza făcându-se abstracție de acest fenomen deosebit, care, urmat de exodul etnicilor germani de după căderea comunismului și apoi al românilor, a reprezentat cea mai mare mișcare de populație înregistrată vreodată pe timp de pace. Efectele acestei plecări masive (care au premers emigrării românilor în special după integrarea în Uniunea Europeană) sunt extrem de vizibile până în prezent, pe multiple planuri de analiză: la nivelul evoluției socio-demografice, economice și culturale a țării.

Scăderea numărului etnicilor germani din România după al Doilea Război Mondial a reprezentat o continuare a unui proces demografic demarat la sfârșitul secolului al XIX-lea¹, care s-a accentuat pe fondul mării conflagrații și, mai ales, al instaurării și consolidării regimului comunist.

Câteva date statistice privind germanii din România pe baza recensămintelor populației din ultimii aproape 100 de ani asigură un cadru mai bun pentru înțelegerea amplitudinii acestui proces de reducere demografică, într-un context general mai amplu. Astfel, potrivit recensământului din 1930, așadar la nivelul României Mari, etnicii germani reprezentau 4,12% din populația țării, respectiv 745.421 persoane², pentru ca în 1941, după pierderile teritoriale din anul anterior,

---

¹ Ioan Bolovan, Sorina Bolovan, *Contribuții privind structura etnică și confesională a Transilvaniei în secolul XX*, în *Sabin Manuilă - Istorie - și demografie*, Cluj-Napoca, Fundația Culturală Română, 1995, p. 157-161.

² *Recensământul general al populației României din 29 decembrie 1930*, vol. II, București, Monitorul Oficial, Imprimeria Națională, 1938, p. XXIV.

numărul lor să scadă la 490.640, respectiv 4,72%³. După al Doilea Război Mondial aceste cifre au cunoscut scăderi aproape constante. Spre exemplu, în 1948 se mai aflau în România 343.913 germani, în 1956 numărul lor a cunoscut o ușoară creștere, până la 384.708⁴, în 1977 se înregistrează din nou o scădere ușoară, până la 359.109⁵, pentru ca în 1992, numărul lor să cunoască o scădere drastică la 119.462 persoane, explicabilă prin schimbarea de regim din 1989. Această pantă descendentă a continuat inexorabil și în anii care au urmat, înregistrându-se în 2002 doar 60.088 de persoane, reprezentând 0,28% din populația țării⁶, pentru ca la ultimul recensământ, cel din 2011, ponderea germanilor să ajungă la un nivel fără precedent, 36.000 de persoane, respectiv 0,20%⁷. În momentul de față apreciem că numărul lor este chiar mai mic, în ultimii 8 ani neexistând nici o schimbare care să ducă la un rezultat contrar.

Studiul de față își propune să prezinte câteva aspecte ale modului în care emigrarea germanilor din Transilvania în a doua jumătate a secolului al XX-lea a contribuit la unele transformări identitare la nivelul comunităților. Analiza a fost făcută având la bază surse de arhivă și mărturii de istorie orală cu etnici germani și români din comunitățile mixte româno-germane din Transilvania, dar și lucrări publicate privind istoria germanilor și fenomenul emigrării acestora.

Etapele emigrației

Migrația germanilor nu a reprezentat un fenomen constant nici în cei 45 de ani de regim comunist și nici după, ci a fost influențată de o serie de evenimente și factori interni și internaționali. Astfel, dacă în anii '50 numărul celor care părăseau România fluctua de la câteva zeci până la puțin peste o mie de persoane pe an, începând cu anii '60 acest număr a cunoscut o creștere însemnată și, cu mici oscilații, constantă până la începutul anilor '90.

Sociologul Rudolf Poledna aprecia că fenomenul emigrării etnicilor germani din România a cunoscut trei etape majore:

- din prima etapă fac parte cei care au plecat în timpul celui de-al Doilea Război Mondial și în anii imediat următori în condițiile înrolărilor în armată, prizonieratului, refugiuului, dezertărilor, deportărilor și repatrierilor;

³ *Recensământul din 1941. Transilvania*, Traian Rotariu coordonator, Cluj-Napoca, Editura Presa Universitară Clujeană, 2002, p. 120-121.

⁴ *Recensământul populației din 21 februarie 1956, Rezultate generale*, București, Direcția Centrală de Statistică, 1959, p. XIX.

⁵ *Recensământul populației și locuințelor din 7 ianuarie 1992*, București, Comisia Națională de Statistică, 1994, p. XLVII.

⁶ http://www.divers.ro/germani_situatia_actuala_ro, accesat 28.02.2014.

⁷ Institutul Național de Statistică, *Rezultate definitive ale Recensământului Populației și al Locuințelor – 2011 (caracteristici demografice ale populației)*, p. 5, http://www.Recensamantromania.ro/wp-content/uploads/2013/07/REZULTATE-DEFINITIVE-RPL_2011.pdf, accesat la 29.08.2019.

- în a doua etapă se încadrează cei care au emigrat între 1950-1989, în contextul normalizării relațiilor internaționale și a edificării, consolidării și prăbușirii regimului comunist din România;

- în a treia etapă sunt incluși cei care au părăsit România după Revoluția din decembrie 1989⁸.

Fiecare dintre ele are o serie de caracteristici și de efecte pe care le vom prezenta în cele ce urmează.

Situația etnicilor germani în ultimi ani ai războiului

Nu putem analiza și înțelege fenomenul emigrației și transformările care au avut loc în cadrul comunităților germane din Transilvania în a doua jumătate a secolului al XX-lea fără să avem în vedere situația acestora în ultimii ani ai războiului. Practic, odată cu înfrângerile armatelor germane din 1943, după seria de victorii spectaculoase care făcea ca Germania nazistă să pară de neoprit, și în rândul populației germane din România, în pofida eforturilor propagandei de război, a apărut treptat teama. În contextul apropierei armatelor sovietice, în toamna lui 1944 la Berlin, s-a luat decizia ca sașii și șvabii din Transilvania și Banat să fie evacuați. Această hotărâre a oficialităților naziste era motivată de apropierea Armatei Roșii și de eventualele acțiuni represive asupra civililor. Dar, la fel ca majoritatea deciziilor care aveau în vedere populația civilă, și aceasta s-a luat fără a se ține cont și de opinia celor direct vizați, astfel că mai mulți dintre soldați și o parte a etnicilor germani din Transilvania și Banat au fost evacuați forțat pe teritoriul celui de-al III-lea Reich. Cât privește impactul acestei măsuri asupra locuitorilor din zonele amintite, părerile istoricilor nu converg, dar se poate estima că aproximativ 100.000 de persoane⁹ au plecat atunci împreună cu trupele germane.

Pe lângă aceștia, la sfârșitul războiului mai existau și alți etnici germani în afara granițelor României: unii fuseseră înrolați în Wehrmacht, iar după capitularea Germaniei noile autorități de la București le-au retras cetățenia română¹⁰,

---

⁸ Rudolf Poledna, *Sint ut sunt, aut non sint? Transformări sociale la sașii ardeleni după 1945: o analiză sociologică din perspectivă sistemică*, Cluj-Napoca, Editura Presa Universitară Clujeană, 2001, p. 125.

⁹ Gabriel Andreescu, *Schimbări în harta etnică a României*, Cluj-Napoca, Centrul de Resurse pentru Diversitate Etnoculturală, 2005, p. 63.

¹⁰ Potrivit pct. 1 al. 2 din capitolul I al Convenției româno-germane din 12 mai 1943, persoanele ce se înrolau în armata germană își păstrau cetățenia și toate drepturile ce decurgeau din ea. În aceste condiții, se estimează că 60-70.000 de bărbați de etnie germană au plecat pe teritoriul Reich-ului, fiind repartizați atât la muncă, în industria de război germană, cât și în trupele SS. Potrivit datelor Ministerului Afacerilor Externe, la sfârșitul războiului peste 50.000 de etnici germani luptau în armata germană. Pentru detalii vezi Dumitru Șandru, *Militarii germani din România în anii 1940-1944*, în *Itinerarii istoriografice*, Iași, Fundația Academică „A.D. Xenopol”, 1996, p. 535-552; Sorina Paula Bolovan, Ioan Bolovan, *Germanii din România*, Cluj-Napoca, Centrul de Studii Transilvane, 2000, p. 71-73; Vasile Ciobanu, *Contribuții la cunoașterea istoriei sașilor transilvăneni, 1918-1944*, Sibiu, Editura hora, 2001, p. 259-260, 262; Arhivele Naționale Istorice Centrale (în continuare ANIC), fond Președinția Consiliului de Miniștri, Cabinetul militar

alții erau plecați să lucreze pe teritoriul Reich-ului, iar o parte din ei nu au mai putut, iar alții nu au mai vrut să revină în țara natală, care fusese ocupată, între timp, de sovietici¹¹. Dintre cei menționați mai sus unii (nu foarte mulți) au revenit, totuși, în România după câțiva ani, dar situația pe care au găsit-o nu era deloc una fericită, atât la nivel general, cât și la nivel local. Pe lângă atmosfera tensionată generată de instaurarea regimului comunist, în localitățile de domiciliu și-au găsit casele și gospodăriile vandalizate și nu de puține ori localnicii și noile autorități i-au întâmpinat cu ostilitate.

Acestor cazuri li se adaugă cele peste 70.000¹² de persoane (cifră stabilită de Ministerul Afacerilor Interne) care au fost deportate în ianuarie 1945 în Uniunea Sovietică la munca de reconstrucție. A fost un moment cu impact deosebit asupra comunităților, iar după șocul provocat de acesta a urmat, la scurt timp, Decretul Lege nr. 187 din 23 martie 1945¹³, privind reforma agrară, în urma căruia se

---

Sănătescu-Rădescu, dosar nr. 1411/1944-1945, f. 15, *apud* Dumitru Șandru, *Mișcări de populație în România (1940-1948)*, București, Editura Enciclopedică, 2003, p. 94; Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, fond Germania, vol. 133, f. 249-251, *apud* Comisia Prezidențială pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România (în continuare CPADCR), Vladimir Tismăneanu, Dorin Dobrințu, Cristian Vasile eds., *Raport final*, București, Editura Humanitas, 2007, p. 355 și Hannelore Baier (ed.), *Germanii din România 1944-1956*, Sibiu, Editura Honterus, 2005, p. 60.

¹¹ Renate Göckler-Timoșenco, *Retragerea germanilor din istoria română*, în *România versus România*, București, Editura Clavis, 1996, p. 64.

¹² Dumitru Șandru, *Mișcări de populație...*, p. 256; Conform altor estimări 70-80.000 se apreciază că au fost deportați de către Karl M. Reinert, Fritz Cloos, *Zur Geschichte der Deutschen in Rumänien, 1935-1945. Beiträge und Berichte*, München, Verlag der Arbeitsgemeinschaft für Südostdeutsche Volks- und Heimatforschung, 1988, p. 233, *apud* Dumitru Șandru, *Mișcări de populație...*, p. 256. În jurul aceleiași cifre de 70.000 sunt și aprecierile altor istorici: 69.332 – Günther Klein, *Im Lichte sowjetischer Quellen*, în „Südostdeutsche Vierteljahresblätter”, 47/1998, p. 15; Stefan Karner susține că în martie 1946 mai erau în URSS 53.946 de etnici germani din România, Stefan Karner, *Im Archipel GUPVI. Kriegsgefangenschaft und Internierung in der Sowjetunion 1941-1956*, Wien-München, R Oldenbourg Verlag, 1995, p. 30; Pavel Poljan susține cifra de 67.332 persoane, Pavel Poljan, *Internierung und Deportation deutscher Zivilisten aus den besetzten deutschen Gebieten in die UdSSR*, in Andreas Hilger, Mike Schmeitzner, Ute Schmidt (eds.), *Diktaturdurchsetzung. Instrumente und Methoden der kommunistischen Machtsicherung in der SBZ/DDR 1945-1955*, „Berichte und Studien”, nr. 35, Dresden, Hannah-Arendt-Institut für Totalitarismusforschung e.V. an der Technischen Universität Dresden, 2001, p. 51; Potrivit Denisei Bodeanu, într-o situație realizată de Inspectoratul General al Jandarmeriei – Direcțiunea Siguranței și Ordinei Publice în a doua jumătate a lunii februarie 1945 se arată că din România au fost ridicați 46.540 de bărbați și femei de origine germană. E adevărat, pe liste fuseseră înscrise 61.716 persoane, dar, dintre acestea, 11.924 au fost exceptate, 3.604 au dispărut, 2.339 plecaseră în alte localități, iar 12 își puseseră capăt zilelor. Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității (în continuare ACNSAS), fond Documentar, dosar nr. 14955, f. 10-11. Documentul nu îi cuprinde pe germanii din Transilvania de Nord-Vest, dar este greu de presupus că din această zonă ar fi putut fi deportați aproape 23.000 de persoane, cât reprezintă diferența până la 70.000. Denisa Bodeanu, *Deportarea etnicilor germani din România în URSS în documentele din arhiva CNSAS*, comunicare susținută la Atelierul „Violență statală în perspectivă istorică. Cazul sârbilor și germanilor din România”, Cluj-Napoca, 8 octombrie 2010.

¹³ „Monitorul Oficial”, (Partea I), nr. 68 bis din 23 martie 1945, p. 2205-2208.

apreciază că 60-70.000 de familii de germani au fost deposedate de pământuri și case și le-a fost confiscat inventarul agricol¹⁴.

Tot aici putem aminti problema strămutărilor, subiect discutat de decidenții politici ai vremii începând cu 30 august 1945. Atunci, într-o ședință a Consiliului de Miniștri, Romulus Zăroni, ministrul Agriculturii, a propus strămutarea sașilor și șvabilor din comunele lor în alte zone ale țării, cu scopul „dezrădăcinării” și „spargerii unității germane”¹⁵.

Fără a mai intra în alte detalii despre aceste evenimente și decizii, putem conchide că anii războiului și cei imediat următori au reprezentat o perioadă de turnură în istoria germanilor din România și că, din punct de vedere demografic, în acest interval se înregistrează prima scădere masivă a numărului lor. În urma strămutării din teritoriile pierdute de România în 1940, a înțelegerilor dintre statul român și cel german, a refugierii, prizonieratului și a deportărilor, între 1940-1950 numărul etnicilor germani s-a micșorat cu circa 250.000¹⁶.

În ceea ce privește deportările din ianuarie 1945, acestea au marcat în mod inexorabil comunitatea germană din cauza pierderilor de vieți omenești (se estimează că aproximativ 12% dintre cei care au fost deportați au murit¹⁷), a faptului că timp de mai bine de 4 ani din comunități au fost îndepărtate elementele cele mai active, care ar fi putut să aibă o contribuție substanțială la reconstrucția economică, și a problemelor de sănătate fizică și psihică pe care au trebuit să ledepășească cei care s-au întors din URSS.

La dificultățile generate de deportări s-au adăugat efectele exproprierilor, naționalizărilor și colectivizării agriculturii care, alături de o atitudine de ostilitate din partea reprezentanților noilor autorități și a unei părți a populației românești, au determinat schimbări majore la nivelul mentalității etnicilor germani.

Contextul în care a avut loc emigrarea germanilor în perioada comunistă

După război, deportare, exproprieri și naționalizări, așadar într-un interval relativ scurt de timp, comunitățile germane din Transilvania (și din România în general) au cunoscut o schimbare dramatică de identitate. Procesele de industrial-

---

¹⁴ Sorina Paula Bolovan, Ioan Bolovan, *op. cit.*, p. 75; Dacă avem în vedere că în 1948 circa 74% dintre germanii locuiau în mediul rural (aprox. 255.000), putem intui ce efecte dramatice a avut acest Decret asupra lor. ANIC, fond Comitetul Antifascist German, rola 1379, clișeele 0009-0039, *apud* Hannelore Baier (ed.), *op. cit.*, p. 10.

¹⁵ Hannelore Baier (ed.), *op. cit.*, p. 11.

¹⁶ Anneli Ute Gabanyi, *Exodul germanilor din România: cauze, fapte, consecințe*, în „Xenopoliana”, V, 1-4/1997, p. 229; Pentru aceeași perioadă, dar fără deportare, Rudolf Ioan Poledna avansează cifra de 200.000, citându-l pe Friedrich Gottas, *Die Deutschen in Südosteuropa. Von den Ansiedlungen im Mittelalter und im 18 Jahrhundert zur Rückbewegung im 20. Jahrhundert*, în Gerhard Grimm, Krista Zach (eds.), *Die Deutschen in Ostmittel- und Südosteuropa. Geschichte - Wirtschaft - Recht - Sprache*, München, Südostdeutsches Kulturwerk, 1995, p. 27. Rudolf Ioan Poledna, *op. cit.*, p. 94.

¹⁷ Georg Weber et alii, *Die Deportation von Siebenbürger Sachsen...*, *apud* Andrei Roth, *op. cit.*, p. 140.

zare și de urbanizare care au urmat nu au făcut decât să agraveze disoluția unui tip de viață tradițional și să producă falii iremediabile în relațiile unora dintre indivizi cu comunitățile din care proveneau. Practic în această perioadă se pot regăsi germeii a ceea ce a însemnat ulterior deconstrucția comunităților germane, fără însă a minimaliza ceea ce a urmat ulterior.

În ceea ce privește situația internațională, în perioada de după încheierea războiului regăsim și primele încercări de emigrare, susținute atât de germanii din România, cât și de rudele lor și de autoritățile din RFG, sau de Crucea Roșie Internațională, pe motivul reîntregirii familiilor despărțite de război. Primele plecări au beneficiat și de un cadru propice, pentru că, în mod paradoxal pentru contextul Războiului Rece, încă de la mijlocul anilor '50 au apărut primele tentative de reluare a raporturilor diplomatice între România și Republica Federală Germană, chiar dacă aceasta din urmă nu s-a arătat foarte interesată¹⁸. În anii următori inițiativele în acest sens au continuat și treptat tensiunea a scăzut, ajungându-se ca în 1967 Bonn-ul să aleagă România ca prima țară din rândul sateliților URSS cu care să demareze negocieri pentru inițierea de relații diplomatice. Acest demers a generat o reacție promptă atât din partea Republicii Democratice Germane, cât și a Uniunii Sovietice, însă fără a putea influența decizia finală. Astfel, au urmat mai multe vizite reciproce ale reprezentanților celor două țări, în urma cărora relațiile diplomatice s-au consolidat¹⁹. De altfel, în anii '60-'70 una dintre temele în jurul cărora s-a coagulat dialogul diplomatic l-a reprezentat „reîntregirea familiilor etnicilor germani din România, despărțite în timpul sau după sfârșitul războiului”²⁰.

Totuși, între 1950-1959, ca urmare a unor restricții impuse de autoritățile comuniste de la București, numărul celor care au reușit să părăsească țara a fost relativ redus, în baza unor estimări fiind vorba de câteva sute sau mii de persoane²¹. Schimbările de ordin politic care au avut loc în anii '60, influențate pe de o parte de procesul de industrializare masivă care necesita sume importante în valută (ce putea fi primită în schimbul favorizării emigrării), cât și politicile de

¹⁸ Anneli Ute Gabanyi, *Die Aufnahme der Diplomatischen Beziehungen Zwischen Bundesrepublik Deutschland und Rumänien (31 Januar 1967). Voraussetzungen und Folgen*, în Cătălin Turliuc, Flavius Solomon (coord.), *Punți în istorie. Studii româno-germane*, Iași, Editura Cantes, 2001, p. 177.

¹⁹ *Ibidem*, p. 178.

²⁰ *Ibidem*, p. 179.

²¹ Ernst Wagner afirmă că între 1950-1959 doar 345 de persoane au reușit să emigreze, la care se adaugă încă aproximativ 1.000 de persoane care „au fost reuniți” cu familiile lor în urma unei acțiuni a Crucii Roșii Internaționale din 1951. Ernst Wagner, *Istoria sașilor ardeleni*, București -München, Editura Meronia, 2003, p. 91, 94; Tot în anii '50, prin acțiuni și intervenții ale Crucii Roșii în cooperare cu guvernul RFG, au mai plecat din România încă 12.000 de persoane. Gabriel Andreescu, *op. cit.*, p. 19; CPADCR, *op. cit.*, p. 362; Cosmin Budeancă, *Percepția emigrării etnicilor germani în perioada 1945-1989 în memoria colectivă a comunităților românești*, în „AIO – Anuarul Institutului de Istorie Orală”, IX, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2008, p. 175.

omogenizare etnică a țării²² au făcut, treptat, ca politica statului român față de germani să cunoască unele schimbări²³.

În mai 1965 un secretar de stat german a efectuat o vizită în România și i-a transmis Prim Ministrului Ion Gh. Maurer și ministrului de Externe, Corneliu Mănescu, că Republica Federală Germană are disponibilitatea de a recompensa financiar aprobările de emigrare²⁴. Peste aproape doi ani, la 31 ianuarie 1967, între RFG și România au fost restabilite relațiile diplomatice la rang de ambasadă, fapt ce a creat un cadru propice pentru germanii care voiau să părăsească țara, numărul acestora crescând constant în anii ce au urmat.

Nu sunt lipsite de importanță în acest context nici rațiunile de ordin economic deja menționate, generate de nevoia de valută pentru industrializare²⁵, care au făcut ca în iunie 1970, Securitatea să inițieze o operațiune specială cu nume de cod „Peregrinii”, al cărei scop a fost de a „aduce în țară fonduri valutare și bunuri mobile – în special automobile – de la rudele unor cetățeni care solicitau să plece definitiv din România”, în principal cetățeni români de origine germană sau evreiască. Astfel, pentru a li se elibera pașapoartele cu viză de ieșire din țară, cei interesați (sau rudele lor) trebuiau să aibă posibilitatea să doneze statului român o anumită sumă în valută, însă erau acceptate și case în București sau în orașele mari, sume importante în lei sau obiecte de valoare. Operațiunea a durat trei ani, timp în care se apreciază că la bugetul statului ar fi intrat circa 6 milioane de dolari, o sumă apreciabilă pentru acea vreme²⁶. Desigur că pe lângă această

²² Denisa Florentina Bodeanu, *Emigrarea etnicilor germani din România: cauze, etape și consecințe*, în Corneliu Gaiu, Valentin Orga (eds.), *Sașii transilvăneni între statornicie și dezrădăcinare*, Bistrița, Editura Accent, 2006, p. 380.

²³ Pentru problema emigrației în această perioadă vezi Georg Weber, Armin Nassehi, Renate Weber-Schlenther, Oliver Sill, Georg Kneer, Gerd Nollmann, Irmhild Saake, *Emigration der Siebenbürger Sachsen. Studien zu Ost-West-Wanderungen im 20. Jahrhundert*, Wiesbaden, Westdeutscher Verlag, 2003; Krista Zach, Flavius Solomon, Cornelius R. Zach (eds.), *Migration in südöstlichen Mitteleuropa. Auswanderung, Flucht, Deportation, Exil im 20. Jahrhundert*, München, IKGS Verlag, 2005; Florica Dobre, Florian Banu, Luminița Banu, Laura Stancu, *Acțiunea „Recuperarea”. Securitatea și emigrarea germanilor din România (1962-1989)*, București, Editura Enciclopedică, 2011; *Kauf von Freiheit, Dr. Heinz-Günther Hüsch im Interview mit Hannelore Baier und Ernst Meinhardt*, Hermannstadt, 2013; Luminița Banu, Florian Banu, *Câteva considerații privind impactul Decretului Consiliului de Stat nr. 402/1982 asupra minorității germane din România*, în Vasile Ciobanu, Sorin Radu (coord.) *Partide politice și minorități naționale din România în secolul XX*, V, Sibiu, Editura Techno Media, 2010; Hans-Christian Maner, *Migrație, integrare și identitate în noua Europă. Câteva exemple în cazul șvabilor bănățeni și a sașilor transilvăneni în Germania*, în Vasile Ciobanu, Sorin Radu (coord.), *Partide politice și minorități naționale din România în secolul XX*, V, Sibiu, Techno Media, 2010, p. 394-402.

²⁴ Dennis Deletant, *Ceaușescu și Securitatea. Constrângere și disidență în România anilor 1965-1989*, București, Editura Humanitas, 1998, p. 125.

²⁵ Liviu Țăranu, *Câteva considerații pe marginea defecțiunii generalului Ion Mihai Pacepa*, în Cosmin Budeancă, Florentin Olteanu (coord.), *Stat și viață privată în regimurile comuniste*, Iași, Editura Polirom, 2009, p. 373. Pentru detalii despre Operațiunea „Peregrinii” vezi și Liviu Țăranu, *Afacerea „Peregrinii”*, în Constantin Moșincat, Dan Poinar (coord.), *Pietre de hotar*, vol. 6, Oradea, Editura Tipo MC, 2007, p. 221-229.

²⁶ *Ibidem*.

sumă s-au înregistrat numeroase abuzuri și acte de corupție din partea ofițerilor de Securitate care au fost implicați, ceea ce este posibil să fi dus și la închiderea acțiunii, în decembrie 1973²⁷.

În anii care au urmat fenomenul emigrării a continuat, un moment important constituindu-l vizita pe care a efectuat-o la București cancelarul german Helmut Schmidt, în 6-7 ianuarie 1978. Cu această ocazie s-a discutat și problema reîntregirii familiilor și fluidizarea procedurilor de acordare a vizelor de emigrare și, de asemenea, s-au reglementat aspectele financiare generale ale înțelegerii. Detaliile au fost discutate în cadrul negocierilor la nivel de experți, partea germană solicitând emigrarea a 12.000 de persoane anual (propunere neacceptată de partea română), iar reprezentanții României cerând ca suma plătită pentru fiecare emigrant să crească de la 3.000 la 4.000 de DMW²⁸.

Ulterior s-au înregistrat mai multe renegocieri ale înțelegerii din 1978, de fiecare dată punându-se în discuție numărul celor cărora li se permitea să plece și sumele pe care statul român le primea²⁹. Acordurile pentru facilitarea emigrației au constituit subiecte principale pe ordinea de zi și în timpul unor vizite diplomatice la nivel înalt, precum cea a lui Nicolae Ceaușescu în RFG din 15-17 octombrie 1984³⁰ sau cea a lui Helmut Kohl în România din 8 noiembrie 1988³¹.

Chiar dacă în acești ani au mai apărut unele mici „neînțelegeri”, ele au fost remediate de reprezentanții celor două state³², pentru că ambii „parteneri” aveau beneficii și erau interesați de continuarea „afacerii”³³. Cu toate acestea, la 4 decembrie 1989 partea română a luat în mod surprinzător hotărârea de a anula „Convenția confidențială” încheiată în anul anterior, invocând „nerespectarea angajamentelor economice, politice, comerciale” asumate de către Germania, o presupusă lipsă de reacție a autorităților de la Bonn împotriva unor persoane care fuseseră implicate în „acte de scoatere sau tentative de scoatere ilegală din R.S. România a unor cetățeni români de naționalitate germană ori română”, dar și faptul că nu s-a păstrat confidențialitatea asupra datelor din «convenție», apreciindu-se că partea germană ar fi dat publicității o serie de informații sau le-a folosit în scop electoral³⁴.

²⁷ Florian Banu, Florica Dobre, *Studiu introductiv*, în Florica Dobre et alii, *op. cit.*, p. XLVII.

²⁸ Florica Dobre et alii, *op. cit.*, p. LV.

²⁹ ACNSAS, fond SIE, dosar nr. 52873, vol. 2, f. 135-136 sau Florica Dobre et alii, *op. cit.*, p. LXIII, LXV.

³⁰ Ion Calafeteanu (coord.), *Istoria politicii externe românești în date*, București, Editura Enciclopedică, 2003, p. 547.

³¹ ACNSAS, fond SIE, dosar nr. 52873, vol. 6, f. 59-62, 69-70 sau Florica Dobre et alii, *op. cit.*, p. LXX-LXXI.

³² Vezi și *Cumpărarea libertății. Dr. Heinz-Günter Hüsich în interviuri cu Hannelore Baier și Ernst Meinhardt*, Sibiu, Editura Honterus, 2014.

³³ Vezi argumente în susținerea acestei idei și în Cosmin Budeancă, *The Merchants of Human Beings: The Securitate's Role in the Emigration of Romania's Germans (1978-1989)*, în „Transylvanian Review”, vol. XXIV, no. 1, Spring 2015, p. 59-78.

³⁴ ACNSAS, fond SIE, dosar nr. 52873, vol. 5, f. 187-188 sau Florica Dobre et alii, *op. cit.*, p. 844-845.

Desigur că această renunțare la convenție cu doar câteva săptămâni înainte de căderea regimului comunist nu a mai avut un impact semnificativ asupra fenomenului emigrării, care după decembrie 1989 a intrat într-o etapă nouă, cu caracteristici complet diferite.

Cauzele care au dus la emigrarea germanilor în perioada comunistă

Așa cum am amintit deja, în primii ani de după război existau etnici germani din România care luptaseră în Wehrmacht și își pierduseră cetățenia română, alții care se aflau pe teritoriul Germaniei la muncă, iar alții care erau prizonieri la anglo-americieni. Lor li se adăugau sașii și șvabii din Transilvania și Banat evacuați în urma deciziei luate la Berlin, dar și o parte din cei deportați în Uniunea Sovietică în 1945 care, din motive medicale sau administrative, au ajuns mai repede sau mai târziu în Germania. O mică parte dintre cei de mai sus au revenit în România, dar mulți alții nu au făcut-o, iar în perioada care a urmat au întreprins demersuri pentru a-și duce în Germania familiile rămase în țară, prin intermediul autorităților sau al Crucii Roșii.

Decretul Lege nr. 187 din 23 martie 1945 privind reforma agrară, a produs și el o schimbare însemnată în structura economico-socială a comunităților germane, iar strămutările au contribuit, la rândul lor, la distrugerea unor legături și tradiții, „spărgând unitatea germană”³⁵. La aceste strămutări se poate adăuga și o altă problemă cu care germanii au trebuit să se confrunte, și anume mutarea în casele lor a unor persoane cu situații locative necorespunzătoare din satele respective, sau aducerea de coloniști din alte părți.

Chiar dacă începând cu 1948, în urma Rezoluției Biroului Politic al Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român, germanii au fost recunoscuți ca cetățeni cu drepturi depline, au mai urmat alte decizii care i-au afectat, cum ar fi, de pildă, Legea de naționalizare a întreprinderilor industriale, bancare, de asigurări, miniere și de transporturi din 11 iunie 1948.

Toate aceste măsuri i-au lipsit de mijloacele de producție și au generat schimbări radicale a raporturilor economice pe plan local, periclitându-le în mod real supraviețuirea. Lor li s-a adăugat ostilitatea autorităților și a unor reprezentanți ai restului populației, care au beneficiat direct de o parte din măsurile luate de noul regim.

Un impact major l-au avut apoi demararea colectivizării agriculturii, care le-a oferit, însă, posibilitatea de a-și asigura traiul de zi cu zi, și începerea procesului de industrializare. Pentru că nu mai aveau proprietăți, iar munca în cooperativele agricole nu era remunerată la un nivel satisfăcător, alternativa unui loc de muncă în fabricile sau pe șantierele nou deschise în orașele din apropiere a devenit mai atractivă. Cei care au profitat de această oportunitate au fost, de regulă, tinerii. Plecarea treptată spre oraș a avut, însă, ca efect o slăbire a legăturilor cu satul, o

---

³⁵ Hannelore Baier (ed.), *op. cit.*, p. 11.

diluire a unor solidarități interumane și intracomunitare, care mai târziu a ușurat luarea deciziilor de emigrare definitivă.

În categoria măsurilor punitive impuse de regimul comunist la adresa etnicilor germani în acei ani mai amintim și unele restricții care îi vizau pe tinerii care își satisfăceau stagiul militar, și care nu erau admiși la diverse arme, ci erau trimiși în detașamentele de muncă³⁶, accentuându-le acestora sentimentul că sunt cetățeni de categoria a II-a.

În anii '70-'80, chiar dacă din punct de vedere economic lucrurile începuseră să intre într-o anumită normalitate (desigur, având în vedere situația și problemele generale cu care se confrunta întreaga populație), etnicii germani au fost nevoiți să facă față și politicilor de deznaționalizare duse de regimul comunist. William Totok, care face o analiză a motivelor care au dus la emigrare în ultimele decenii ale perioadei comuniste, identifică o serie de măsuri luate de autorități în vederea omogenizării etnice ce au stârnit nemulțumire. Printre cele mai importante ar fi fost reintroducerea obligativității limbii române pentru studierea istoriei și geografiei în școlile minorităților (o măsură copiată din perioada interbelică și doar temporar abandonată în anii '50 și '60), interzicerea folosirii denumirilor geografice în limbile naționalităților, obligativitatea bilingvismului pentru afișele publice ale unor instituții minoritare, desființarea școlilor germane și reînființarea secțiilor școlare paralele, scurtarea emisiunilor de radio și televiziune. La acestea s-a adăugat sistematizarea localităților rurale și transformarea lor în centre agro-industriale³⁷. În acest context amintim că în 1971 a fost interzisă folosirea numelor germane ale localităților în mod oficial, că săptămânalul în limba germană „Hermannstädter Zeitung” a trebuit să-și modifice denumirea în „Die Woche” și că repertoriul spectacolelor trebuia să conțină mai întâi 20%, iar mai târziu peste 50% dintre piese în limba română, realizate de autori români³⁸.

Referitor la motivele care au dus la emigrarea germanilor în ultimele decenii ale regimului comunist, Paul Philippi considera că acestea au fost generate de lipsa de perspectivă cu care se confruntau conaționalii săi, pentru că „cei mai mulți nu au mai văzut un viitor și o viață cu sens pentru comunitățile germane în România, pentru că doctrina de stat a lui Ceaușescu îmbina foarte periculos, primitiv, etno-naționalismul romantic al secolului al XIX-lea cu centralismul nivelator al unei unificări controlate de comuniști”³⁹.

Afirmațiile celor doi autori citați mai sus au fost confirmate de mai multe sondaje de opinie, care au relevat că principalele motive pentru care germanii au părăsit România în acei ani au fost: dorința de a trăi între oameni care vorbesc aceeași limbă și au același orizont cultural, fără a mai avea sentimentul că sunt

³⁶ ANIC, fond CC al PCR – Secția Organizatorică, dosar nr. 32/1956, f. 11, apud CPADCR, *op. cit.*, p. 357.

³⁷ William Totok, *Situația minorităților în România privită din perspectivă istorică*, în *România versus România*, București, Editura Clavis, 1996, p. 76.

³⁸ CPADCR, *op. cit.*, p. 357-358.

³⁹ Paul Philippi, *Oaspeți sau cetățeni cu drepturi depline? Alternative pentru comunitățile germane din România*, în „Altera”, nr. 22/23, anul IX, 2003, p. 170.

doar tolerați, ca niște străini, în propria patrie, și dorința de a locui într-un stat netotalitar, în care toți beneficiază de aceleași drepturi, în care libertatea personală este respectată și fiecare își poate trăi viața după propriile concepții⁴⁰.

Alături de acești factori interni trebuie să adăugăm și nevoia crescută de valută pentru procesul de industrializare, care a dus, așa cum am amintit anterior, la schimbări majore în modul cum statul comunist a perceput minoritatea germană, dar și să subliniem demersurile concertate făcute de guvernul vest-german și de numeroase asociații care încurajau emigrația.

Rolul elitelor în emigrație în anii comunismului

Elitele au avut întotdeauna un rol determinant în menținerea coeziunii sociale a unei comunități și în evoluția sa, dar și în progresul societății, motiv pentru care, imediat după preluarea puterii, comuniștii i-au supus pe reprezentanții acestora la o persecuție sistematică⁴¹. Și cercetările din ultimele decenii cu privire la rolul elitelor germane în timpul regimului comunist au fost reduse numeric, o explicație putând fi aceea că, în prima parte a perioadei, „etnicii germani au avut un statut aparte, determinat în bună măsură de situația politică de la finalul conflagrației mondiale”⁴², situație care nu s-a schimbat radical nici în deceniile următoare. Cu toate acestea, după cum vom arăta în continuare, în procesul complex de emigrare, atât din anii comunismului, cât și după, elitele au avut un rol extrem de important.

Securitatea era în acei ani foarte interesată de starea de spirit a populației și monitoriza cu mare atenție tendințele emigraționiste, constatând, cum era și firesc, rolul major pe care reprezentanții elitelor (preoți, cadre didactice) îl aveau în influențarea comunităților germanilor.

În contextul politic, social și economic al anilor '70-'80, menționat anterior, dorința de a pleca din țară era foarte mare în cazul majorității germanilor, însă reglementările stabilite de autorități erau destul de stricte, iar perioada care trecea de la depunerea actelor până la primirea unui răspuns putea fi și de câțiva ani. Dacă în cele mai multe cazuri, oamenii simpli, după ce depuneau cererile de emigrare, așteptau primirea unui răspuns, fără a mai întreprinde alte demersuri, intelectualii aveau tendința de a-și folosi relațiile pe care le aveau, atât în țară cât mai ales în Germania, pentru a încerca să influențeze urgentarea rezolvării cererilor lor. Astfel de demersuri nu erau agreate de autoritățile comuniste și erau atent monitorizate. Spre exemplu, într-o adresă a Securității din Sibiu trimisă către Direcția I a Securității la 16 august 1980 se menționau următoarele:

---

⁴⁰ Renate Göckler-Timoșenco, *op. cit.*, p. 68.

⁴¹ Cosmin Budeancă, *Rolul elitelor în transformările socio-demografice ale comunităților germane din Transilvania în a doua jumătate a secolului XX. Preliminarii la un proiect de cercetare*, în Vasile Ciobanu, Sorin Radu (coord.), *Partide politice și minorități naționale din România în secolul XX*, vol. VI, Cluj-Napoca, Editura Institutului pentru Studierea Problemelor Minorităților Naționale, Editura Kriterion, 2011, p. 168.

⁴² *Ibidem*, p. 169.

„În actuala tendință de creștere a fenomenului emigraționist se constată că un număr tot mai mare de intelectuali devin preocupați de ideea plecării din țară, fapt care se repercutează negativ asupra celorlalte categorii de persoane, asupra cărora aceștia exercită o influență deosebită.

Aspectul se evidențiază mai puternic în localitățile rurale, unde plecarea unor preoți sau profesori au determinat și determină o preocupare accentuată pe linia plecării a locuitorilor de naționalitate germană din localități.

S-a stabilit informativ că o serie de intelectuali din rândul deservenților cultului, profesorilor, de la solicitarea plecării definitive, dau dovadă de lipsă de interes în activitatea profesională și se dedau la acțiuni de influențare dușmănoasă a celor cu care vin în contact.”⁴³

În același document se mai arăta că

„o serie de intelectuali, în special cei cu preocupări de emigrare, caută să-și creeze cât mai multe legături în străinătate, în special în rândul unor persoane influente din cadrul unor organizații din străinătate, prin intermediul cărora să se facă demersuri în scopul facilitării plecării din țară”⁴⁴.

În acest sens, în document este prezentat cazul fostului director al liceului cu limba de predare germană din Sibiu și se fac referiri la 3 preoți care, „prin poziția și atitudinea lor în problema emigrării exercită o influență negativă în rândul credincioșilor”⁴⁵.

Rolul preoților

Parte a elitei, preoții au fost implicați activ în fenomenul emigrației, cu toate încercările făcute de episcopul evanghelic luteran Albert Klein de a le tempera sau stopa plecarea⁴⁶ și cu toate dificultățile pe care erau nevoiți să le depășească dacă făceau această alegere. În urma cercetărilor întreprinse nu am identificat date statistice clare cu privire la ponderea deservenților de cult în procesul de emigrare⁴⁷, însă din mărturiile celor care au cunoscut îndeaproape fenomenul reiese că,

---

⁴³ ACNSAS, fond Documentar, dosar nr. 13381, vol. 19, f. 61.

⁴⁴ *Ibidem*, f. 62-63.

⁴⁵ *Ibidem*, f. 61.

⁴⁶ Vezi pentru detalii Cosmin Budeancă, „Biserica nu emigrează”. *Episcopul Albert Klein și emigrarea preoților evanghelici lutherani din România în anii 1970-1980*, I, în „Arhivele Totalitarismului”, an XXI, nr. 78-79 (1-2/2013), p. 166-179; „Biserica nu emigrează”. *Episcopul Albert Klein și emigrarea preoților evanghelici lutherani din România în anii 1970-1980*, II, în „Arhivele Totalitarismului”, an XXI, nr. 80-81 (3-4/2013), p. 165-178.

⁴⁷ Pentru o mai bună imagine asupra subiectului vom oferi, totuși, câteva date. Astfel, potrivit unor informații transmise de Agenția vest-germană de știri, în 17 ani (1961-1978) au părăsit România 70 de preoți evanghelici, iar în 1978-1980, 35 de preoți. În 1981, „în cele 174 de parohii evanghelice ale sașilor din Ardeal, din 187 de preoți au mai rămas doar 151”. Și în anii care au urmat, emigrarea preoților a rămas la cote ridicate, astfel că, în decembrie 1987, potrivit „Süd-

în raport cu numărul populației, preoții care emigrau erau mai numeroși. O afirmație importantă în acest sens a fost făcută chiar de episcopul Albert Klein în noiembrie 1984, într-o discuție cu Wolfgang Bonfert, președintele „Landsmannschaft”-ului (Asociația sașilor transilvăneni din Republica Federală Germania), când a apreciat ca „anormal” faptul că

„intelectualii, între ei preoții, emigrează în proporție mult mai mare ca muncitorii și cetățenii din mediul rural. Astfel, numărul preoților emigrați este de 2,5 ori mai mare decât al enoriașilor corespun-zători. De aceea orice ațâțare la emigrare a preoților este lipsită de răspundere față de direcția comunităților”⁴⁸.

Dintre numeroasele referiri la rolul preoților în emigrare identificate în arhivele fostei poliții politice mai amintim un raport al Securității Mureș din 12 decembrie 1981, în care se prezintă starea de spirit a minorității germane din județ, menționându-se, printre altele, că:

„Un aspect nou în problematica cu care ne-am confruntat a fost atitudinea clerului lutheran german față de psihoza emigraționistă în mediul populației de naționalitate germană, adică faptul că preoții nu se mai înscriu în combaterea emigrării și a evaziunii așa cum au făcut-o cu doi-trei ani în urmă [Notă marginală: *Într-adevăr, e un element de noutate*], ci prin exemplul personal întrețin și amplifică acest fenomen. Din cei 17 preoți germani, 10 au cerut plecarea definitivă, trei sunt semnați cu intenții de rămânere ilegală în străinătate”⁴⁹.

Un raport întocmit de ofițerii din cadrul Securității din Sibiu în luna mai a anului 1984 continuă ideea celui amintit anterior:

„Față de perioadele anterioare este în creștere numărul preoților evanghelici lutherani germani care nu se mai înscriu în combaterea psihozei emigraționiste, înregistrându-se cazuri când aceștia – prin opțiunea lor de a pleca definitiv – întrețin și amplifică acest fenomen. O situație mai deosebită există în municipiul Mediaș, unde din 4 preoți, 3 au solicitat plecarea, fapt ce influențează negativ starea de spirit în rândul conaționaliilor”⁵⁰.

Doi buni cunoscători ai problemei emigrației susțin că ar fi existat un anumit interes din partea statului comunist să încurajeze emigrarea preoților. Astfel,

---

deutsche Zeitung”, din 125 pastori luterani, câți mai erau în Ardeal, 39 își făcuseră deja cereri de plecare. ACNSAS, fond Documentar, dosar nr. 13381, vol. 22, f. 242-242v; vol. 42, f. 114, 118-121.

⁴⁸ *Ibidem*, vol. 35, f. 400.

⁴⁹ Florica Dobre et al., *op. cit.*, p. 330-331.

⁵⁰ ACNSAS, fond Documentar, dosar nr. 13381, vol. 33, f. 72.

preotul-profesor Hans Klein, fiul episcopului Klein, a spus că preoții primeau pașaportul mai ușor decât reprezentanții altor categorii socio-profesionale, pentru că ei nu erau integrați în sistemul economic al statului⁵¹, iar un punct de vedere similar are și Paul Helmut Niedermaier:

„Fiind în Consistoriul Districtual am avut acces la o serie de documente care nu au fost publicate niciodată. Pe baza acestora am făcut un calcul: în a doua parte a anilor '80, când problema a devenit mai acută... au primit acceptul de a pleca – în raport procentual cu numărul total al populației germane din România – de cinci ori mai mulți preoți decât laici. Preoții au fost, în sate, persoane de referință. Au făcut parte din elita localităților respective. Or în acest context, tocmai elitele au fost diminuate, ceea ce a avut un efect asupra comunităților”⁵².

Încurajarea emigrării preoților ar putea fi explicată prin faptul că aceasta slujea în egală măsură obiectivelor ateismului regimului comunist (plecarea preoților era de dorit întrucât slăbea controlul bisericii asupra populației), eforturilor de omogenizare etnică demarate în anii '70, în contextul comunismului național⁵³, dar și procesului de industrializare a țării, prin sumele consistente în valută aduse la bugetul de stat.

Cu toate acestea, exista și o tendință de a ține emigrația sub control, pentru că un val emigraționist prea mare putea afecta imaginea țării în plan internațional, fapt ce venea în întâmpinarea dorinței conducerii bisericii, care făcea demersuri concertate pentru a tempera fenomenul emigraționist în rândul preoților.

Rolul cadrelor didactice

A doua categorie profesională importantă de emigranți, la care ne vom referi în continuare, o reprezintă cadrele didactice⁵⁴. Chiar dacă nu aveau o pondere importantă în ansamblul sistemului de învățământ românesc⁵⁵, rolul lor în comunitățile germane era unul determinant, iar dorința lor de a părăsi România a

---

⁵¹ Interviu cu Hans Klein, născut în 1940. Preot-profesor, pensionar. Interviu, realizat de autor la 10 noiembrie 2011 în Sibiu, se află în arhiva personală a autorului (în continuare APCB).

⁵² Interviu cu Paul Helmut Niedermaier, născut în 1937. Istoric și arhitect. Interviu, realizat de autor la 9 noiembrie 2011 în Sibiu, se află în APCB.

⁵³ Wolfgang Rehner, *Problemele populației de etnie germană în România. Tendințele ei de emigrare*, în Romulus Rusan (ed.), *Analele Sighet 10. Anii 1973-1989: Cronica unui sfârșit de sistem*, București, Fundația Academia Civică, 2003, p. 232; Denisa Florentina Bodeanu, *Emigrarea etnicilor germani...*, p. 380.

⁵⁴ Vezi pentru detalii Cosmin Budeancă, *The Emigration of Teachers of German Origin from Romania between 1978-1989*, în „The Scientific Journal of Humanistic Studies”, no. 8, year 5, March 2013, p. 68-77.

⁵⁵ Spre exemplu, în anul școlar 1976/1977 existau în România 677 unități sau secții cu predare în limba germană, în grădinițe, școli generale și licee, iar ponderea copiilor în aceste secții raportat la numărul total de elevi ai țării era de 1,67% în grădinițe, 1,34% în școli generale și 0,56% în licee. ACNSAS, Fond Documentar, dosar nr. 13381, vol. 29, f. 112.

reverberat de o manieră considerabilă în rândul co-etnicilor, pentru că atât ei, cât și preoții au fost, în mod tradițional, lideri ai comunităților.

În privința motivelor care i-au determinat pe dascălii de etnie germană să emigreze am aminti o notă raport din 28 iunie 1982 redactată de un locotenent colonel de Securitate în urma discuțiilor purtate cu avocatul Günther Hüsich⁵⁶. Acesta aprecia că din totalul populației germane din România 90% era gata să emigreze, iar printre nemulțumirile care îi determinau pe aceștia să vrea să plece enumera: mulți nu s-au integrat în sistemul socialist și nu-l acceptă, pentru că nu corespunde concepțiilor lor de viață, și nu se mai simt aici „în patria lor”; „există multe lipsuri din punct de vedere material”; „învățământul de limbă germană nu este stimulat”; se simt îngrădiți de legile care le interzic să-și găzduiască musafirii; dreptul la vizite în Germania este foarte limitat; pachetele și cadourile primite sunt taxate; cei care cer plecarea definitivă sunt imediat concediați; abuzurile autorităților locale; schimburile culturale minore ș.a.⁵⁷.

În mod evident, mare parte dintre aceste nemulțumiri erau și ale cadrelor didactice, care au resimțit însă mult mai acut decât restul populației unele măsuri luate de autoritățile de la București, ce aveau efecte în sensul deznaționalizării. La aceste măsuri se adăuga faptul că, la fel ca alți intelectuali, dascălii se aflau frecvent sub supravegherea poliției politice, care a încercat, pe de o parte, prin intermediul lor să afle care e starea de spirit a populației, iar pe de altă parte, chiar să o influențeze. Și această intruziune a Securității în viața privată a reprezentat, în multe cazuri, un alt motiv pentru dorința de emigrare.

Spre exemplu, în 1981 în județul Alba, existau 6 profesori care erau informatori ai Securității în probleme ce țineau de minoritatea germană⁵⁸, iar în octombrie 1985, în județul Hunedoara, care avea o populație de etnie germană mai puțin numeroasă ca alte județe, erau supravegheate informativ 27 de locații, respectiv școli generale cu secții de predare în limba germană și comitete parohiale ale Bisericii Evanghelice Luterane germane⁵⁹.

La Sibiu, oraș cu o pondere însemnată a populației de etnie germană, Securitatea a întocmit în martie 1981 un plan de măsuri referitor la „prevenirea activităților naționalist-fasciste și iredentiste întreprinse de elemente din rândul naționalității germane”, document în care, printre altele, se punea problema unui control informativ asupra mai multor licee din oraș sau a unor unități de învățământ din județ, în cadrul cărora funcționau clase cu predare în limba germană. Alături de cadrele didactice, urmau a fi avuți în vedere cei ce lucrau „în domeniul de creație, literar artistică, redacții, edituri, muzee, [...], istorici,

⁵⁶ Avocatul Günther Hüsich a reprezentat după 1968 statul german în negocierile cu reprezentanții Securității pentru reglementarea emigrării și a sumelor plătite de RFG pentru aceasta. Pentru detalii vezi și *Cumpărarea libertății...*, *passim*.

⁵⁷ ACNSAS, fond SIE, dosar nr. 52873, vol. 1, f. 271v-272.

⁵⁸ ACNSAS, fond Documentar, dosar nr. 13381, vol. 21, f. 156v.

⁵⁹ *Ibidem*, vol. 36, f. 4v-5.

deservenți ai cultului evanghelic lutheran”, care ar fi fost, în opinia Securității, „pretabili la acțiuni naționalist-fasciste”⁶⁰.

Însă nu doar profesorii din învățământul preuniversitar erau sub supraveghere, ci și cei din învățământul superior⁶¹, chiar dacă existau doar câteva facultăți cu secții în limba germană. Cadrele didactice universitare aveau mai des contacte cu colegii din străinătate, erau destul de bine informate despre perspectivele de afirmare profesională din RFG și aveau și posibilitatea de a transmite spre Occident informații despre situația reală din România, așa că nu puteau să nu intre în atenția poliției politice⁶². Sibiul și Brașovul, unde existau astfel de centre universitare, și unde exista și o populație de etnie germană importantă numeric, s-au aflat, așadar, în mod constant în vizorul Securității. Spre exemplu, în martie 1982, Securitatea județului Sibiu făcea observația că „nu a existat o preocupare constantă pentru recrutarea de surse din rândul intelectualilor de naționalitate germană și în special cadre didactice ...”⁶³ din Institutul Teologic Protestant din Sibiu, iar pentru remedierea situației era necesar un „control informativ mai calificat în rândul descendenților celor cunoscuți cu activitatea naționalist-fascistă, a anilor de studii în care se pregătesc tineri de naționalitate germană, în mod special Institutul teologic protestant ...”⁶⁴ O situație similară am identificat la Brașov, unde în septembrie 1985 Securitatea locală constata că nu sunt suficient supravegheați, sau nu sunt încadrați operativ studenții germani de la Universitatea din localitate⁶⁵.

În cazul cadrelor didactice decizia de a emigra genera o situație mai complexă decât pentru un cetățean de rând, deoarece atrăgea după sine o serie de privațiuni cărora trebuiau să le facă față până să își vadă visul devenit realitate și să primească pașapoartele. De regulă, după depunerea actelor de plecare, dascălii

⁶⁰ *Ibidem*, vol. 21, f. 64-65.

⁶¹ *Ibidem*, f. 64-65.

⁶² În urma consfătuirii de lucru a CC al PCR din 5-7 septembrie 1979 s-au intensificat eforturile ofițerilor de Securitate de a-i recruta pe deservenții de cult. Cu această ocazie Nicolae Ceaușescu a afirmat că: „toți cetățenii, inclusiv cultele, preoții, să-și îndeplinească neabătut îndatoririle față de țară, să respecte prevederile legilor și să acționeze în spiritul Constituției pentru a contribui cu posibilitățile lor, la construcția societății socialiste”. Urmarea a fost că în Programul de măsuri al Departamentului Securității Statului pe anul 1980 și în programul de măsuri al Direcției I, s-a ordonat să se acționeze pentru atragerea „tuturor deservenților și sectelor legale și ilegale la acțiuni de influențare pozitivă și pentru rezolvarea unor probleme operative”. Potrivit unui raport din 1 august 1980, ofițerii Serviciului 4 și ofițerii din problema culte-secte din cadrul inspectoratelor județene acționaseră asupra a 6.002 deservenți dintr-un total de 10.080, dintre ei, 2.331 se aflau în rețeaua informativă, 2.157 erau lucați informativ, 1.463 erau în contact pentru diferite motive, iar 55 refuzaseră colaborarea. ACNSAS, fond Documentar, dosar nr. 13110, vol. 6, f. 217. Iar ca exemplu privindu-i pe germani (chiar dacă anterior consfătuirii din 1979), amintim că potrivit unui tabel cu situația preoților luterani germani din conducerea Districtului Evanghelic CA Brașov, în 1978 din 34 de preoți, 6 erau supravegheați informativ, 4 erau urmăriți informativ, iar 10 erau informatori ai Securității. ACNSAS, fond Documentar, dosar nr. 13381, vol. 7, f. 98-102.

⁶³ ACNSAS, fond Documentar, dosar nr. 13381, vol. 26, f. 207.

⁶⁴ *Ibidem*, f. 209.

⁶⁵ *Ibidem*, vol. 34, f. 347.

își pierdeau locul de muncă și, implicit, aveau de rezolvat problema traiului zilnic, una deloc ușor de gestionat, cu atât mai mult cu cât nici perspectiva aprobării plecării nu era una foarte clară. În plus, odată cu serviciul se pierdea și statutul social, cei în cauză trebuind să facă față șicanelor din partea autorităților, care îi afecta, de multe ori, pe toți membrii familiei, situație relevată atât de documente⁶⁶, cât și de mărturiile de istorie orală⁶⁷.

În ceea ce privește pierderea locului de muncă, aceasta era reglementată prin Hotărârea Ministerului Educației și Învățământului nr. 3401 din 1981, ce stipula că învățătorilor și profesorilor care depuneau cereri pentru aprobarea plecării definitive din țară și nu renunțau la ele, urma să li se desfacă contractele de muncă și să fie transferați în alte ramuri de activitate⁶⁸. Inspectoratele școlare județene făceau propuneri, iar decizia finală aparținea Ministerului⁶⁹. Spre exemplu, dintr-un document al Securității reiese faptul că la începutul anului școlar 1981-1982 un număr de 749 cadre didactice din învățământul preșcolar, primar, gimnazial și liceal aveau depuse cereri de plecare definitivă din țară, iar dintre acestea 630 erau de naționalitate germană, ponderea mai mare fiind deținută de județele Sibiu cu 251, Timiș cu 203 și Brașov cu 87 cadre didactice⁷⁰.

Cum era firesc, efectele Hotărârii ministerului nu întârziu să apară, ele fiind consemnate în documente. Astfel, începând cu 1 noiembrie 1981 Inspectoratul Școlar Județean Sibiu a procedat la aplicarea eşalonată a măsurii desfacerii contractelor de muncă unor cadre didactice (profesori, ingineri, învățători și educatori) care au solicitat plecarea definitivă din țară, consecința fiind că la scurt timp un număr de 113 persoane s-au aflat în această situație și alte 223 urmau să aibă aceeași soartă în perioada imediat următoare⁷¹. În județul Brașov, în octombrie 1981 ordinul ministerului afectase deja 13 persoane încadrate ca suplinitori, iar alte aproximativ 120 de persoane (profesori, învățători și educatori titulari de catedre), în majoritate germani, așteptau decizia ministerului de a fi sau nu îndepărtate din sistemul de învățământ⁷².

Intenția cadrelor didactice de a emigra nu îi afecta doar pe ei și pe membrii familiilor lor, ci avea efecte și asupra elevilor de la școlile unde predau. Un astfel de caz am găsit menționat, de asemenea, în documentele Securității. În aprilie 1981 era semnalat faptul că la Liceul „Josef Haltrich” din Sighișoara, unde funcționa o secție de matematică-fizică cu limba de predare germană, inclusiv pentru treapta a II-a (clasele XI-XII), „nu sunt elemente lucrate pentru activitate

⁶⁶ *Ibidem*, vol. 21, f. 311; vol. 23, f. 123; vol. 24, f. 357; vol. 25, f. 398; vol. 29, f. 148v; vol. 30, f. 251; fond SIE, dosar nr. 52873, vol. 1, f. 271v-272.

⁶⁷ Cosmin Budeancă, *The Emigration of Teachers...*, p. 73; Idem, *Emigrația sașilor din Orăștie în ultimul deceniu al regimului comunist*, în Romulus Rusan (ed.), *Analele Sighet 10. 1972-1989. Cronica unui sfârșit de sistem*, București, Fundația Academia Civică, 2002, p. 242-247.

⁶⁸ ACNSAS, fond Documentar, dosar nr. 13381, vol. 21, f. 318; vol. 22, f. 384.

⁶⁹ *Ibidem*, vol. 22, f. 384.

⁷⁰ *Ibidem*, vol. 21, f. 188.

⁷¹ *Ibidem*, f. 318.

⁷² *Ibidem*, vol. 22, f. 384.

naționalist-fascistă, atât în mediul cadrelor didactice, cât și în mediul elevilor. Există, însă, o psihoză emigraționistă atât în mediul cadrelor didactice, cât și în mediul elevilor”⁷³.

Așadar impactul emigrației cadrelor didactice asupra comunităților nu era deloc unul neglijabil, mai mult decât atât, el fiind reflectat chiar și de presa internațională. Într-un număr al „Süddeutsche Zeitung” din decembrie 1987, preluat de „Vocea Americii” la 7 ianuarie 1988, se menționa, astfel, că la școala din Cisnădioara, județul Sibiu, începând din clasa a V-a, se predă în limba română, situația la care se ajunsese din cauza numărului insuficient de profesori care puteau predă în limbă germană, dar și a politicilor autorităților comuniste de restricționare a cadrelor didactice de etnie germană⁷⁴. În acest context se sublinia faptul că:

„În general intelectualii germani, preoți și scriitori, recurg ușor la emigrare. Plecarea lor accelerează procesul de involuție a comunității germane din România. Ar exista, totuși, destui profesori de limba germană la școlile românești, dar cererile lor de transfer nu se aprobă. Dacă sunt sub 15 elevi germani, clasele se desființează”⁷⁵.

Efectele emigrației în anii comunismului

Desigur că se pot oferi numeroase exemple despre modul în care preoții și cadrele didactice au fost în atenția Securității, ceea ce le-a accentuat dorința de a emigra. Este cert că plecarea reprezentanților celor două categorii profesionale i-au influențat atât pe termen scurt, cât și pe termen lung, și pe ceilalți. Alegerea lor de a părăsi România dădea un semnal că viitorul pe aceste meleaguri este incert, iar contextul dificil al acelor ani, cu condiții tot mai grele de trai, nu putea decât să potențeze o stare de spirit defetistă. La aceasta se adăuga alternativa reprezentată de Germania Federală, astfel că dorința de a emigra a generat un adevărat principiu de „bulgăre de zăpadă”, angrenând un număr tot mai mare de persoane⁷⁶. Tot mai mulți etnici germani au început să dorească să plece, iar această dorință a devenit treptat atât de puternică încât odată cu prăbușirea regimului comunist, în decembrie 1989, valul emigraționist nu a mai putut fi oprit.

În perioada comunistă consecințele emigrației s-au resimțit diferențiat. Astfel, unele au afectat pe termen scurt comunitățile sau indivizii, iar altele au afectat comunitățile pe termen mediu. Din această ultimă perspectivă, în zona rurală, mai conservatoare, efectele au fost într-un mod preponderent și mai

⁷³ *Ibidem*, vol. 21, f. 117.

⁷⁴ Vezi și Cosmin Budeancă, *The Emigration of Teachers...*, p. 68-77.

⁷⁵ ACNSAS, fond Documentar, dosar nr. 13381, vol. 42, f. 114, 118-121.

⁷⁶ Cosmin Budeancă, *Emigrarea cadrelor didactice de origine germană din România în perioada 1978-1989*, în Corneliu Pintilescu (editor), *In honorem Vasile Ciobanu: Studii privind minoritatea germană din România în secolul XX / In honorem Vasile Ciobanu: Studien über die Rumäniendeutschen im 20. Jahrhundert*, Sibiu, Editura Honterus, 2017, p. 399.

evident negative, în timp ce în mediul urban, aparent, ele nu au fost la fel de puternic resimțite.

În mediul rural, plecarea a fost mai vizibilă pentru că relațiile dintre indivizi erau mult mai strânse. Iar din punct de vedere economic ele s-au resimțit mai ales atunci când cei care au plecat erau implicați și în diverse activități meșteșugărești, care le aducea un venit suplimentar (zidărie, tâmplărie, croitorie etc)⁷⁷. Plecând, ei îi lăsau pe ceilalți fără aceste „servicii” pe care, altfel, le puteau oferi, în condițiile unei economii centralizate care nu ținea cont decât în mică măsură de necesitățile de acest tip ale cetățenilor.

Un alt efect al plecărilor în anii comunismului (dar și după) a fost crearea unui vid demografic care a fost umplut de locuitori din satele vecine, din zonele montane, de romi sau chiar de familii venite din județe mai îndepărtate, unde condițiile de viață erau mai dificile.

Contactele pe care cei plecați le păstrau cu cei rămași în țară și vizitele pe care le făceau au reprezentat aspecte ce au trezit în egală măsură îngrijorarea și nemulțumirea autorităților, pentru că imaginea idilică a vieții din Germania prezentată în scrisori sau în convorbirile directe și conținutul pachetelor trimise sau a cadourilor aduse cu ocazia vizitelor creau tentații pentru cei din România. În acest fel, mirajul Occidentului se materializa și devenea și mai dorit, în special în ultimul deceniu al regimului comunist, când lipsurile de tot felul reprezentau o caracteristică a vieții cotidiene. Importanța acestor „tentații” este amintită și în documentele Securității, cu atât mai mult cu cât frecvent asociații umanitare trimiteau pachete și bani în sprijinul celor rămași⁷⁸. Spre exemplu, Keul Lukas Oskar, fost preot luteran în Mediaș, după ce a emigrat, revenea periodic în România cu ajutoare (alimente, haine, medicamente) pentru populația de etnie germană și le distribuia prin rețeaua de preoți. El plecase legal în RFG în 1971, și numai în 1988 venise de 8 ori în România, împreună cu mici grupuri de turiști, formate din preoți sau persoane implicate în organizații care se ocupau de ajutor bisericesc. Desele sale vizite au atras atenția poliției politice, care i-a deschis dosar de urmărire informativă la Securitatea Mediaș și, la un moment dat, chiar s-a pus problema atenționării lui pentru a-și revizui comportamentul și atitudinea⁷⁹.

Așa cum am amintit deja, la nivelul indivizilor, cei care luau decizia de a pleca își asumau, adesea, riscul de a-și pierde locurile de muncă, iar copiii să aibă probleme la școală. În unele cazuri se aștepta aprobarea ani întregi. Nemulțumite de ritmul lent al procesării dosarelor, de șicanele autorităților și nemaiputând să facă față presiunii psihice, unele persoane au decis să își asume riscul de a pleca

---

⁷⁷ Vezi Cosmin Budeancă, *Imaginea etnicilor germani la românii din Transilvania după 1918. Studiu de caz: județele Hunedoara, Alba, Sibiu. Cercetare de istorie orală*, Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun, 2016, p. 173-177.

⁷⁸ Vezi detalii în Denisa Bodeanu, *O rază de speranță în întuneric... Ajutoarele primite din străinătate de cultele religioase din România în anii '70-'80*, Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun, 2018, *passim*.

⁷⁹ ACNSAS, fond Documentar, dosar nr. 13381, vol. 46, f. 42-44.

ilegal⁸⁰. Metoda cea mai des utilizată era plecarea în excursie, ca turiști sau în vizită la rude. Dar și în acest caz procedurile de obținere a aprobărilor erau destul de greoaie și costisitoare, fiind necesare o serie de verificări și garanții că cei ce plecau se vor mai și întoarce. Dar odată plecați, mulți rămâneau acolo, urmând ca imediat să înceapă demersurile pentru a-și duce și familiile.

Pe lângă această metodă exista, însă, și soluția căsătoriilor cu cetățeni străini, dar și una mult mai riscantă, aceea a trecerii frauduloase a frontierei, la care apelau în special cei mai tineri. Ion Bădică din Batiz, județul Hunedoara, își amintește un astfel de caz:

„Un grup de băieți nemți au început să poarte niște jersey pe care era tricotată câte-o emblemă de-asta nemțească, un fel de stemă [...] și s-au retras la biserica nemților. Acolo aveau niște camere, s-au izolat cumva, și se întâlneau mereu acolo. Da' nu erau și fete, numa' băieți. Românii și nemții care nu participau acolo erau curioși că ce se-ntâmplă. Aia s-au bari-cadat acolo, nu le-o' dat voie să intre, și-au fost niște discuții. Până la urmă au spart ușa, s-or ciocănit un pic, s-or bătut [...] da' totul s-a aplanat pe plan local. Au intervenit părinții, că ar fi putut să fie ceva, cum era atunci, că din orice se făcea un lucru mare. N-am aflat care era, de fapt, motivu' pentru care ei se-ntâlneau acolo. [...] S-a declarat că s-au ciocnit între ei feciorii din sat, cum se mai întâmplă... S-a încercat, cumva, pentru a nu se strica relațiile, să se camufleze situația, să se mușamalizeze. Probabil atunci puneau la cale treburile cu imigrația, că la scurtă vreme după asta unu' dintre băieți a fugit, a trecut Dunărea înot. [...] Sora lui era undeva pe la Sighișoara și-și pregătea dosaru' să plece. Și, mi-o spus taică-so mai la urmă, că el ar fi zis în glumă: *Până când vă aranjați voi dosaru' [...] eu ajung înaintea voastră.* [...] După ce s-o aflat că-i dincolo, l-a' luat pe taică-său la întrebări: *De ce l-ai îndrumat să facă treaba asta? Omu' o spus simplu: Nu știu care părinte ar fi în stare să-și expună copilul, să treacă prin mai multe rânduri de... armată, de frontiere, de paze, să facă asta. [...] În casă n-am discutat niciodată problema asta. Am discutat plecarea, da' o plecare normală, legală.* Fold, așa-l chema pe băiat.”⁸¹

Așadar avem în anii comunismului etape și specificități diverse în procesul de emigrare al germanilor din România, influențate de schimbările care au avut loc pe plan politic intern și internațional, însă caracteristica principală a fost dorința lor de a pleca. Situația economică dezastruoasă în care se afla țara, proble-

⁸⁰ Vezi detalii și în Cosmin Budeancă, *Imaginea etnicilor germani...*, p. 202-205.

⁸¹ Interviu cu Ioan Bădică, născut în 1940. Învățător, pensionar. Interviu, realizat de autor la 23 iulie 2003 în Batiz, jud. Hunedoara, este disponibil în Arhiva Institutului de Istorie Orală din Cluj-Napoca, având cota 502. Interviu este publicat și în Cosmin Budeancă (ed.), *Imaginea etnicilor germani la românii din Transilvania după 1918. Județul Hunedoara. Interviuuri*, Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun, 2019, p. 130-141.

ma lipsei unei perspective comunitare în contextul politicilor de deznaționalizare ale autorităților comuniste, și pe de cealaltă parte o serie întregă de politici de atragere din partea RFG au accentuat la maxim dorința cetățenilor români de etnie germană de a emigra. În anii '80 se ajunsese, practic, așa cum spunea și Maria Brândușa din Orăștie, în faza în care „majoritatea voiau să plece, voiau cu orice chip să plece”⁸².

Emigrarea după 1989

Căderea regimului comunist în 1989 a adus după sine înlăturarea piedicilor anterioare puse de autorități în calea emigrării și a făcut ca aceasta să ia proporții de masă, determinând un adevărat exod în rândul celor aproximativ 250.000 de etnici germani rămași. Chiar dacă odată cu schimbarea de regim au fost înlăturate o parte dintre motivele care îi determinaseră anterior să își dorească să plece, pentru o perioadă atât de lungă de timp mulți fuseseră atât de determinați să părăsească țara, încât în noul context nu mai puteau să își reevalueze opțiunile. În plus, cel puțin imediat după decembrie 1989, a mai existat și teama că oricând ar putea avea loc o revenire la situația anterioară, prin urmare au fost și cazuri de plecări în grabă, unii vânzându-și rapid bunurile mobile și imobile sau chiar abandonându-le.

Ulterior, evoluția politică internă și nemulțumirile generate de noile autorități, dar și spirala demografică având o tendință negativă în care comunitatea germană intrase (tot mai multe rude și copii erau plecați) a făcut să apară dorința de emigrare și în rândul unora dintre cei care nu și-au pus anterior această problemă. S-a creat o adevărată teamă „de a nu rămâne ultimii”, în special în mediul rural, iar în condițiile în care comunitățile se destructureau rapid și perspectivele unui viitor comunitar începeau să nu se mai întrezărească, a rezultat practic un adevărat „cerc vicios al emigrării”⁸³.

În acea perioadă un rol determinant l-au avut în special declinul economic și traiectoria descendentă din acest punct de vedere pe care s-a aflat România. În mediul urban închiderea marilor fabrici a generat o problemă acută a locurilor de muncă ce a afectat întreaga populație și a creat o presiune foarte mare în special pe cei care se aflau la vârsta a doua sau erau înainte de pensionare. Etnicii germani puteau să plece spre Germania sau să se reîntoarcă în localitățile natale pentru a se ocupa de agricultură, spre deosebire de români, care nu aveau decât această ultimă alternativă. Pe de altă parte, în mediul rural erau probleme generate de desființarea cooperativelor agricole de producție și de abuzurile făcute de reprezentanții noilor autorități în procesul de restituire a proprietăților. Exemple de astfel de abuzuri sunt numeroase, dar ne vom referi doar la situația din comuna Ațel, județul Sibiu, unde reprezentanții Frontului Salvării Naționale au luat

---

⁸² Interviu cu Maria Brândușa, născută în 1925. Muncitoare, pensionară. Interviu, realizat de autor la 24 iulie 2004 în Orăștie, jud. Hunedoara, se află în APCB. Interviu este publicat și în Cosmin Budeancă (ed.), *op. cit.*, p. 179-191.

⁸³ Cosmin Budeancă, *Imaginea etnicilor germani...*, p. 206.

decizia să dea fiecărei familii câte 60 de ari de pământ, în loc de 30 cum avuseseră până atunci. Dar, în 1991, germanii din localitate nu au primit înapoi decât o parte din pământurile ce le fuseseră confiscate în anii comunismului, ceea ce a stârnit o atât de mare nemulțumire în rândurile lor, încât 58 de familii de sași au luat decizia de a emigra⁸⁴.

În afara familiilor care au plecat în integralitate, au fost și numeroase cazuri în care în prima perioadă au plecat în special tinerii, iar apoi, pe măsură ce își realizau o bază economică mulțumitoare, își duceau și părinții. În felul acesta, treptat, într-un interval relativ scurt, de câțiva ani, localitățile rurale în care existaseră comunități de germani s-au depopulat tot mai mult.

Efectele emigrației după 1989

Pentru mediul urban, în ansamblu, efectele emigrării în această perioadă nu au fost foarte vizibile decât strict în rândul comunităților germane. Impactul a fost, însă, mult mai acut resimțit la nivelul comunităților din mediul rural, mult mai conservator, unde acest adevărat exod a dus la dezechilibre majore, nu doar în rândul comunității germane, dar a influențat și situația generală. Practic, vidul creat de plecarea germanilor a fost umplut relativ repede, la fel ca în anii comunismului, tot cu locuitori din satele vecine, din zonele de munte apropiate sau mai îndepărtate, ori de familii de romi. Chiar dacă localitățile cu populație mixtă erau oarecum familiarizate cu astfel de situații, care mai avuseseră loc și în anii post-belici, când germanilor li s-au naționalizat casele și principalele bunuri, sau în ultimele două decenii de regim comunist, valul de coloniști de după 1989 a avut o consistență mai mare. Noii veniți au avut, așadar, un impact mult mai pregnant asupra comunităților. Localnicii i-au primit cu suspiciune și răceală pe „străini”, percependu-i adesea ca pe niște intruși, după cum reiese și dintr-o serie de interviuri de istorie orală⁸⁵. Această „distanță” și multe obiceiuri și comportamente diferite au făcut ca, în general, între localnici și noii veniți să se stabilească cu greu relații, iar relativa armonie și echilibrul existent anterior plecării germanilor să nu fie încă atinse.

Un aspect important de analizat este și situația germanilor care după 1990 au ales să rămână în România, pentru că, așa cum aminteam la începutul studiului, există în prezent mai puțin de 36.000 de persoane, o comunitate „bolnavă și foarte slăbită”⁸⁶, după cum o descrie un român din Cristian, județul Sibiu. În cazul celor mai mulți dintre cei care au preferat să nu plece, principalele motive au fost vârsta înaintată, lipsa copiilor și căsătoriile mixte. Pe lângă aceste cazuri au fost și persoane care se simțeau mult prea legate de locurile natale, de prieteni, de gospo-

⁸⁴ Gustav Paal, Erich Briebrichter, *Hetzeldorf, ein Stück verlorene Heimat*, Villingen, 1998, p. 71.

⁸⁵ Cosmin Budeancă, *Imaginea etnicilor germani...*, p. 211.

⁸⁶ Interviu cu Nicolae Gritu, născut în 1955. Ofițer maritim, horticultor. Interviuul, realizat de autor la 31 octombrie 2004 în Cristian, jud. Sibiu, se află în APCB. Interviuul este publicat și în Cosmin Budeancă (ed.), *Imaginea etnicilor germani la românii din Transilvania după 1918. Județul Sibiu. Interviuri*, Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun, 2019, p. 25-47.

dăriile în care investiseră munca de o viață și care au considerat că le-ar fi mult prea greu „să o ia de la capăt”. Deloc lipsită de importanță a fost și teama că nu se vor putea adapta la un mod de viață diferit de cel cu care erau obișnuiți, pentru că, în timp, au început să afle și aspectele mai puțin plăcute ale traiului în Germania (răceala cu care emigranții sunt priviți de localnici, problemele de integrare socială, o diluare a relațiilor de familie etc.). În plus, unii din cei care au rămas au făcut-o pentru că aveau poziții sociale și economice bune, iar schimbările din țară – lente este adevărat – i-au făcut să considere că pot trai fără probleme și aici.

Reducerea substanțială a numărului celor rămași a dus și la o diminuare a intensității vieții religioase. Practic s-a ajuns ca, mai ales în mediul rural, slujbele la biserică să se officieze doar periodic, atunci când vine preotul „itinerant”, sau credincioșii să fie adunați din mai multe localități și transportați cu mașina la biserică din localitatea unde se officiază serviciul religios.

Pentru cei care nu au emigrat a contat în mare măsură și susținerea materială primită de la cei plecați, rude, prieteni sau diferite asociații caritabile. Pe de altă parte, odată cu trecerea timpului, tot mai mulți au ajuns în situația de a nu se mai putea întreține siguri, din motive de sănătate sau de ordin economic. Soluția la acest tip de probleme a fost înființarea de azile sau de centre de asistență socială. Spre exemplu, în 1992, în comuna Ațel, județul Sibiu, din cei 49 de sași care mai trăiau, 23 erau la căminul de bătrâni din localitate⁸⁷. În timp, numărul instituțiilor de acest tip a crescut, la nivelul anului 2014 existând cel puțin 70 de centre de întâlnire și internate, dar și două instituții de asistență socială (Casa „Adam Müller-Guttenbrunn” din Timișoara și căminul-spital pentru bătrâni „Dr. Carl Wolff” din Sibiu)⁸⁸.

Pe lângă aceste aspecte am identificat, însă, și unele efecte pozitive în contextul emigrației post-decembriste. Acestea au fost generate de cei care s-au reîntors definitiv în țară, sau de păstrarea relațiilor de colaborare și prietenie cu românii. Desigur cazurile de reîntoarcere definitivă a unor emigranți (din anii comunismului sau de după) nu sunt foarte numeroase, dar există astfel de situații în care unii au ales să revină pentru a-și deschide afaceri sau a-și continua viața aici. Pe lângă aceștia un rol importat îl au cei care revin periodic în vacanță, și care fie și-au păstrat locuințele, în care investesc și le dotează la standarde moderne, fie stau la rude, prieteni sau în unități de cazare hoteliere. Au existat, însă, și cazuri când, în unele comunități, s-a luat decizia de a se amenaja case de oaspeți pentru cei care aleg să își petreacă o parte din concediu în locurile unde s-au născut. Astfel de inițiative am întâlnit la Dupuș, județul Sibiu, unde clădirea școlii (devenită nefuncțională datorită scăderii numărului de elevi), a fost amenajată pentru a primi oaspeți. De asemenea, la Batiz, județul Hunedoara, în casa parohială se organizează periodic tabere și diverse evenimente pentru elevi și

⁸⁷ Gustav Paal, Erich Briebrecher, *op. cit.*, p. 71.

⁸⁸ http://www.divers.ro/germani_situatia_actuala_ro#, accesat 28.02.2014.

adulti⁸⁹. Dar astfel de exemple sunt mult mai numeroase, ele contribuind la păstrarea legăturilor între cei plecați și localitățile de baștină, alături de evenimentele organizate periodic, de tip „fiii satului”, care îi adună la un loc pe unii dintre cei plecați cu cei rămași acasă.

În acest context nu putem să nu amintim evenimentul din 4-6 august 2017 de la Sibiu, cea mai mare întâlnire a sașilor organizată în România după 1989, la care au participat în jur de 17.000 de sași transilvăneni din toată lumea, și care s-a desfășurat sub moto-ul foarte sugestiv „În lume acasă, cu inima în Transilvania”⁹⁰. Acest eveniment impresionant prin anvergura sa confirmă încă o dată că în rândul celor emigrați există o dorință foarte puternică de a reveni „acasă” periodic. O explicație o oferă atât savanții, cât și psihanaliztii care au pacienți în proporții semnificative desțarați, prin aceea că fără să fim copaci, avem rădăcini și că expatrierea este o traumă dureroasă și de multe ori cu urmări persistente⁹¹. Astfel, cei care au emigrat și se întorc periodic în România o fac pentru că, din nefericire pentru ei, sufletește sunt încă legați de țara de origine, iar procesul lor de integrare în noua patrie nu s-a finalizat încă. Sunt, practic, „suspendați” între două patrii și, probabil, va fi necesară o perioadă lungă de timp ca ei să își găsească liniștea⁹², sau acest lucru nu se va întâmpla niciodată.

Vizitele periodice, păstrarea relațiilor cu cei rămași, investițiile în economie și în cultură, toate sunt dublate însă și de un alt aspect pozitiv generat de exemplele personale pe care cei plecați le oferă și care influențează și pot duce, în timp, la o schimbare și la nivelul mentalităților celor din România cu care intră în contact, indiferent de etnie.

Un alt aspect pe care am dori să îl evidențiem îl reprezintă continuarea învățământului în limba germană. La începutul anului 2006 existau în România 166 de grădinițe în limba germană, în care învățau circa 5.600 de copii, 120 de școli și secții germane cu 14.500 elevi și 14 secții universitare cu circa 1.600 de studenți⁹³. Privind dintr-o perspectivă pozitivă, o parte dintre cei care învață astfel limba germană sunt români, care își dezvoltă în acest fel abilități de comunicare ce le oferă mult mai multe posibilități de integrare pe o piață educațională și a muncii globalizată.

Deloc de neglijat în acest context sunt și relațiile de prietenie cimentate de-a lungul deceniilor, care au făcut posibil ca în anii anteriori integrării României în Uniunea Europeană, unii români să fie ajutați să ajungă în Germania pentru perioade mai scurte sau mai lungi de timp, în vizită sau pentru a munci. Nu în ultimul rând, am dori să menționăm aici și o creștere a numărului căsătoriilor

⁸⁹ Cosmin Budeancă, „Între două patrii”. *Percepția românilor asupra etnicilor germani emigrați din România*, în Cosmin Budeancă, Florentin Olteanu (eds.), *Sfârșitul regimurilor comuniste. Cauze, desfășurare și consecințe*, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2011, p. 180-181.

⁹⁰ *O întâlnire a tuturor sașilor*, <http://www.fdgr.ro/ro/comunicat/474>, accesat la 26.08.2019.

⁹¹ Doina Jela, *Cum am spânzurat-o pe Emma Bovary*, Iași, Editura Institutul European, 2009, p. 100-101.

⁹² Cosmin Budeancă, „Între două patrii”..., p. 190.

⁹³ http://www.divers.ro/germani_situatia_actuala_ro#, accesat 28.02.2014.

mixte, cel puțin în anii '90 fiind foarte frecvente cazurile de germani plecați din România care au revenit în țară pentru a-și găsi soții.

Concluzii

Timp de secole, germanii au creat punți de legătură cu Occidentul și au influențat în mod pozitiv atât comunitățile în care au locuit, cât și concentric pe cele din jur. La aproape 30 de ani de la căderea regimului comunist o privire asupra celor rămași ne arată o comunitate pe care fenomenul emigraționist în special din ultimele șase decenii a afectat-o iremediabil. De la o comunitate de 745.421 persoane la nivelul anului 1930⁹⁴ până la cei sub 36.000 din prezent constatăm cu ușurință că în 90 de ani a avut loc o adevărată prăbușire demografică. Și chiar dacă în acest interval de timp a avut loc și un război mondial, această scădere impresionantă poate fi considerată absolut nefirească, cu atât mai mult cu cât, cea mai mare parte a ei a avut loc în perioade de pace.

Așa cum am arătat, cauzele care au stat la baza acestui fenomen sunt diferite, chiar dacă sintetic, ele pot fi grupate, atât pentru perioada comunistă, cât și pentru cea de după 1989 în trei mari categorii: de ordin politic, economic, cultural. Legăturile între ele sunt strânse și împărțirea pe care am realizat-o în cadrul studiului între cele două perioade (înainte și după 1989) a fost una mai degrabă strict tehnică, pentru că au existat numeroase elemente comune și de continuitate între cele două etape.

Efectele acestor plecări masive de populație nu sunt deloc de neglijat. Ele au determinat, pe de o parte, transformări majore la nivel identitar pentru comunitățile germane, iar pe de altă parte, au afectat România în ansamblu. Prin plecarea unui număr atât de mare de etnici germani țara noastră a rămas mai săracă atât din punct de vedere demografic, dar și economic, social, cultural. Iar în contextul în care câteva milioane de români au părăsit țara în ultimii ani, impactul plecării germanilor ar putea fi conștientizat, poate, mult mai bine. Pentru că, dacă la nivelul autorităților centrale nu se vor trage nici un fel de învățăminte din ceea ce s-a întâmplat și nu se vor face eforturi conjugate din partea statului român, dar și a celor plecați, comunitatea germană din România va fi condamnată ca, în câteva decenii, să rămână doar o amintire⁹⁵.

---

⁹⁴ *Recensământul general al populației României din 29 decembrie 1930*, vol. II, București, Monitorul Oficial - Imprimeria națională, 1938, p. XXIV.

⁹⁵ Denisa Florentina Bodeanu, „*Au fost odată...*” *Considerații privind exodul etnicilor germani din România după al II-lea Război Mondial*, în „AIO – Anuarul Institutului de Istorie Orală”, VI, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2005, p. 207.

**Migration und Veränderungen der Identität bei den Deutschen in Siebenbürgen
in der zweiten Hälfte des 20. Jahrhunderts**
(Zusammenfassung)

Die Auswanderung der Rumäniendeutschen zählt zu den folgenreichsten gesellschaftlichen Prozessen in der zweiten Hälfte des 20. Jahrhunderts in Europa. Diese Migration wurde durch eine Reihe von politischen, wirtschaftlichen, sozialen und kulturellen Faktoren begünstigt, die das Ende des Zweiten Weltkrieges und das kommunistische Regime mit sich brachten. Sie haben die deutsche Gemeinschaft in Rumänien auf dramatische Weise verändert, die Zahl der Einwohner sank von 745.421 Personen im Jahr 1930 auf unter 36.000 heute. Der Beitrag fragt nach einigen der wichtigsten Auswirkungen, die die Migration während der Zeit des Kommunismus auf die individuelle und kollektive Identität der Deutschen in Siebenbürgen hatte. Der erste Teil der Studie geht auf die Phasen der Migration und die Situation der Deutschen vor dem Kriegsende ein (da dieses ein Meilenstein im nachfolgenden Auswanderungsprozess war). Der zweite Teil fokussiert auf die kommunistische Periode und illustriert den Kontext, die Ursachen und die Rolle der Eliten (Pfarrer, Lehrer) im Auswanderungsprozess sowie deren Auswirkungen. Der dritte Teil enthält eine Analyse der Migration nach 1989 und ihrer Folgen. Sowohl für die kommunistische als auch für die postkommunistische Zeit wird an Beispielen veranschaulicht, wie die Migration die Identität sowohl des Einzelnen als auch der deutschen Gemeinschaft in Siebenbürgen insgesamt beeinflusst hat. Der Beitrag fußt auf Unterlagen aus den Archiven der ehemaligen Securitate, Oral-History-Interviews mit Deutschen und Rumänen aus gemischten deutsch-rumänischen Gemeinden in Siebenbürgen und auf der einschlägigen Fachliteratur.

**Migration and Identity Change in the Case of Germans from Transylvania
in the Second Half of the 20th Century**
(Abstract)

The migration of ethnic Germans from Romania in the second half of the 20th century was one of the most important social phenomena in Europe. Favoured by political, economic, social and cultural factors generated by the end of the World War II and the establishment of the communist regime, the migration dramatically changed the German community in Romania, with the number of inhabitants dropping from 745 421 persons in 1930 to less than 36 000 today. This study depicts the most important effects of the migration process on the communist period. Also, it illustrates how migration has influenced the identity of individuals and German community in Transylvania. The first part of the study depicts the stages of migration and the situation of Germans before the end of the war (as this was a milestone in the subsequent process of emigration). The second part is dedicated to the communist period and illustrates the context, causes and the role of elites (priests, teachers) in the emigration process, as well as its effects. The third part contains an analysis of migration after 1989 and its aftermath. Both for the communist and post-communist period examples will be provided, to illustrate how migration has influenced the identity of individuals and German community in Transylvania. The research is based on documents from the archives of the former Securitate, oral-history-interviews with Germans and Romanians from mixed German-Romanian communities in Transylvania and the pertinent literature in this field.

Reprezentări ale germanilor și romilor în România post-1989: Celălalt cultural vs. Celălalt social

Cristian CERCEL

Argument¹

Reprezentările alterității etnice în cultura și societatea românească – mai cu seamă în dimensiunea lor istorică, însă și în cea contemporană – au fost și continuă să fie un obiect de studiu care suscită interesul cercetărilor de specialitate. Cel mai adesea, literatura care tratează astfel de subiecte a produs inventarii mai mult sau mai puțin comprehensive ale stereotipurilor și imaginilor autohtone – stereotipuri și imagini uneori contradictorii și paradoxale – cu privire la varii Celălți². Se întâmplă mai puțin frecvent ca studiile care pun sub lupă chestiuni privind reprezentările alterității etnice în România să încerce să situeze discursurile despre Celălalt în niște cadre explicative mai largi, chiar dacă anvergura analitică a rezultatelor unor astfel de studii tinde să fie prin excelență mai amplă³.

---

¹ Am expus deja unele dintre ideile din acest studiu, într-o formă ceva mai concisă însă, în alte publicații. A se vedea Cristian Cercele, *Philo-Germanism without Germans in Romania after 1989*, în "East European Politics and Societies: and Cultures", vol. 29, no. 4/2015, p. 811-830, în special p. 823-825; Cristian Cercele, *Romania and the Quest for European Identity: Philo-Germanism without Germans*, Abingdon, Routledge, 2019, în special p. 142-152; Cristian Cercele, *Germanofilia autohtonă: o privire critică*, în *Reinven-tând germanitatea. Etnicizare, mobiliate și împrumut cultural la marginea Europei*, ed. Ovidiu Oltean, Remus Gabriel Anghel, Christian Schuster, București, Tritonic, 2017, p. 257-281, în special p. 269-270.

² Vezi de pildă: Leonte Ivanov, *Imaginea rusului și a Rusiei în literatura română*, Chișinău, Cartier, 2004; Andrei Oișteanu, *Imaginea evreului în cultura română. Studiu de imagologie în context est-central-european*, ed. a 3-a revăzută și adăugită, Iași, Polirom, 2012; Nicoleta Hegedüs, *Imaginea maghiarilor în cultura românească din Transilvania (1867-1918)*, Cluj-Napoca, Argonaut și Mega, 2012; Cosmin Budeancă, *Imaginea etni-cilor germani la românii din Transilvania după 1918. Studii de caz: județele Hunedoara, Alba, Sibiu. Cercetare de istorie orală*, Târgoviște, Cetatea de Scaun, 2016; Aura Pinte, *Imaginea evreilor din Maramureș în memoria colectivă*, Cluj-Napoca, Argonaut, 2016.

³ De exemplu: Shannon Woodcock, *Romania and EUrope. Roma, Roma and Țigani as Sites for the Contestation of Ethno-National Identities*, în „Patterns of Prejudice”, vol. 41, no. 5/2007, p. 493-515; Vintilă Mihăilescu, *De ce urâm țiganii. Eseu despre partea blestemată, manele și manelism*, în *Condiția romă și schimbarea discursului*, ed. Vintilă Mihăilescu și Petre Matei, Iași, Polirom, 129-223; Cristian Cercele, *Philo-Germanism without Germans*; Cristian Cercele, *Romania and the Quest for European Identity*.

Pandantul la astfel de studii, și anume lucrări care investighează reprezentările despre români ca Ceilalți, poate fi descris în chip similar, drept oscilând între sondaje comprehensive însă esențialmente descriptive și cercetări mai aplicate⁴.

Mai mult, chiar dacă atât germanii, cât și romii au fost și sunt obiect de cercetare în mediul academic autohton – chit că interesul pentru romi este cu siguranță ceva mai recent decât cel pentru germani –, cele două etnicități și discursurile despre ele sunt rareori plasate într-o narațiune analitică unitară. Construcția unei distanțe sociale mari care separă cele două grupuri în context românesc se oglindește în reticența de a le aborda împreună⁵. Atunci când această reticență este depășită, rezultatele pot fi remarcabile, cum o arată de pildă studiul istoricului Marian Zăloagă despre imaginea romilor în cultura săsească în secolele al XVIII-lea și al XIX-lea⁶. Zăloagă a expus în mod convingător cum discursurile săsești despre romi erau foarte compatibile cu discursurile orientaliste germane și cel mai probabil direct îndatorate acestora din urmă.

În plus, studii antropologice și etnografice despre diferite localități rurale din Transilvania (și într-o mai mică măsură din Banat) remarcă interacțiunile și interconexiunile între germani și romi, evidențiind cel mai adesea marginalitatea socială și economică a populației rome, în contrast cu locul central ocupat în mod tradițional de populația germană în satele transilvănene și bănățene. În acest context, astfel de lucrări subliniază în diferite grade că al Doilea Război Mondial și impunerea socialismului de stat care a urmat conflagrației au produs răsturnări sociale și etnice și au dus la procese de migrație internă și externă, cu ample consecințe atât pentru romi, cât și pentru germani. În același timp însă, în ciuda acestor transformări și mutații, ierarhiile etnice (strâns legate de cele sociale) nu au fost pe termen lung modificate, cel puțin nu în ceea ce privește marginalitatea romilor (marginalitate simbolică, dacă nu și spațială)⁷.

Pe acest fond, contribuția de față propune o analiză laolaltă a reprezentărilor sociale ale celor două etnicități în România post-1989, o analiză care evidențiază

⁴ Klaus Heitmann, *Imaginea românilor în spațiul lingvistic german 1775-1918. Un studiu imagologic*, trad. de Dumitru Hîncu, ed. a doua, Iași, Polirom, 2014; Melinda Mitu, Sorin Mitu, *Ungurii despre români. Nașterea unei imagini etnice*, Iași, Polirom, 2014.

⁵ Un exemplu de produs cultural care ilustrează foarte bine percepția acestei distanțe sociale este documentarul realizat de Geo Scripcariu în 2008, *Adela și Agnetha*, despre două cazuri de căsătorii mixte germano-rome. Prezentat la diferite festivaluri de film documentar ori proiectat sub egida Institutului Cultural Român, documentarul are la bază tocmai caracterul presupus excepțional și inedit al unor astfel de mariaje și familii. În prezentarea oficială a filmului, autorul se declară „interesat de aceste două minorități *extreme* [subl. mea, C.C.], atât ca origini, cât și din punct de vedere al culturilor.”, site *Astra Film Festival*, <http://old.astrafilm.ro/film.aspx?id=2694&year=2009> (ultima accesare: 22 septembrie 2019).

⁶ Marian Zăloagă, *Romii în cultura săsească în secolele al XVIII-lea și al XIX-lea*, Cluj-Napoca, Editura Institutului pentru Studiul Problemelor Minorităților Naționale, 2019.

⁷ Georg Weber, Renate Weber, *Zendersch. Eine siebenbürgische Gemeinde im Wandel*, München, Delp Verlag, 1985, p. 74-147 *et passim*; Liviu Chelcea, Puiu Lățea, *România profundă în comunism. Dileme identitare, istorie locală și economie secundară la Sântana*, București, Nemira, 2000; Andrea Corsale, Monica Iorio, *Transylvanian Saxon Culture as Heritage: Insights from Viscri, Romania*, în „Geoforum”, vol. 52/2014, p. 22-31.

caracterul mutual constitutiv al acestor reprezentări. Nu este așadar vorba de un simplu studiu comparativ: abordarea pe care o propun face un pas mai departe și leagă aceste reprezentări de discursuri și de procese mai largi de alterizare a Celuilalt care pot fi întâlnite în România post-1989, încercând astfel să aducă o contribuție la deznodarea firelor care leagă reprezentările culturaliste ale alterității etnice și ierarhiile pe care le implică de ierarhizări sociale și de clasă.

Alteritate culturală și alteritate socială. O distincție teoretică

Analiza de față recurge la distincția teoretică dintre alteritatea culturală și alteritatea socială, așa cum a fost ea formulată de cercetătoarea în psihologie socială Gina Philogène, într-un studiu despre reprezentările alterității în Statele Unite⁸. Elaborările lui Philogène sunt îndatorate teoriei reprezentărilor sociale, dezvoltată inițial în anii '60 ai secolului trecut de către Serge Moscovici⁹. Esențialmente, reprezentările sociale se referă la cunoștințele împărtășite în cadrul unei comunități, rolul acestor cunoștințe fiind de a ne ghida relația cu lumea. Ele sunt un mod de a organiza și de a structura „ideația colectivă”, iar în capacitatea lor de „organizare și structură”, sunt „configurate de către influențele comunicaționale care sunt active într-o societate”, servind totodată la „a face comunicarea posibilă”¹⁰. Ele produc și dau formă realității, dar totodată se nasc ca un răspuns la stimuli care vin din ambientul social și contribuie la transformarea non-familiarului în familiar¹¹. Exemplul clasic adus de Moscovici este cel al psihanalizei și al felului în care aceasta a intrat în viața și în limbajul comun al multor indivizi ori, în alte cuvinte, al felului în care psihanaliza a devenit parte a realității sociale¹². Reprezentările sociale evidențiază caracterul simbolic al construcției obiectelor sociale. Dimensiunea lor simbolică este fundamentală pentru a înțelege felul în care „oamenii își exprimă identitatea, dezvoltă tipare comportamentale și intră în relație cu ceilalți semnificativi”¹³.

⁸ Gina Philogène, *Social Representations of Alterity in the United States*, în *Social Representations and Identity: Content, Process, and Power*, ed. Gail Moloney și Iain Walker, New York, Palgrave Macmillan, 2007, p. 31-42.

⁹ În România, teoria reprezentărilor sociale a fost promovată în special de școala de psihologie socială de la Iași și de al său *spiritus rector*, Adrian Neculau. Vezi de pildă Adrian Neculau (coord.), *Psihologia câmpului social: reprezentările sociale*, București, Societatea Știință și Tehnică, 1995; Mihai Curelaru, *Reprezentări sociale*, Polirom, Iași, 2006; Serge Moscovici, *Psihologia socială sau mașina de fabricat zei*, trad. Oana Popârdea, Polirom, Iași, 1997; Serge Moscovici (coord.), *Psihologia socială*, București, Ideea Europeană, 2010.

¹⁰ Gerard Duveen, *Introduction: The Power of Ideas*, în Serge Moscovici, *Social Representations. Explorations in Social Psychology*, ed. Gerard Duveen, Cambridge, Polity Press, 2000, p. 13. Atâta timp cât nu este altfel precizat, traducerea în română ale citatelor în original în engleză au fost realizate de autorul studiului de față.

¹¹ Serge Moscovici, *La psychanalyse, son image et son public*, Paris, Presses Universitaires de France, 2004.

¹² Serge Moscovici, *op. cit.*, p. 37.

¹³ Wolfgang Wagner et al., *Theory and Method of Social Representations*, în “Asian Journal of Social Psychology”, vol. 2, no.1/1999, p. 104.

Bazându-și propriile considerații pe corpul de elaborări teoretice cu privire la reprezentările sociale și aplicându-le pe acestea din urmă studiului privind alteritatea rasială în Statele Unite ale Americii, cercetătoarea Gina Philogène (2007) susține că există o „semnificație duală a alterității”¹⁴ în contextul american. Unul dintre sensuri se referă la „statutul relativ al grupurilor de imigranți pe măsură ce devin americani”, în timp ce celălalt se referă la „excluziunea persistentă a americanilor negri de la participarea deplină la societatea americană”¹⁵. Semnificația dintâi – ceea ce Philogène numește alteritate culturală – implică „un sentiment al ne-familiarității”, care poate fi însă depășit prin învățarea cu privire la ceea ce este ne-familiar¹⁶. Semnificația din urmă – alteritatea socială, în termenii lui Philogène – „conjură un sentiment de non-apartenență”, fiind „de o natură mai permanentă, impermeabilă la efectele de moderare ale familiarizării care crește cu timpul” și bazându-se „pe un act de excluziune care îi separă pe toți de cel care este desemnat drept Celălalt”¹⁷.

Alteritatea asociată cu imigranții nou-veniți este în cele din urmă surmontată, particularitățile culturale ale comunității de imigranți fiind astfel „încorporate în țesutul societății americane”¹⁸. Construcția unor identități duale, compozite – germano-americani, irlandezo-americani etc. – sugerează percepția unei compatibilități între grosul societății americane și majoritatea grupurilor etnice de imigranți. Nu același lucru poate fi spus însă cu referire la descendenții sclavilor africani, a căror experiență de viață continuă să fie marcată de segregare, marginalizare și discriminare. În acest context, rasializarea – construcția socială și politică a rasei – facilitează ostracismul și este folosită pentru a îi exclude în mod sistematic¹⁹. Nu întâmplător cea mai vizibilă încercare de a transforma alteritatea socială a americanilor de culoare într-o alteritate culturală care poate fi depășită și care poate fi imaginată drept compatibilă cu societatea americană dominantă a fost crearea unei reprezentări incluzive și pozitive, menite să spargă asocierea cu identitatea rasială, și anume autoidentificarea drept afro-americani²⁰.

Folosirea cadrului dezvoltat de Gina Philogène și avându-și originea în teoria reprezentărilor sociale are la bază ideea că aceasta din urmă poate comunica cu ușurință și cu succes cu literatura privind construcția identităților naționale și etnice²¹. Accentul pus pe caracterul dinamic și procesual al reprezentărilor soci-

¹⁴ Gina Philogène, *op. cit.*, p. 31.

¹⁵ *Ibidem*, p. 33.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ *Ibidem*, p. 36.

¹⁹ Pentru o discuție amănunțită a conceptului de rasă, vezi Marius Turda, Maria Sophia Quine, *Istorie și rasism. Ideea de rasă de la Iluminism la Donald Trump*, trad. Marius-Adrian Hazaparu, Iași, Polirom, 2019.

²⁰ Gina Philogène, *op. cit.*, p. 39-40; vezi și Gina Philogène, *From Black to African American. A New Social Representation*, Westport, Praeger, 1999.

²¹ Vezi de pildă Benedict Anderson, *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, ediție revăzută, Londra, Verso, 2006.

ale, cuplat totodată cu importanța contextului istoric și a cadrului politic și social în care au apărut și în care funcționează sugerează de pildă o compatibilitate cu o mare parte din literatura mai sus amintită. Cele două direcții de cercetare comunică totuși prea puțin, un fenomen care are poate de-a face cu aceea că teoria reprezentărilor sociale a fost și este relevantă în special în spațiul francofon (Gina Philogène este, în acest context, mai degrabă o excepție), în timp ce literatura despre caracterul inventat, construit, imaginat al națiunilor și etnicităților este în mare parte de limbă engleză. Unul dintre puținii cercetători care leagă cele două paradigme și direcții de cercetare este Michael Billig, prin aplecarea sa asupra dimensiunilor retorice și discursive ale construcției de identități²².

Există fără doar și poate diferențe semnificative între contextul românesc și cel american. Modelul teoretic propus de Philogène nu poate fi neapărat aplicat în oglindă în cazul românesc, unde etnicitatea joacă un alt rol social, economic și politic decât în Statele Unite, dat fiind că evoluțiile istorice din cele două contexte sunt foarte diferite. Totuși, teza pe care se fundamentează contribuția de față este că există suficiente puncte de convergență care să permită utilizarea acestui model pentru a înțelege, fie și doar în parte, ceea ce se întâmplă în contextul românesc. Unele dintre ele, cel puțin cele privind potențialele paralele între istoria și situația romilor și istoria și situația afro-americanilor, sar în ochi, cum ar fi experiența sclaviei în ambele cazuri (în Moldova și Țara Românească, nu și în Transilvania ori Banat, chiar dacă și în cele din urmă era vorba cel mai adesea despre o situație de servitute) sau încercarea, în ambele cazuri, de a construi o nouă identitate, o nouă reprezentare socială, care să șteargă stigma și excluziunea înscrise în vechile reprezentări sociale: trecerea de la negru (*Black*) la afro-american (*African American*) în cazul american și trecerea de la „țigani” la „romi” în cazul românesc în particular și european în general²³.

„Au plecat sașii și șvabii, dar ne-au rămas țiganii!”

Istoria minorității germane în a doua jumătate a secolului al XX-lea este practic istoria disoluției acestei (acestor) comunități etnice, pe fondul migrației în masă către Germania Federală. Acest fenomen a avut cauzalități complexe, a căror cercetare în amănunt este mult prea adesea obturată de recursul la explicații simplificatoare despre căutarea libertății și de accentul pus pe caracterul comercial (și deci imoral) al fenomenului, unde imoralitatea îi este atribuită exclusiv vânzătorului (statul român), cumpărătorul (statul federal german) nefiind doar scutit de orice chestionare a propriului rol în tranzacție, ba fiind chiar lăudat pentru acest

²² Michael Billig, *Banal Nationalism*, Londra, Sage Publications, 1995.

²³ Sam Beck, *Ethnicity, Class, and Public Policy: Țiganii / Gypsies in Socialist Romania*, în *Papers for the V. Congress of Southeast European Studies. Belgrade, September 1984*, ed. Kot K. Shangriladze, Erica W. Townsend, Columbus, Slavica Publishers, 1984, p. 19-38; István Horváth, Lucian Nastă (eds.), *Rom sau țigan. Dilemele unui etnonim în spațiul românesc*, Cluj, Editura Institutului pentru Studiarea Problemelor Minorităților Naționale, 2012.

rol²⁴. Este o ironie care merită fără doar și poate să fie la un moment dat investigată îndeaproape, aceea că pentru mulți dintre germanii din România trecerea de la economia planificată la economia de piață s-a produs în urma unei operațiuni financiare, a unei tranzacții în care individul a fost redus la statutul de capital uman, statul socialist vrând să-și recupereze investițiile realizate la acest nivel.

Studiul de față se concentrează asupra unui discurs devenit aproape loc comun, un discurs care joacă adeseori un rol semnificativ în narațiunile cu privire la migrația germană și la consecința ei, anume absența germanilor acolo unde fuseseră prezenți. Acest discurs-loc comun poate fi sintetizat cu ușurință, așa cum o face de pildă utilizatorul Ion în comentariul său la un articol publicat în ediția de Sibiu a ziarului *Adevărul*: „Au plecat sașii și șvabii, dar ne-au rămas țigani!”²⁵. Pot fi aduse puzderie de alte exemple, din texte și publicații de natură diferită (articole de ziar, comentarii online la articole, bloguri, interviuri, cărți etc.), al căror miez și al căror mesaj să fie același. Prezentul capitol va aduce astfel de exemple și se va apleca cu un ochi analitic și critic asupra lor. Această imagine recurentă este departe de a fi inocentă politic, departe de a fi neutră. Este vorba despre o imagine și despre niște discursuri și reprezentări încărcate cu anumite judecăți de valoare, care indică existența unor ierarhii culturale și sociale care se întrepătrund. Este o imagine care, trebuie spus fără ocolișuri, mustește de **rasism**.

Într-un interviu acordat unui ziar românesc la începutul anilor '90, un preot luteran sas avansează următoarea interpretare pentru prefacerile și transformările sociale pe atunci (încă) în plină desfășurare în satele și orașele transilvănene afectate de procesul de migrație pe scară largă a populației săsești:

„Cum pleca un german, în casa lui era instalată o familie de țigani. În foarte scurt timp nemții din vecinătatea lor făceau cerere de emigrare. Am vorbit o dată cu un preot din SUA și mi-a povestit cum, acolo, la ei, era suficient ca o familie de negri să se mute într-un cartier de albi pentru ca toți albi să se mute imediat în altă parte. Nu trebuie să mă înțelegeți greșit, nu e

²⁴ Vezi de pildă Heinz-Günther Hüsich, Hannelore Baier, Ernst Meinhardt, *Cumpărarea libertății*, Sibiu, Honterus, 2014. Aceasta pare a fi și narațiunea cea mai des întâlnită în mass-media și în sfera publică românească, precum și narațiunea preferată de elitele sașilor și șvabilor din Germania Federală. O viziune ușor diferită găsim în Florica Dobre et al., *Acțiunea „Recuperarea”. Securitatea și emigrarea germanilor din România (1962-1989)*, București, Editura Enciclopedică, 2011. Vezi și Georg Weber et al., *Emigration der Siebenbürger Sachsen. Studien zu Ost-West-Wanderungen im 20. Jahrhundert*, Wiesbaden, Westdeutscher Verlag, 2003.

²⁵ Comentariu la Ramona Găină, Stefan Both, *Diferențele dintre sași și șvabi. Etnicii germani au ajuns pe teritoriul României la diferență de cinci secole unii de alții și vorbesc dialecte diferite*, în „Adevărul”, 15 august 2015, https://adevarul.ro/locale/sibiu/diferentele-sasi-svabi-etniciei-germani-ajuns-teritoriul-actual-romaniei-diferenta-cinci-secole-unii-altii-vorbesc-dialecte-diferite-1_55d1f789f5eaafab2c9c0241/comment/967494.html (ultima accesare: 17 septembrie 2019).

vorba neapărat de rasism, ci de o incompatibilitate între două mentalități de a trăi”²⁶.

Preotul în cauză afirmă apoi, cu o oarecare ambiguitate, că „problema țiganilor” nu va putea fi rezolvată „decât în momentul în care statul își va trata toți cetățenii în mod egal, cu adevărat egal...”²⁷. Dacă avem în vedere paralela cu raporturile dintre populația albă și populația de culoare din Statele Unite pe care citatul de mai sus o aduce în discuție, modelul teoretic propus de Gina Philogène pare într-adevăr că poate spune ceva relevant despre resorturile și despre felul în care funcționează reprezentările dihotomice ale germanilor și romilor în societatea românească. Desigur, nu trebuie omis faptul că autorul paralelei este un reprezentant al elitei religioase și intelectuale săsești²⁸. Publicul-țintă este însă publicul românesc, având în vedere că interviul apare în *Adevărul*, unul dintre cele mai importante cotidiene postdecembriste. În aceea perioadă, ziare de limbă germană din România precum *Hermannstädter Zeitung* abordau și ele aceeași problemă, multe dintre pozițiile exprimate în paginile publicației sibiene fiind plămădite din același lut cu cea redată mai sus²⁹.

Intervievatorul din *Adevărul* nu are nicio tentativă de a chestiona aserțiunile celui interviat, iar la un moment dat chiar rolurile se schimbă, preotul întrebând retoric: „Ați avut prilejul să vedeți cum arată o casă înainte și după ce a fost repartizată unui țigan?”³⁰ Răspunsul interviatului devenit brusc interviat nu face altceva decât să confirme imaginea eminamente negativă a romilor, chit că există și o aparentă vagă tentativă de a nuanța afirmația, care întărește reprezentarea cu iz rasist: „Am văzut și m-am îngrozit. Totuși sunt și excepții”³¹. Oricum, nici măcar această firavă și nu mai puțin discriminatorie tentativă de a nuanța

²⁶ Mircea Bunea, *Revoluția a venit prea târziu!*, interviu cu Wolfgang Rehner, în „Adevărul”, 13 iulie 1990.

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ Biserica Evanghelică de Confesiune Augustană din România – biserică de limbă germană – a jucat tradițional un rol substanțial pentru comunitatea săsească, putându-se vorbi într-o anume măsură chiar de o echivalență între a fi luteran de confesiune augustană și a fi sas în Transilvania. Vezi Krista Zach, *Religiöse Toleranz und Stereotypenbildung in einer multikulturellen Region. Volkskirchen in Siebenbürgen*, în *Das Bild des Anderen in Siebenbürgen. Stereotype in einer multiethnischen Region*, ed. Konrad Gündisch, Wolfgang Höpken, Michael Markel, Viena, Böhlau Verlag, 1998, p. 109-154. În acest context, preoții au avut întotdeauna o poziție deosebit de importantă în producerea și reproducerea identității săsești atât la nivelul comunităților de mici dimensiuni (sătești, urbane etc.), cât și la nivel instituțional. Vezi Georg Weber, Renate Weber, *op. cit.*, p. 598-614; Rosemarie Hochstrasser, *Die siebenbürgisch-sächsische Gesellschaft in ihrem strukturellen Wandel 1867-1892. Unter besonderer Berücksichtigung der Verhältnisse in Hermannstadt und Brenndorf*, Sibiu și Heidelberg, hora și Arbeitskreis für Siebenbürgische Landeskunde e. V., 2002, p. 103-108.

²⁹ Cristian Cerel, *Romania and the Quest for European Identity*, p. 145-146. Există o compatibilitate și o corespondență între discursurile săsești și cele românești privindu-i pe romi, ceea ce pare, din nou, să confirme aplicabilitatea cadrului teoretic al lui Philogène.

³⁰ Mircea Bunea, *op. cit.*

³¹ *Ibidem*.

generalizarea nu este aprobată, preotul luteran repunând lucrurile pe făgașul normal: „Foarte puține”³².

Astfel de considerații nu sunt câtuși de puțin excepționale, așa cum nu este excepțional nici faptul că discursurile despre germani se întrepătrund cu discursurile despre romi. Discursurile despre diferite alterități etnice și despre identitate sunt în fapt adesea strâns legate unele de celelalte, intercondiționându-se reciproc. În contextul românesc, reprezentările cu privire la germani și reprezentările cu privire la romi vin foarte adesea la pachet.

Tot în 1990, un alt important cotidian postdecembrist, *România liberă*, publica cu ocazia unificării celor două state germane un „fotoreportaj” intitulat, într-o formulare destul de neobișnuită, „Românii-germani”. Era vorba în fapt de un articol plasat pe o pagină întregă, însoțit de unsprezece fotografii din sate părăsite de marea majoritate a populației săsești. Atât textul articolului, cât și materialul vizual deplâng „ruptura” generată de plecarea germanilor din România. Casele vechi de secole și bisericile fortificate ilustrează trăinicia și stabilitatea, gospodăriile și casele sunt însă părăsite și prin urmare într-o stare de decădere. Pietrele funerare dintr-un cimitir luteran rămân drept urme materiale ale prezenței germane, doar acestea și puținii germani rămași („căci cei care nu pleacă totuși sunt unii dintre bătrâni”³³). Se pune însă întrebarea ce și cine va veni să înlocuiască această prezență transformată în absență. Fotoreportajul din *România liberă* furnizează un potențial răspuns la această întrebare, răspuns care ia însă paradoxal forma unei interogații retorice. Notița explicativă a uneia dintre fotografiile publicate este următoarea: „Viitorii etnici din Hărman?”³⁴. Imaginea înfățișează o femeie îmbrăcată în ceea ce poate fi lesne recunoscut drept vestimentație tradițională romă, pozând în fața unei case cu arhitectură tipică săsească. Textul în sine conține și el referințe la acest „schimb nedorit de populație”, a cărui interpretare negativă este transparentă: „În casele și gospodăriile părăsite, câteodată lungi ulițe de sate frumoase odinioară, intră indivizi fără de căpătâi, devastează, distrug, fură porți, ferestre, uși, până și zidurile. Unii, murdari și jechoși se aciuiesc acolo. Se face un schimb nedorit de populație, deoarece totul se petrece anarhic”³⁵.

O altă fotografie în articolul deja citat din *România liberă*, înfățișând de această dată un tânăr în fața unei case, este intitulată: „Gumi, Gumi!”. Trimiterea este la practica foarte răspândită în acea perioadă, a comerțului nereglementat cu diferite produse printre care și guma de mestecat. Cel mai adesea, acest tip de „comerț cu mărunțișuri care a însoțit reformele economiei de piață”, un comerț conotat negativ („bișniță”) și cunoscând totodată o reală explozie după 1989 era asociat cu populația romă, deși romii „nu erau nici pe departe singurii angajați în

³² *Ibidem*.

³³ Sorana Coroamă-Stanca, *Românii-germani*, în „România liberă”, 3 octombrie 1990.

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ *Ibidem*.

aceasta”.³⁶ În plus, accesul la astfel de produse și punerea lor pe piață erau în multe cazuri legate de diferite practici și rețele migratorii, interpretate însă în cheie negativă. Autoarea textului din *România liberă* se manifesta de pildă critic la adresa faptului că „invadăm” Germania „cu bișnițari și cerșetori”, aceasta îngreunând posibilitatea unei apropieri de Germania. Potențiala apropiere ar putea fi în fapt intermediată de reprezentanții minorității germane din România, descriși drept „acești nemți, care ar trebui să fie cea mai lesnicioasă cale a noastră” către un parteneriat cu statul german, un parteneriat stând sub semnul afacerilor „cinstite”³⁷.

Găsim reprezentarea romilor instalându-se în fostele case și gospodării săsești și distrugându-le ca urmare a unor porniri aproape atavice și dincolo de începutul anilor '90. Într-un articol publicat în 1999 în săptămânalul *Formula As*, adevărat purtător de drapel al filogermanismului autohton³⁸, Sânziana Pop folosește aceeași imagine, referindu-se însă de această dată la procese având loc odată cu instaurarea regimului comunist. Într-un text kitschos-lacrimogen, Pop prezintă o narațiune în care ordinea și stabilitatea germană au fost ruinate de venirea romilor. Benefacerile civilizatoriale ale colonizării săsești în Ardealul care se diferențiază astfel de ținuturile de dincolo de Carpați sunt anulate de romii prezentați drept niște invadatori barbari:

„Așa a-nceput dramatica depopulare a satelor și orașelor săsești din Ardeal: plecarea nemților și înlocuirea lor cu țigani. În spiritul echității socialiste, imuabila proprietate germană a fost încălcată, iar din ordinul statului bogatele sate din zona Brașovului și Sibiului au fost invadate de migrația țigănească, care și-a impus, și ea, modelele de civilizație, aprinzând focurile de sub ceaune, direct pe podelele de stejar din casele vechi de sute de ani”³⁹.

³⁶ Katherine Verdery, *Socialismul – ce a fost și ce urmează*, trad. Mihai Stroe, Iustin Codreanu, Iași, Institutul European, 2002, p. 178.

³⁷ Sorana Coroamă-Stanca, *op. cit.*

³⁸ Totodată, discursul promovat de revista „Formula As” are multe caracteristici conservatoare și naționaliste, ceea ce sugerează compatibilitatea dintre filogermanismul românesc și diferite forme de naționalism, o compatibilitate la prima vedere mai degrabă paradoxală. Vezi și Gary Burnett, Mihaela Nicosian, *A Romania of the imagination: Formula As, virtual community, and normative behavior*, în „First Monday” 13/11: 2008, <https://firstmonday.org/ojs/index.php/fm/article/view/2257/2040> (ultima accesare: 18 septembrie 2019).

³⁹ Sânziana Pop, *Sășii din Ardeal*, în „Formula As”, 15 noiembrie 1999. Putem întâlni și mai recent reprezentarea romilor drept distrugând fizic achizițiile civilizatoriale săsești. De pildă, în comentariul utilizatorului ion la un articol apărut în online despre sașii din Saschiz: „Dupa plecarea sașilor, in casele sasilor s-au mutat țigani; nu ca sa locuiasca ci ca sa aiba ce terfeli si vinde.” Vezi Ruxandra Hurezean, „Sășii din Saschiz s-au întors sa planga puțin: *Ce se întâmplă, oameni buni? Si voi ati plecat?*”, https://www.hotnews.ro/stiri-esential-6021745-video-sasii-din-saschiz-intors-plang-a-putin-intimpla-oameni-buni-voi-ati-plecat.htm#comentariu_6022042 (ultima accesare: 22 septembrie 2019). Grafia fără diacritice, conformă cu originalul.

Forma pe care o ia virulența antiromă însoțind filogermanismul siropos al Sânzianei Pop scoate însă la iveală faptul că întrepătrunderea dintre filogermanism și romafobie are o puternică dimensiune socială și de clasă. Esențialmente, ideea de egalitate socială este aruncată la coșul de gunoi al istoriei în numele unui anticomunism agresiv, care nu face niciun efort să interogheze critic inegalitățile istorice, ba din contră, tinde să le esențializeze și să le prezinte drept naturale, punerea lor sub semnul întrebării devenind astfel un fel de ieșire din matcă a unei ape care altfel curgea liniștit⁴⁰.

Într-un mod similar tratează problema autoarea Ruxandra Hurezean, în recenta ei carte de portrete ale unor personalități germane din România⁴¹. În interviul cu pastorul și scriitorul sas Eginald Schlattner, Hurezean scoate în evidență faptul că majoritatea locuitorilor de astăzi din Roșia, satul unde trăiește Schlattner, sunt „romi care la recensământ s-au declarat români”⁴². Sublinierea diferenței rasializate, o diferență așadar care nu poate fi în mod esențial depășită, se potrivește foarte bine cu caracteristicile alterității sociale în modelul propus de Gina Philogène și expus în secțiunea precedentă a studiului de față. Argumentul este reluat peste câteva pagini: „Are [Roșia] și mulți romi, recunoscuți ca romi de localnici, dar care la recensământ s-au declarat români”⁴³. Se subînțelege din text că localnicii sunt cu precădere români, precum și „câțiva sași”. Ei, localnicii, sunt cei care recunosc diferența; ei sunt cei care stabilesc că romii sunt „romi” și nu români. Iar dacă romii din Roșia sunt totuși diferiți față de cei din alte sate transilvănene aceasta se întâmplă pentru că ei sunt considerați drept aparținând locului. Mai precis, afirmă Hurezean, ei sunt romi care „nu au venit din haosul migrației, ci sunt ‘țigani caselor’, ei erau slugile sașilor”⁴⁴. Filogermanismul se

⁴⁰ În acest context, merită menționată și trecerea sub tăcere a trecutului nazist din cadrul comunității germane (în cazul de față săsești). Pentru Sânziana Pop, tragedia germanilor din România începe practic la finele celui de-al Doilea Război Mondial, o strategie extrem de convenabilă întrucât permite construcția unei narațiuni în care germanii din România joacă rolul de victimă: „Prăpădul a început în anii celui de-al Doilea Război Mondial. Mai întâi, prin exodul dramatic al sașilor deportați în lagărele rusești (autoritățile românești ale timpului n-au schițat niciun gest de protecție), apoi prin plecarea unora dintre ei, o dată cu retragerea armatei germane de pe frontul de răsărit.” Vezi Sânziana Pop, *art. cit.* Desigur, orice narațiune istorică contextualizează în mod diferit aspectele asupra cărora se concentrează. La Pop (un caz care nu este nici pe departe unul *sui generis*) această contextualizare este echivalentă cu ștergerea cu buretele a faptului că ideologia nazistă s-a dovedit a fi extrem de atrăgătoare la nivelul comunității săsești și prezentarea comunismului drept răul fundamental. Orizontul politic al acestei narațiuni este unul conservator, unde tăcerea cu privire la nazism nu este nici măcar tăcerea rușinată și tabuizantă cu privire la trecut, ci mai degrabă tăcerea așteptând vremurile când tabuurile vor putea fi în sfârșit sparte: conservatorismul gata să se alieze cu fascismul și nazismul în lupta împotriva comunismului și a ideii de egalitate socială.

⁴¹ Ruxandra Hurezean, *Povestea sașilor din Transilvania. Spusă chiar de ei*, Cluj, Școala Ardeleană, an de apariție neprecizat.

⁴² *Ibidem*, p. 31.

⁴³ *Ibidem*, p. 45.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 46. În legătură cu poziția marginală a romilor în satele tradițional săsești, vezi Georg Weber, Renate Weber, *op. cit.*, p. 130-147.

arată astfel a fi nostalgie după ierarhiile sociale și etnice de altădată, după o societate stratificată în care inegalitățile sunt acceptate și neinterogate, după o lume în care sașii erau stăpâni și romii slugi.

Această nostalgie este și mai manifestă în celălalt volum recent semnat de Ruxandra Hurezean, despre satul transilvănean Criț: „Dacă o singură comunitate din această țară ar adopta modelul de conviețuire de la sașii de altădată, și el ar da roade, abia atunci am putea spune că e posibil ca istoria să fie recuperată, că putem să ne luăm înapoi sutele de ani de experiență de viață pierdută.”⁴⁵ „Modelul de conviețuire” este însă unul al ierarhiilor sociale și etnice, aceste ierarhii fiind înțelese drept în firea lucrurilor. În acest context, comunismul este considerat responsabil pentru aruncarea în aer a acestor ierarhii, chit că, paradoxal, ele continuă să funcționeze la nivel simbolic:

„Dar chiar dacă economic și politic și-au pierdut întâietatea, ei au continuat să domine în plan simbolic. Considerați în fruntea ierarhiei atât de către români, cât și de către țigani, sașii nu sunt ‘supraevaluați’, așa cum ar părea la prima vedere, ci le este recunoscut implicit rolul în instaurarea normelor”.⁴⁶

Aruncarea în aer a ierarhiilor și a rânduiei de către „boala asta numită comunism”⁴⁷ – comunismul reprezintă la Hurezean, ca și la Pop, o maladie și un rău fundamental – se petrece, din nou, prin înlocuirea germanilor de către romi. Cei din urmă primesc casele celor dintâi, pe care, după cum citim în cartea Ruxandrei Hurezean, le umplu de păduchi⁴⁸. Mai mult, romii ajung chiar să preia frâiele localității, primar devenind „un țigan care nu știa carte, dar era bun la suflet”⁴⁹. În noul context, toate lucrurile sunt făcute însă „anapoda”⁵⁰. Întreg acest proces este interpretat de către autoare – în complet acord cu poziția Sofiei Folberth, o bătrână săsoaică care este practic personajul principal al cărții – drept un proces de umilire a germanilor de către noile autorități comuniste⁵¹. În plus, „ironia sortii” face apoi ca procesul să se repete paradoxal imediat după căderea comunismului: „...când aproape toți sașii au părăsit România, tot țiganii să le ocupe casele din satele părăsite”⁵².

Postcomunismul oscilează așadar între a fi o continuare și o reluare a comunismului, prezența romilor în locul sașilor simbolizând în tot cazul năruirea achizițiilor civilizaționale aduse de cei din urmă. Salvarea, atunci când se petrece,

⁴⁵ Ruxandra Hurezean, *Criț. Istoria, poveștile și viața unui sat de sași*, București, Curtea Veche, 2017, p. 13.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 142.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 146.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 142.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 147.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 147.

⁵¹ *Ibidem*, p. 142-147.

⁵² *Ibidem*, p. 143.

înseamnă reinstituirea, pe cât posibil, a vechilor ierarhii, recăpătarea poziției dominante a germanilor și acceptarea ca atare a acestor ierarhii de către restul populației, români și romi deopotrivă. Aceasta este de pildă narațiunea tipică în relatările despre ceea ce se întâmplă în Viscri. Capitolul din cartea de portrete a Ruxandrei Hurezean despre Caroline Fernolend, adevărat *spiritus rector* al proceselor de patrimonializare și turisticizare care au loc în satul din județul Brașov, începe prin a prezenta aceeași imagine a descompunerii civilizaționale pe fondul emigrației săsești și a imigrației rome:

„În Viscri, după anii ‘90, a mai rămas doar familia săsoaicei Sara. Apoi au început să vină, rând pe rând, oameni noi. Majoritatea romi. Au umplut ogrăzile și s-au așezat în casele sașilor. Departe de lumea dezlănțuită de după căderea comunismului, o întreagă lume construită cu sute de ani în urmă, de primii oameni liberi ai imperiului, se înlocuia cu alta”.⁵³

Prezența numeroasă a romilor în Viscri aduce cu sine vizibilitatea acestora, ceea ce face, din perspectiva oficialităților române cel puțin – după cum relatează Hurezean – ca satul să nu trebuiască să fie arătat prințului Charles al Marii Britanii, atunci când acesta vizitează România: „În anul în care Prințul Charles a hotărât că vrea să vină în România, Ion Caramitru, ministrul român al Culturii, nu l-a lăsat să intre în Viscri. Pentru că erau prea mulți țigani, l-a adus numai până la Moșna.”⁵⁴ Aici intervine însă spiritul întreprinzător și ambițios al ultimilor sași din Viscri: „Atunci, familia Sarei a hotărât ca toți ai lor, fiica, nepoata și ginerele, dar și ea, bătrâna Sara, să se îmbrace în hainele cele vechi săsești și au pornit spre locul de întâlnire.”⁵⁵ Autoexpunerea și autopatrimonializarea în numele tradiției au rolul de a stabili o alianță simbolică cu regalitatea britanică, la baza căreia se află subtil și implicit argumentul eredității. Alianța este facilitată și de capitalul cultural prezent în familia săsească, căci Caroline, fiica Sarei, vorbește engleză și poate astfel comunica direct cu moștenitorul tronului britanic⁵⁶. De la această alianță dintre tradiția transilvăneană săsească și sângele albastru britanic – o alianță aproape de a fi una genetică, căci „prințul Charles are rădăcini, rude îndepărtate, prin contesa de Rhedey, în Transilvania” –⁵⁷ pornește așadar revitalizarea Viscriului. Nu doar că această revitalizare are loc în numele unei reînnoiri a trecutului de prezent, ci este aproape o reinstituire a trecutului în prezent, imaginea idilică a viitorului fiind cea în care ceea ce va fi căci ar putea să mai fie arată așa cum a fost: „...satele cândva pustii încep să se repopuleze, iar cei câțiva sași, puțini, le arată celorlalți cum a fost și cum ar putea să mai fie”⁵⁸.

⁵³ Ruxandra Hurezean, *op.cit.*, p. 77.

⁵⁴ *Ibidem*.

⁵⁵ *Ibidem*.

⁵⁶ *Ibidem*.

⁵⁷ *Ibidem*, p. 79.

⁵⁸ *Ibidem*, p. 80.

Nostalgia pentru un model idealizat de ruralitate se hrănește așadar dintr-o viziune asupra istoriei în care trecutul este epurat de orice urmă de conflict social și etnic. Are loc practic o „colonizare imaginativă a ruralității săsești”, aceasta din urmă transformându-se în „Arcadia de la capătul Europei”⁵⁹. În cadrul acestui proces de „colonizare imaginativă” și simbolică, romii nu sunt nici măcar plasați în ipostaza de „**buni sălbatici**, de **ecologi nativi**, dotați cu un instinct conservativist întreținut de apropierea acestora de starea naturală, de legăturile ancestrale cu mediul în care trăiesc”⁶⁰. De astfel de legături ancestrale cu mediul – atât cu cel natural, cât și cu cel construit – se bucură însă sașii rămași ori cei care au hotărât să se înapoieze. În discursurile germanofile, tocmai faptul că au decis să nu emigreze (ori, în alte cazuri, să se întoarcă) funcționează ca o dovadă și ca o potențare a unor astfel de legături⁶¹.

Totodată însă, construcția discursivă a acestei comuniuni legitimatoare, care este la rândul ei parte dintr-un discurs mai larg conform căruia germanitatea este o valoare în sine, se unește cu discursurile neoliberal-antreprenoriale care sunt monedă curentă în contextul românesc contemporan. Germanii rămași ori reîntorși sunt astfel prezentați drept (re)punând bazele prezentului și viitorului capitalist, construit în jurul ideii de antreprenariat, astfel realizându-se conexiunea cu idealizatul trecut capitalist pre-comunist⁶². În acest context, Caroline Fernolend și Fundația Mihai Eminescu Trust, fundație britanică aflată sub patronajul Prințului Charles și extrem de angajată în conservarea și restaurarea „patrimoniului construit și a meseriilor tradiționale”⁶³, formează meseriași, organizează cursuri de formare, reînvie tradiții, dezvoltă turismul, salvează „câte ceva din ruină”⁶⁴. Se accesează astfel fonduri nerambursabile, iar cei care participă la diferitele programe de formare și instruire înființează „mici întreprinderi rurale” sau își deschid „o mică afacere, de obicei PFA”⁶⁵. Viscri este prezentat ca transformându-se datorită sașilor rămași și al conexiunilor lor britanice și germane într-un sat „de sine stătător” (ori un sat „trainic”)⁶⁶, un sat de persoane fizice autorizate, un „sat Utopic”

⁵⁹ Vezi Monica Stroe, *Gustul locului. Producția de peisaje culturale agro-alimentare în sudul Transilvaniei*, București, Tritonic, 2016, p. 112-130.

⁶⁰ *Ibidem*, p. 95.

⁶¹ În acest context, merită făcută referire la supratitlul unui articol apărut în *Formula As* în 1997, despre primarul comunei Vurpăr, Michael Lienerth: „Nu toți sașii au părăsit România. Iar cei care au rămas fac unul cât șapte”. Vezi Beatrice Ungar, *Michael Lienerth (primarul comunei Vurpăr, jud. Sibiu): „Un om credincios nu părăsește țara în care l-a așezat Dumnezeu”*, în „Formula As”, nr. 261, 12 mai 1997.

⁶² Găsim aceeași idee, exprimată într-un mod cât se poate de fățiș, însă de această dată fără a fi integrată în contextul unei nostalgii după ruralitatea idealizată și utopică, într-un articol publicat în „Formula As” în 2008 despre doi antreprenori sași care au luat decizia de a se întoarce în România, deschizând aici afaceri și punând astfel „umărul la propășirea economică a țării”. Vezi Ion Longin Popescu, *România e țara noastră!*, în „Formula As”, nr. 808, 26 februarie 2008.

⁶³ Monica Stroe, *op. cit.*, p. 113.

⁶⁴ Ruxandra Hurezean, *op. cit.*, p. 79.

⁶⁵ *Ibidem*, p. 80.

⁶⁶ *Ibidem*.

unde „ușile nu se închid niciodată” cu cheia⁶⁷. Poveștile de succes ale romilor din sat implică apropierea unor identități antreprenoriale, sub conducerea și ghidajul experților având o strânsă legătură cu germanitatea tradițională a satului, o identitate antreprenorială subordonată reconstrucției ruralității, care ruralitate este marcată de germanitate⁶⁸.

Nu toate relatările despre Viscri construiesc însă satul ca pe o utopie a ruralității săsești și a trecutului reînviat, unde romii își pot găsi locul atâta timp cât urmează sfaturile și îndrumările germane⁶⁹. De pildă, într-un articol publicat în 2006 în *Formula As*, eforturile pedagogice ale Carolinei Fernolend erau prezentate ca lovindu-se de indolența romă:

„Țiganilor din Viscri nu le place să le spui țigani. La recensământ s-au declarat doar doi, deși pe listă s-ar fi putut trece, liniștiți, mai bine de jumătate din sat. Cu chiu cu vai, unii s-au dat după gospodăreala săsească. [...] Uneori, țiganii uită de obiceiul săsesc și aruncă gunoiul în șanț”⁷⁰.

„Nemții noștri”, romii cui?

Limbajul discursurilor despre germanii din România este adeseori unul cu conotații religioase (în special în *Formula As*, dar nu numai acolo). Plecarea lor din România este un „exod”, iar germanii rămași sunt șvabii „noștri cei de toate zilele”, ori sașii care „se pregătesc pentru Rai”⁷¹. Construcția „șvabii noștri cei de toate zilele” este, desigur, o trimitere transparentă la rugăciunea „Tatăl nostru”, unde pâinea este „cea de toate zilele”⁷². Mai des întâlnită este varianta mai simplă „nemții noștri” ori apropierea gramaticală de tipul „ne-au plecat nemții”. Desi-

⁶⁷ *Ibidem*, p. 90.

⁶⁸ *Ibidem*, p. 81.

⁶⁹ În această direcție, vezi și Adrian Popescu, *Viscri – satul care s-a scos din foame cu „ora de șosete”*, în „Adevărul”, 5 octombrie 2004. Articolul relatează cum familia Riese, o familie de germani din Republica Federală care s-a mutat în satul transilvănean „asemeni străbunilor lor” a reușit să depășească inițiala neîncredere a populației rome, învățându-i pe romi să își deschidă o afacere și să câștige bani de pe urma împletirii de șosete, vândute pe piața germană. Toată afacerea este „organizată cu rigurozitate nemțească sub mâna Mariei – în vreme ce Harald se ocupă de marketing și vânzări”: manopera le revine femeilor rome din sat, dar pentru productivitate și controlul calității este nevoie de germani.

⁷⁰ Dan Tapalagă, *Satul cu blazon*, în „Formula As”, nr. 738, 9 octombrie 2006.

⁷¹ Sorin Preda, *Șvabii noștri cei de toate zilele*, în „Formula As”, nr. 685, 26 septembrie 2005; Sorin Preda, *Sașii din Roșia se pregătesc pentru Rai*, în „Formula As”, nr. 374, 9 august 1999.

⁷² Publicația „Formula As” a reformulat și un cunoscut proverb românesc, „Cine n-are bătrâni să și-i cumpere” devenind în varianta germanofilă „Cine n-are nemți să și-i cumpere”. Vezi Ion Longin Popescu, *Vrem să facem din Sibiu ceea ce-a fost cândva. Un oraș european, un avanpost al integrării în Uniunea Europeană*, interviu cu Klaus Iohannis, în „Formula As”, nr. 431, 18 septembrie 2000; Horia Țurcanu, *M-am atașat de România, de natura ei fabuloasă, de oameni. Aici mă simt ca acasă*, interviu cu Christoph Promberger, în „Formula As”, nr. 574, 14 iulie 2003; Sorin Stoica, *Un oraș în așteptarea trecutului. Bușteni*, în „Formula As”, nr. 338, 23 noiembrie 1998; Beatrice Ungar, *Cine n-are nemți să și-i cumpere. Dar și români!*, în „Formula As”, nr. 313, 1 iunie 1998.

gur, acest tip de apropiere discursivă a alterității denotă și afirmarea unei relații simbolice de putere,⁷³ care inversează întrucâtva relația de putere configurată contrar, în care germanii, în calitate de colonizatori veniți să civilizeze estul barbar, se situează pe o poziție de superioritate în raport cu populația românească. O exemplificare a acesteia din urmă reprezentări găsim în articolul deja citat al Sânzianei Pop:

„Pe la-nceputul mileniului, când au venit din Germania în Ardeal, coloniștii sași nu și-au adus cu ei doar familiile, plugurile și vitele, ci și modelele de civilizație. Sub ochii uluiți (probabil) ai localnicilor români, ei au început să ridice cetăți, biserici gigantice, străzi pavate, turnuri de bresle, piețe publice [...]... modelul civilizației lor s-a furișat peste turnurile de pază, ajungând și în satele românești. [...] Și uite așa, vecinătatea săsească a propulsat populația românească din zonă cu o mie de ani avans pe scara civilizației”.⁷⁴

De această contribuție istorică la propășirea populației românești se leagă imaginarea unei compatibilități între identitatea românească și identitatea germană. În plus, întoarcerea unora dintre sași, atrași de posibilitățile de câștig financiar pe care le oferă România aflată la semi-periferia sistemului capitalist, este uneori interpretată, fără vreo urmă de ironie, drept o recolonizare și o recucerire a Estului⁷⁵.

Jucând practic rolul unor modele identitare, sașii și șvabii devin în mare măsură ceea ce românii ar trebui să fie, o identitate de sinteză fiind eventual posibilă, în orice caz de dorit. Romii, în schimb, funcționează adeseori drept opusul unor modele identitare, mai ales atunci când sunt contrapuzi presupusului model săsesc / german. În cuvintele comentatorului online ion: „Din pacate destui romani se molipsesc de apucaturile tiganilor si nu ale sasilor fata de care am un deosebit respect.”⁷⁶ O identitate de sinteză româno-romă este deci văzută drept ceva ce trebuie evitat, fiind vorba așadar de o alteritate socială, în termenii lui Philogène. În schimb, alteritatea germană este una culturală, tocmai pentru că o identitate de sinteză germano-română sau româno-germană este imaginată drept posibilă și de dorit.

În articolul publicat în *România liberă* în data de 3 octombrie 1990, intitulat „Germanii-români”, autoarea subliniază „conviețuirea exemplară cu românii, a căror limbă o cunosc și o vorbesc perfect, fără nici un fel de accent străin,

⁷³ Și folosirea etnonimului „neamț”, care poate fi interpretat și drept depreciativ, poate fi înțeleasă în același mod. O paralelă între dubletele etnonimice „rom” - „țigan” și „german” - „neamț” mi se pare însă forțată.

⁷⁴ Sânziana Pop, *op. cit.*

⁷⁵ Vezi de pildă Radu Țuțuianu, *Sașii recuceresc Estul*, în „Jurnalul național”, ediție de colecție, 26 aprilie 2004.

⁷⁶ Ruxandra Hurezean, *Sașii din Saschiz*.

căsătoriile mixte, interesele comune”⁷⁷. Articolele din *Formula As* care au în centru personalități germane din România încearcă frecvent să construiască această sinteză, să accentueze posibilitatea acestei compuneri identitare. În interviul cu Klaus Iohannis publicat imediat după ce acesta a fost ales întâia oară primar al Sibiului, Iohannis subliniază: „...**eu nu sunt străin**. Aici m-am născut, aici am studiat. Vorbesc românește fără accent și sunt însurat cu o româncă”⁷⁸. Înșușirea limbii române și utilizarea ei fără de cusur sunt teme recurente în construcția compatibilității germano-române⁷⁹. Într-un interviu din *Formula As* cu un sas întors în Transilvania pentru a deschide o pensiune în localitatea Cristian, cel interviuat subliniază:

„Am rămas români și gata, nu ne e rușine s-o spunem. Când ieșim în centrul Sibiului, Rebeca [fiica celui interviuat] nu ne dă voie să vorbim nici săsește, nici nemțește pe stradă; nu vrea ca lumea să creadă că suntem turiști. Vrea să fie considerată ‘localnică’, se mândrește că e româncă”⁸⁰.

Într-un alt număr al aceleiași reviste, din același an, un „neamț get-beget, cu buletin de Hamburg și pașaport de Germania”, care a decis să se mute în satul Noul Săsesc, este descris drept „agronom german și țăran ‘român’”⁸¹.

Tensiunea dintre profesarea unui filogermanism pentru care germanitatea și identitatea germană sunt calități în sine și construcția unei compatibilități germano-române și a unei identități de sinteză nu are cum să nu ducă la o anume ambiguitate. Reprezentarea germanilor drept coloniști civilizatori în estul înapoiat, interacționând cu o populație românească aflată într-un stadiu inferior de dezvoltare, comunică implicit cu reprezentări mai vechi prezente atât în produse culturale de limbă română, cât și de limbă germană. Istoriografia săsească de la începutul secolului al XX-lea sublinia rolul civilizator al prezenței germane în Ardeal, operând cu ierarhizări etnice în care sașii se aflau pe o treaptă superioară

⁷⁷ Coroamă Stanca, *op. cit.*

⁷⁸ Longin Popescu, *op. cit.*

⁷⁹ Trimiterea subînțeleasă este în acest caz și la minoritatea maghiară, discursurile despre maghiari subliniind adesea dificultățile lingvistice în utilizarea limbii române. Ilustrativ în ceea ce privește dihotomia reprezentărilor despre maghiari și despre germani este titlul unui articol despre șvabii sătmăreni apărut în „România liberă” în 2004. Vezi Mihnea-Petru Pârveu, *Șvabii – nemții noștri sau ungerii lor*, în „România liberă”, 17 august 2004.

⁸⁰ Ion Longin Popescu, *În copilărie, la Sibiu, mi se spunea, hitleristul; mai târziu, în Germania, toată lumea îmi zicea ‘românul’*”, interviu cu Hermann Spack, în „Formula As”, nr. 505, 4 martie 2002. Pentru o analiză în detaliu a unei paradoxale construcții a unei identități românești transnaționale de către germanii emigrați în Republica Federală, vezi Remus Gabriel Anghel, *Romanians in Western Europe: Migration, Status Dilemmas, and Transnational Connections*, Lanham, Lexington Books, 2013, p. 27-92.

⁸¹ Ion Longin Popescu, *De ce n-am avut noi, germanii, un pământ atât de binecuvântat?*, interviu cu Peter Frank, în „Formula As”, nr. 515, 13 mai 2002.

în raport cu celelalte populații⁸². În cultura română, în special Lucian Blaga este cunoscut pentru elaborările sale teoretice în care operează cu niște concepte etnice și etnicizante tari și cu o înțelegere esențializantă a identității etnice drept imuabile. Pentru Blaga, etnicitatea săsească și etnicitatea românească sunt profund diferite (fără însă a apăsa pe pedala ierarhizării acestor diferențe), neexistând practic posibilitatea unei sinteze între cele două, chiar dacă această imposibilitate nu duce în mod obligatoriu la conflict. În vocabularul blagian, aceste diferențe se oglindesc în orizonturile spațiale și matrice stilistice diferite, în stiluri arhitecturale, în relația cu natura etc:

„Deși nespuse de aproape unul de celălalt, ei [saxonii și valahii, n.m.] sunt așa de distanțați prin spațiile-matrice, că opt sute de ani de viațuire megieșă n-au fost suficiență să șteargă și să înfrângă depărtarea cealaltă, de pe planul inconștient dintre ei. Un lucru de care nu prea vor să țină seama cei care aleargă după utopia inutilă și nerodnică a unui așa-zis ‘transilvă-nism’ comun populațiilor etnice care trăiesc alături în acest peisaj”.⁸³

În schimb, construcția implicită ori explicită a unei identități de sinteză ori sugestia că o astfel de identitate este în fapt posibilă, subminează întrucâtva astfel de reprezentări esențializante. Germanii sunt imaginați și prezentați drept un bun care trebuie păstrat sau înmulțit, dat fiind că a fost în mare parte pierdut. Într-un dosar apărut în revista *Jurnalul național* și dedicat germanilor din România, seria de articole este prezentată în materialul introductiv drept „un omagiu adus unor oameni obișnuiți să vorbească mai curând cu fapta”, anume „nemților noștri”⁸⁴. În cadrul aceluiași material introductiv, Adrian Cioroianu, istoric și fost Ministru de Externe, afirmă:

„Deportați sau vânduți, minoritarii germani reprezintă una dintre marile pierderi ale României secolului XX. În goana sa după uniformizare etnică, regimul comunist a alterat un mod de viață ce se stabilise prin secole, alungând din România o etnie care, de-a lungul timpului, adusese mai multe beneficii decât probleme”.⁸⁵

Omagiile și admirația față de germanii „noștri” sunt legate de „multiplele posibilități” pe care „naționalitatea” germană le poate oferi, după cum conchidea o scrisoare deschisă adresată de către Forumul Democrat al Germanilor din

⁸² Vezi de pildă Cristian Cercel, *Transylvanian Saxon Symbolic Geographies*, în „Civilisations”, vol. 60-61, no. 2/2012, p. 83-101; Sorin Mitu, *Tema germanității în discursul identitar al sașilor ardeleni*, în „Identități moderne în Transilvania”, Cluj-Napoca, Argonaut, 2016, p. 92-108.

⁸³ Lucian Blaga, *Trilogia culturii*, București, Humanitas, 2011, p. 170; vezi și p. 247-250.

⁸⁴ Adrian Cioroianu, *Nemții noștri*, în „Jurnalul național”, ediție de colecție, 26 aprilie 2004.

⁸⁵ *Ibidem*. Desigur, din afirmația lui Cioroianu s-ar putea deduce și că există etnii care au adus României mai multe probleme decât beneficii. Rămâne întrebarea care sunt acele etnii.

România autorităților române la începutul anilor '90. Titlul (ales probabil de către redacția revistei *Adevărul*, unde a fost publicată scrisoarea) indica din nou o apropiere a germanilor, însă una eșuată: „‘Avem nemți, dar nu știm să-i păstrăm’”⁸⁶.

La aproape trei decenii de la respectiva scrisoare, discursul despre „nemții noștri”, care au plecat și au lăsat în urma lor un gol, este în continuare prezent. Mai mult chiar, procesul de apropiere a germanității nu are loc doar la nivel discursiv, ci se dovedește a fi un proces social concret⁸⁷. În special în sudul Transilvaniei are loc o „recompunere și rearticulare asociativă a organizațiilor germane / germanofone”, etnici români investindu-și „timpul și resursele în revitalizarea unor organizații etnice germane”⁸⁸. Nu doar că germanii sunt ai „noștri”; *noi* putem fi germani sau aproape germani sau ca germanii. Germanitatea poate fi utilizată drept un „brand cultural românesc”⁸⁹. La nivel local, festivaluri și sărbători etnice săsești și șvăbești sunt reinventate, iar etnicitatea săsească și șvăbească ajunge să fie performată de etnici români gata să devină sași sau șvabi⁹⁰. Astfel de fenomene și procese erau deja imaginate în cheie livresc-onirică de către scriitorul Petre Sălcudeanu (care a avut și un scurt mandat la cârma Ministerului Culturii) la începutul anilor '90. Într-un editorial publicat în ziarul *Adevărul*, Sălcudeanu face referire la un vis în care sașii și șvabi plecați se întorc în România, unde, după ce trec fără nicio problemă granița întrucât nu întâlnesc acolo „nici urmă de bișnițar autohton sau de culoare”, sunt așteptați „la intrarea în sate” „cu pâine și sare”, de către români „îmbrăcați în straie săsești și șvabe”⁹¹.

Această „germanizare”, simbolică ori cu trăsături concrete, strâns legată de construcția unei identități de sinteză și a unei (potențiale ori reale) compatibilități româno-germane, are fundamental un caracter social. Apropierea germanității și imaginarea unei idealizate identități românești pe baza acestei apropieri, în diferite forme, dorința de ‘a fi ca germanii’ și pandantul ei, construcția germanilor

⁸⁶ Ingmar Brandsch, Hugo Schneider, „*Avem nemți, dar nu știm să-i păstrăm*”, în „*Adevărul*”, 23 aprilie 1992.

⁸⁷ Ovidiu Oltean, *Reinventarea și apropierea germanității în Transilvania. Mobilități transnaționale și procese de recompunere etnică și socială*, în Ovidiu Oltean, Remus G. Anghel, Christian Schuster, *op. cit.*, p. 131-173.

⁸⁸ *Ibidem.*, p. 134.

⁸⁹ Monica Stroe, *Sibiu, Capitală Europeană a Culturii 2007: Germanitatea sașilor ca brand cultural românesc*, în Oltean, Anghel, Schuster, *op. cit.*, p. 89-127.

⁹⁰ Vezi de pildă Bianca Botea, *Metamemorie, mobilitate și urbanitate în context de criză industrială. Etnicii germani – o comunitate-patrimoniu la Jimbolia*, în Ovidiu Oltean, Remus G. Anghel, Christian Schuster, *op. cit.*, p. 219-254; Claudia Câmpeanu, *Kronenfest / Ziua Coroanei după migrația sașilor: reconfigurări ale etnicității într-un sat din sudul Transilvaniei*, în Ovidiu Oltean, Remus G. Anghel, Christian Schuster, *op. cit.*, p. 337-366.

⁹¹ Petre Sălcudeanu, *Migranții din Carpații Bavarezi*, în „*Adevărul*”, 1 februarie 1991.

drept buni români, drept români-așa-cum-ar-trebuie-să-fie-românii,⁹² se leagă atât de complexe auto-orientalizante și auto-esticizante, dar și de complexe de clasă⁹³.

Unde este locul romilor în acest tablou? Nu există un discurs nostalgic sau omagial cu privire la „romii noștri”, cu atât mai puțin în relație cu discursul germanofil. Atunci când reprezentările despre germani și despre romi se intersectează ori se întrepătrund, ele se situează, așa cum am arătat *in extenso* în paginile precedente, la poli opuși. Regretul care există este eventual cel legat de faptul că romii *ne*-au rămas: „Au plecat sașii și șvabii, dar ne-au rămas țigani!”⁹⁴. Atunci când vine vorba de romii care emigrează în Europa, regretul nu este legat de faptul că *i*-am pierdut, ci că *ne* fac de răs.

Dacă în ceea ce îi privește pe germani putem vorbi de o apropiere, de imaginarea unei identități de sinteză, discursurile despre romi tind să sublinieze mai degrabă diferența imposibil de a fi depășită. Dacă germanii sunt fără probleme priviți drept „nemții noștri”, romii ori nu sunt apropriați ori sunt apropriați în numele unei auto-depreciative imagini cu privire la identitatea românească. În locul emulării modelului civilizațional german, are loc o presupusă contaminare cu non-modelul civilizațional rom. Iată de pildă cum opinează în spațiul online un comentator al unui articol despre sași și șvabi: „...locul lor a fost luat de o alta minoritate în curs de devenire majoritate - au dat foc pana si dusumelelor caselor primite; poate asta e minoritatea pe care o meritam!”⁹⁵.

Reticența ori chiar rezistența față de folosirea etnonimului „rom” este cât se poate de elocventă în acest context, având în vedere că argumentul principal stând la baza respingerii termenului „rom” este potențiala confuzie cu termenul „român”:

„... rezistența românilor față de etnonimul ‚rom’ este provocată nu atât de inerție, cât de teama de confuziile pe care occidentalii le-ar putea face între români și romi (roma, romani, romanes). Numindu-i țigani, lucrurile par a rămâne sub control. Există un anumit complex de inferioritate – ce vor gândi despre noi străinii? – ale cărui componente sunt: Occidentul, noi, țigani. Noi suntem sau tindem măcar să fim asemeni civilizațiilor occidentale, dar ne este greu de demonstrat acest lucru – atât lor, cât și nouă – în bună

⁹² Cineva din Sibiu îmi povestea că la una dintre manifestațiile de la începutul anilor ‘90 a văzut o pancartă cu mesajul „Maghiari, învățați de la sași să fiți români”. *Se non è vero, è ben trovato*.

⁹³ Relația dintre discursuri și procese orientalizante și chestiuni de clasă este discutată în Pamela Ballinger, *Whatever Happened to Eastern Europe? Revisiting Europe’s Shifting Peripheries*, în „East European Politics and Societies and Cultures”, vol. 31, no. 1/2017, p. 44-67; Alex Cistelean, *From Region to Culture, from Culture to Class*, în „Journal of Contemporary Central and Eastern Europe”, vol. 23, no. 1/2016, p. 45-60.

⁹⁴ Comentariu la Ramona Găină, Stefan Both, *art. cit.*

⁹⁵ Michiu Stefan, comentariu la Ramona Găină, Stefan Both, *art. cit.*, https://adevarul.ro/locale/sibiu/diferentele-sasi-svabi-etniciei-germani-ajuns-teritoriul-actual-romaniei-diferenta-cinci-secole-unii-altii-vorbesc-dialecte-diferite-1_55d1f789f5eaafab2c9c0241/comment/967279.html (ultima accesare: 21 septembrie 2019). Grafia fără diacritice corespunde grafiei originale.

măsură datorită marelui număr de țigani de la noi care, recent, au obținut recunoașterea lor ca ‘romi’. Iar acest nume ‘rom’, prin vinovata asemănare cu ‘român’, permite occidentalilor (descriși după caz ca inocenți sau răuvoitori) confuzia. Noi știm realitatea, dar ei, occidentalii?”⁹⁶

Manifestă este nu doar frica conform căreia romii contribuie la o compromitere a identității românești, ci frica unei identificări a romilor cu românii și viceversa⁹⁷. După cum am văzut, o astfel de temere nu există sub nicio formă atunci când vine vorba de potențiale identificări germano-române.

Alteritatea germană, alteritatea romă și căutarea Europei

Reîntorcându-ne la modelul teoretic propus de Gina Philogène și transferabilitatea sa de la contextul american la cel românesc, trebuie spus că la prima vedere există fără doar și poate și nepotriviri între cele două contexte. Una dintre cele care pot sări în ochi are de-a face cu relația – atât simbolică cât și concretă, politică – cu Europa și cu ideea unei identități și a unei apartenențe europene a României, o relație care vine la pachet cu o anumită tensiune, tensiunea privind (dorita) compatibilitate ori (temuta) incompatibilitate între o identitate românească – estică – și una europeană – vestică, cu cauzalități și consecințe și reverberații politice⁹⁸. În fapt însă, tocmai această relaționare cu Europa poate arunca lumină asupra sensului pe care îl au reprezentările celor două alterități și asupra orizontului lor politic și ideologic.

Dacă germanii (în general sașii transilvăneni) sunt percepuți cu precădere drept agenți civilizatori și diseminatori de cultură, romii sunt adesea reprezentați drept leneși, inculți, paraziți, hoți, infractori, criminali. Dacă minoritatea germană simbolizează legătura directă cu Vestul, fiind prezentată și totodată auto-reprezentându-se – ne putem referi aici de pildă și la discursurile promovate de Forumul Democrat al Germanilor din România încă de la începutul anilor ‘90 – ca aducându-ne mai aproape de Europa (simbolic și economic), minoritatea romă este adeseori reprezentată ca suscitând contrariul: o îndepărtare de Europa și de Uniunea Europeană, un impediment în calea afirmării europenității României⁹⁹. Însă acest antagonism se potrivește în fapt cât se poate de bine cu distincția teoretică propusă de Philogène.

Patrimoniul cultural și arhitectural german – bisericile fortificate săsești ori orașele transilvănene a căror istorie a fost profund marcată de comunitatea săsea-

⁹⁶ Petre Matei, *Romi sau țigani? Etonimele – istoria unei neînțelegeri*, în István Horváth, Lucian Nastasă, *op. cit.*, p. 38.

⁹⁷ *Ibidem*.

⁹⁸ Vezi de pildă Claude Karnouh, *Inventarea poporului-națiune. Cronici din România și Europa Orientală, 1973-2007*, trad. Teodora Dumitru, Cluj, Idea, 2012; Sorin Antohi, *Civitas imaginalis. Istorie și utopie în cultura română*, ed. a 2-a revăzută, Iași, Polirom, 1999; Vintilă Mihăilescu, *Despre excepționalism și ipostazele sale românești*, în *De ce este România astfel? Avatarurile excepționalismului românesc*, ed. Vintilă Mihăilescu, Iași, Polirom, 2017, p. 43-71.

⁹⁹ Cristian Cercel, *Philo-Germanism without Germans*; Shannon Woodcock, *op. cit.*

scă, precum Sibiu și Sighișoara – este prezentat ca parte a patrimoniului cultural european, este ceea ce putem și ceea ce trebuie să arătăm Europei pentru a ne dovedi europenitatea, o europenitate germano-română sau o europenitate germană și săsească transferată cumva asupra identității române¹⁰⁰. Să ne gândim de pildă la Sibiu, Capitală Culturală Europeană în 2007, ori la summit-ul UE organizat în același oraș, ori la intervențiile Prințului Charles, gata să salveze patrimoniul rural săsească și european. Când vine vorba de romi, reprezentările sunt cu totul diferite: ele accentuează ceea ce este considerat drept „kitsch” arhitectural. Este suficient să avem în vedere aversiunea privind vizibilitatea arhitecturii așa-zis „orientale”, adesea asociată cu minoritatea romă, dar și tabuizarea sărăciei și a condițiilor de locuire din taberele de romi din orașele românești ori din orașele europene sau interpretarea acestora drept semne ale înapoierii și drept ceva natural.

Discursul la care acest text a făcut deja referire, despre romii care distrug fizic casele nemților, punând dușumelele pe foc, ilustrează percepția și construcția acestei opoziții fundamentale, în care stabilitatea și trăinicia germană sunt distruse de romi. Niște centre „germane” ale orașelor și satelor sunt de dorit, aceasta este alteritatea-identitate la care tânjim, alteritatea cu care putem construi o sinteză, romii în centru nu sunt de dorit. Marginalitatea romă sărind în ochi, fie ca sărăcie, fie ca bogăție ostentativă, este refuzată, respinsă, este alteritatea cu care nu vrem să avem nimic de-a face.

Putem duce mai departe paralela între alteritate culturală și alteritate socială, între reprezentările despre germani și cele despre romi. Migrația sașilor și șvabilor către Transilvania și Banat? Migrație în căutarea libertății, migrație aducătoare de modele de civilizație, de dezvoltare economică, de ordine, migrația care contribuie la europenitatea noastră. Migrația în Germania? Din nou, migrație în căutarea libertății simbolizate de Europa și civilizația occidentală, „vânzare” organizată de un regim comunist simbolizând răul fundamental. Migrația înapoi în România, atunci când se întâmplă? Un „miracol”, după cum scria autorul unui articol apărut în *Formula As* în 2008, mai ales dacă vine la pachet cu investiții economice, care, nu-i așa, ne aduc mai aproape de Europa. Migrația romă, în schimb, este încărcată semantic cu totul diferit. Este o migrație a haosului și a dezordinii, este migrația care strică ordinea, este „colonizarea” care strică ceea ce „colonizarea” germanilor a adus. Migrația romilor în Europa? Migrația care ne rupe de Europa¹⁰¹.

Caracterul antagonic al reprezentărilor despre germani și romi în societatea românească post-1989 (având, desigur, origini mai vechi), poate fi sintetizat în tabelul următor.

Tabel: Reprezentări despre germani și reprezentări despre romi

Germani - <i>alteritate culturală (diferența poate fi depășită, posibilitatea</i>	Romi - <i>alteritate socială (excluziune, marginalizare, diferență „tare”, con-</i>
---	---

¹⁰⁰ Monica Stroe, *op. cit.*

¹⁰¹ Shannon Woodcock, *op. cit.*

<i>unei identități de sinteză)</i>	<i>strucția non-apartenenței)</i>
Migrație -- > stabilitate, ordine	Migrație -- > haos, dezordine
Colonizare (civilizare)	Colonizare (de-civilizare)
Muncă	Lene, nemuncă
Utopie a trecutului, ideală utopie a viitorului ca trecut	Prezent dezolant, distopie viitoare
Occidentalism	Orientalism
Bătrâni, puțini, ultimii	Tineri, mulți
Agenți istorici	Marginali
Intrarea în Europa	Ieșirea din Europa
Antreprenori cu spirit capitalist	Bișnițari

Concluzii

O privire atentă asupra reprezentărilor antagonice ale germanilor și romilor, care, după cum am arătat, vin adesea laolaltă, invită la situarea lor în contextul politic și social mai larg în care circulă. În acest context, secțiunile precedente au scos la iveală de pildă conexiunile dintre perechea filogermanism-romafobie și un anticomunism brut, care privește ierarhiile sociale și etnice și întrepătrunderea lor drept naturale și care aruncă la coșul de gunoi al istoriei proiectele radical-democratice care interoghează aceste ierarhii.

Filogermanismul, reprezentările extrem de pozitive cu privire la germanii din România, trebuie privit critic. Faptul că filogermanismul poate veni așa de ușor la pachet – atât în mod explicit, cât și în mod implicit – cu reprezentări peiorative și discriminatorii despre alte grupuri etnice, faptul că se poate lesne întrepătrunde cu romafobie, ar trebui să ne facă să îl tratăm cu o doză serioasă de scepticism. Ar trebui să fim cu mare băgare de seamă atunci când vine vorba de tratarea drept naturale și în ordinea firească a lucrurilor a unor relații de putere simbolice și concrete, a unor ierarhii sociale, economice, culturale, etnice, care sunt produsul unor anumite evoluții istorice și deci contextuale.

Merită de asemenea observat cum aceste reprezentări antagonice, dihotomice, ale germanilor și romilor, despre care am vorbit, par a fi înrudite cu alte reprezentări, la fel de problematice, care circulă drept monedă curentă în spațiul public autohton, de pildă cei care muncesc și produc versus cei leneși, care stau pe ajutoare sociale. Sau cei care votează din convingere și din spirit civic, deci votează „bine”, versus cei care votează pentru zahăr și ulei, deci votează „prost”. Sunt reprezentări și discursuri naturalizând inegalitățile și ierarhizările discriminatorii, care nu fac niciun efort să trateze ceva mai în profunzime conflictele sociale și economice și relațiile de putere cărora le sunt de fapt îndatorate.

În acest context, dacă avem în vedere cadrul social și political mai larg în care întâlnim aceste reprezentări și discursuri, poate fi remarcată și compatibilitatea și corespondența dintre filogermanism și reprezentările despre diaspora

românească europeană și europenizantă, a cărei întoarcere în România ar putea juca un rol foarte important în progresul țării, înțeles cel mai adesea drept urmarea unei căi europene. În același timp, romafobia este și ea strâns legată de discursul despre românii care ne fac de râs în străinătate, un discurs în care se întrepătrund diferite forme de rasism și clasism. Orizontul politic al acestor discursuri se arată a fi îngrijorător de afîn cu populismul de dreapta, uneori mascat ca populism de centru.

**Soziale Repräsentationen der Deutschen und der Roma in Rumänien nach 1989.
Kulturelle Alterität versus soziale Alterität
(Zusammenfassung)**

Gestützt auf die von der Wissenschaftlerin Gina Philogène vorgeschlagenen theoretischen Unterscheidung zwischen kultureller und sozialer Alterität setzt sich dieser Beitrag mit den meistens antagonistischen Darstellungen der Deutschen und der Roma in der zeitgenössischen rumänischen Gesellschaft auseinander. Wenn die Deutschen (vor allem die Siebenbürger Sachsen) vorwiegend als Zivilisationsbringer und Kulturträger wahrgenommen werden, werden die Roma hauptsächlich als Faulenzer, Ungebildete, Diebe, Straftäter, Kriminelle dargestellt. Steht die deutsche Minderheit für die Verbindung zu Europa, die Rumänien näher an den Westen heranführt (sowohl auf der symbolischen als auch auf der wirtschaftlichen und politischen Ebene), so wird die Roma-Minderheit als Gegenpol dargestellt, die für das Entfernen von Europa steht und als ein Hemmnis beim Behaupten der europäischen Identität Rumäniens angesehen wird.

Die These des Beitrags lautet, dass diese antagonistischen Repräsentationen darauf hindeuten, dass die Deutschen die Rolle der kulturellen Alterität spielen, während die Roma als die soziale Alterität wahrgenommen werden. Während die kulturelle Alterität darauf deuten, dass das mit der Andersartigkeit verbundene Fremdheitsgefühl überwunden werden kann und dadurch eine Kompatibilität zwischen dem Eigenen und dem Fremden herstellbar ist, erlaubt die soziale Alterität kein Verständnis von gemeinsamen Zugehörigkeit oder gar einer gemeinsamen Identität. Die Unterschiede zwischen Gruppen werden hervorgehoben, um so die VertreterInnen der sozialen Alterität aus der Gruppe auszuschließen. Der Beitrag hinterfragt also kritisch die philo-deutschen Diskurse in Rumänien, sowie die Art und Weise in der diese Diskurse mit anti-Roma-Diskursen verknüpft werden. Damit macht er auf die beunruhigenden Auswirkungen dieser Darstellungen und diskursiven Mechanismen auf sozialer und politischer Ebene aufmerksam.

**German and Roma Population in Post-1989 Romania: Cultural
Otherness vs. Social Otherness
(Abstract)**

Employing a theoretical distinction developed by social psychologist Gina Philogène – namely the distinction between cultural and social otherness – this paper sheds light on the largely antagonistic representations of Germans and Roma in contemporary Romanian society. If Germans (mainly Transylvanian Saxons, but not only) are predominantly perceived as civilizational agents and conveyors of culture, the Roma are mainly represented as lazy, uncultured, thieves, criminals. If the German minority stands

for the direct link with Europe, being presented as bringing Romania closer to the West (both symbolically, as well as economically and politically), the Roma minority is portrayed as triggering the opposite: the veering away from Europe, an obstacle in front of the assertion of Romania's Europeanness.

The paper argues that these antagonistic representations indicate that Germans play the role of the "cultural Other", while Roma that of the "social Other". Whereas cultural otherness implies that the sense of unfamiliarity associated with alterity can be overcome, allowing for the construction of a compatibility between the Self and the Other, social otherness fundamentally refuses the possibility of belonging and sets the Other apart in order to exclude him / her and the group to whom he/she belongs. Thus, the paper provides a critical take on philo-German discourses in Romania and on the way they are coupled with anti-Roma discourses and draws attention upon the worrying implications of these representations and discourses at the social and political level, as it unpacks the entanglements between culturalist representations of ethnic otherness and social hierarchies.

Urmările emigrării – Despărțirea de unitatea culturală? Despre autopercepția diferită a etnicilor germani emigranți din România¹

Gwénola SEBAUX

În acest studiu urmăresc investigarea urmărilor relevante din punct de vedere identitar ale emigrării germanilor din România. Voi prezenta date dintr-o cercetare empirică, pe care am realizat-o la începutul anului 2010, în paralel, în Germania și România. Accentul va fi pus pe rezultatele cercetării din Germania. În urma cercetării am constatat că percepțiile germanilor din România sunt mult prea diferențiate, pentru a folosi formula lapidară de „migranți (etnici)”, care s-a impus în discursul german de-a lungul timpului. Este în principal relevant să analizăm în acest sens formele și funcțiunea amintirii unității culturale a unei minorități germane.

Cu accent pe șvabii bănățeni, mă voi dedica următoarelor linii tematice: patrimoniu material și integrare – respectiv aculturalizare – în Germania. Mai întâi sunt extrase forme complexe de articulare a memoriei și identității, asigurându-se astfel o imagine despre crearea de noi elemente identitare, mai apoi sunt explorate strategii de aculturalizare și provocările legate de aceasta. În final, doresc să aduc în discuție următoarele întrebări: Cum se dezvoltă în spațiu și timp schimbările identitare în cazul celor emigrați? Ce linii de continuitate și discontinuitate există în biografiile lor? Se pune în urma migrației, în final, problema „identității culturale”? Cum se descură cu această problemă cei afectați de emigrare?

Scopul acestei reflecții este, în cele din urmă, de a ne focusa privirea de ansamblu asupra urmărilor emigrării și – pe baza afirmațiilor emigranților etnici – de a percepe realitatea relației tensionate între amintire și identitate. În final, acest articol susține teza conform căreia termenul de emigrant oferă o percepție restrictivă a actorilor migrației, din anumite puncte de vedere, discutabilă.

Definirea succintă a termenilor și problematizarea

Analiza mea ia mai întâi în calcul juxtapunerea plină de tensiuni între conceptele „migrație” și „identitate”. În esență este vorba despre dialectica dintre

---

¹ Traducerea studiului din limba germană a fost realizată de Ramona Besoiu.

continuitate și discontinuitate, în sensul întâlnit la Foucault². În lucrarea sa *Archéologie des Wissens* (Arheologia cunoașterii) Foucault, tocmai în ceea ce privește „istoria prezentului“, subliniază complexitatea „trajectoriei conștiinței“, care se derulează în tensiunea temporală „a propriilor amânări și corelări“. Pe această traiectorie nelineară a conștiinței, cronologia se șterge tendențial căci, după Foucault, „prezentul se retrage singur, prin deschiderea către viitor și prin reținerea trecutului“. Din perspectiva lui Foucault, „rupturile, spărturile, fisurile” sunt urmate de „redistribuirii spontane“. Tocmai migrația dă un avânt uriaș acestor dezvoltări și schimbări și conduce în mod silit la negocieri și reevaluări la nivel identitar, ce au loc în mai multe etape.

După modelul lui Levi-Strauss, identitatea este definită în acest studiu drept construct: în mod sigur instabilă și, fără niciun dubiu, pusă la îndoială, în același timp indispensabilă, ca și categorie de analiză. În primul rând, identitatea trebuie pusă în legătură cu apartenența (nevoia de apartenență) – considerând caracterul nedefinitiv al celor două stări de spirit, după cum constată punctual Boris Cyrulnik:

„Din momentul în care aparținem unei mame, unei familii, unei limbi și culturi, se formează o identitate, devenim oameni. [...] Este desigur necesar să aparții părinților tăi, limbii, religiei și grupului tău cultural, dar este o utopie să crezi că doar acest mod de apartenență există”³.

De remarcat în această perspectivă este postulatul unei identități „germane” care unește și care – prin etnonimul endogen și exogen „șvabi” (în parte folosit în exces) – există a priori și, în decursul timpului, abia dacă este pusă la îndoială⁴. Această auto-percepție semi-ontologică este încă de la început problematică. Cea mai des ridicată problematică este cea a multiplelor interacțiuni între migrație și identitate. Prin migrație, identitatea capătă o calitate multidimensională și dinamică. De aceea trebuie privită și într-o perspectivă dinamică.

Privind conceptul de emigrare, spațiul ne permite să facem referire doar pe scurt la specificitatea emigrării. Spre deosebire de alte mișcări migraționiste „clasice” (imigrația, așa numita muncă sezonieră), în cazul migrației etnicilor, tocmai identitatea „germană” este cea care stă în fundal ca un motiv pozitiv, constant în timp, deoarece acest criteriu de apartenență, obiectiv și subiectiv, este în același timp cauză istorică și bază legală a emigrării spre Germania. Nu în ultimul rând, emigranții sunt migranți cu un trecut estic și vestic deopotrivă, iar această caracteristică biografică se reflectă pe viață în auto-percepția lor, în imaginea sinelui.

² Michel Foucault, *Les mots et les choses*, Paris, Gallimard, 1966, p. 266.

³ Boris Cyrulnik, Edgar Morin, *Dialogue sur la nature humaine*, Paris, Editions de l’Aube, 2015 (2010), p. 175.

⁴ A se vedea Gwenola Sebaux, *(Post) Colonisation – (Post) Migration. Ces Allemands, entre Allemagne et Roumanie*, Paris, Editions du Manuscrit, Coll. Carrefours d’Empires, 2015.

În cele din urmă, se cuvine să ne referim și la termenul cheie din titlul conferinței organizată la Sibiu⁵, care evidențiază în mod adecvat dimensiunea spațială. „Spațiul cultural românesc” presupune în mod explicit faptul că există un astfel de spațiu și anume la nivel transnațional. „Spațiu, timp și acțiune” după istoricul specializat pe istoria Europei, Karl Schlögel, se impun a fi obligatoriu gândite împreună⁶.

În consecință, identitatea este înțeleasă doar în legătură cu timpul și spațiul: constituită de ambele coordonate (axe centrale), însă în permanentă formare și transformare. De aceea, optica dublă a asocierii sincronice și diacronice servește în mod imperativ formării proceselor identitare. În contextul emigrării este extrem de interesantă reflectarea critică asupra evidenței și consistenței spațiului.

Cu această scurtă schiță ar trebui, într-un prim demers, să se facă referire la relevanța euristică a perechii terminologice migrație / identitate. Pe această bază conceptuală succintă doresc să identific și să analizez, pe baza cercetării întreprinse în Germania, câteva trăsături ale identității înainte și după emigrare. Scopul principal al anchetei a fost, de fapt, explorarea aspectelor culturale specifice ale identității șvabilor bănățeni emigrați⁷. Subiecții au fost chestionați pe tema concepției despre sine, în probleme de identitate culturală, ca urmare a emigrării și, nu în ultimul rând, în legătură cu raportul lor față de co-etnicii rămași în România⁸.

I. Moștenirea imaterială: „Patrimoniul șvăbesc” – Banatul ca spațiu original de legătură

În primul rând aș dori să mă concentrez pe perspectiva spațio-temporală. Pornind de la teoria memoriei a lui Pierre Nora, este preluat aici conceptul deja elaborat al spațiului în cele două dimensiuni, fizică și mentală. Una din concluziile studiului este că, într-adevăr, în amintirile individuale coexistă imagini concrete și abstracte despre trecut. Din această „mental map” contopită și încărcată de emoții rezultă patrimoniul imaterial. Acest studiu vizează efectele formării memoriei în construirea patrimoniului imaterial. Mai întâi am dorit să verific, în ce măsură Banatul este un spațiu de referință în memoria celor emigra-

⁵ Pagina Conferinței internaționale: *Migrație și identitate în spațiul cultural românesc. Abordare multidiscplinară*, Sibiu, 23-25 mai 2019, <http://conferences.ulbsibiu.ro/miro/sibiu/ro/> (accesat 20.11. 2019).

⁶ Karl Schlögel, *Im Raume lesen wir die Zeit. Über Zivilisation und Geopolitik*, München, Carl Hanser Verlag, 2003, p. 25.

⁷ În limbajul curent *Șvabii bănățeni* reprezintă fie minoritatea germană din zona Banatului (inițial populația din spațiul rural), dar și în sens extins, minoritățile germane din întregul Banat, incluzând în special și *Berglanddeutschen* (germanii din Banatul Montan) din sudul Banatului. Termenul folosit aici se referă în principal la toți germanii din Banat (atât proveniți, cât și locuitori ai Banatului).

⁸ Din considerente de spațiu nu se poate realiza o analiză mai detaliată a datelor interviurilor colectate în scris (în total 145 de chestionare). Au fost chestionate diferite grupe de vârstă și profesie, bărbați și femei care au emigrat în perioade diferite și la vârste diferite. Pentru detalii a se vedea cartea publicată în 2015 la Paris: Gwenola Sebaux, *op.cit.*

ți. Cât cântărește patrimoniul șvăbesc, la douăzeci, treizeci, patruzeci sau cincizeci de ani de la emigrare? Clișeele de memorie din spațiul locuit de șvabi, exprimate de cei intervievați, dezvăluie elemente cheie ale auto-percepției identitare. În cele ce urmează vor fi prezentate în mare percepțiile relevante din interviuri.

Pentru început au fost intervievați emigranții⁹ în privința retrospectivei asupra elementelor principale ale identității lor șvăbești în România. Scopul l-a constituit schițarea unei cartografii a unei identități proprii în toate formele și contrastele ei. Din afirmații pot fi identificate în perspectivă topologică șase câmpuri identitare: cultura șvăbească; limba / dialectul șvăbesc (dialectul șvabilor din Banat); „mentalitatea” / „valorile” germane/șvăbești; confesiunea romano-catolică; istoria / destinul.

Primele două câmpuri numite mai sus sunt pe departe cele mai importante: două treimi din cei intervievați se identifică cu ele în mod esențial. În orice caz „cultura șvăbească” rezultă din suma tuturor acestor câmpuri de identificare, după cum reiese foarte clar din declarațiile lor. Acest lucru încerc să îl prezint în cele ce urmează.

„Cultura” din zona Banatului cunoaște diferite forme de exprimare: obiceiuri, tradiții, sărbători „din vest”, evenimente culturale, rezumate prin sintagma „arta de a trăi”¹⁰. Funcțiunea structurată a acestor elemente ne este sugerată în mod explicit sau implicit: în măsura în care ele creează un spațiu închis, ele au o funcțiune integratoare și în același timp protectoare. De aici rezultă „sentimentul apartenenței totale”: „Am aparținut șvabilor și întregii culturi. Am fost unul dintre ei”. Unele exprimări sugerează o identitate primară cu trăsături culturale de necontestat, de exemplu formularea scurtă: „Natura noastră germană [sic – G.S.]”. O persoană intervievată declară următoarele: „Mi-am văzut identitatea mea șvăbească ca un lucru de la sine înțeles”. De mai multe ori este subliniată în mod vag și cu accente mitice „coeziunea șvabilor dunăreni” sau, ceva mai concludent, apartenența la comunitatea germană rurală: „Ca german am locuit într-un sat german”. În cele din urmă este în mod repetat subliniată „identificarea cu spațiul cultural german”. Concret, ea s-a manifestat în „a fi împreună, a socializa” în cadrul sărbătorilor religioase care se reluau periodic și a „sărbătorilor tipic germane”: Sărbătoarea Tuturor Sfinților (*Allerheiligen*), Paștele, Crăciunul, Carnavalul, Sărbătoarea magilor (*Dreikönigstag*), Sărbătoarea de mai (*Maibaum*), mai apoi „pelerinajele la Maria Radna”, „balul strugurilor” (*Traubenball*) „balul Catarinei” (*Kathreinenball*), și nu în ultimul rând „sărbătoarea sfințirii bisericii, în port popular și cu dansuri tradiționale”. În toate aceste momente festive era esențială „experiența împreună a obiceiurilor și tradițiilor” – pe scurt: „o viață rurală etnică autentică”. Idila în parte romantizată semnalează la urma urmei o comuniune inclusivă și exclusivă în același timp: „o mare comuniune auto-suficientă”, unde

⁹ Din motive de simplitate va fi folosit în acest articol termenul de *emigranți*. El cuprinde persoanele emigrate în Germania înainte de 1992 (emigranții) și cele emigrate abia după 1992 (emigranții târzii).

¹⁰ Toate citatele sunt extrase din datele cercetării.

s-au putut simți „acasă”, „în siguranță” și „pe mâini bune”. „Comuniunea”, „sentimentul de încredere” și „sentimentul de siguranță” sunt clișee recurente. În opoziție evidentă cu critica ascuțită adusă din partea scriitoarei Herta Müller comunității rurale limitate a șvabilor, rezultatele cercetării arată că – cel puțin în domeniul memoriei – nu se identifică urme de resentimente sau scepticism. Alt gen de răspunsuri apar sporadic și mai degrabă incidentale. Astfel, germanitatea șvabilor din Banat este definită un pic mai diferențiat drept „conștiința apartenenței la un grup care exercită presiune [pe individ] și, în același timp, [îl] protejează”. Pe lângă aceste puține observații auto-critice toate declarațiile pesimiste sugerează o armonie semi-organică, „primordială”.

În acest sens, „germanitatea șvabilor din Banat” se referă în primul rând la „apartenența la un grup etnic”, „sentimentul de «noi»”: „mer Schwowe”, deci concret „cercul cultural în care se mișcă, omogenitatea felului de a gândi și acționa al șvabilor din Banat, [...] și pe de altă parte diferențierea față de alte etnii”.

Din categoria patrimoniului cultural imaterial complex și ambivalent face parte și structura multietnică care, pe de o parte, este importantă în lista nostalgiilor („Multitudinea naționalităților conlocuitoare: germani, maghiari, români, sârbi, evrei, croați, țigani și mulți alții. Asta era odinioară Europa [...]. A fost multiculti [...]. Și asta timp de aproape 300 de ani ...”), pe de altă parte este anti-pol („mentalitatea germană”, deci „valorile germane / șvăbești” transmise „din generație în generație” realizează o delimitare totală față de etniile vecine). Astfel de imagini ale sinelui nu sunt formulate la unison, sunt însă tematici repetate în mod evident. „Hărnicia, disciplina, onestitatea, solidaritatea”: cu aceste atribute este caracterizată germanitatea șvabilor într-o autodescriere succintă. Însă, cu atât mai conștient de sine devine subiectul, cu cât aceeași imagine este reflectată aparent de către co-etnii¹¹. Exemplificăm prin următorul citat: „Caracteristici precum punctualitatea, cinstea, hărnicia, curățenia, încrederea au fost numite și apreciate chiar de români drept tipic germane și prin urmare tipic șvăbești”.

Mai mult, se dezvoltă aici, în schițe delicate și expresive, un splendid „peisaj al memoriei” vizuale, olfactive și gustative. În mod constant apar informații topografice concludente cum ar fi de exemplu „teatrul german din Timișoara, frumoasele drumeții pe Semenic și Gârâna (Wolfsberg), Mureșul la Periam Port”. Interlocutorilor le este în general dor de ceea ce este în mod clar de exprimat în mai multe cuvinte și, în parte, mai greu de definit: „câmpia Banatului”, „pusta cu lungimea ei nesfârșită” sau chiar și „teritoriul drept, orizontul întins, „Pipatsch-ul” (macul de câmp), verile toride, căldura soarelui amiezii, mirosul florilor de grădi-

¹¹ Cercetarea noastră de teren din România a putut confirma aprecierea pozitivă a străinilor. Studiile empirice ale sociologilor respectiv istoricilor Smaranda Vultur sau Harald Heppner demonstrează aceasta foarte clar. A se vedea Harald Heppner (ed.), *Das Dorf im Kopf. Erinnerungen aus dem rumänischen Banat*, München, IKGS Verlag, 2009, respectiv Smaranda Vultur, *De l'Ouest à l'Est et de l'Est à l'Ouest: les avatars identitaires des Français du Banat* în Dana Diminescu (coord.), *Visibles mais peu nombreux: les circulations migratoires roumaines*, Paris, Editions de la Maison des sciences de l'homme, 2003, p. 99-116; Smaranda Vultur (ed.), *Germanii din Banat prin povestirile lor*, București, Polirom, 2018.

nă, gustul fructelor și al legumelor”, „cerul cu stele, mirosul pământului”, „forma norilor pe cer”, „mirosul arțarilor și al teilor”. Localitățile, pe care cei emigrați le descriu în tonuri colorate emoțional, nu sunt pur și simplu imaginate, mai mult decât atât, ele sunt legate de experiența personală. În legătura cu acele momente de timp, experiențele senzoriale formează piloni identitari spațiali durabili.

Cu toate acestea, alte puncte de legătură importante a existenței lor sunt reprezentate de experiențele negative, tragice, cum ar fi: deportarea în Uniunea Sovietică (1945-49) și deportarea în stepa Bărăganului (1951-53). La decenii de la emigrare, aceste rupturi dureroase continuă tăcute să persiste. Din cauza acestei experiențe traumatizante, în special în cazul generației care le-a trăit în mod direct, se întâlnește, puternic înrădăcinată, o neîncredere față de România, care este exprimată în mod explicit. Cu atât mai puternic este regretată – în contextul emigrării – „comunitatea formată timp de secole, care a dat un puternic sentiment de solidaritate” și care acum este „dizolvată”.

Din răspunsurile date se conturează în cele din urmă un colaj, care străpunge diferitele dimensiuni spațiale și temporare. În acest sens, realul se amestecă în mod flagrant cu imaginarul, iar trecutul se suprapune peste prezent. De fapt, caracteristicile istoriei culturii ferm menținute se dovedesc a fi piatră de temelie ale patrimoniului cultural imaterial. Ele au rămas surprinzător de prezente și tangibile în memorie, timp de mai multe decenii de la emigrare. Remarcabilă este, în cele din urmă, în întregul registru al memoriei, fuziunea profundă dintre coordonatele topografice, cele temporale și cele istorico-biografice. Această fuziune iese la iveală în mod pregnant din următoarea descriere a imaginii de sine:

„Idiom-dialect; cultura gătitului; toate formele culturii; sărbători și serbări din decursul anului, marcate de credința creștină; portul popular; obiceiuri și tradiții; satul/orașul; comunitatea; bucuria și suferința în comunitate – nunta, botezul, slujbele religioase, înmormântările, pelerinajele; destinul comun – minoritatea, istoria – deportarea în Uniunea Sovietică, exproprierea, deportarea în Bărăgan, prietenii; perioada copilăriei, a tinereții – marcată de sentimentul siguranței și al încrederii”.

Această enumerare face vizibil un sistem de identificare cuprinzător, cu mai multe fațete. Intensitatea emoțională a amintirii patriei pierdute conduce în mod inevitabil la reflectarea asupra unor întrebări relevante precum cele formulate de Karl Schlögel: „Câte spații poate absorbi un om, fără a se pierde în ele, fără a-și pierde centrul?”¹². Acestei întrebări îi voi răspunde (într-o anumită măsură) în cea de-a doua parte a studiului.

În cele din urmă trebuie spus că, pentru moment, în spatele acestei cartografii culturale pozitive, aparent unitare, există și unele disonanțe. În clară contradicție cu păstrarea cu grijă a amintirilor, se regăsește și dorința de uitare conștientă,

¹² Karl Schlögel, *op.cit.*, p. 2.

după cum reiese din aceste relatări amare, succinte: „[nu mi-e dor] de nimic, Banatul – cum a fost cândva – este istorie. Nimic nu îl aduce înapoi”. Patrimoniul cultural imaterial pare în aceste (puține) cazuri mai degrabă o povară și mai bine este ignorat, chiar negat și exclus: acele imagini nostalgice au fost șterse în mod consecvent din memorie, și tot ce este „imaterial” este uitat aproape în întregime.

Cu toate acestea, Banatul se afirmă în cele din urmă ca spațiu de referință formator de identitate, în măsura în care acolo s-au format modele socio-istorice, de o coerență ce se întinde pe durata unei întregi vieți. Cel puțin aceasta simt cei emigrați. La întrebarea în ce măsură se mai simt legați de Banat, auto-percepția este de cele mai multe ori subliniată în mod clar și precis: „este o componentă primară a identității mele”. „Temelia Eului meu a fost pusă în Banat, pe această temelie s-a construit dezvoltarea mea ulterioară”. Astfel de afirmații sunt ilustrative, chiar dacă în secunda următoare sunt limitate. Legătura cu Banatul rămâne în continuare în plan *imaginativ*. O „legătură reală nu [mai] există”, după cum relatează o persoană interviuată. „Banatul mi-a devenit străin” completează un alt interlocutor. Între timp legătura s-ar fi păstrat „de fapt doar în plan imaginar, deși relațiile s-au transferat aici în Germania”. O emigrantă subliniază ambivalența: „Banatul are doar o valoare de amintire – firește una foarte intensă”.

Din cele prezentate mai sus se pot concluziona următoarele: din comuniunea „trăită” tot ce a mai rămas cu adevărat o constituie o comuniune a memoriei. Emigrarea a rupt spațiul cultural istoric care a dat șvabilor din Banat, timp de generații, un puternic sentiment al identității și continuității. Ceea ce rămâne este patrimoniu imaterial – în cazul în care acesta este într-adevăr perceput și asumat.

II. Integrare / Aculturalizare: Germania un nou spațiu de referință

Din prima parte a acestui articol s-ar putea trage concluzia că s-a format o grup omogen (al emigranților). Acest lucru este valabil într-adevăr preponderent doar când este vorba despre amintire, respectiv „lucru amintit”. Inconsecvențele interne, tensiunile și discrepanțele, după cum au fost abordate în scrierile provocatoare ale tinerilor autori din *Aktionsgruppe Banat* (Grupa de acțiune Banat), abia dacă sunt prezente aici. Emigrarea a lăsat o rană atât în destinul colectiv al grupei etnice, cât și în biografiile individuale. Ruptura cauzată de emigrare, confruntarea cu noile condiții sociale cadru și cu provocările practice de viață au determinat o nouă identificare. În cele din urmă procesul de emigrare a cristalizat și evidențiat toate divergențele care, fără îndoială, că existau înainte în patria românească, dar nu erau sesizate, percepute sau exprimate. Investigând problema integrării, constatăm destrămarea imaginii unei grupări omogene, imagine aproape deloc fidelă cu realitatea.

Cercetarea de față și-a propus să surprindă în special dacă identitatea etnicilor șvabi „importată” din România mai reprezintă astăzi (la câteva decenii de la emigrare) o dimensiune importantă a vieții sociale în Germania și să analizeze în ce măsură acest lucru susține sau, dimpotrivă, împiedică procesul de

integrare. Răspunsurile la această întrebare centrală evidențiază cu o puternică relevanță rupturile mai mult sau mai puțin adânci la nivel individual și colectiv, cauzate de emigrare. În special în legătură cu sentimentul apartenenței, respectiv a fidelității față de tradiție, poziționările se dovedesc a nu fi unitare și nici statice. Sunt prezente două atitudini identitare opuse: identității „șvabilor” i se opune în mod exclusiv o identitate „germană”, deși ambele atitudini sunt receptate, respectiv prezentate ca naturale sau defensive.

În linii mari rezultă, astfel, trei câmpuri de identificare posibile: 1) o alteritate văzută și corespunzător supraevaluată ca supra-valoare, 2) o identitate experimentată drept „deplasată” și totuși dorită, 3) o identitate refuzată, respectiv negată. Cei emigrați își articulează opiniile de-a lungul acestor trei linii de orientare, desigur în mod puternic diferențiat. Cele trei câmpuri numite mai sus nu permit aici o investigație mai amănunțită. Pe scurt menționat, dialectul familial sau amprenta șvăbească sunt elementele care în primul rând scot la iveală, în contactele cotidiene, identificarea cu etnia germană (în mod voit sau nu). Diferitele variante dialectale sunt folosite individual în toate domeniile vieții, în mod consecvent, și nu lipsit de un sentiment de mândrie sau, dimpotrivă, sunt în mod intenționat limitate la cercul familiei restrânse. Registrele limbajului curent se polarizează așadar în sfere publice și private, în diferite grade și după modele de comportament foarte variate. Unele vor să semnalizeze, prin folosirea dialectului în public, legătura cu patria (germanitatea șvabilor = valori morale), acest lucru făcând trimitere la o rețea închisă din cadrul unei comunități culturale și astfel la o anumită izolare din punct de vedere social, în noul context german. În contradicție cu aceasta, celelalte registre nu vor să fie categorisite pe baza caracteristicilor dialectale, de aceea cei în cauză au făcut eforturi încă de la început, să șteargă pe cât posibil diferențele lingvistice. Limba germană standard înseamnă o orientare spre „germanitate”, deseori combinată cu oportunitățile sociale și, în consecință, limba colorată dialectal în mod involuntar „enervează” („Este sesizabil că am un accent și de aceea sunt «altfel». Asta înseamnă că de fapt acest lucru deranjează”). Pentru ambele categorii este vizibilă, în definitiv, în ceea ce privește registrul lingvistic, o dublă percepție identitară, în special în cazul generației care a trăit evenimentele. În alegerea limbii (germana standard versus dialect) își spune cuvântul în cele din urmă apartenența socio-culturală la grup.

Un potențial de înstrăinare și separare aparte rezultă în domeniul noilor identificări colective și individuale, după cum aș dori să exemplific prin exemplul apartenenței sau a neapartenenței la Asociația Șvabilor Emigrați (Landsmannschaft der Banater Schwaben). Problema identității se cristalizează în mod evident în criteriul apartenenței /neapartenenței. Prin acest parametru se poate clar măsura întregul spectru al identificărilor „evidente”, asimilate, până la cele reflectate în mod defensiv, fie în domeniul „identificărilor mai vechi” sau, din contră, a celor mai noi, între timp preluate și asumate.

Mai întâi trebuie să luăm în considerare faptul că însăși membrii Asociațiilor formează un grup extrem de eterogen¹³. Motivele apartenenței (active sau pasive) la Asociația șvabilor din Banat sunt într-adevăr extrem de variate: loialitate (strămoșii, tradițiile), solidaritate (vizavi de alți emigrați), recunoștință (pentru solidaritatea trăită), dorința de contact (rețea socială), căutarea de informații (punți între vechea și noua patrie), amintirea (destinului comun), transmiterea (de valori, obiceiuri și tradiții), simțul apartenenței (interese culturale și/sau politice comune) și, în final, decență/demnitate („asta așa se cuvine”). De regulă, în cazul apartenenței *moderat active* Asociația este văzută și apreciată înainte de toate ca o „legătură cu trecutul”. Apartenența *activă* are drept scop, mai mult, „afirmarea” intenționată a identității și semnalizează existența unui sentiment al mândriei. În acest sens, apartenența militantă are loc în mod explicit „din motive identitare”.

Invers, neapartenența semnalizează mai degrabă „ne-identificare” și se manifestă în grade diferite de intensitate. Prin ea este exprimat în cel mai bun caz dezinteresul și în cel mai rău caz refuzul accentuat al „spiritului” Asociației. Forțe motoare posibile, puternic diferențiate, sunt de exemplu următoarele: „geografia” (de exemplu, domiciliul pe teritoriul fostei RDG, unde au venit mai puțini emigranți etnici), profesia (consumă mult timp), alte interese (separarea dintre generații), lipsa ocaziilor, pur și simplu comoditatea sau chiar rușinea („pentru că nu prea recunoști cu plăcere că provii din România”). Alții se consideră „integrați” sau „asimilați” și nu văd nici un motiv pentru a deveni membri într-o „comunitate îndoliată” (*Trauergemeinde*). Însă motivul principal se găsește în afirmațiile privind neîncrederea în spiritul unei asociații neînsemnate (*Vereinsmeierei*) sau atitudinea „militant, conservativă și reacționară” a celor „care se auto-izolează” (*Ewiggestrigen*), care înfrumusețează „trecutul” – germano-mania (*Deutschtümelei*), respectiv naționalismul excesiv (*Heimattümelei*). Tocmai „puntea spre trecut” este refuzată în mod consecvent. Locul acesteia este luat de orientarea spre viitor: „Ceea ce a rămas în urmă este pierdut. Trebuie investit în viitor.” În cele din urmă se trăiește acum și aici și există dorința de integrare. Asociația etnicilor emigrați se dovedește așadar a fi o comunitate anacronică, artificială, de care e mai bine să te ții la distanță. Una din persoanele intervievate concluzionează astfel: „Strămutarea noastră nu a avut scopul de a ne păstra identitatea, ci de a ne integra în Germania”. În cazul acestui gen de afirmații este clar că are (respectiv a avut) loc o negociere reflexivă. În locul reproducerii modelelor culturale, cei în cauză și-au dezvoltat, într-o altă lume decât în Banat, forme identitare noi, creative. Această atitudine pragmatică reiese clar din următorul citat: „Deși s-au păstrat multe lucruri, este inevitabil să nu accepți noul, să nu faci față noii provocări de a te simți aici ca acasă”. Această ultimă declarație reliefează și confirmă cel mai bine aceste autopercepții noi, postulate la începutul acestui studiu.

¹³ În marea majoritate sunt reprezentanți ai generației în vârstă (născuți în anii 1920-50). Conform bazei noastre de date doar o treime din generația anilor '70 și-a declarat apartenența la Asociație (cea mai mare parte din respect pentru părinții încă în viață).

Ar mai trebui adăugat faptul că între punctele contradictorii schițate mai sus, deseori (din motive afective precum cele strategice) este adoptată o poziție de mijloc, mai flexibilă. Pe de o parte, cei în cauză doresc să păstreze identitatea lor și nu o neagă în niciun caz, pe de altă parte se închid în fața pozițiilor „conservatoare”, pentru a face față în primul rând provocărilor integrării în noua patrie. În acest sens, rezultatele anchetei evidențiază atitudinile diferențiate, nefiind lipsite de contradicție ale subiecților.

Ca rezultat trebuie menționat faptul că apartenența, respectiv neapartenența, arată o linie de separație mai mult sau mai puțin ascuțită, care este (ar trebui să fie) evidentă în spațiul public. În aceeași măsură, cercetarea a dezvăluit existența unor rupturi individuale și colective sau cel puțin a unor diferențe interne, care în mod clar conduc la un final previzibil al unității culturale a emigranților¹⁴.

Concluzii și perspective

În acest articol m-am concentrat pe „spațiul”, traiectoria memoriei și a percepției subiective a celor emigrați. Perspectiva comparativă aleasă, Banat / Germania, ca două locații de referință contradictorii, este în mod cert restrictivă (în cadrul restrâns al acestei lucrări, chiar și incompletă).

La urma urmei, datele prezentate (chiar și numai fragmentar) documentează procese extrem de interesante și variate ale schimbării identitare. Pornind de la exemplul emigranților din România (Banat) s-a putut reliefa multi-dimensionalitatea identității culturale. De asemenea, am încercat să corectez – sper, în mod convingător – imaginile identitare pe alocuri distorsionate din prima parte a cercetării, centrată pe memorie, luând în considerare noile identificări auto-reflexive din cea de-a doua parte a cercetării.

La început, încă din titlu, puneam problema efectelor emigrării asupra unității culturale. Pe baza acestui studiu se poate demonstra că, în cazul șvabilor bănățeni, sentimentul apartenenței este (a fost) definitiv legat teritorial. Prin unitate culturală înțelegem o grupare etnică definită spațial prin limbă și tradiții. Constatăm astfel că emigrarea a divizat unitatea culturală (comunitatea de destinație) spațială, mentală și afectivă în egală măsură și, în cele din urmă, a desființat-o. Ne-am fi așteptat la acest lucru mai ales în cazul rupturii vizibile din punct de vedere geografic și cultural a comunității în două locații (România / Germania). În cazul de față se dovedește însă că procesul de dizolvare foarte avansat ce are loc în cadrul comunității emigranților în spațiul german este cel puțin la fel de puternic. Acest lucru este din punctul meu de vedere cea mai surprinzătoare concluzie a cercetării.

În final, analiza prezentată aici confirmă constatarea lui Halbwachs despre percepțiile multiple ale emigranților, conform căreia există o dependență spațial-temporală în cadrul unui proces de formare a identității colective: „Spațiul social

¹⁴ Din perspectivă transnațională, sentimentul abia perceput al „apartenenței la un grup” între șvabii emigrați și minoritatea germană rămasă în Banat nu poate fi investigat mai amănunțit în prezentul studiu, din motive de spațiu. A se vedea Gwénola Sebaux, *op. cit.*

este ancorat în mod necesar în timp [...]. Dacă un astfel de spațiu social nu este prezent, nu este clar pe ce bază ar putea construi societatea un sentiment identitar”¹⁵.

Aussiedlungsfolgen – Abschied von der kulturellen Einheit? Zu den multiplen Verortungen von emigrierten Rumäniendeutschen
(Zusammenfassung)

Der Beitrag geht den identitätsrelevanten Folgen der Emigration bei den Rumäniendeutschen auf individueller und kollektiver Ebene nach. Es werden Befunde aus einer empirischen Untersuchung vorgestellt, die Anfang der 2010er Jahre parallel in Deutschland und Rumänien durchgeführt wurde. Dabei zeigte sich, dass die Selbstpositionierungen (Verortungen) der Rumäniendeutschen viel zu differenziert sind, um in der lapidaren “(Spät)Aussiedler” – Formel aufzugehen, die sich im historischen bundesdeutschen Diskurs durchgesetzt hat. Es ist besonders aufschlussreich, in diesem Sinne Formen und Funktion der Erinnerung an die kulturelle Einheit einer deutschen Minderheit zu analysieren. Mit Fokus auf die Banater Schwaben stehen zwei inhaltliche Schwerpunkte im Mittelpunkt: das immaterielle Erbe und die Integration bzw. Akkulturation in Deutschland. Zuerst werden verwickelte Artikulierungsformen von Erinnerung und Identität herausgearbeitet und damit Einsicht in die Produktion von Neuidentifikationen gewährt. Dann werden Akkulturationsstrategien und die damit verbundenen Herausforderungen ergründet. Anschließend werden folgende Fragen erörtert: Wie entspinnen sich über Raum und Zeit die Identitätswandlungen der Betroffenen? Welche Kontinuitäts- und Diskontinuitätslinien gibt es in ihren Biographien? Steht letzten Endes nach der Migration die „Kulturidentität“ auf dem Spiel? Wie gehen die Betroffenen damit um? Zudem soll diskutiert werden, inwieweit sie ihre eigenen, häufig schmerzhaften Erfahrungen verarbeitet und zugleich das historische hegemoniale Narrativ der „erfolgreichen“ deutschen Siedler und das der schützenden Bundesrepublik reevaluierten. Ziel der Überlegungen ist es letztendlich, den Blick über die Aussiedlungsfolgen zu schärfen und aufgrund von neueren Aussiedleraussagen Konkretes zum Spannungsverhältnis von Erinnerung und Identität aussagen zu können. Damit, so die These des Beitrags, sollte klar werden, dass der Aussiedler-Begriff eine restriktive Einschränkung beinhaltet. Denn durch die Aussiedlung aus Rumänien ist die kulturelle Gemeinschaft der Banater Schwaben einerseits atomisiert worden und andererseits haben sich im Zielland Bundesrepublik neue Identitätsformen entwickelt.

Consequences of Emigration – Leaving Cultural Unity behind?
On the Different Self-perceptions of Emigrated German Ethnic of Romania
(Abstract)

This paper discusses the effects of emigration on the German community from Romania (on an individual and collective scale). It presents the results of an empirical

---

¹⁵ Maurice Halbwachs, *La mémoire collective*, Paris, Albin Michel, 1997, p. 235.

study conducted in parallel in Germany and Romania in the early 2010s. Here it became clear that the self-positionings of the Romanian Germans are much more differentiated to arise in the lapidary “late-migrant” formula, which has prevailed in the historical German discourse. In this sense, it is particularly instructive to analyse the forms and function of the memory of the cultural unity of a German minority. With a focus on the Banat Swabians, this paper follows two main directions: intangible heritage and integration on one hand and acculturation in Germany on the other. -First, it analyzes complex articulation forms of memory and identity and thus gives insight into the production of new identifications. Secondly, acculturation strategies and the associated challenges are explored. The following questions are being discussed: How do the identity transformations of those affected develop over space and time? What are the continuity and discontinuity lines in their biographies? Is “cultural identity” at stake after migration? How do those affected deal with this? The article focuses on the articulations of memory and identity in the (de)construction of „inherited identities“. The original anthropological field study reveals fascinating elements of continuity and discontinuity. It shows the integration challenges that the *Aus-siedler* from Romania faced in the Federal Republic and the differentiated strategies they have developed to overcome them. In particular, it highlights how the integration process has generated new identifications. Thus, the study confirms the definitive atomization of the “cultural community” as a consequence of the emigration, on the one hand and it reveals new identification potentials in a new identity context on the other hand.

Dinamica specifică și auto-dinamica emigrării germanilor din România. Consecințele de lungă durată asupra identității colective și a moștenirii culturale*

Anton STERBLING

Introducere

Procesul de emigrare a germanilor din România a prezentat o anumită dinamică evolutivă a condițiilor cadru și a formelor de desfășurare, care a avut efecte considerabile atât asupra integrării lor în Republica Federală Germania, cât și asupra orientării identității lor colective și a păstrării moștenirii lor culturale. În cele ce urmează, acesta va fi prezentat în patru etape. Mai întâi, e vorba despre evoluția agitată și totodată dinamică a condițiilor contextuale ale politicii externe și interne în care era încadrat procesul de emigrare. În acest context, se va arunca o privire mai exactă asupra cifrelor secrete și informale și a dilemelor de acțiune ale doritorilor de emigrare, corelate și avându-și originea în ele.

Apoi va fi vorba despre cele mai importante componente dinamice chiar ale procesului de emigrare. Într-o a treia fază, corelate cu acesta, sunt abordate formele specifice ale integrării în societatea vest-germană, iar în aceste considerații este prezentat conceptul general din științele sociale de integrare socială. În cele din urmă se va prezenta ce consecințe a avut, în Germania și în România, acest proces îndelungat, dinamic, dar totodată continuu asupra conștiinței de sine colective și a conservării moștenirii culturale¹.

1. Condițiile cadru din politica externă și internă

Emigrarea germanilor din România în Republica Federală Germania s-a realizat de la începutul anilor 1960, în diferite intervale relevante, în condiții specifice și totodată schimbătoare de politică internă și externă, care au determinat hotărâtor cauzele, motivația plecării și motivele individuale ale deciziilor de a

---

* Traducerea studiului din limba germană a fost realizată de Nadia Badrus.

¹ Anton Sterbling, *Suchpfade und Wegspuren. Über Identität und Wanderung*, Banater Bibliothek 8, München, Mediengruppe Universal, 2008; Anton Sterbling, *Grenzgänge, Heimat, Wanderungen. Narrative über das zerbrochene Sinnmuster der Vergangenheit*, Ludwigsburg, Pop Verlag, 2013; Anton Sterbling, *Am Rande Mitteleuropas. Über das Banat und Rumänien*, Buchreihe Land-Berichte 14, Aachen, Shaker Verlag, 2018.

emigra. În etapa de după anii întunecați ai „stalinismului”² și mai ales după începutul anilor 1960, în cea numită judicios „perioada dezghețului”³, a avut loc o crescândă distanțare a României față de Uniunea Sovietică și Pactul de la Varșovia – din care totuși România nu s-a retras oficial – și de asemenea o tot mai puternică și promițătoare „orientare spre Vest” a politicii externe românești. După ce toate trupele sovietice părăsiseră România încă în 1958, Comitetul Central al Partidului Comunist Român a lansat în 1964 o remarcabilă „Declarație de independență” în care, între altele, se revendica egalitatea tuturor partidelor comuniste și dreptul fiecărei țări la propria cale de dezvoltare socialistă. Aproape simultan au fost substanțial îmbunătățite relațiile diplomatice cu SUA. În plus, în perioada următoare au fost normalizate și intensificate relațiile politice ale României cu o serie de alte state occidentale din Europa. Astfel, în ianuarie 1967 România a stabilit relații diplomatice și cu Republica Federală a Germaniei – prima și pentru multă vreme singura țară din Pactul de la Varșovia și, totodată, împotriva voinței categorice a RDG⁴. În acest context cronologic, s-a produs o destindere a relațiilor interetnice, o ameliorare sensibilă a vieții, în general, precum și a posibilităților de dezvoltare culturală a minorităților etnice din România, nu în ultimul rând, a celei germane. Prin influențele mass-media și prin turismul în creștere au fost intensificate contactele culturale și sociale cu spațiul germanofon și îndeosebi cu Republica Federală Germania, ca „societate de referință”⁵.

Au putut fi observate simultan conectarea la „modern” în artă, reintegrarea treptată în sistemul internațional al culturii și științelor⁶, precum și schimbări ale stilului de viață, sub influența tot mai vizibilă a formelor de consum și stilurilor de viață occidentale. În ce privește structura socială, trebuie reținut că în anii 1960 România a înregistrat nu numai un remarcabil avans al industrializării și urbanizării⁷, ci și o importantă expansiune educațională, care a oferit amplele contingente ale celor născuți în anii 1950 șanse favorabile de educație și posibilități de

² Despre „stalinismul” din România, vezi: Anton Sterbling, *Stalinismus in den Köpfen – zur kommunistischen Gewaltherrschaft in Rumänien*, în „Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde”, anul 30 (101), nr. 1/2007, p. 78-88.

³ Anneli Ute Gabanyi, *Partei und Literatur in Rumänien seit 1945*. München, R. Oldenbourg Verlag, 1975.

⁴ Peter Ulrich Weiß, *Kulturarbeit als diplomatischer Zankapfel. Die kulturellen Auslandsbeziehungen im Dreiecksverhältnis der beiden deutschen Staaten und Rumäniens von 1950 bis 1972*, München, R. Oldenbourg Verlag, 2010.

⁵ Conceptul de societate de referință, „Bezugsgesellschaft”, provine din cercetarea teoretică a modernizării și vizează orientarea populației și mai ales a elitelor din societățile pe cale de a se moderniza spre valori, instituții, tipare culturale și stiluri de viață ale unor societăți avansate anume, cărora le revine rolul de model. Vezi și: Reinhard Bendix, *Freiheit und historisches Schicksal*, Heidelberger Max Weber-Vorlesungen 1981, Frankfurt am Main, Suhrkamp, 1982.

⁶ Anton Sterbling, *Anmerkungen zur schwierigen Entwicklung und zum gegenwärtigen Stand der rumänischen Soziologie*, în Birgit Hodenius, Gert Schmidt (eds.), *Transformationsprozesse in Mitteleuropa. Ein Zwischenbefund*, „Sonderheft 4 der Soziologischen Revue”, 1996, p. 256-271.

⁷ Anton Sterbling, *Strukturfragen und Modernisierungsprobleme südosteuropäischer Gesellschaften*, Hamburg, Krämer Verlag, 1993.

dezvoltare personală și care a fost asociată cu procese psihice de mobilizare, bogate în consecințe, având tendința îndepărtării de modul de viață tradițional⁸.

În anul 1968 evoluțiile deschiderii, liberei circulații și speranțelor au atins punctul culminant și – ceea ce se ignora în mare măsură din perspectiva experienței și cunoașterii de atunci – un nou punct de cotitură, care – deși se împotriva opoziției intelectuale și sociale explicite – a avansat încontinuu și a condus la dictatura tot mai represivă, în cele din urmă extrem de naționalistă, a fazei târzii a regimului Ceaușescu și care a generat simultan noi cauze și motive pentru emigrare. Odată cu prăbușirea regimului comunist la sfârșitul anului 1989 a început o a treia perioadă care, prin deschiderea granițelor, a produs un nou val de emigrare a germanilor din România.

Din prima jumătate a anilor 1960 și până la puțin timp înainte de sfârșitul regimului Ceaușescu, procesul de emigrare a germanilor era acompaniat integral și de eforturile autorităților din RFG de a susține acest proces, în funcție de posibilitățile existente. Odată cu stabilirea relațiilor diplomatice între Republica Federală Germania și România în 1967, s-a căzut de acord asupra unor facilități de emigrare în cazurile de reunificare a familiilor. Printr-un acord stabilit în 1978 și făcut public atunci, precum și prin tratativele secrete de dinaintea acestuia, s-a încercat să se asigure posibilitatea emigrării a 12.000 până la 16.000 de germani pe an, contra plata unei sume pașale de către autoritățile Germaniei federale⁹, ceea ce a dat procesului de emigrare o anumită continuitate și a oferit totodată posibilitatea orientării și a realizării unor planificări ale vieții în funcție de această opțiune, chiar dacă estimarea șanselor de emigrare ale unui anume doritor să emigreze rămânea în mare măsură un risc individual incalculabil și, în plus, a devenit un instrument de șantaj criminal, inclusiv al statului, prin solicitarea așanumitei „taxe de urgentare”¹⁰.

---

⁸ Pentru detalii vezi: Anton Sterbling, *Die Deutschen in Rumänien zwischen Tradition und Modernität. Aspekte sozialer Mobilisierung nach dem Zweiten Weltkrieg*, în Gerhard Seewann (ed.), *Minderheitenfragen in Südosteuropa*. Beiträge der Internationalen Konferenz: The Minority Question in Historical Perspective 1900-1990. Inter University Center, Dubrovnik, 8.-14. April 1991, München, R. Oldenbourg Verlag, 1992, p. 265-277.

⁹ Mai multe despre aceasta și în: Heinz Günther Hüsich, *Kauf von Freiheit. Dr. Heinz Günther Hüsich im Interview mit Hannelore Baier und Ernst Meinhardt*, Hermannstadt, Honterus Verlag, 2013 [În limba română: *Cumpărarea libertății. Dr. Heinz Günther Hüsich în interviuri cu Hannelore Baier și Ernst Meinhardt*, Sibiu, Editura Honterus, 2014. n.t.]; Heinz Günther Hüsich, Peter-Dietmar Leber, Hannelore Baier, *Wege in die Freiheit. Deutsch-rumänische Dokumente zur Familienzusammenführung und Aussiedlung 1968-1989*, Banater Bibliothek Band 15, Aachen-München-Neuss, Verlag Hüsich & Hüsich, 2016.

¹⁰ Anton Sterbling, *Die Schwierigkeiten der Ausreisewilligen in der Zeit der kommunistischen Spätdiktatur in Rumänien. Handlungsdilemmata, Verschleierungs-mechanismen und Verantwortungsfragen*, în Anton Sterbling, *Suchpfade und Wegspuren. Über Identität und Wanderung*, Banater Bibliothek Band 8, München, Mediengruppe Universal, 2008, p. 101-118.

1.1. Excurs despre dilemele doritorilor germani să emigreze față de perspectiva de a plăti sume pentru mită și urgentare

Unul din capitolele cele mai apăsătoare ale plecării germanilor din România l-a constituit constrângerea ca, pe lângă cumpărarea germanilor din România prin plățile corespunzătoare achitate de autoritățile din RFG, să apară obligarea celor doritori să plece să achite alte sume, informale, care – după cum se știe în prezent cu certitudine, nu în ultimul rând, din cercetările unor istorici și jurnaliști români¹¹ – a fost inițiată și executată de autorități române de la cel mai înalt nivel și dusă la îndeplinire de Securitate și agenții săi.

Această problematică trebuie abordată aici din nou, însă nu în sensul unei reconstituiri minuțioasă a acestor plăți – faptele respective sunt în general cunoscute¹², dar în particular încă puțin explicate –, ci prin chestionarea specifică de ce aceste evenimente au fost și sunt în mare parte reprimare, și anume tocmai de cei afectați. Recurgând la cunoștințe ale științelor sociale, trebuie arătat că această reprimare, această intenționată „vointă de a uita”, nu e deloc neobișnuită, ci reprezintă o reacție „normală” chiar dacă nu neapărat dorită, care apare pe baza anumitor dileme acționale ale doritorului de a emigra și a consecințelor lor apăsătoare.

Trebuie stabilit explicit că aici nu e vorba despre chestiuni ale vreunui demers juridic sau la vreo „despăgubire” a celui afectat. Acestea sunt probleme ulterioare. E vorba de o analiză obiectivă și de o explicație, cel puțin parțială, a unei problematici complicate și dureroase care – ca multe altele – trebuie să scoată la lumină daunele și pagubele de durată ale oamenilor în urma funcționării mecanismelor unui regim autoritar¹³.

Mai întâi aș dori să abordez anumite dileme acționale¹⁴ ale celor care doreau să emigreze în perioada târzie a dictaturii comuniste din România, a șadar mai ales în a doua jumătate a anilor 1970 și în anii 1980, deoarece prezentarea unor dileme atât de larg răspândite oferă un punct de pornire plauzibil pentru a explica extinsa trecere sub tăcere și reprimare a experiențelor apăsătoare. Înainte de aceasta, se va prezenta pe scurt ce reprezintă dilemele acționale și comportamentale din perspec-

¹¹ Vezi, de exemplu, Marius Oprea, *Das Erbe der Securitate*, in Hans-Joachim Veen (ed.), *Alte Eliten in jungen Demokratien? Wechsel, Wandel und Kontinuität in Mittel- und Osteuropa*, Köln-Weimar-Wien, Böhlau, 2004, p. 345-361, îndeosebi p. 354.

¹² Acest motiv a fost tratat și literar în mod exemplar. Vezi: Richard Wagner, *Habseligkeiten*, Berlin, Aufbau Verlag, 2004.

¹³ În acest context tematic, vezi: Anton Sterbling, *Stalinismus in den Köpfen – zur kommunistischen Gewaltherrschaft in Rumänien*, în „Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde“, an 30 (101), nr. 1/2007, p. 78-88; Anton Sterbling, *Das Wesen und die Schwächen der Diktatur – nachgelesen in den Romanen von Herta Müller*, în Anton Sterbling, *Über deutsche Dichter, Schriftsteller und Intellektuelle aus Rumänien. Autorenportraits, Essays und Rezensionen*, Schriftenreihe Universitas. Ludwigsburg, Pop Verlag, 2019, p. 33-89.

¹⁴ Pentru a înțelege „dilemele acționale” și posibilitățile de rezolvare a lor, vezi și: Albert Martin, Volker Drees, *Vertrackte Beziehungen. Die versteckte Logik sozialen Verhaltens*, Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1999; Diekmann, Andreas, *Spieltheorie. Ein-führung, Beispiele, Experimente*, Reinbek bei Hamburg, Rowohlt Verlag, 2009.

tiva științelor sociale și ce consecințe psihice pot apărea, cel puțin în anumite condiții.

1.1.1. Dilemele acționale din perspectiva științelor sociale

Accentuând, se poate constata: „O dilemă permite alegerea dintre două rele”¹⁵. Într-o exprimare mai amplă se poate spune că o dilemă apare întotdeauna atunci când există o constelație de condiții care obligă un actor individual sau corporativ (de exemplu, conducerea unei întreprinderi, un guvern, o asigurare socială, o asociație de fotbal ș.a.m.d.) să ia o decizie, alegând una dintre două alternative de acțiune, în mare măsură neplăcute sau cu urmări nedorite.

În lumea socială și în cotidianul oamenilor asemenea dileme comportamentale sau acționale sunt omniprezente. Cu toate acestea, la o observație mai diferențiată, ele se prezintă foarte deosebite, nu doar în ce privește formele de manifestare, fundamentele și obiectivele, ci și în cea ce privește importanța și raza lor de acțiune.

Deja în „Critica rațiunii practice”¹⁶ a lui Immanuel Kant este prezentată, de exemplu, „dilema-scop-mijloc” ca o dilemă decizională esențială din punct de vedere moral. Pornind de aici, și orientându-ne spre „lumea vieții” putem întreba – și această întrebare ne este binecunoscută din experiența cotidiană – Când „sfînțește” „scopul” mijloacele folosite la atingerea acestuia, chiar dacă, luate în sine, ele par a fi dubioase și îngrijorătoare? Când trebuie renunțat la recursul la anumite mijloace, chiar dacă astfel nu pot fi atinse anumite scopuri sau țeluri?¹⁷

Această dilemă a fost preluată de Max Weber și reflectată, între altele, în contrapunerea ca tipuri ideale a acțiunilor bazate pe o etică a convingerilor și a celor pe o etică a responsabilității¹⁸. Foarte simplificat, conduita determinată de o etică a convingerilor înseamnă menținerea consecventă la o concepție valorică practică, despre care cel care acționează are o convingere subiectivă, și aceasta cu totul independent de consecințele care vor apărea și de care trebuie să țină seama. Acțiunea determinată de etica responsabilității înseamnă a lua decizii prin evaluarea urmărilor și efectelor secundare ale fiecărei alternative de acțiune, care, din perspectiva efectelor previzibile, pot produce cel mai mic rău asupra celui care acționează sau a altor persoane, față de care el se simte obligat sau care au așteptări de la el, chiar dacă astfel lezează parțial sau complet anumite convingeri valorice (maxime acționale) subiective sau trebuie să renunțe la ele. O dilemă

---

¹⁵ Albert Martin, Volker Drees, *op. cit.*, p. 31.

¹⁶ Immanuel Kant, *Kritik der praktischen Vernunft*, în: Immanuel Kant, *Schriften zur Ethik und Religionsphilosophie*, Werke Band IV, Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1998, p. 107-302.

¹⁷ Aceste întrebări ne oferă deja o idee despre „dilemele-scop-mijloace” ale doritorilor de emigrare de asemenea și, nu în ultimul rând, despre plățile informale pentru facilitarea sau grăbirea plecării.

¹⁸ Max Weber, *Gesammelte Aufsätze zur Wissenschaftslehre*, Tübingen, J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1988. Vezi și: Anton Sterbling (coord.), *Zeitgeist und Widerspruch. Soziologische Reflexionen über Gesinnung und Verantwortung*, Hamburg, Krämer Verlag, 1993.

morală decizională poate fi rezolvată plasând în prim-plan fie o atitudine consecventă în spiritul eticii convingerilor, fie pe cea determinată de etica responsabilității, însă în același timp trebuie luate în considerație consecințele negative ale uneia sau alteia.

Despre dilemele morale se poate generaliza: La prezentarea unei dileme, oricare ar fi alternativa acțională aleasă în condițiile date, de obicei restrictive, ca rezultat al acestei decizii apar întotdeauna consecințe negative și costuri, care trebuie acceptate obligatoriu și inevitabil. Adeseori la această stare de fapt se conectează mecanisme psihice eficiente, pe care aș dori să le semnez pe scurt.

De obicei nu ne amintim cu plăcere de propriile decizii și acțiuni care par să fi fost corelate predominant cu consecințe negative, chiar dacă în condițiile date nu exista o alternativă mai bună. Aceasta e valabil mai ales când consecințele negative legate de propria decizie sunt importante și durabile și când, în plus, au parte de apreciere generală tendențial negativă. În asemenea cazuri, oarecum pentru autoprotecție psihică, adeseori cel afectat renunță să trateze decizia, apăsătoare prin consecințe și efecte, respectiv să se confrunte comunicativ despre ea.

În astfel de relații apar deci frecvent procese de refulare psihică, de memorie selectivă și chiar de „tabuizare” colectivă a anumitor teme, trăiri, experiențe¹⁹, chiar dacă – sau tocmai pentru că – ele sunt corelate cu o mare și durabilă suferință. În cazul unor asemenea procese colective de reprimare, Niklas Luhmann nu vorbește despre „tabuizare”, ci – ținând seama de relațiile sociale moderne – despre mai adecvata „protecție prin latență” (*Latenzschutz*). „Când structurile necesită protecție prin latență” – continuă Luhmann – „aceasta nu înseamnă că conștiința, respectiv comunicarea ar fi imposibile; ci înseamnă numai că conștiința, respectiv comunicarea ar distruge structuri, respectiv ar declanșa restructurări considerabile și că această perspectivă capătă latență, așadar blochează conștiința, respectiv comunicarea”²⁰.

Fără a dori să explic aici în întregime fenomenul discutat al plăților informale și al reprimării lor și trecerii sub tăcere, care dăinuie și acum, cred totuși că abordarea dilemelor acționale și a suspendării corelate a anumitor probleme, prin „protecția prin latență”, așa cum le-am schițat, ar putea contribui la o mai bună înțelegere și tratare a lucrurilor. Plauzibilitatea unei abordări explicative este firește strâns legată de dovada unor dileme acționale coresponszătoare. În cele ce urmează doresc să iau în considerare dilema fundamentală a emigrării și câteva dileme specifice care, potrivit mărturiilor, au existat masiv, și să explic măcar pe scurt efectele lor psihice și care blochează comunicarea.

¹⁹ Anton Sterbling, *Gedächtniskultur, Migration, Integration. Ausgangspunkte*, în Matthias Theodor Vogt, Jan Sokol, Eugeniusz Tomiczek (eds.), *Kulturen in Begegnung. Bericht über das Collegium Pontes Görlitz-Zgorzelec-Zhorelec 2003*, Breslau-Görlitz, ATUT Verlag, 2005, p. 71-86.

²⁰ Niklas Luhmann, *Soziale Systeme*, Frankfurt am Main, Suhrkamp, 1984, cf. p. 456; Julia Kölsch, *Politik und Gedächtnis. Zur Soziologie funktionaler Kultivierung vor Erinnerung*, Opladen, Westdeutscher Verlag, 2000.

1.1.2 Dileme particulare ale emigrantului german în dictatura național-comunistă târzie

Situația în care au ajuns progresiv germanii din România avea deja trăsăturile unei dileme generale când, pe de-o parte, viața în România devenise tot mai grea și fără perspective, din cauza unei politici tot mai puternic naționaliste²¹, vizibilă cel târziu de la începutul anilor 1970, și a unei mizerii economice în creștere, dar și în urma repercusiunilor și reacțiilor provocate chiar de procesul de emigrare. Pe de altă parte, emigrarea cerea un preț imaterial și material ridicat, în forma pierderii ținutului natal, a despărțirii de rude și prieteni, a pierderii în mare parte a „catrafuselor”²² adunate de generații și în cele din urmă în multiplele plăți informale substanțiale. Această dilemă colectivă este rezultatul unor îndelungate evoluții istorice și îndeosebi a unei constelații de condiții care a fost generată de o bizară trăsătură a dictaturii național-comuniste târzii cu trăsături tot mai bizare. Dilema generală, pe care tocmai am conturat-o, era de la caz la caz acompaniată de dileme specifice, pe care le voi aborda pe scurt în continuare.

În primul rând, trebuie menționat că nu rareori însuși decizia emigrării era legată de o anumită dilemă morală. Aceasta este valabil mai ales dacă ne uităm la constelația inițială a acestor considerații, sfârșitul anilor 1960²³, când, abia treptat, procesul de emigrare a ajuns să aibă un volum cantitativ mai mare și a început să se dezvolte o dinamică corespunzătoare. Această constelație inițială era marcată de faptul că în rândurile populației germane din România, atât șvabii bănățeni, cât și sașii transilvăneni²⁴, „doritorii sa emigreze” (*Ausreisewillige*), se confruntau cu „cei legați de ținutul natal” (*Heimatverbundene*)²⁵. În controversele dintre concetățeni, adesea puternic încărcate emoțional, ambele grupuri, alături de care la început exista un grup numeros de „indeciziși” și „oscilanți”, au prezentat puncte de vedere și valori morale diferite și, firește, reproșurile corespunzătoare.

Reproșul adresat celor care doreau să emigreze era că aceștia părăsesc ținutul natal și îi abandonează pe compatrioții care rămân și că plecarea unora atrage după sine în mod necesar înrăutățirea situației celorlalți. Acest reproș

²¹ Această politică a fost însoțită de un pronunțat cult al personalității. Anneli Ute Gabanyi, *The Ceaușescu Cult. Propaganda and Power Policy in Communist Romania*, Bucharest, The Romanian Cultural Foundation Publishing House, 2000.

²² Richard Wagner, *Habseligkeiten*, Berlin, Aufbau Verlag, 2004. [În limba română: Richard Wagner, *Catrafuse*, Iași, Polirom, 2006. n.t.]

²³ Anton Sterbling, *Deutsche in Rumänien – eine längerfristige Betrachtungsperspektive*, în Anton Sterbling, *Modernisierungsprobleme und die Ungleichzeitigkeiten des Denkens in Ost und West*, Rothenburger Beiträge (Band 3), Rothenburg / OL, Eigenverlag der Hochschule der Sächsischen Polizei, 1999, p. 127-159.

²⁴ Despre emigrarea sașilor transilvăneni vezi și: Georg Weber, Armin Nassehi, Georg Kneer, *Emigration der Siebenbürger Sachsen. Studien zu Ost-West-Wanderungen im 20. Jahrhundert*, Wiesbaden, Westdeutscher Verlag, 2003.

²⁵ Anton Sterbling, *Zur Problematik der kulturellen Identität: Überlegungen zum Selbstverständnis der Deutschen in Rumänien*, în „Jahrbuch für ostdeutsche Volkskunde”, anul 32. Marburg, N.G. Elwert Verlag, 1989, p. 142-160.

moral, care nu de puține ori era exprimat și în cadrul unei singure familii, îi puneau pe cei doritori să emigreze în fața unei veritabile „dileme a solidarității”.

Oricât de plauzibile erau motivele pentru a susține propriul efort de emigrare, care erau absența libertății, discriminarea socială și culturală, constrângeri multiple, mizeria economică în creștere și multe alte lucruri, de partea cealaltă se afla gravul reproș moral al „desolidarizării”, într-o comunitate de viață cognoscibilă, de concetățeni mai mult sau mai puțin legați între ei. La aceasta se adăuga și faptul că politica oficială românească și cea a funcționarilor germani care îi reprezentau interesele susțineau poziția celor „legați de patrie” și îi denunțau pe doritorii de emigrare ca „trădători de patrie”²⁶. Această presiune politică, care de cele mai multe ori era corelată cu discriminări cotidiene evidente, în mod paradoxal, a susținut pe termen lung poziția morală a doritorilor de emigrare, însă pe termen scurt a fost resimțită mai ales ca represiune sporită și astfel a fortificat dilema existentă.

Încă și mai puternic decât la germanii din România în general, „dilema solidarității” s-a manifestat la anumite grupuri ocupaționale, precum profesorii sau scriitorii și artiștii legați între ei. În cazul profesorilor, emigrarea, în mod cinic tot mai vizibil cerută și impusă de autoritățile române la sfârșitul anilor 1970 din motive naționaliste, a avut desigur repercusiuni negative imediate asupra învățământului în limba germană, observate rapid de toți. De aici a rezultat o dilemă morală specială pentru cadrele didactice doritoare să emigreze, anume că prin emigrarea lor ar contribui neîndoielnic la slăbirea identității de sine și a șanselor de supraviețuire culturală ale germanilor din România.

Lucrurile s-au desfășurat similar și în grupurile de scriitori, artiști și intelectuali critici legați unul de celălalt. În aceste grupuri, nu numai că s-a discutat intens și cu patimă despre „pro” și „contra” emigrării, din perspectiva „capitulării”, respectiv „datoriei de a rezista” regimului comunist, ci și emigrarea unuia îi expunea adesea pe ceilalți, cei rămași în România, unor consecințe directe și indirecte referitoare la posibilitățile de lucru și presiunea oprămirii. Drept urmare, în aceste cazuri „dilema solidarității se manifesta cu deosebită acuitate. Chiar după emigrare, frecvent e manifestată preocuparea de a nu-i periclita suplimentar pe camarazii rămași în țară.”²⁷

²⁶ Această politică a găsit o exprimare simbolică demnă de remarcat la recensământul din 1977, când alături de categoria socialistă de „german” au figurat pentru prima dată categoriile „șvab” și „sas”, pentru a consolida poziția conform căreia la aceste minorități e vorba de altceva decât de „german”. Deoarece numai circa 10.000 de persoane s-au considerat aparținând acestor categorii, rezultatul a fost cu totul diferit decât intenția politică și ideologică, anume o puternică preponderență a autoidentificării ca „german” și o consolidare corespunzătoare a acestei „identități colective”.

²⁷ Astfel, de exemplu, în cercul foștilor membri ai „Grupului de Acțiune Banat” (*Aktionsgruppe Banat*) proiectele de publicare în Vest, acțiunile cu impact public ș.a. erau discutate în detaliu și decise în mod regulat între membrii grupului emigrați la mijlocul anilor 1970 și cei rămași în România. Vezi despre aceasta și: Anton Sterbling, *Zum Abschied einer Minderheit. Gedanken zum „Nachruf auf die rumäniendeutsche Literatur“*, în „Südosteuropa. Zeitschrift für Gegenwartsforschung“, anul 40, nr. 5/1991, p. 211-223; William Totok, *Die Zwänge der Erinnerung. Aufzeichnungen*

Decizia de a solicita emigrarea implica, pe de-o parte, riscul ca activitatea profesională și șansele de avansare proprii, precum și șansele de educație și de dezvoltare ale copiilor și de asemenea condițiile de viață în general să sufere prejudicii importante, iar pe de altă parte, era asociată și cu pericolul că trebuia așteptat mulți ani pentru posibilitatea de a emigra. Aceasta poate fi numită „dilema temporală” sau „dilema viitorului”, care era deosebit de apăsătoare pentru cei care în familie dețineau principala responsabilitate pentru decizia emigrării. Soluția dilemei, posibilitatea de a emigra reprezenta, ce-i drept, o importantă speranță însă, în multe cazuri, era însoțită de o lungă perioadă de așteptare istovitoare, incluzând și îndoiala despre justetea deciziei luate, a vieții într-o stare de tranziție, mai mult sau mai puțin asigurată sau previzibilă²⁸. La aceasta se adăuga faptul că doritorii să emigreze erau adesea considerați doar cetățeni cu drepturi limitate și de aceea erau discriminați și șicanați.

Toate acestea au reprezentat o grea ipotecă mai ales pentru cei ce aveau principala răspundere pentru viitorul familiei. De aceea se poate înțelege foarte bine că, după ce emigrarea avea loc, urma o descărcare psihică prin reprimarea și uitarea trecutului plin de griji, marcat de dilemele descrise. Aceasta cu atât mai mult cu cât, odată încheiată emigrarea și după ajungerea în Republica Federală Germania, de cele mai multe ori treceau în prim-plan cu totul alte probleme și provocări, astfel că și aceasta provoca o rapidă distanțare și descărcare de experiențele neplăcute și de poverile trecutului.

Ca să nu existe nicio neînțelegere: Nu erau refulate întregul trecut și întreaga memorie legate de ținutul natal, ci numai experiențele și trăirile cele mai neplăcute din acest context, astfel că uneori apare și o amintire transfigurată a acestui ținut natal care s-a revigorat și a continuat să trăiască în cercurile și procesele comunicaționale ale asociațiilor Landsmannschaft²⁹. Transfigurarea unor motive și elemente ale trecutului amintite selectiv este oarecum – din punct de vedere psihologic – cealaltă față a procesului de refulare.

În afară de dilemele discutate până acum, la sfârșitul anilor 1970, când în România s-a răspândit tot mai mult practica extorcării și a constrângerii la plăți informale, pentru doritorii să emigreze au apărut și alte dileme comportamentale și acționale, ce sunt abordate pe scurt în cele ce urmează.

---

aus Rumänien. Hamburg, Junius Verlag, 1988; Anton Sterbling, *Die schwierige Hinterlassenschaft der Securitate – unter besonderer Berücksichtigung der Täter-Opfer-Problematik*, în Anton Sterbling, *Am Rande Mitteleuropas. Über das Banat und Rumänien*, Buch-reihe Land-Berichte 14, Aachen, Shaker Verlag, 2018, p. 155-183, îndeosebi p. 180.

²⁸ Ca lămuritoare prelucrare literară a acestor experiențe, vezi și: Johann Lippert, *Protokoll eines Abschieds und einer Einreise oder Die Angst vor dem Schwinden der Einzelheiten*, Heidelberg, Wunderhorn Verlag, 1990.

²⁹ Anton Sterbling, *Dazugehörnde Fremde? Besonderheiten der Integration der Rumänien-deutschen in der Bundesrepublik Deutschland*, în Klaus Roth, Alois Moosmüller, Christoph Köck (eds.), *Zuwanderung und Integration: Kultur-wissenschaftliche Zugänge und soziale Praxis*, Münster, New York, München, Berlin, Waxmann Verlag, 2004, p. 109-124.

După stabilirea relațiilor diplomatice dintre Republica Federală Germania și România și adoptarea acordului privitor la posibilitatea de a emigra în vederea reîntregirii familiei, precum și a altor acorduri ulterioare care au prevăzut că posibilitatea de a emigra va fi acordată anual unui anumit număr de germani³⁰, procesul emigrării a manifestat o anumită continuitate și astfel a creat pentru mulți indeciși un stimul să ia în considerare emigrarea și să o urmărească practic. În același timp, în practica autorităților române șansele de emigrare erau prezentate cât mai neclar și imprevizibil, situație în care măsurile grosolane de propagandă și de intimidare și mai ales deciziile izolate de acordare a posibilității de a emigra – suprabirocratizate³¹ și părănd mai mult sau mai puțin arbitrar – au devenit o rânduială rafinat concepută cu metode aplicate dibaci pentru extorcarea unor sume de la cei care doreau să emigreze. Cel târziu de la mijlocul și până la sfârșitul anilor 1970 cât și începutul anilor 1980 această practică s-a extins tot mai mult, așa cum s-a presupus atunci și cum se poate accepta în prezent, cu ceva mai multă încredere.

Din perspectiva subiectivă a celor care atunci doreau să emigreze aproape totul se prezenta relativ opac, susținut în mare măsură de zvonuri sau de presupuse „informații din interior” și în mare măsură imprevizibil³². Această situație poate fi descrisă în sensul unei triple dileme ce este conturată după cum urmează: „Trebuie să plătim neapărat ca să emigrăm, chiar dacă avem un caz clar de reunificare a familiei sau putem emigra eventual și fără să plătim?” Cu siguranță o întrebare foarte dificilă în multe cazuri. Dacă cineva pornea de la posibilitatea de a putea emigra și fără să plătească, se punea întrebarea suplimentară: „Nu cumva în acest caz va dura foarte mult, astfel că ar exista riscul să nu mai putem emigra deloc sau, cel puțin, să ajungem prea târziu din mai multe puncte de vedere?” Însă și în cazul disponibilității de a plăti apăreau întrebări și îndoieli ulterioare: „Plata duce oare cu siguranță la succes?” este cea mai importantă, ca și frecvent pusă întrebare „În cât timp plata conduce la succes?”

Așadar era vorba despre o dilemă multiplă, despre situația de a lua o decizie în condiții de relativ mare incertitudine, în care, în cazuri particulare, nu aducea nici ulterior mai multă claritate asupra situației și procedurii decizionale. Și după aceea, adică după emigrare, pentru majoritatea emigranților rămâneau multe întrebări importante fără răspuns. De pildă, pentru cei care plătiseră: „În momentul

³⁰ Anneli Ute Gabanyi, *Die Deutschen in Rumänien*, în „Aus Politik und Zeitgeschichte. Beilage zur Wochenzeitung Das Parlament”, vol. 50, 1988, p. 28-39, îndeosebi p. 38; Günter Hüscher, *Kauf von Freiheit*; Heinz Günther Hüscher, Peter-Dietmar Leber, Hannelore Baier, *Wege in die Freiheit*.

³¹ Adeseori era nevoie de stat la rând o zi întreagă pentru a primi formularul necesar pentru depunerea unei cereri. De asemenea, erau mereu modificate procedurile de cerere și instituțiile locale competente ș.a.m.d.

³² Lothar Blickling, *Licht und Schatten in meinem Leben*, Nürnberg, editură proprie, 2013, îndeosebi p. 263.

plecării dumneavoastră au existat alți emigranți care nu au plătit?”³³, respectiv „Cât de mare era în acel moment ponderea lor din totalul emigranților?” sau: „Ce sume au plătit ceilalți?” sau „Plata a avut într-adevăr o influență decisivă sau măcar a grăbit lucrurile?” Probabil că se pot formula și alte întrebări care au dus ulterior la multe îndoieli și gânduri.

Lipsa de transparență, care în esență persistă și acum, a împiedicat, pe de-o parte – nu numai în situația luării deciziei, ci și ulterior, – o evaluare comparativă realistă a propriei decizii și, pe de altă parte, reprezintă până azi un motiv încă eficace pentru a trece sub tăcere propria decizie și modul de acțiune, care, privite retrospectiv, nu au fost poate optime. Într-o formulare metaforică: Atunci când mulți tac sau spun lucruri inexacte, negura opacității în care sunt cuprinse chiar aceste persoane se extinde tot mai mult și nu se (mai) pot orienta – iar apoi aceasta, la rândul său, consolidează tendința de a tăcea în continuare despre ceea ce e perceput ca opac și contradictoriu și experimentat ca atare.

Firește că tăcerea emigranților despre presupusa cale spre succes se încadra și în calculul „strategic” referitor la relația cu cunoașterea și informațiile, permițând de pildă ca de o asemenea cunoaștere să beneficieze numai rudele și cunoștințele apropiate și pentru a nu risipi sporul de informații necesare al acestora spre avantajul lor. Acest comportament strategic nu contribuia la obținerea unei perspective generale mai clare și la clarificarea situației, ci, fără îndoială, venea adesea în întâmpinarea strategiei oficiale a învăluirii.

În cele ce urmează, vor fi discutate, măcar în grabă, câteva alte dileme legate de plata pentru emigrare. La început, plata pentru facilitarea sau grăbirea propriei plecări însemna că s-a luat în calcul, că astfel era împiedicată sau cel puțin întârziată emigrarea altora, poate la fel de îndreptățiți în condițiile date. Cel puțin în cazul unui contingent anual fix de emigranți, se poate porni de la contextul sau „jocul cu sumă zero”³⁴, în care avantajul unuia devine dezavantajul altuia. Aceasta putea conduce la o dilemă morală, în măsura în care reîntregirea familiei era considerată un motiv legitim pentru emigrare, iar prin plata unor sume se întâmpla frecvent, ca anumite cazuri să fie trecute în față, deși pe baza constelației familiale erau mai puțin urgente decât altele. Dilema morală – în măsura în care a fost resimțită astfel – consta în aceea, că plătitorii își creau un avantaj dubios în defavoarea unor alți concetățeni, care păreau mai îndreptățiți din perspectiva urgenței reunificării familiei sau a timpului de așteptare pe care îl aveau în spate. Această dilemă ar putea fi desemnată ca „dilema ilegitimității”.

O altă dilemă care exista pentru plătitori poate fi numită „dilema ilegalității”. Plățile nu erau „legale” în măsura în care, firește, nu aveau nicio bază legală,

³³ După cum se știe în prezent cu certitudine, au existat nu puțini emigranți germani, mai ales din cercurile de intelectuali și de artiști, care s-au angajat să desfășoare (în continuare) colaborarea cu Securitatea după emigrarea în Republica Federală Germania și care, în acest mod, au putut pleca fără să plătească. Despre aceasta, vezi și prelucrarea literară din Richard Wagner, *Belüge mich*, Berlin, Aufbau Verlag, 2011.

³⁴ Andreas Diekmann, *Spieltheorie. Einführung, Beispiele, Experimente*, Reinbek bei Hamburg, Rowohlt Verlag, 2009.

iar autoritățile române negau oficial întotdeauna practica unor asemenea plăți. Cel care plătea comitea de fapt ceva „illegal” și, potrivit interdicției de a mitui, chiar ceva pasibil cu pedeapsa. La aceasta se adăuga faptul că plățile trebuiau efectuate în valută, în vreme ce chiar posesia unor sume mai mari, nedeclarate, în bancnote vestice era pasibilă cu pedeapsa. Ținând seama de dilema ilegitimității și îndeosebi de cea a ilegalității este ușor de înțeles că cei care plățiseră au preferat atunci și chiar după aceea să treacă sub tăcere această acțiune, deoarece din punct de vedere moral nu ar fi putut aduce vreo justificare convingătoare³⁵. La aceasta se mai adaugă o altă dilemă, oarecum politică.

Dacă în spatele erodatei practici a plății se presupunea că ar fi motive de îmbogățire personală ale unor funcționari izolați, corupți și influenți ai sistemului comunist și îndeosebi ai aparatului de securitate, atunci participarea la această practică a celor care plăteau putea fi apreciată ca ilegală și totodată extrem de riscantă. Însă dacă se presupunea că era vorba de o practică conspirativă, neoficială, oarecum inițiată chiar de deținătorii puterii pentru a obține venituri statale suplimentare prin emigrarea germanilor, cum chiar se întâmpla în majoritatea cazurilor. Dacă se pornea de la această ultimă presupunere, rezulta desigur dilema că plata reprezintă oarecum o contribuție pentru stabilizarea sistemului de guvernare comunist și a regimului Ceaușescu, care erau detestate. Mai ales pentru oamenii sensibili politic era apăsător să considere că, chiar dacă nu doresc, prin consecințe, contribuie în cele din urmă financiar la stabilizarea acestui regim.

Ar mai putea fi abordate și alte dileme, cum ar fi că cei care plăteau și care adesea primiseră sumele necesare de la rude și cunoscuți din Republica Federală Germania cădeau astfel în capcana datoriilor prin obligația de a restitui sume mari și în acest mod nu-și puteau realiza așteptările despre bunăstare, având mari dezamăgiri. Aceasta s-ar putea numi „dilema dezamăgirii”. Această dilemă a dezamăgirii putea să devină mai acută atunci când cei ce fuseseră susținuți deveneau ei înșiși adresanții unor expectații de susținere provenite de la alte rude, pe care ei nu le puteau nicicum îndeplini. Am putea numi această dilemă și „dilema nerecunoștinței fără datorii” sau „dilema suprasolicitării” – o dilemă care s-a asociat cu împovărări psihice și morale multiple și considerabile și care a provocat diverse dezacorduri în cadrul familiei.

O altă dilemă a apărut pentru cei care tocmai plățiseră pentru emigrarea lor în momentul prăbușirii regimului comunist din România³⁶ și apoi au văzut că, după deschiderea granițelor, alții au putut pleca fără să plătească, la fel de bine chiar cu mai puține probleme, că – privind retrospectiv – au făcut o investiție în viitor absolut inutilă. În plus, la aceasta se adăuga de multe ori dezavantajul că, din cauza creșterii vertiginoase a emigrărilor și din cauza schimbărilor generale din Europa, după 1990 și condițiile de primire ale imigranților în Republica

³⁵ Luc Boltanski, Laurent Thévenot, *Über die Rechtfertigung. Eine Soziologie der kritischen Urteilskraft*, Hamburg, Hamburger Edition, 2007.

³⁶ Anneli Ute Gabanyi, *Die unvollendete Revolution. Rumänien zwischen Diktatur und Demokratie*, München, Zürich, Piper Verlag, 1990.

Federală Germania au devenit mai puțin convenabile. Și aceste experiențe sunt mai degrabă trecute sub tăcere, un astfel de ghinion e preferabil să fie reprimat, chiar dacă rămân de plătit datorii considerabile. Pe aceasta o putem numi „dilema celui sosit prea târziu”, care în anumite privințe are efecte și acum.

Ca fundal și mecanism de consolidare al acestor dileme nu trebuie neglijate ca motive de emigrare, trecând tot mai mult în prim-plan și devenind tot mai puternice, politica deja amintită a regimului Ceaușescu în ultima sa fază, care devenise tot mai represivă și irațională³⁷, mizeria economică tot mai mare, precum și profunda criză morală și umanitară.

2. Componente ale „dinamicii proprii” ale procesului de emigrare

Alături de condițiile cadru, schimbătoare și dinamice, de politică externă și internă, care au determinat decisiv cauzele și motivele emigrării, precum și derularea ei, atenție trebuie acordată și „componentelor dinamicii proprii” a procesului de emigrare, care au constituit o importantă corelație cauzală. Chiar și numai continuitatea procesului de emigrare și tendința creșterii sale cantitative în timp permit presupunerea unor mecanisme de dinamică proprie, la fel ca în cazul altor „emigrări în lanț”. Citându-le pe Renate Mayntz și Birgitta Nedelmann, procesele sociale „pot fi considerate că au o dinamică proprie atunci când – o dată puse în funcțiune sau declanșate – se desfășoară în continuare de la sine, fără o altă intervenție externă, și produc și reproduc astfel un tipar ce le e caracteristic. Din perspectiva agenților acestor procese, se poate formula că vorbim de procese cu dinamică proprie atunci când, în decursul procesului, actorii înșiși își creează și potențază motivațiile care îi pun în mișcare”³⁸.

Într-adevăr, emigrarea germanilor din România poate fi analizată din trei importante puncte de vedere ca având o „dinamică proprie”, adică fiind în mare măsură cauzată chiar de ea însăși: În primul rând, sub aspectul dinamicii proprii a convoiului membrilor de familie, care a reprezentat un proces constant și tot mai extins al emigrării în lanț, deoarece evenimentele migraționale izolate au condus la noi separări familiale, iar acestea la noi temeieri pentru convoiul membrilor de familie, în forma migrațiilor care continuau. În al doilea rând, sub aspectul fluxului de informații provocat de procesul emigrării, care, ca proces comunicațional intens între cei emigrați și mediul de origine, a dobândit o puternică influență asupra sporirii cunoștințelor relevante legate de emigrare și a intensificării dorinței de a emigra a celor rămași în mediul de origine. Prin aceste procese de comunicare și de schimb de idei deosebit de intense, mai ales în prima perioadă de după emigrare, au fost transmise experiențe personale și noi și variate informa-

³⁷ Anton Sterbling, *Das Wesen und die Schwächen der Diktatur – nachgelesen in den Romanen von Herta Müller*, în Sterbling, Anton: *Über deutsche Dichter, Schriftsteller und Intellektuelle aus Rumänien. Autorenportraits, Essays und Rezensionen*, Schriftenreihe Universitas, Ludwigsburg, Pop Verlag, 2019, p. 33-89.

³⁸ Renate Mayntz, Birgitta Nedelmann, *Eigendynamische soziale Prozesse. Anmerkungen zu einem analytischen Paradigma*, în „Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie”, anul 39, 1987, p. 648-668, îndeosebi p. 648.

ții și cunoștințe relevante, cu caracter practic sau referitoare la acțiuni, despre procesele emigrării, precum și despre condițiile de primire în Republica Federală Germania, care desigur nu erau lipsite de distorsiuni și de iluzii, dar care deveneau totuși o bază subiectivă pentru procesele decizionale ale rudelor prietenilor și cunoscuților încă nehotărâți rămași acasă. De regulă, procesul de emigrare a cunoscut o intensificare cu dinamică proprie și datorită acestor informații. Și în sfârșit, în al treilea rând: sub aspectul schimbărilor structurale și instituționale provocate de procesul emigrării³⁹, care au produs îndeosebi condiții sociale și culturale de viață tot mai proaste pentru membrii minorității germane rămași în urmă și astfel, noi motive pentru emigrare⁴⁰. Din cauza scăderii permanente a numărului germanilor rămași în România, a scăzut numărul elevilor, prin aprobarea preferențială a emigrării dascălilor și a oamenilor de cultură a fost slăbită infrastructura școlară și culturală a minorității germane. Situații similare au putut fi experimentate și recunoscute în viața comunităților bisericești și în cea a vieții și experienței culturale de zi cu zi.

În corelație cu condițiile cadru discutate și în interacțiunea lor specifică aceste procese parțiale cu dinamică proprie au determinat clar tiparul derulării în timp (Tabelul 1) a întregului proces.

*Tabelul 1: Numărul emigranților din România în Republica Federală Germania 1950-1999 – dinamica emigrării în diferite intervale de timp*⁴¹

Interval de timp	Emigranți	Medie anuală
1950-1969	19.748	987
1970-1976	38.679	5.626
1977-1979	32.772	10.924
1980-1988	127.779	14.198
1989	23.387	23.387
1990	111.180	111.180
1991-1992	48.324	24.162
1993-1999	26.993	3.835
1950-1999	428.862	8.577

³⁹ Anton Sterbling, *Die Bedeutung kultureller Institutionen für die Deutschen in Rumänien*, în „Dimensionen kultureller Sicherheit bei ethnischen und sprachlichen Minderheiten. L'etopis. Zeitschrift für sorbische Sprache, Geschichte und Kultur“, vol. 64, nr. 2/2017, p. 135-143.

⁴⁰ Pentru detalii vezi: Anton Sterbling, *Die Aussiedlung der Deutschen aus Rumänien in die Bundesrepublik Deutschland und andere Migrationsprozesse in und aus Südosteuropa*, în Edda Currie, Tanja Wunderlich (eds.), *Deutschland – ein Einwanderungsland? Rückblick, Bilanz und neue Fragen*, Stuttgart, Lucius & Lucius, 2001, p. 193-221.

⁴¹ Landsmannschaft der Banater Schwaben, *40 Jahre Landsmannschaft 1949/50 –1989/90. Eine Dokumentation*, München, Renate Huth Verlag, 1990, p. 348; Wilfried E. Schreiber, *Demographische Entwicklungen bei den Rumäniendeutschen*, în „Südosteuropa-Mitteilungen“, anul 33, 1993, p. 204-211, cf. p. 205. Potrivit cifrelor oficiale de la Bundesverwaltungsamt [Oficiul Federal al Administrației] din Köln, în perioada 1993-1999 au fost înregistrate ca emigranți [Aussiedler] circa 75.000 de persoane din România. În perioada următoare până acum procesul a continuat, cu cifre anuale relativ reduse de emigranți din România.

Între 1950 și 1969 – o perioadă în care numărul germanilor din România a rămas relativ stabil – numărul total al emigranților germani din România a fost de numai cca 20.000. Aceasta corespunde unei medii anuale de aproape 1.000 de persoane plecate. Apoi, în perioada 1970-1976 numărul emigranților a crescut – cu unele fluctuații – la o medie anuală de 5.500 de persoane. Între 1977 și 1979 numărul de emigranți a crescut la media anuală de 11.000, iar în intervalul dintre 1980 și 1988 aceasta a fost de 14.200 de persoane. În 1989, „anul revoluției” care, cum se știe a dus la căderea regimului Ceaușescu, în ultimele zile de decembrie, au părăsit România 23.400 de emigranți germani. Procesul de emigrare a atins punctul culminant în anul 1990, după înlăturarea limitărilor de a călători, cu 111.000 de emigranți. După aceea, până în prezent au mai plecat din România în Republica Federală Germania câteva zeci de mii de persoane, cu un număr de emigrări anuale tot mai scăzut, astfel că la penultimul recensământ din 2002 în România au fost înregistrați numai 60.000 de germani, iar la ultimul, în 2011, doar 36.000⁴².

3. Efectele desfășurării procesului de emigrare asupra integrării sociale, a identității culturale și a moștenirii culturale

Procesul de emigrare, care s-a desfășurat continuu într-o perioadă îndelungată de mai multe decenii cu componentele de dinamică proprie ale unui intens schimb de informații și experiențe între emigranți și mediul lor de origine, are și efecte specifice asupra integrării lor sociale în societatea germană, precum și asupra conturării identității lor colective⁴³ și a protejării moștenirii lor culturale.

3.1. Ce înseamnă integrare socială?

În prezent, în fața marilor probleme și provocări în contextul migrației în masă și al fluxurilor de refugiați din ultimii ani⁴⁴, s-a vorbit mult – și din păcate, adesea foarte superficial și ignorant – despre „integrarea socială”. Înainte de a ne

---

⁴² La recensământul din 1956 pe teritoriul României au fost înregistrați 384.700 de locuitori de „naționalitate germană”. În 1966 statistica oficială română a indicat cifra de 382.600 de germani. La recensământul din 1977, 348.000 de persoane s-au desemnat ca „germani”, în vreme ce categoriile de „sași” și „șvabi”, care figurau de asemenea, au numărat numai cca 10.000 de persoane. La antepenultimul recensământ, care a avut loc de la începutul lui 1992, numărul germanilor din România era de aproximativ 119.000 de persoane. Penultimul recensământ, care a avut loc la începutul lui 2002, a produs cifra de cca 60.000 de germani. Ultimul recensământ din 2012 a indicat 36.000 de germani. Pentru sursele datelor în detaliu, vezi: Anton Sterbling, *Aktive Eingliederung der Banater Schwaben*, în Maria Werthan (ed.), *Wiederaufbau und Eingliederung*. Tagungsband 2018, Berlin, Verlag Osteuropa Zentrum Berlin, 2019, p. 103-124, cf. p. 108, nota 10.

⁴³ Anton Sterbling, *L'identité collective en question(s). L'exemple des Allemands de Roumanie*, în Gwénola Sebaux (ed.), *Identités, migrations et mobilités transnationales. Europe aux XIXe-XXIe siècles. Études des cas: Allemagne, Autriche, Roumanie, France, Israël*. Villeneuve d'Ascq, Presses Universitaires du Septentrion, 2017, p. 73-82.

⁴⁴ Anton Sterbling, *Zuwanderungsschock – Deutschland und Europa in Gefahr? Probleme der Zuwanderung und Integration*, Hamburg, Krämer Verlag, 2016; Anton Sterbling, *Europa zwischen Realität und Verblendung*, Hamburg, Krämer Verlag, 2016.

ocupa de integrarea germanilor din România în societatea Republicii Federale Germane, considerată frecvent ca reușită, trebuie prezentate câteva idei sociologice generale despre conceptul de integrare socială⁴⁵.

În condițiile societății moderne, integrarea socială, ca stare și ca proces, are întotdeauna mai multe semnificații. În primul rând, trebuie distinse diferite domenii de integrare, de exemplu economic, profesional, al dreptului social, politic, școlar, lingvistic-comunicațional și, în sens mai îngust, domeniile acțiunii și integrării sociale precum și culturale și normative care pot, de la caz la caz, să aducă în discuție propriile întrebări și care se pot manifesta problematic în măsuri diferite⁴⁶.

În cazul integrării economice e vorba despre drepturile la activități economice și posibilități de muncă. În legătură cu aceasta, în decursul migrațiilor pentru muncă corelate cu extinderile UE și cu alte procese de imigrare, inclusiv imigrarea refugiaților și a solicitanților de azil, în Republica Federală Germania s-a putut și se poate constata un sistem în trepte pentru diferite statute juridice și posibilități de activitate economică, sistem care, pare întemeiat funcțional și judicios în ce privește accesul la sistemul ocupațional și la piețele muncii, numai că nu este asociat simultan cu diverse șanse de integrare economică, și ca urmăre neintenționată, a generat o considerabilă piață neagră pentru condițiile de muncă ilegale, relațiile de exploatare și activitățile criminale. Această problematică nu îi privește direct pe emigranții germani, însă a fost relevantă pentru alte grupuri care au sosit din România și a lăsat în urmă anumite consecințe problematice.

Situația este similară în ce privește integrarea profesională, la care în prim-plan se află mai puțin accesul la sistemul ocupațional și mai mult posibilitățile de folosire și valorificare ale unor anumite competențe și calificări profesionale atestate formal. Acesta reprezintă un domeniu complicat, în care trebuie luate în considerare atât procedurile birocratice ale recunoașterii oficiale a performanțelor educaționale care, cum se știe, în Germania Federală sunt de competența fiecărui land în parte, cât și adesea marile deosebiri structurale și calitative între sistemele de educație și de formare și între diplomele pe care le acordă și, în cele din urmă, și premisele specifice – cum ar fi cunoștințe lingvistice sau de drept – ale capacității de valorificare practică a calificărilor profesionale. În multe profesii calificate, exercitarea unei activități practice este corelată nu doar de abilități de

---

⁴⁵ Despre cele ce urmează vezi și: Anton Sterbling, *Was ist „soziale Integration“? Sozialwissenschaftliche Anmerkungen*, în Dirk Dalberg (coord.), *Migration und Asyl. Moralischer Anspruch und praktische Bewältigung*, Rothenburger Beiträge, Polizeiwissenschaftliche Schriftenreihe (volum 85), Rothenburg / Oberlausitz, editură proprie, Hochschule der Sächsischen Polizei, 2016, p. 199-217.

⁴⁶ Claudia Diehl, Julia Urbahn, Hartmut Esser, *Die soziale und politische Partizipation von Zuwanderern in der Bundesrepublik Deutschland*, Bonn, Forschungsinstitut der Friedrich Ebert Stiftung, 1998; Axel Schulte, *Integrations- und Antidiskriminierungspolitik in Einwanderungsgesellschaften: Zwischen Ideal und Wirklichkeit der Demokratie*, Bonn, Forschungsinstitut der Friedrich Ebert Stiftung, 2002.

specialitate, ci și de cele comunicaționale, și „extrafuncționale”, mai mult sau mai puțin avansate.

În ce privește integrarea din perspectiva dreptului social, este vorba de accesul la serviciile sistemului de asigurări potrivit principiului de asigurare, de îngrijire și de ocrotire, precum și la alte servicii de asistență ale statului. Problemele de integrare care apar aici pot fi parțial sesizate în diverse forme și cerințe de performanță ale sistemelor de asigurări din Europa și din afara ei, ca de exemplu o virare a beneficiilor deja obținute de la asigurările sociale, care pare adesea foarte dificilă sau chiar dezavantajoasă pentru migranți. În cazul multor migranți pentru muncă, care au sosit și sosesc în Republica Federală Germania în cursul activității lor profesionale, aceasta conduce la probleme agravante, mai ales că pe baza expectațiilor privitoare la pensiile mici în țara de origine, par amenințați de riscuri evidente de sărăcie la bătrânețe. Aceasta se referă pe deplin și la emigranții germani⁴⁷. Activitățile desfășurate în țările de origine și perioadele de activitate și de cotizare relevante pentru pensie, chiar dacă sunt combinate cu activitatea ulterioară din Republica Federală Germania luată în calcul pentru pensie, conduc frecvent la contribuții atât de scăzute pentru pensie, încât în multe cazuri se situează sub nivelul minim al limitei de sărăcie. Acesta este îndeosebi cazul migranților pentru muncă din statele din estul și sud-estul Uniunii Europene și încă și mai mult la imigranții din afara Europei, chiar dacă sunt ignorate condițiile în care lucrează, adesea subremunerate și chiar ilegale. Pentru o parte considerabilă dintre ei, pe termen lung există mari riscuri de sărăcie la bătrânețe, iar aceasta va împovăra viitorul. Câtă vreme nu se va realiza întoarcerea în țările de origine după împlinirea vârstei de pensionare sau chiar înainte, acest fapt solicită și va solicita în viitor redistribuiri ale cheltuielilor, considerabile și cu siguranță crescând semnificativ, care grevează societățile care îi primesc pe acești imigranți, cu biografii lacunare în ce privește activitatea și asigurările.

În afară de aceasta trebuie ținut seama că sistemele asigurărilor sociale se sprijină pe valoarea fundamentală a solidarității care, în cazul unei imigrări masive nu numai că își poate pierde echilibrul intergenerațional, ci apare întotdeauna și corelat cu chestiunile sensibile ale „identității colective”⁴⁸, adică apartenența îndreptățită, sau nonapartenența la comunitatea solidară. În cazul unei imigrări continue, dar și ca urmare a altor evoluții demografice și, nu în ultimul rând, în contextul altor procese de integrare europene, sistemele de asigurări sociale și întregul cadru instituțional al asistenței sociale din Republica Federală Germania trebuie adaptate în așa fel încât, pe de-o parte, să nu se piardă valoarea fundamentală a solidarității și, pe de altă parte, principiul performanței și recompensei să nu

⁴⁷ *Gemeinsame Resolution. Forderung an die Bundesregierung: Spätaussiedlerbenachteiligung im Rentenrecht beenden!*, în „Banater Post. Zeitung der Landsmannschaft der Banater Schwaben”, anul 63, nr. 2, din 20ianuarie 2019, p. 3.

⁴⁸ Despre conceptul și relevanța „identității colective” vezi și: Anton Sterbling, *Collective Identities*, în Raj Kollmorgen, Wolfgang Merkel, Hans-Jürgen Wagener (eds.), *Handbook of Political, Social, and Economic Transformation*, Oxford, Oxford University Press, 2019, p. 416-420.

se dezechilibreze prea mult. Pe termen lung, nu se vor putea menține în sistemele de asistență socială și de îngrijire stimuli selectivi la imigrare nesolidară⁴⁹, așa cum par să existe în prezent – nu în ultimul rând în baza deciziilor judecătorești germane și europene și din cauza foarte înaltelor standarde ale beneficiilor sociale din Republica Federală Germania comparativ cu cele europene.

Integrarea politică se referă în primul rând la drepturile de participare, care în societățile democratice sunt cel mai adesea strâns legate de cetățenie. În cazul unei imigrări masive, nu crește doar ponderea populației care nu dispune de cetățenie, cu drepturi și obligații egale, inclusiv din punct de vedere politic. Acordarea dublei cetățenii, în special pentru anumite grupuri de migranți, creează totodată o breșă în principiul democratic fundamental al egalității în drepturi a „cetățenilor” în altă direcție, având efectul că aceasta creează pentru o parte a populației posibilitatea privilegiată de optimizare a drepturilor și obligațiilor legate de cetățenie, ca să facem cu totul abstracție de chestiunea loialității față de un stat al cărui cetățean ești⁵⁰. Această chestiune a loialității și a încrederii statului în cetățenii săi nu se pune numai în cazul unui conflict între state, ci și în cazul altor conflicte transnaționale, de exemplu atunci când ne gândim la cetățeni germani cu concepții fundamentaliste islamice sau chiar la miile de simpatizanți și sutele de combatanți ai așa-zisului „Stat Islamic”⁵¹.

Integrarea școlară poate fi măsurată mai ales prin succesul școlar al descendenților migranților, din a doua sau a treia generație⁵². În acest caz, un rol determinant îl joacă cunoștințele lingvistice și competențele comunicaționale, dar și cunoștințele și valorile culturale, precum și concepțiile fundamentale și aspirațiile sociale ale familiei de origine. Integrarea lingvistică este considerată pe drept cuvânt ca un „factor cheie” al integrării sociale, nu numai în suita generațională, ci și referitor la imigranți în general, independent de vârsta lor, de sex sau educație. Fără cunoștințe de limba germană și abilități comunicative corespunzătoare nu se poate imagina o integrare socială reușită. În cele din urmă, de ele depind șansele de integrare socială ale migranților, în sensul cel mai restrâns, care se extind, între altele, până la interacțiunile sociale cotidiene, la cercurile de relații sociale și la comportamentul asociativ, la cercurile de cunoscuți și de prieteni și, în cele din urmă, la tiparul mariajului și la legăturile cu parteneri.

⁴⁹ Anton Sterbling, *Zuwanderung und Integration. Kritische Anmerkungen aus soziologischer Sicht*, în Anton Sterbling, *Zuwanderung, Kultur und Grenzen in Europa*, Aachen, Shaker Verlag, 2015, p. 9-29, îndeosebi p. 13.

⁵⁰ Pentru mai multe detalii, vezi: Anton Sterbling: *Grenzen in Europa*, în Anton Sterbling, *Zuwanderung, Kultur und Grenzen in Europa*, p. 79-111.

⁵¹ Anton Sterbling: *Wahrnehmung des Terrorismus durch die Bürger. Eine soziologische Betrachtung längerfristiger Entwicklungen*, în Dirk Dalberg (ed.), *Terrorismus – Erscheinungsformen, Prävention, Strafverfolgung, Opferschutz*, Rothenburger Beiträge. Polizeiwissenschaftliche Schriftenreihe (volum 96), Rothenburg, Oberlausitz, Eigenverlag der Hochschule der Sächsischen Polizei, 2018, p. 37-52.

⁵² Cornelia Kristen, *Hauptschule, Realschule oder Gymnasium? Ethnische Unterschiede am ersten Bildungsübergang*, în „Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie“, anul 54., 2002, p. 534-552.

În toate aceste contexte și în altele, cunoștințele lingvistice și competențele corelate reprezintă, e drept, o condiție necesară a unei integrări sociale reușite, însă în niciun caz nu una suficientă, așa cum uneori se înțelege și se crede greșit. O importanță capitală revine și integrării valorilor și mai ales integrării normative și, într-o anumită măsură, celei social-morale.

Să reținem aici mai întâi doar că procesul global al integrării sociale prezintă domenii de activitate și fațete diverse, la care intensitatea integrării migranților individuali și a grupurilor de migranți se poate prezenta cu totul diferit, în diversele dimensiuni amintite. Doar în combinația și conlucrarea tuturor acestor aspecte decisive – cu indispensabilitatea momentului de integrare culturală valorică⁵³ – se poate vorbi în cele din urmă de o integrare socială reușită. O integrare socială este doar restrictiv reușită atunci când rămâne parțială, limitată doar la anumite fațete și domenii de activitate.

În afară de domeniile de activitate discutate până acum, din perspectivă sociologică, trebuie distins între diverse niveluri, sau raze de acțiune ale integrării sociale. Potrivit concepțiilor sociologice curente, trebuie făcută o distincție în multe privințe relevantă între „micronivelul” relațiilor interpersonale, „mezonivelul” organizațiilor, instituțiilor și grupurilor intermediare și „macronivelul” sau nivelul social global, precum și „nivelul internațional”⁵⁴. Nivelul internațional și transnațional este întotdeauna și neîndoiește relevant și concludent în analiza realităților moderne ale integrării și delimitării, și asta nu doar de când se vorbește despre integrare europeană sau de când ample mișcări migraționale fac să apară și să se manifeste tot mai determinant relații sociale și entități sociale transnaționale⁵⁵. Alianțe între state, imperii coloniale, sisteme hegemonice sau cercuri culturale, precum și delimitări între popoare învecinate, dușmăni puternice ș.a.m.d.⁵⁶ au existat adesea în istoria mai recentă, în raport cu care, din perspectivă individuală, au fost puse sau se pun întrebările corespunzătoare despre integrarea în stat sau în societate.

Mecanismele de integrare, care acționează în domenii diverse și la niveluri diferite, pot fi în relație unele cu altele și pot fi conectate între ele. Dar pot produce efecte puternice unele asupra altora și chiar structural contrare. Distincțiile, cunoscute și mult discutate în sociologie, dintre „integrare în sistem” și „integrare socială” sau „sistem” și „lumea vieții” [Lebenswelt] au clarificat deja suficient

⁵³ Talcott Parsons, *The Social System*, Glencoe, The Free Press, 1951; Idem, *Structure and Process in Modern Societies*, Glencoe, The Free Press, 1960; Idem, *Sociological Theory and Modern Society*, New York, The Free Press, 1967.

⁵⁴ Bálint Balla, *Kommunismus und Postkommunismus handlungstheoretisch*, în Bálint Balla, Anton Sterbling (eds.), *Zusammenbruch des Sowjetsystems – Herausforderung für die Soziologie*, Hamburg, Krämer Verlag, 1996, p. 81-100.

⁵⁵ Peter A. Berger, Anja Weiß (eds.), *Transnationalisierung sozialer Ungleichheit*, Schriftenreihe: Sozialstrukturanalyse, Wiesbaden, VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2008.

⁵⁶ Bálint Balla, *Nation and Expansionism – Viewed by a Sociology of Scarcity*, în Bálint Balla, Anton Sterbling (Eds.), *Ethnicity, Nation, Culture. Central and East European Perspectives*, Beiträge zur Osteuropaforschung 2, Hamburg, Krämer Verlag, 1998, p. 65-104.

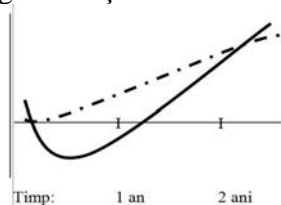
această chestiune.⁵⁷ Însă și în contextul observării migrației se poate constata că, de exemplu, o foarte puternică integrare a grupurilor de migranți la micronivelul relațiilor familiale și de rudenie sau la mezonivelul din Landsmannschaft sau din mediul etnic special (asociații Landsmannschaft sau etnice, rețele sociale exclusive, structuri comunicaționale limitate corespunzător ș.a.m.d.) – în anumite condiții, chiar dacă nu întotdeauna – poate mai mult împiedica decât sprijini o mai puternică incluziune și încorporare în structurile societale. Și în acest context apare ca decisiv aspectul integrării valorice, respectiv în ce măsură concepțiile despre valori, orientările normative și sistemele de convingeri social-morale de la diverse niveluri de agregare sunt conectate unele cu altele și se susțin reciproc sau dacă se află într-un raport bazat pe tensiune sau incompatibilitate.

Să amintim aici, măcar fugitiv, că la o cercetare mai detaliată a circumstanțelor integrării și a proceselor integrării – precum în analiza sociologică a structurii sociale – ar trebui deosebite în plus diverse alte criterii, respectiv criteriul distribuirii pozițiilor sociale și al resurselor acționale (în special statutul profesional, educația, venitul), aspectul relațiilor sociale și al conflictelor de structură, adică formele esențiale ale socializării și ale comunitarizării, și cel al conștiinței sociale, adică atribuirile de sine subiective și concepțiile identitare colective etc.⁵⁸ Însă această perspectivă analitică nu poate fi aprofundată aici.

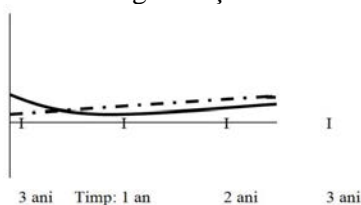
În cele ce urmează, pe baza cunoștințelor empirice, vor fi abordate mai amănunțit tipare de derulare în timp și aspecte obiective ale integrării sociale a migranților. În acest scop, mai întâi va fi schițat un model al derulării integrării bazat pe tipuri ideale care se orientează îndeosebi spre dimensiunea temporală și spre dinamica fenomenului complex al integrării (Figura 1)⁵⁹.

Figura 1: Integrare (model cu tipuri ideale)

A. Integrare reușită

B. Integrare eșuată

⁵⁷ David Lockwood, *Soziale Integration und Systemintegration*, în Wolfgang Zapf (ed.), *Theorien des sozialen Wandels*. Köln-Berlin, Kiepenheuer & Witsch, 1971, p. 124-137; Jürgen Habermas, *Theorie des kommunikativen Handelns*, Frankfurt am Main, Suhrkamp, 1981 (2 volume); Uwe Schimank, *Funktionale Differenzierung und System-integration der modernen Gesellschaft*, în Jürgen Friedrichs, Wolfgang Jagodzinski (ed.), *Soziale Integration*, „Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie“, Sonderheft 39, 1999, p. 47-65.

⁵⁸ Anton Sterbling, *Zur Wirkung unsichtbarer Hebel. Überlegungen zur Rolle des „sozialen Kapitals“ in fortgeschrittenen westlichen Gesellschaften*, în Peter A. Berger, Michael Vester (ed.), *Alte Ungleichheiten – Neue Spaltungen*, Opladen, Leske- Budrich, 1998, p. 189-209.

⁵⁹ Anton Sterbling, *Dazugehörige Fremde? Besonderheiten der Integration der Rumänien-deutschen in der Bundesrepublik Deutschland*, în Klaus Roth, Alois Moosmüller, Christoph Köck (eds.), *Zuwanderung und Integration: Kulturwissen-schaftliche Zugänge und soziale Praxis*, Münster, New York, München, Berlin, Waxmann Verlag, 2004, p. 109-124.

- linie continuă: integrare „subiectivă”;
- linie întreruptă: integrare „obiectivă”;
- axa verticală: mărimea integrării „obiective” și „subiective”;
- axa orizontală: axa timpului - primii 2 - 3 ani după migrație

Ca la multe alte fenomene sociale, și referitor la procesul de integrare se pot recunoaște întotdeauna o latură subiectivă și una obiectivă, iar cele două par să fie la fel de importante. Latura obiectivă surprinde, de exemplu, în ce măsură indivizii – și în cazul nostru special migranții – sunt integrați în sistemul economic și în cel profesional sau în sistemele de protecție socială, de ce drepturi de participare politică sau de ce cunoștințe lingvistice dispun, ce model de relații sociale stabile și contacte prezintă ș.a. Dimpotrivă, la latura subiectivă sunt avute în vedere sentimentul de apartenență, autoatribuirea subiectivă sau satisfacția cu propria integrare socială⁶⁰. Ca și la alte fenomene sociale, aspectele obiective și cele subiective se influențează reciproc doar condiționat – mai ales dacă în cazul migranților luăm în considerare derularea continuă în timp.

În sensul modelului de tip ideal, susținut de ample observații empirice și considerente teoretice⁶¹, în cazul unei integrări reușite, se poate presupune că integrarea obiectivă va progresa mai mult sau mai puțin continuu și că, în doi până la trei ani de la sosirea migranților în societatea care îi primește, va ajunge la nivelul unui proces de integrare care se autosusține. Integrarea subiectivă urmează de regulă un alt tipar. Adesea inițial există un nivel de plecare ridicat, determinat de speranțe și expectații precum e și atracția noului care este înlocuit apoi, cel mai adesea după câteva săptămâni sau luni, prin instalarea fazei de „deziluzionare”⁶², a proceselor de adaptare și învățare, mai mult sau mai puțin intense și impovăraătoare psihic, într-un mediu social străin. Această fază critică a „caracterului străin” și a „înstrăinării de sine”, în care adesea este pusă sub semnul întrebării chiar hotărârea de a emigra și care este marcată de incertitudini și căutări mai mult sau mai puțin puternice, poate dura câteva luni, dar și unul până la doi ani. Dacă, între timp, procesul integrării obiective progresează normal, au loc și în latura subiectivă noi evoluții corespunzătoare și procese psihice de stabilizare, astfel că – într-o derulare complet reușită – după doi până la trei ani, procesul de integrare a depășit toate pragurile critice și se desfășoară mai departe relativ continuu.

Altul este tiparul proceselor de integrare mai puțin reușite sau eșuate. În aceste cazuri, atât îndelungata absență a progreselor din integrarea obiectivă – de pildă, dificultățile de acces în sistemul ocupațional, problemele școlare ale copii-

---

⁶⁰ Stefan Hradil (ed.), *Zwischen Bewußtsein und Sein. Die Vermittlung „objektiver“ Lebensbedingungen und „subjektiver“ Lebensweisen*, Opladen, Leske- Budrich, 1992.

⁶¹ Hartmut Esser, *Aspekte der Wanderungssoziologie. Assimilation und Integration von Wanderern, ethnischen Gruppen und Minderheiten. Eine handlungstheoretische Analyse*, Darmstadt, Neuwied, Luchterhand Verlag, 1980.

⁶² Despre fenomenul „deziluzionării sociale” vezi și Anton Sterbling, *Gegen die Macht der Illusionen. Zu einem Europa im Wandel*, Hamburg, Krämer Verlag, 1994, îndeosebi p. 9.

lor, persistența dificultăților lingvistice de înțelegere, izolarea socială sau retragerea în mediul migranților etc. – dar mai ales aspectele subiective – ca absența disponibilității de integrare, accentuarea excesivă a propriei identități originare culturale și a concepției normative despre sine, delimitarea voită și conștientă de lumea exterioară, dezamăgirile în raport cu expectațiile de bunăstare ș.a.m.d. – conduc la absența de durată a integrării.

O observație empirică frecventă arată că procesele de integrare eșuează frecvent atunci când în primii doi până la trei ani nu sunt depășite anumite praguri critice ale integrării obiective și ale celei subiective și că eșecul sau eșecul parțial al integrării poate avea repercusiuni importante și asupra generațiilor următoare. Ca în cazul integrărilor reușite, și în cazul celor total sau parțial eșuate se pot constata influențe reciproce și efecte de amplificare ale unor factori de integrare obiectivi și subiectivi, fără să fie nevoie ca aceștia să se afle întotdeauna în aceeași fază temporală.

La aceste evoluții este foarte important cum se angrenează unul cu celălalt dar și cum acționează unul împotriva celuilalt mecanismele care împiedică integrarea de la micronivelul relațiilor interpersonale, ale mezonivelului structurilor intermediare, cum ar fi mediul din Asociațiile celor emigrați (*Landsmannschaft*) și formele de organizare, precum și cele specifice societății de la macronivelul celei germane și, în afara ei, cele din contextele de integrare internaționale, îndeosebi europene⁶³. Doar analiza temeinică a mecanismelor de coeziune și de acțiune asupra nivelurilor particulare de agregare socială precum și a relațiilor lor de intermediere, de angrenare, pe de-o parte, și a relațiilor generatoare de tensiuni și conflicte, pe de altă parte, fac posibilă o analiză adecvată și concludentă a integrării sociale ca fenomen global și a situației unei societăți din perspectiva acestui important aspect.

3.2 Integrarea germanilor din România în Republica Federală Germania

Integrarea germanilor din România în Republica Federală Germania poate fi considerată în mare măsură reușită. Aceasta se poate observa atât în realitățile „obiective” ale vieții, în special într-o bună integrare profesională și economică, într-o bunăstare extinsă și adesea vizibilă, dar și prin succesele școlare și educaționale peste medie ale copiilor emigranților germani din prima sau a doua generație. Dar poate fi constatată de asemenea și în aspectele „subiective”, precum satisfacția exprimată față de acceptarea socială și de situația materială, încadrarea socială și identificarea extinsă cu societatea germană și loialitatea

---

⁶³ Anton Sterbling, *Soziale Integration – soziologische Anmerkungen zu einem vielfach in der Schwebe gehaltenen Begriff*, în Stephan Beetz, Ulf Jacob, Anton Sterbling (eds.), *Soziologie über die Grenzen – Europäische Perspektiven*, Festschrift für Herrn Professor Dr. Dr. h.c. Bálint Balla zum 75. Geburtstag, Hamburg, Krämer Verlag, 2003, p. 471-485.

explicită față de ea⁶⁴. Uneori, cu un accent critic, se vorbește chiar despre o „supraidentificare”.

Emigranții germani din România au adus cu sine de multe ori o puternică motivație pentru performanță, o educație solidă predominant în limba germană și o bună calificare profesională. Se poate chiar spune că încă dețineau în mare măsură o etică a muncii marcată de tradiție⁶⁵, pe care o păstrasera nu numai în ciuda, ci chiar împotriva pretențiilor „socialiste” ale conjuncturii profesionale și ale condițiilor de muncă din România.⁶⁶ Premisele cognitive, normative și afective, global avantajoase, au întâlnit în Republica Federală Germania condiții de primire de asemenea favorabile: O mișcare preferențială a fluxurilor de emigranți în teritoriile cu economie dinamică, mai ales Bavaria și Baden-Württemberg, în care oricum adesea se aflau deja membri de familie, rude și concetățeni, condiții care au permis de multe ori o rapidă acomodare la „lumea vieții” și o integrare profesională reușită. În special în prima etapă, acestea au fost susținute de măsuri vizând integrarea și promovarea, între care rapida acordare a cetățeniei și includerea în sistemul asigurărilor sociale au jucat, firește, un rol important de sprijinire a integrării. Între timp, în ce privește ultimul aspect, trebuie făcute anumite delimitări care au fost deja discutate⁶⁷. Și drepturile de participare politică, primite în cele mai multe cazuri curând după emigrare, au stimulat sentimentul de apartenență la societatea unui stat național prosper, atractiv, de succes și respectat pe plan internațional⁶⁸.

În ce privește integrarea în sens mai restrâns, în multe cazuri, la acest nivel un rol important îl joacă mutarea spațială, restructurarea și modernizarea anturajului de concetățeni și posibilitatea, apărută astfel, a unei integrări persistente sau a unei reintegrări. În acest context, o mare importanță și relevanță au nu doar legăturile familiale și de rudenie, ci și relațiile, continuate și întreținute, cu concetățeni, îndeosebi cu cei din propria localitate. Aceasta se poate observa în relațiile cotidiene de comunicare și interacțiune din „lumea vieții”, în cercurile de frecvență socială, în formele sociabilității și ale timpului liber, dar și în cercurile stabile de prieteni și de cunoscuți și chiar în tiparul căsătoriilor.

⁶⁴ Gwénola Sebaux, *(Post)colonisation – Post(migration). Ces Allemands entre Allemagne et Roumanie*, Carrefours d’Empires, Paris, Editions Le Manuscrit, 2015.

⁶⁵ Burkhart Lutz, *Der kurze Traum immerwährender Prosperität. Eine Neuinterpretation der industriell-kapitalistischen Entwicklung in Europa des 20. Jahrhunderts*, Frankfurt am Main, New York, Campus Verlag, 1984.

⁶⁶ Anton Sterbling, „Lebenswelten“ im Sozialismus. Anpassung und Widerstand, în Bálint Balla, Anton Sterbling (eds.), *Europäische Entwicklungsdynamik*, Beiträge zur Osteuropaforschung 17, Hamburg, Krämer Verlag, 2009, p. 53-85.

⁶⁷ *Gemeinsame Resolution. Forderung an die Bundesregierung: Spätaussiedlerbenachteiligung im Rentenrecht beenden!*, în „Banater Post. Zeitung der Landsmannschaft der Banater Schwaben“, anul 63, nr. 2, din 20 ianuarie 2019, p. 3.

⁶⁸ Anton Sterbling, *Dazugehörige Fremde? Besonderheiten der Integration der Rumänien-deutschen in der Bundesrepublik Deutschland*, în Klaus Roth, Alois Moosmüller, Christoph Köck (eds.), *Zuwanderung und Integration: Kulturwissenschaftliche Zugänge und soziale Praxis*. Münster, New York, München, Berlin, Waxmann Verlag, 2004, p. 109-124.

Și organizația asociativă *Landsmannschaft* a avut o importanță considerabilă la integrarea reușită. Organizațiile *Landsmannschaft* ale șvabilor bănățeni⁶⁹ și sașilor transilvăneni și subdiviziunile lor dispun de o eficientă structură dublă a structurii organizației, anume în funcție de localitățile de origine din ținutul natal, pe de-o parte, și de localitățile de locuire și regiunile de stabilire din Republica Federală Germania, pe de altă parte, și totodată dispun de mijloace de comunicare și rețele sociale eficiente. Ele au sprijinit și sprijină în mod special procesele de integrare și interesele concetățenilor, ele sunt inițiatoarele unor evenimente de socializare sau de timp liber și, în plus, susținători importanți pentru multiple activități culturale – nu în ultimul rând referitoare la memoria istorică și păstrarea culturii din ținutul natal, dar și vizând actuale contacte culturale sau de altă natură cu „vechea patrie”.

Organizațiile *Landsmannschaft* ale șvabilor bănățeni și sașilor transilvăneni, ca și alte organizații *Landsmannschaft* ale germanilor din estul și sud-estul Europei, au în plus, la diverse niveluri, contacte mai mult sau mai puțin instituționalizate și relații de schimb personale cu partide, oficii, autorități și instituții culturale și pe această cale au posibilități suplimentare de acțiune, legitimare și de stabilizare. Și, firește, dobândesc recunoaștere binemeritată pentru substanțiala și indispensabila lor contribuție la integrarea emigranților, iar eforturile lor sunt sprijinite și promovate mai departe⁷⁰.

4. Moștenirea culturală și munca de memorie a germanilor din România – între patria „veche” și cea „nouă”

Dinamica globală și dinamică proprie și condițiile cadru corespunzătoare care au marcat vreme de mai multe decenii derularea specifică a emigrării din România au fost asociate – cu toate schimbările și cerințele de adaptare – cu anumite momente de continuitate, de restructurare și de stabilizare a mediului din organizațiile *Landsmannschaft* din Republica Federală Germania, precum și cu păstrarea bunurilor acestui mediu socio-cultural din teritoriile de colonizare germană din România. Aceste circumstanțe au creat motive eficiente, o bază solidă și premise relativ favorabile pentru păstrarea unei identități colective și a unei părți importante din moștenirea culturală.

Procesele neîntrerupte de comunicare și „conexiunile”, precum și îndelungatul proces de emigrare, cu o solidă continuitate a legăturilor dintre emigranți și mediul de origine, au susținut forme specifice ale conștiinței colective și ale imaginii de sine, în care propria origine și-a păstrat importanța și, în același timp, este solid ancorată și apartenența firească la cultura și societatea germană. Aceasta

⁶⁹ *40 Jahre Landsmannschaft 1949/50-1989/90. Eine Dokumentation*, München, Renate Huth Verlag, 1990; Anton Sterbling, *Beispielhafte Integration der Banater Schwaben und Integrationsprobleme anderer Migrantengruppen*, în Anton Sterbling (ed), *Zuwanderung, Kultur und Grenzen in Europa*, Aachen, Shaker Verlag, 2015, p. 31-46, îndeosebi p. 36.

⁷⁰ Paul Lüttinger, Rita Rossmann, *Integration der Vertriebenen. Eine empirische Analyse*, Frankfurt am Main, New York, Campus Verlag, 1989.

crează, pentru viitorul apropiat sau mai îndepărtat șanse favorabile pentru conservarea și adaptarea moștenirii istorice și culturale în Germania și de asemenea în România, îndeosebi în condiții democratice și ale unor anumite progrese ale regăsirii europene.

Pentru o cultură vie a memoriei și pentru prezervarea moștenirii istorice și culturale pare absolut esențial ca pe termen lung să se mențină o promovare suficientă și o structură instituțională de susținere în forma unor instituții corespunzătoare și, nu în ultimul rând, a celor de tip *Landsmannschaft*, dar și a altor instituții culturale și să existe o bună interconectare transfrontalieră între acestea. La fel de importantă pare abordarea științifică a unor subiecte de cercetare și teme corespunzătoare, atât în instituțiile specializate în cercetarea culturii și istoriei germanilor din estul și sud-estul Europei, cât și în alte instituții de cercetare, universitare și extrauniversitare. La fel de o importantă rămâne integrarea acestor studii și procese comunicaționale științifice în procesele de schimb și formele de cooperare internaționale⁷¹, care permit înțelegerea a ceea ce este unic și deosebit pe fundalul multiplelor posibilități de comparare a situației minorităților și a perspectivelor lor de evoluție.

Zur spezifischen Dynamik und Eigendynamik der Aussiedlung der Deutschen aus Rumänien und Deren langfristige Folgen für die kollektive Identität und das kulturelle Erbe
(Zusammenfassung)

Der Beitrag untersucht die Dynamik des innen- und außenpolitischen Rahmens in Bezug auf den Exodus von Deutschen aus Rumänien nach dem Zweiten Weltkrieg. In diesem Zusammenhang werden der Aspekt der geheimen und informellen Zahlungen und ihre Auswirkungen hervorgehoben. Ein weiterer Schwerpunkt liegt auf der Ausarbeitung der inhärenten dynamischen Aspekte des Neuansiedlungsprozesses als „Kettenmigrationsprozess“. Diese stehen im Zusammenhang mit dem kontinuierlichen Fortschritt der Familienzusammenführung, dem intensiven Informationsaustausch zwischen Migranten und ihrem heimatlichen Umfeld sowie den strukturellen Folgen der Migration. Zudem werden allgemeine Fragen zu einer differenzierten Betrachtung von Prozessen der sozialen Integration aufgeworfen. Darüber hinaus wird an ausgewählten Aspekten die weitgehend erfolgreiche soziale Integration von Deutschen aus Rumänien in der Bundesrepublik Deutschland aufgezeigt. Schließlich, so das Fazit des Beitrags, haben der Verlauf des Neuansiedlungsprozesses sowie die Integration der Deutschen in die Bundesrepublik Deutschland spezifische Voraussetzungen für eine lebendige Erinnerungskultur sowie für die Anpassung und Bewahrung des kulturellen Erbes geschaffen. Mit entscheidend dafür

---

⁷¹ În acest sens, vezi de exemplu: „Europäisches Journal für Minderheitenfragen / European Journal of Minority Studies“, Vol. 8, Nr. 1/2015; Vol. 9, Nr. 1-2/2016; Vol. 10, Nr. 1-2/2017.

waren in den letzten drei Jahrzehnten die demokratischen Entwicklungen in Rumänien und der langsam voranschreitende europäische Integrationsprozess.

On the Specific Dynamics and Momentum of the Germans' Relocation from Romania and their Long-term Consequences for the Collective Identity and Cultural Heritage

(Abstract)

The article examines the dynamics of the domestic and foreign policy framework concerning the exodus of Germans from Romania after the Second World War. In this context, the aspect of secret and informal payments and their effects are highlighted. In this context the inherent dynamic aspects of the resettlement process as a “chain migration process” are discussed as well. These are related to the continuous progress of family reunification, the intensive exchange of information between migrants and their home environment, and the structural consequences of migration. Further, general questions of a differentiated consideration of processes of social integration are raised. Furthermore selected aspects of the largely successful social integration of Germans from Romania in the Federal Republic of Germany are discussed. Finally, the article is arguing that the course of the resettlement process as well as the integration of Germans from Romania in the Federal Republic of Germany have created specific conditions for a lively culture of remembrance as well as for the adaptation and preservation of the cultural heritage. In the last three decades, of course, this process was fostered by the democratic developments in Romania and the slowly progressing European integration process.

LISTA AUTORILOR

Remus Gabriel ANGHEL. Institutul Pentru Studierea Problemelor Minorităților; Școala Doctorală de Științe Politice și ale Comunicării, Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca.

Domenii de interes: Fenomenul migrației; migrația din Estul Europei; migrația etnică; transnaționalism; migrația de retur.

Publicații reprezentative: *Transnational Return and Social Change. Social Hierarchies, Cultural Capital and Collective Identities*, Anthem Press, 2019 (volum editat împreună cu Margit Fauser și Paolo Boccagni); *Migration in Differentiated Localities: Changing Statuses and Ethnic Relations in a Multi-ethnic Locality in Transylvania, Romania*, în “Population, Space and Place”, 22 (4), 2016, pp. 356-366; *Romanians in Western Europe. Migration, Status Dilemmas and Transnational Connections*, Rowman & Littlefield, 2013.

Hanelore BAIER. Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu.

Domenii de interes: Istoria contemporană; istoria recentă a minorității germane din România.

Publicații reprezentative: „*Cumpărarea libertății*”. Dr. Heinz-Günther Hüsich în interviuri cu Hanelore Baier și Ernst Meinhardt, Sibiu, 2014 (co-editor); *Germanii din România 1944-1956*, Sibiu 2005 (editor); *Deportare, deposedare, discriminare 1944-1948*, în Ottmar Trașcă, Remus-Gabriel Anghel (coord.) *Un veac frământat. Germanii din România după 1918*, Cluj-Napoca, 2018, pp.149-172; *Germanii din România în atenția lui Stalin. Politica față de minoritatea germană în anii 1944-1948*, în „Archiva Moldoviae”, IV, 2014, Iași, pp. 229-245; *Die Einflussnahme der Staatsmacht auf die Wahlen für die Bezirkskonsistorien und das Landeskonsistorium der Evangelischen Kirche A.B. in Rumänien im Jahre 1966*, în „Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde”, 41 (112), 2018, Köln, Weimar, Wien, pp. 189-204.

Mathias BEER. Institutul de Istorie și Geografie Regională a Șvabilor Dunăreni din Tübingen (Germania).

Domenii de interes: Istoria germanilor din Europa central-estică și sud-estică în epoca modernă și contemporană; statul național și problema minorităților; migrația, strămutarea și expulzarea forțată; cultura memoriei, muzealizare și politizarea istoriei; istoria științelor istorice.

Publicații reprezentative: *Südostforschung im Schatten des Dritten Reiches? Institutionen – Inhalte – Personen*, München, 2004 (vol. editat împreună cu G. Seewann); *Auf dem Weg zum ethnisch reinen Nationalstaat? Europa in Geschichte und Gegenwart*, Tübingen, 2004, 2007; *Das Heimatbuch. Geschichte, Methodik, Wirkung*, Göttingen, 2010; *Flucht und Vertreibung der Deutschen. Voraussetzungen, Verlauf, Folgen*, München, 2011; *Politische Strategien nationaler Minderheiten in der Zwischenkriegszeit*, München, 2013 (vol. editat împreună cu Stefan Dyroff); *Über den Tellerrand geschaut. Migration und Ernährung in historischer Perspektive (18.-20. Jahrhundert)*, Essen, 2014; *Krieg und Migration in Südosteuropa 1940-1950. Pläne, Umsetzung, Folgen*, Stuttgart, 2019.

Ramona BESOIU. Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu.

Domenii de interes: Identitate; religiozitate; calitatea vieții; migrație.

Publicații reprezentative: *Educația religioasă în școală și formarea identității tinerilor: multiconfesionalism și multiculturalism, în Political Science, International Relations and Security Studies*, Sibiu, 2016; Christoph, Klein, *Spovedania în Biserica Evanghelică Săsească din Transilvania* (traducere), Sibiu, 2011.

Cosmin BUDEANĂ. Institutul de Investigare a Crimelor Comunismului și Memoria Exilului Românesc, București.

Domenii de interes: Istorie orală; mentalități colective; comunismul în România (rezistența anticomunistă, colectivizarea agriculturii, istoria germanilor din România).

Publicații reprezentative: *Histories (Un)Spoken. Strategies of Survival and Social-Professional Integration in Political Prisoners' Families in Communist Central and Eastern Europe*, Berlin-Münster-Wien-Zürich-London, 2017, (co-editor); *Vieți în umbra trecutului. Supraviețuirea și integrarea socio-profesională a familiilor foștilor deținuți politici în timpul comunismului. Mărturii și documente*, vol. I, Iași, Polirom, 2017 (coord); *Imaginea etnicilor germani la românii din Transilvania după 1918. Studiu de caz: județele Hunedoara, Alba, Sibiu. Cercetare de istorie orală*, Târgoviște, 2016.

Cristian CERCEL. Institutul pentru Mișcările Sociale, Universitatea Ruhr din Bochum (Germania).

Domenii de interes: Cultura memoriei; muzeologie; migrație; naționalism și transnaționalism; istoria contemporană a Europei.

Publicații reprezentative: *Romania and the Quest for European Identity: Philo-Germanism without Germans*. Abingdon, 2019; *War in the Museum: The Historical of the Great War in Péronne and the Military History Museum in*

Dresden, "Journal of War and Culture Studies", 12 (2), 2019 (volum editat împreună cu Nina Parish und Eleanor Rowley), pp. 194-214; *The Military History Museum in Dresden: Between Forum and Temple*, în "History and Memory", 30 (1), 2018, pp. 3-39.

Andreea DUMITRU. Colegiul Național „Samuel von Brukenthal” Sibiu

Domenii de interes: Literatura de origine germană din România; relațiile dintre sașii transilvăneni și românii (căsătoriile mixte).

Publicații reprezentative: *Inter- und Multikulturalität in Eginald Schlattners Romantrilogie Versunkene Gesichter*, Sibiu, 2017; *Der siebenbürgische Voltaire. Walther Gottfried Seidner zum 80. Geburtstag*, Sibiu, 2018 (editată împreună cu Galter Sunhild); *Fremd- und Eigenbild in Eginald Schlattners Die schiefe Fassade der Kindheit. Erfundene Familienkunde*, în „Germanistische Beiträge”, Bd. 28, Sibiu, 2011; *Liebe als Brücke zwischen zwei Welten. Der Siebenbürger Sachse Clemens und die Rumänin Rodica, ein ungleiches Paar. Eine ungewöhnliche Liebesgeschichte in Eginald Schlattners Roman Das Klavier im Nebel*, în „Germanistische Beiträge”, Bd. 30, Sibiu, 2012.

Mariana HAUSLEITNER. Universitatea Liberă din Berlin (Germania).

Domenii de interes: Istoria minorităților în spațiul sud-est european.

Publicații reprezentative: *Die Donauschwaben 1868-1948. Ihre Rolle im rumänischen und serbischen Banat*, Stuttgart, 2014; „Viel Mischmasch mitgenommen“. *Die Umsiedlungen aus der Bukowina 1940*, Berlin, 2018; Cap. „Rumänien“ în Colecția de documente *Verfolgung und Ermordung der europäischen Juden 1938-1945*, vol. 13, Berlin, 2018.

Alois-Richard KOMMER. Universitatea „Sapientia” Târgu-Mureș, Facultatea de Științe Tehnice și Umaniste.

Domenii de interes: Istoria germanilor din România după 1945; discursul din mass-media privind emigrarea.

Publicații reprezentative: *Identitatea sașilor transilvăneni sub presiunea regimului comunist în anii '80*, în Budeancă, Cosmin. Olteanu, Florentin (coord.), *Identități sociale, culturale, etnice și religioase în communism*, Iași, 2015, pp. 284-295; *Frauenfiguren in der deutsch-jüdischen Gegenwartsliteratur Rafael Seligmanns Roman "Die jiddische Mamma"*, în Bíró Béle et. al. (ed.) *Acta Universitatis Sapientiae Philologica*, Cluj-Napoca, 2014, pp. 425-445.

James KORANYI. Universitatea Durham (Anglia), Departamentul de Istorie.

Domenii de interes: Minoritățile germane; cultura memoriei; istorie transnațională.

Publicații reprezentative: *Nazi Divisions: A Romanian-German ‘Historians’ Dispute’ at the End of the Cold War*, în Jan Fellerer, Robert Pyrah, & Marius Turda (editori) *Identities In-Between in East-Central Europe*, London, 2019, pp. 130-148; *Space: Empires, Nations and Borders*, în Irina Livezeanu & Árpád von Klimó, *The Routledge History of East Central Europe from 1700 to the Present*, New York, 2017, pp. 27-80 (împreună cu Bernhard Struck); *The Thirteen Martyrs of Arad: A Monumental Hungarian History*, în Frank Müller & Dominik Geppert (editori), *Sites of Imperial Memory: Commemorating Colonial Rule in the Nineteenth and Twentieth Centuries*, Manchester, 2015, pp. 53-69; *Voyages of Socialist Discovery: German-German Exchanges between the GDR and Romania*, în *Slavonic and East European Review*, no. 3, 2014, pp. 479-506.

Florian KÜHRER-WIELACH. Institutul pentru Cultura și Istoria Germană din Sud-Estului Europei, Universitatea „Ludwig Maximilian” din München (Germania).

Domenii de interes: Românii și etnicii germani din România; istoria Transilvaniei; regionalitate, regionalism și naționalism în secolul al XIX-lea și XX în Europa Centrală și de Sud-Est; procesele de transformare în Europa Centrală și de Sud-Est din 1918; minoritățile în spațiul carpato-dunărean.

Publicații reprezentative: *Siebenbürgen ohne Siebenbürger? Staatliche Integration und neue Identifikationsangebote zwischen Regionalismus und nationalem Einheitsdogma im Diskurs der Siebenbürger Rumänen. 1918–1933*, De Gruyter Oldenbourg, München, 2014; *Zwischen „mongolischem Zorn“ und der „tschechoslowakischen Sonne der Freundschaft“: Eine siebenbürgische Perspektive auf die Rumänen jenseits der Grenze. Ungarn und die Tschechoslowakei im Vergleich*, în Harald D. Gröller și Harald Heppner (ed.) *Die Pariser Vorort-Verträge im Spiegel der Öffentlichkeit*, Viena, 2012; *Helden der Kohäsion? Politische und sakrale Heilige in Rumänien und Südosteuropa – Inszenierung, Funktionalisierung, Habitat*, în *Ostkirchliche Studien*, 59 (2010) Heft 2; *Drumul spre „alinierea“ la național-socialism. Pentru o istorie politică a germanilor din România între 1933 și 1940*, în Remus Gabriel Anghel, Ottmar Trașcă (ed.) *Un veac frământat. Germanii din România după 1918*, Institutul pentru Studiarea Problemelor Minorităților Naționale, Cluj-Napoca, 2018, p. 77-112; *Viziunea de la Alba Iulia și realitatea interbelică. O perspectivă (trans)regioanlă*, în Victor A. Voicu (ed.), *România și evenimentele istorice din perioada 1914-1920*, Academia Română, București 2018, p. 165-175.

Hans-Christian MANER. Departamentul pentru Istoria Europei de Est, Universitatea „Johannes Gutenberg” din Mainz (Germania).

Domenii de interes: Formarea națiunii și a statului în Europa Centrală și de Sud-Est sec. XIX-XXI; cultura istorică în Europa Centrală și de Sud-Est; imagini ale Europei în Europa Centrală și de Sud-Est; dezvoltarea istoriografiei în sud-estul Europei în secolele XIX-XXI; medierea istoriei în Europa de Sud-Est; moștenirea bizantină și otomană din sud-estul Europei în epoca modernă.

Publicații reprezentative: *Parlamentarismus in Rumänien (1930-1940). Demokratie im autoritären Umfeld*, München, 1997; *Parlamentarismul în România, 1930-1940*, București, 2004; *Multiple Identitäten - Der Blick des orthodoxen Südosteuropas auf „Europa”*, Bonn, 2003; *Multikonfessionalität und neue Staatlichkeit. Orthodoxe, griechisch-katholische und römisch-katholische Kirche in Siebenbürgen und Altrumänien zwischen den Weltkriegen (1918-1940)*, Stuttgart, 2007; *Galizien. Eine Grenzregion im Kalkül der Donaumonarchie im 18. und 19. Jahrhundert*, München, 2007; *Zwischen katholischer Kirche und dem ‚Gesetz der Urahren‘. Die unierte Kirche Siebenbürgens von der Union bis zum 19. Jahrhundert*, în Mihai-D. Grigore, Florian Kühner-Wielach (editori) *Orthodoxa Confessio? Konfessionsbildung, Konfessionalisierung und ihre Folgen in der östlichen Christenheit Europas*, Göttingen, 2018, pp. 293-304.

Ovidiu OLTEAN. Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj Napoca.

Domenii de interes: Relația dintre migrația etnică din România, instituții și organizații etnice și schimbarea socială.

Publicații reprezentative: *Minority Institutions, German Transnational Return Migration and Social Change in Transylvania*, în Remus G. Anghel, Margit Fauser, Paolo Boccagni (editori) *Transnational Return and Social Change. Hierarchies, Identities and Ideas*, Anthem Press, 2019, pp. 43-61; *Transnational Migration and Ethnic and Religious Renewal amongst the Ethnic German Minority in Romania*, în *Occasional Papers on Religion in Eastern Europe*, 39 (7), Article 3, 2019, pp. 1-21; *Reinventând Germanitatea. Etnicizare, Mobilitate și Împrumut Cultural la Marginea Europei*, București, 2017 (vol. editat împreună cu Remus G. Anghel și Christian Schuster).

Sorin RADU. Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu.

Domenii de interes: istoria României în secolele XIX-XX; sisteme electorale, cultură politică în Europa Centrală și de Sud-Est.

Publicații reprezentative: *Electoratul din România în anii democrației parlamentare (1919-1937)*, Institutul European, Iași, 2004; *Ion Flueraș (1882-1953). Social-democrație și sindicalism*, Nemira, București, 2007, ediția a II-a, revăzută și adăugită, Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2012; *The Countryside and Communism in Eastern Europe: Perceptions, Attitudes, Propaganda*, LIT

Verlag, Wien, Zürich, Münster, 2016 (co-editor with Cosmin Budeancă); *Politics and Peasants in Interwar Romania: Perceptions, Mentalities, Propaganda*, Cambridge Scholars Publishing, Newcastle upon Tyne, 2017 (co-editor with Oliver Jens Schmitt).

Gwénola SEBAUX. Universitatea Catolică de Vest din Angers (Franța).

Domenii de interes: Minoritățile germane din Centrul și Estul Europei și din fosta Uniune Sovietică în istorie și contemporaneitate; politica migrației și problemele legate de migrație în RFG; migrație; migrație etnică.

Publicații reprezentative: *Identités, migrations et mobilités transnationales. Europe (XIXe-XXIe siècles)*, Villeneuve d'Ascq, 2017 (editor); *(Post) Colonisation – (Post) Migration. Ces Allemands, entre Allemagne et Roumanie*, Paris, 2015.

Claudia SPIRIDON-ȘERBU. Universitatea „Transilvania” Brașov.

Domenii de interes: Literatura de origine germană din România; comunismul; cenzura; documentele Securității.

Publicații reprezentative: *Zensur in der rumäniendeutschen Literatur der 1970er und 1980er Jahre*, Münster, 2018; *Rumäniendeutsche Schriftsteller im Visier der Securitate. Der Fall William Totok*, în „Südosteuropa Mitteilungen. Zeitschrift der Südosteuropa-Gesellschaft”, München, nr. 3, 2017, pp. 60-75; *Die Funktion des Schweigens in Herta Müllers Erzählung „Niederungen”*, în „Germanistische Beiträge”, Hermannstadt, Bd. 39, 2016, pp. 156-173.

Anton STERBLING. Academia de Poliție din Saxonia, Rothenburg Germania).

Domenii de interes: Modernizare; structură socială; migrație și minorități; studiul Europei de Sud-Est; sociologia culturii.

Publicații reprezentative: *Am Rande Mitteleuropas. Über das Banat und Rumänien*, seria Land-Berichte (vol. 14), Aachen, 2018; *Nationalstaaten und Europa. Problemfacetten komplizierter Wechselbeziehungen*, Dresden, 2018; *Über deutsche Dichter, Schriftsteller und Intellektuelle aus Rumänien. Autorenportraits, Essays und Rezensionen*, Ludwigsburg, 2019.